

Farkas Zsuzsa

MINDENT A VÁROSÉRT

Interjúk, riportok

Forum Könyvkiadó

A kötet megjelenését a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma és a Tartományi Oktatási és Művelődési
Titkárság támogatta

© Farkas Zsuzsa, 2005

TARTALOM

AZOK A RÉGI SZÉP IDŐK

- Mindent a Városért (*Ki is volt valójában a szabadkai Városháza megépítésének egyik kulcsembere, dr. Bíró Károly? – Az unokahúg, özvegy dr. Emich Jánosné Békeffy Zsófia emlékezik*) 7
- Megéri jónak lenni (*Fényes történetek a horgosi Kárász földbirtokos család életéből, Kárász Ilona elbeszélése nyomán*) 15
- Édesapám az Orient expressz kalauza volt (*Ahogy a Mamuzsich Pálfi Margit emlékezik Európa nosztalgiavonataira s a gyermekkorára*) 27
- Azok a régi szép idők (*Milyen volt az élet a harmincas–negyvenes évek Belgrádjában és Szabadkáján, Rehm Balunovity Terézia visszaemlékezése nyomán*) 30
- Egy elfeledett sírhalomról (*Kosztolányi Dezsőnek a Bajai úti temetőben nyugvó családtagjairól*) 36
- A költő húgocskája (*Kosztolányi Mariskára emlékezünk*) 40
- Az egységes polgári elit szükségességéről (*Szabadka múltjának tanulságait Vass Géza történész idézi föl*) 45

PORTRÉK, VALLOMÁSOK

- A nemes hagyományra építeni tovább (*Magyar Lászlónál, a kiváló szabadkai levéltárosnál*) 51
- Andersen bácsi lábainál véres ingben (*Palicsi beszélgetés a Déry-díjas Tolnai Ottóval*) 55
- Elmesélem nektek, mit látok a Földön . . . (*Alkalmi beszélgetés a Palicsi versek szerzőjével, Danyi Magdolnával*) 63

Létezik-e egységes vajdasági magyar népi kultúra? (Beszélgetés Beszédes Valéria néprajzkutatóval)	70
A humanizmus bajnoka (Bodrogvári Ferencről özvegyével, Varga Gyöngyivel beszélgettünk)	74
Olthatatlan szenvedéllyel (Interjú Dévavári Zoltánnal, a huszonöt éves jubileumát ünneplő Üzenet szerkesztőjével)	79
A Thanaarné (Látogatóban dr. Penavin Olgánál palicsi otthonában)	84
Nem beszélni – tenni kell (Dr. Horváth Mátyásnál Királyhalmán)	88
Gábor, az örökmozgó (Vendégségben a Ladócki ikrek egyikénél)	92
Magasan repül a daru . . . (Varga Péternél, a kiváló vajdasági karmesternél, zenepedagógusnál és zeneszerzőnél)	96
A tiszta vászon vonzásában (Beszélgetés Szilágyi Gábor festőművésszel)	101
Egy tanár, aki készült (Szabadka egyik legmegbecsültebb képzőművészeti pedagógusa: Boros György)	105
„A felelősségérzet és a szájalom inspirál” (Burkus Valéria munkásságáról legújabb könyvei kapcsán)	109
Hegedüs a háztetőn (Vendégségben Lajkó Félixnél)	112
Nemes egyszerűség, tisztesség (Egy tősgyökeres vajdasági: Zvonko Bogdan)	116
Gúzsba kötve (Látogatóban Kalmár Ferenc szobrászművésznél)	120
Vendégségben Bagi Károlynál (Az egykori városelnök nevét gyakran emlegetik Szabadkán)	123
Egy elfeledett szabadkai hegedűsről (Markovics [Medres] Jánosról vall a mindhalálig szeretett volt feleség, Szemlitsné Szekrény Katalin)	128
Káprázatok nélkül nem élet az élet (Avagy lesz-e még Szabadkának egy Csiffáry Mariskája)	132
A Cseresznyefa Virága (Vendégségben „színházunk első és utolsó primadonnájá”-nál, a közönségtől búcsúzó Heck Paulánál)	135
„Ahol a megélhetésem, ott a hazám” (Találkozás a volt szabadkai csokoládékirályfiával, Ruff Györggyel)	138

A tettek embere, nem a szóé, s a zene a kifejezőeszköze (<i>A Who's Who In Music által nyilvántartott, sikeres zeneszerzőnk, zenepedagógusunk: Megyeri Lajos</i>)	142
Az élet maga a csoda (<i>Beszélgetés dr. Gyenizse István atomfizikussal, a belgrádi Természettudományi Kar tanszékvezető tanárával</i>)	148
Jó a jó oldalon állni (<i>Interjú a Magyar Örökség Díjas Dudás Károllyal</i>)	153
Aki a korpa közé keveredik . . . (<i>Tóth László szabadkai ügyvéd a közbiztonságról</i>)	160
Az utolsó transzport (<i>Dr. Rosenberg Lászlóné Spitzer Dóra a szabadkai zsidók meghurcoltatásáról</i>)	164
Anna néni emlékezik (<i>Az övéire: az Alacker és a Lévy családra, a régi Szabadkára</i>)	176

RIPORTOK

Mester, le a kalappal!	187
Barátok temploma	191
Otthonos város vagyunk – de meddig?	194
Szűz Mária gyógyító forrásánál	198
Hej, halászok, halászok	201
Szélmalomok, szélmalomharcok	205
Kutyák és emberek	211
Sárga a csikóm	215
Aki a madarat szereti	219
Ha az ember beáll sasmadárnak	222
Az erdész a telet szereti	225
Muki a családfenntartó szerepében	228
Ahová csak a madarak járnak	231
Isten éltesse a tisztas ipart!	235
Fuvarosok	238
„Aranyos” kis műhely a Rudics utcában	241

AZOK A RÉGI SZÉP IDŐK

MINDENT A VÁROSÉRT

*Ki is volt valójában a szabadkai Városháza
megépítésének egyik kulcsembere, dr. Bíró Károly? –
Az unokahúg, özvegy dr. Emich Jánosné
Békeffy Zsófia emlékezik*

Hogy a szabadkaiak büszkesége, féltett kincse, a messze földön híres, nemes ívű, karcsú tornyú Városháza fölépülhetett – 1908 és 1912 között –, abban a legnagyobb érdeme minden bizonnyal az akkori polgármesternek, dr. Bíró Károlynak volt. Ez a haladó szellemű ember oroszlánrészt vállalt a polgári kultúra terjesztésében kora Szabadkáján, melyet Pest és Szeged után az ország harmadik legnagyobb városaként tartottak számon, s ebben a „lélekemelő”, díszes palotában méltó otthont kívánt adni „az igazságszerető, becsületes adminisztrációnak”. Kiharcolva az 1821-ben emelt, elavult, zsindeletű, régi épület lebontását, amely igen-igen anakronisztikusan hatott már a reményteljes századforduló nagy építkezési lázában gomba módra szaporodó fényes bérházak között, 1905-ben engedélyt kapott a Városi Tanácstól kétezer hold homok és legelő eladására Tavankút környékén, s amikor 1906 augusztusában kiírták a pályázatot a város új házána fölépítésére, Bíró Károlynak már rendelkezésére állott a szükséges pénznek csaknem a teljes összege. Emlékeztetőül: a beérkezett pályázatok közül a kor kiváló építészeinek, Jakab Dezsőnek és Komor Marcellnak a tervét fogadták el, amely szakítva az akkorra már fáradt barokk és klasszicista stílussal, a szecesszió jegyében álmodta meg az épületet. 1912. szeptember 15-én – Bíró Károly briliáns megnyitóbeszédével, az akkori Magyarország legelső embereinek jelenlétében – átadták rendeltetésének a gyönyörű palotát, amelynek messze látszó, majd százméteres karcsú tornya azóta is a fő ismertetőjegye a városnak, s a világ bármelyik részébe vetődnek is a szabadkaiak, a torony vonzásköre érdekesmód ott munkál mindhalálig a szívükben.

Ki is volt valójában ez a nemes lelkű, a városáért szívvel-lélekkel harcoló ember, akit két mandátum idejére is elnökké tett meg a tanács, s akiről az a hír járja, hogy sokszor nem vette át a tisztelet-

díját városelnöki teendőiért, mondván: megvan a megélhetése, sőt a nyugdíjáról is lemondott városa javára? Mivel a város legérdeme-
sebb történésének, Iványi Istvánnak a kiváló könyvében – amely
az új Városháza fölépítése előtt jelent meg – még nem találunk bő-
vebb adatokat Bíró Károlyról, magunk igyekeztünk utánajárni a té-
mának egyetlen Jugoszláviában – Csantavéren – élő rokona, uno-
kahúga, özvegy dr. Emich Jánosné Békeffy Zsófia* elbeszélése és
családi dokumentumai alapján.

*

Zsófi néni nagyanyja, dr. Békeffy Gyuláné Bíró Gizella édes-
testvére volt dr. Bíró Károlynak. Apjuk, dr. Bíró Antal Szabadka
város első törvényszéki elnökeként dolgozott, kilencvenkilenc évet
ért meg. Felesége, a bunyevác származású Demerác Janka kilenc
gyereket hozott világra. Ővék volt a város egyik legrégebbi háza, a
mai Radić fivérek utca 5. alatt (a Zvezda mozinál) ma is áll. (Kis-
sé kilóg a sorból.) Itt nevelkedett hát a nagyérdemű polgármester,
s tanult ki – a családi hagyományt követve – maga is jogásznak. A
néni fiókjából előkerül egy 1911-ből származó levelezőlap a mai
könyvtár díszes épületével, előtte jól látszik a turulmadaras obe-
lisk, s a tőle jobbra nyíló Radić fivérek utca az akkoriban ültetett
még csenevész ostorfákkal. „Tekintetes dr. Békeffy György ügy-
védjelölt úrnak (Zsófi néni édesapjának) Marosvásárhelyre” írta az
édesanyja, dr. Békeffy Gyuláné Bíró Gizella. A szövege pedig:
*„Kedves Gyermezem! A mai postával feladott kosárgyümölcsöt
gonddal bontsd föl, nehogy a körték a kosár fenekén maradjanak,
miket a szőlőtől forgács választ el. – A smoking is már el van küld-
ve. A cylinder majd megy. – Irmáékat a héten várom vissza. Sok
csók mindannyiunktól. Őlel szerető édesanyád.”*

Itt van még egy levelezőlap, a régi Bárány Szállóról (a mai
Hadseregotthon épülete a korzón). – Ennek az emeleti szobájában
lett öngyilkos Bíró Károly öccse, Dezső, huszonegy éves korában
– emlékezik a régi időkre vendéglátóm, a madárcsontú, tündéri
nénike, akinek mind az emlékezete, mind a fizikuma meghazud-
tolja éveinek számát. – Szerelmi bánatában a vadászfegyverével
fejbe lőtte magát, mert a családja nem nézte jó szemmel egy szí-
nésznőcskéhez fűződő viszonyát.

* Özv. Emich Jánosné Békeffy Zsófia (1913) a könyv megjelenése előtt,
2001-ben elhalálozott

Mind a Bíró, mind a Békeffy família csupa jogászokból állt, akik viszont „csak” tanultak, de vagyontalanok voltak, az egyetlen módos ember éppen dr. Bíró Károly lett közülük, mégpedig előnyös házasságának köszönhetően. Özvegy Brestyánszky Miklósné Szárits Gizellát vette feleségül, akinek háromszázötven lánca föld volt a hozománya. Ezután építtették föl a maguk emeletes házát a régi családi ház mellé, s éltek Gizella néni haláláig boldog egyetértésben.

– Gizella néninek talán a rang kellett, Károly bácsinak talán a vagyon – vélekedik a kései rokon. – Megjegyzem, nagyon szép aszony volt Gizella néni, gyönyörű hosszú haját naponta fodrász tornyozta magasra. Két gyereket hozott a házasságba: Brestyánszky Miklóst és Kornéliát, közös gyerekük nem született. Mi, gyerekek, nagyon szerettük egymást, s rendszerint kint töltöttük a nyarat a Nagyfény közeli kastélyukban, amit ők csak szállásnak neveztek. Hintóval vitt ki oda Károly bácsi, s megérkezvén, a verandán befűjt a vadászkürtjébe, ami azt jelentette: jöjjön a gazdatiszt, beszélni kíván velem. Hatalmas épület volt a kastély, ötven–hatvan cselédlakás tartozott hozzá meg gyönyörű park és erdő. Egy kis tavacska is húzódott a közelében, melynek partján gólyák sétáltak peckesen. Na, és a jószágok meg a libák! Rengeteg volt belőlük. Károly bácsi – hogy a gyerekeket foglalkoztassa – rendszerint velünk hajtatta be őket a legelőről. Rengeteg vendég jött mindig a házhoz, rokonok, barátok, ismerősök, nekem úgy tűnt akkor, hogy a fél Pest itt vendégeskedik. A két szakácsnő reggeltől estig talpon volt, s készítette a sok-sok fogást. A csodálatos habos kávéval kezdődött az ebéd, amit nagy öblös poharakban szolgáltak föl, tejes kávé volt, jól megrakva tejszínhabbal. A Lusthausban, a hosszú ebédlőasztalon terítettek . . . A kávé után következett a töltött paprika, töltött káposzta, a különféle pecsenyék, a sok sütemény, torta, miegymás . . . Károly bácsi és Gizella néni nagylelkűen támogatták mindig a családot. 1918, a Monarchia felbomlása után is – amikor az édesapám mint magyar ügyvéd nem keresett jóformán semmit, mert a magyar családok is szerb ügyvédekhez fordultak, abban a hiszemben, hogy az jobban el tudja intézni a dolgaikat – a Károly bácsiék segítettek. Időközben Gizella néni Pesten közlekedési balesetet szenvedett, megbokrosodtak a hintóba fogott lovak, fölborították a kocsit, s a nénikém belehalt a gerincsérülésébe. Károly bácsi pedig negyvenötig, a partizánok bejöveteléig sikeresen gazdálkodott tovább a birtokon. Akkor elvettek tőle mindent. A sors iróniája, hogy a viláégés kezdetén még a szabadkai házukból kihordtak a szállásra úgyszólván mindent, azt gondol-

ván, hogy ott nagyobb biztonságban lesznek, de mindenükből kifosztották őket, máglyára vetették az értékes könyvtárukat, földig rombolták a kastélyt, ma már szántóföld van a helyén. A család számos tagja elmenekült Magyarországra, onnan a szélrózsa minden irányába, Károly bácsi viszont maradt a maga szeretett Szabadkáján. Nyugdíjat nem kapva, Zsófi néni és a férje támogatásával tengette napjait a Radić fivérek utcai házában emeletén. Gyakran hideg szobában, mert a tüzelő azokban a háború utáni időkben nagy kincsnek számított, pontra adtak egy-két köbméter fát, néhány tonna szenet, éhezett is olykor, hiszen Zsófi néni, a kedvenc kis rokon nem tudta mindennap kosarazni Csantavérről az ételt neki és vejének, Grób Imre nyugalmazott katonatisztnek, akivel együtt élt. Mégsem panaszkodott soha. „Nekem végeredményben szép életem volt – mondogatta. – S nem lehet egy életet befejezni úgy, hogy végig jó legyen.” Gyakori vendég volt Zsófi néniék tágas csantavéri házában. „Ugye, főzöl nekem egy jó kappanpaprikást?” – kérlelte a háziasszonyt, a megbecsült csantavéri ügyvéd feleségét, és napokig ottfeledkezett náluk. Agyvérzésben halt meg 1957 februárjában, nyolcvankilenc éves korában.

*

A ma Csantavéren élő dr. Emich Jánosné Békeffy Zsófia a századelő egyik legismertebb magyar polgári családjának sarja. 1913-ban született Szabadkán. Apja dr. Békeffy György ügyvéd, a magyarok alatt városi tisztii főügyész (a második világháború küszöbén feleségével és fiatalabbik lányával Pestre költözött), anyja, Strelitzky Mária, húga annak a dr. Strelitzky Dénes szabadkai ügyvédnek, aki a Magyar Párt és a Népkör elnöke volt (házában rendezték be a Vinko Perčić képtárat), s aki dr. Várady Imrével meg Deák Leóval mindvégig a szíven viselte a szabadkai magyarság sorsát.

Zsófia a húgával együtt gondos (és szigorú) polgári nevelésben részesült. A zárdában végezte el a négy elemi, beírták a gimnáziumba, majd két év múlva, a magyar tannyelvű gimnázium megszűntével, mivel nem tudott szerbül, a nagybácsi, dr. Strelitzky közbenjárásával, hamis útlevelemel, fölküldték Pestre továbbtanulni. Nem is akárhová, hanem az akkori egyik leghíresebb magyar tanintézetbe, az Erzsébet Nőgimnáziumba. Oda jártak az akkori Magyarország krémjének gyermekei, Zsófi néni osztálytársa volt például Móricz Lili, zseniális írónk legfiatalabbik lánya, továbbá a kiváló magyar színművész, a Nemzeti Színház tagja, Rózsahegyi Kálmán is oda íratta be Zsuzsa lányát.

– Kiváltképpen Móricz Lilivel tartottam a barátságot, aki nagyon kedves, de eléggé kapriciózus lány volt – és a kellemes modorú, bájos nénike előveszi rendezett fiókjából a közös fényképeket: ott ülnek ők ketten lenge romantikus öltözetben tele életkedvvel egy parki padon. – Lili később színiakadémiát fejezett be, férjhez ment egy színészhez, majd kiábrándulva belőle, egy kéményseprővel kötötte össze az életét. Ezután megszakadt a levelezésünk.

– Érettségi után hazajöttem Szabadkára. Szegények voltunk nagyon, mert mint említettem, az édesapám magyar ügyvéd volt, és a Monarchia összeomlása után a magyar emberek sem a magyar ügyvédeket keresték föl, hanem a szerbeket. Anyám azt mondta akkor, hogy ki kellene tanulnom valamilyen mesterséget, amivel pénzt lehet keresni. A varrónői foglalkozás mellett döntöttünk. Elvégeztem hát egy szabászati tanfolyamot, és a harmincas évek elején otthon másoknak varrtam. Szórakozni a Népkörbe jártunk, szerepeltem is egyszer egy műkedvelő előadásban . . . Eleven kislány voltam, szerettem táncolni, sokat jártam teadélutánokra, persze gardedám kíséretében. Egy ilyen teadélutánon ismertem meg a jövődöbéli férjemet, Emich Jánost, aki félárva munkásgyerekből verekedte föl magát ügyvéddé. A nagybátyám, dr. Strelitzky Dénes vette maga mellé kisegítőnek. Harminchatban összeházasodtunk.

*

Nagyon érdekes élettörténet a férjemé, hadd mondok el dióhéjban: sváb származású mozdonyvezető édesapja, amikor János hároméves volt, a zimonyi állomáson leszállt a szerelvényről, összeesett, és meghalt. Infarktus vitte el. Anyja semmilyen segílyt nem kapott utána, egymaga nevelte föl két apró gyermekét. János hatéves korában már dolgozott: vizet hordott, fát vágott, szenet lapátolt, havat hányt, később lakatosinasnak állott, majd a vagongyárban dolgozott. Éjjel pedig tanult. Így végezte el a gimnáziumot, egy evangélikus lelkész anyagi támogatásával. Az édesanyja rendszeresen kijárt az állomásra kvártélyosokat keresni, úgyhogy ebből is csurrant-csöppent egy kis pénz. Érettségi után János a szabadkai közgazdasági bankban kapott állást, a tanulást azonban továbbra sem hagyta abba: munka mellett beiratkozott a Belgrádi Egyetem Jogi Karának szabadkai kihelyezett tagozatára. Négy év alatt diplomázott, így került '33-ban dr. Strelitzky mellé ügyvédbojtárnak. Negyvenötben munkaszolgálatos tisztként Horvátországban javította a síneket, s amikor leszerelt, sehol sem tudott el-

helyezkedni a városban, ezért Csantavéren nyitott ügyvédi irodát. Annyi pénzünk sem volt, hogy bérkocsit fogadjunk a költözködésre, kölcsönpénzen hoztuk ki ide a legszükségesebb dolgokat. Csantavéren kívül Topolya ügyeit is intéznie kellett, ugyanis ott sem volt ügyvéd, kinevezték hát őt. Közben egyfolytában ingázott Topolya, Szabadka és Csantavér között, többnyire a viharvert vicinálison, ez gyakran elromlott, ilyenkor az utasok leszálltak róla, és szétszéledtek a szántóföldön szarát gyűjteni, hogy újra elindulhasson. Ha nem sikerült, Nagyfénnyről kilenc kilométert kellett gyalogolni Csantavérig hóban, sárban, késő éjjel, hajnalban aztán ismét a munkásokat szállító vicinálissal vissza Szabadkára, ahol tárgyalásai voltak. Közben részt vett a csantavéri utak, a szövetkezeti otthon építésében, talicskázott, hordta a téglát, ingyenes jogsegélyszolgálatot tartott, a szövetkezetnek tíz évig díjmentesen intézte a jogi ügyeit, mint ahogy a háború előtt is vagy nyolc évig önkéntes munkával látta el a Népkör titkári teendőit . . .

Az adakozás, a rászorulókat megsegítése nem állott távol soha a Bíró, a Békeffy s az Emich családtól. Dr. Emich János, aki később szép jövedelemre tett szert a maga becsületes és szorgalmas munkájából, nemegyszer segítette a szegényeket, előfordult olyan is, mesélik, hogy maga temettette el a csantavéri nincsteleneket. Az irodája viszont elég nehezen járódott be a háború utáni nagy magyar faluban. Az embereknek előítéleteik voltak iránta.

– Az uram ruháit, amíg munkaszolgálatos volt, mind elvitték Szabadkáról az oroszok – emlékezik Zsófi néni –, egyetlen zöld dzsekije volt csak, amit az amerikaiaktól kapott. Abban járt mindenhova, az irodába is. Te, mondtam egyszer egy jó ismerősömnek: nem nyit be senki a Jánoshoz. Persze, felelte ő, a ruhájából ítélve azt hiszik, hogy partizán . . . Amikor az első pénzeket megkapta, kijöttem én is Csantavérrre, s kibéreltünk egy szobát. Az volt az iroda is, a hálószoba is, a konyha is, a fürdőszoba is. Hetente kétszer jártam csak ki, mert otthon is helyt kellett állnom, gondoskodni a két nagyanyámról meg a két idős nagybátyámról: dr. Bíró Károlyról és dr. Strelitzkyről. A család többi tagja a fordulat idején mind Magyarországra vándorolt. Az uram eleinte mást sem csinált, mint földszerződések. Az államosítástól tartva ugyanis szétírták a birtokaikat a gyerekeikre az emberek . . . Egy év múlva már kibéreltünk egy teljes lakást, s aztán innen jártam be hetente háromszor Szabadkára, kosaraztam az ennivalót a négy öregnek. Nappal elkészítettem, este bevittem, és hajnalban tértem vissza.

Zsófi néni egy újabb levelezőlapot vesz elő. Nagybátyja, dr. Bíró Károly keze nyoma rajta: Szabadka egykori híres polgármestere a következőket írja Zsófi néninek: „*Édes Bucikám, ha legközelebb hozol borjúpaprikást, ne olyan apróra vágjad, hanem nagyobb darabokra! Sokszor csókol Károly bátyád.*”

– Károly bácsi különben nagyon szerette a hasát, hálás volt minden jó falatért. Amikor megérkeztem a nagyanyámhoz a pillekönnyű hatalmas házi kenyerekkel, mindig megkérdezte a testvérét: Gizi, megengeded, hogy levágjam a serclit? Vágd csak le, Károly, biztatta a nagyanyám. Ha szegények voltunk is, szerettük egymást, nem gyűlölködtünk, irigykedtünk, mindenki úgy segített a másikon, ahogyan tudott.

*

Szabadka valamikor megbecsült, dúsgazdag polgármestere, akinek díszmagyarba öltöztetett figurája ma is ott látható a Városháza első emeleti folyosóján, mint az előzőekben említettük, szégyenletes nyomorban tengődött élete alkonyán. Sem nyugdíja, sem tüzelője nem lévén, télen nagykabátban járt-kelt a lakásban, s ha akadt egy kis fa a vaskályhában, azon főzte meg szegényes ebédjét. Nem öntve ki az ételmaradékokat, hanem másnap vízzel fölöntötte, és levest készített belőlük.

– Halála előtt, '57 februárjában Grób Imre bácsi, a veje, akivel együtt lakott, értesített bennünket, hogy félrebeszél, egyre csak azt mondogatja: menekülni kell, jönnek a partizánok.

Hol voltak már akkor azok a szép idők, amikor a nagymamánál, dr. Békeffy Bíró Gizellánál minden pénteken tizenegy órától fogadónap volt, s mi, kislányok, szépen felöltözködve siettünk ajtót nyitni a csöngetésre – sóhajtja Zsófi néni. – A nagymamához, özvegy lévén, főleg hölgyek jártak, gazdag polgárasszonyok. Jól emlékszem például Regényi Gizella nénire, aki a világháborúban elesett fiának hatalmas lovas szobrot emelt a Bajai temetőben, s akinek a hintáját gyönyörű lovak húzták, a kocsis meg bojtos kalapban, peclesen ült a bakon. Minden pénteken hat-nyolc úriasszony jött össze, és bennünket, gyerekeket mindig elhalmoztak ajándékokkal.

Mondhatom azért, hogy bár küzdelmes, de szép életem volt: ötvenhét évig éltem az urammal boldog házasságban. Mindketten nagyon sokat dolgoztunk. Ő végezte a saját munkáját, én meg a háztartásban álltam helyt. Közvetlenül a háború után árultam is az ócskapiacra mások ruháit, ebből tartottam el az öregeket. Miután ösz-

szesporoltunk egy kis pénzt, vettem Palicson egy kis szőlőt, és naponta biciklivel kikarikáztam Csantavérről odáig, árkon-bokron keresztül, akkor ugyanis még nem készült el a višnjevaci út. A palicsi szomszédoktól lovat, kocsit kértem kölcsön, s mivel lovat hajtani még Károly bácsi birtokán megtanultam, Kispiacra jártam beszerezni a gyümölcsfacsemetéket, pótolni a szőlővesszőket. Nagyon szép pénzeket csináltam ebből, a gyümölcsnek akkoriban jó ára volt. Aztán a szükség rávitt arra is, hogy egy gyorstalpaló tanfolyamot elvégezve ápolónősködjek a csantavéri orvos mellett vagy egy évig, mivel az ápolónő is hiánycikk volt az akkori Csantavéren. Aztán meg az újvidéki Testvériség-Egység Könyvkiadó fölkérésére megírtam egy szakácskönyvet, a rokonoktól, ismerősöktől begyűjtött receptek felhasználásával. Négyezer példányban adták ki, a szabadkai Minerva nyomta, s egy szempillantás alatt elkelt. Félig készen áll a fiókomban a gyorsételek szakácskönyvének kézírata is, de ezt már sohasem fogom befejezni, elromlott a látásom nagyon.

*

Zsófi néni férje, dr. Emich János '92-ben elköltözött az árnyékvilágból, s ekkor Zsófi néni gondolt egy nagyot: mivel Jugoszláviában egyetlen rokona sincs már, úgy döntött, a csantavéri főutcán épült, hatszáz négyszögöl területű házát a szabadkai Gerontológiai Otthonra hagyja. Egyfajta szeretetotthont kívánt itt kialakítani azoknak az idős csantavérieknek, akiknek már nem építenek kispadot a gyerekeik a házak elébe, ahol beszélgetni tudnának egymással, hiszen a fiatalok állandóan rohannak, kisebb gondjuk is nagyobb az öregek szórakoztatásánál. Ebben a hangulatos, tágas udvarú házban szépen összejöhetnének, gondolta, s egy-egy kávé mellett elcseveghetnének. Sajnos, dugába dőlt a terve. Azt mondták neki, nagyobb beruházás kellene hozzá, nincs rá pénzük.

1998. február 15.

MEGÉRI JÓNAK LENNI

Fényes történetek a horgosi Kárász földbirtokos család életéből, Kárász Ilona elbeszélése nyomán

Horgost, a ma már nem létező Tiszaszentpéter pusztával együtt az 1700-as évek közepén adományozta Kárász Miklósnak Mária Terézia a hazáért tett szolgálataiért. Mintegy húszezer hold, akkor főleg pusztaság – mert a török mindent fölperzselt maga mögött – került így a Kárászok tulajdonába, azzal a kötelezettséggel, hogy vállalják a vidék újbóli betelepítését. Ekkora vagyonnal grófi cím is járt, azt viszont a valamikori szegedi főjegyző kerek perec visszautasította, mondván: nem kenyere idegen tollakkal ékeskedni. A Kárászok mindvégig becsületes, tisztességes földesurak hírében állottak, Kárász Imre holttestét tizenöt évvel ezelőtt a vállán vitte ki a temetőbe a falu népe.

A húszezer holdból mára egyetlen hold maradt a legfiatalabb Kárász unoka tulajdonában. A legutolsó horgosi földbirtokosnak, Kárász Imrének öt gyermeke született, négy él közülük: a legidősebb Ilona, aki Anna nővérként negyvennyolc éves korában elment apácának, Imre, aki gépkocsiszerelő és kőfaragó, Miklós, aki magas szakképzettségű villanyszerelő és Margit, aki mezőgazdasági technikusként vonult nemrég nyugdíjba. A gimnáziumi végzettségű Menyhért két évvel ezelőtt hunyt el. Ilona kivételével, akinek a közeli martonosi zárdában van az otthona, Horgoson élnek és dolgoznak mindannyian, és sohasem gondoltak arra, bármilyen mostoha volt is sokáig a sorsuk, hogy elhagyják szülőhelyüket. Megelégedett, kiegyensúlyozott emberek benyomását keltik, akiket a szüleik annak az ismert angol mondásnak a szellemében neveltek, hogy „megéri jónak lenni”, s ezt vallják: nem attól függ az ember, hogy miye van – attól függ, hogy milyen belülről. Sokáig nem akart beszélni a család önmagáról. Most megtört a jég. Kárász Ilonát a horgosi plébánián kerestük fel, ahol a kántort helyettesíti egy hónapra, s nagy örömeinkre hajlandónak mutatkozott beszélni a régi időkről.

Délután ötkor kopogtatunk a horgosi parókia vendégszobájának ajtaján.

– Jaj, de jó, hogy jöttek! – hangzik odabentről. – Elaludtam volna a harangozást. – És már nyílik is az ajtó, s ott áll a kalocsai nővérek jellegzetes fejdíszével, szívélyesen mosolyogva az örökifjú Ilona, s tessékkel be a kellemes kis szobába, maga pedig elsiet egy percre „bekapcsolni a harangokat”. Jó Martonoson is, mondja, de azért ő mégiscsak itt, Horgoson van itthon. Lépten-nyomon ismerősökbe ütköznek, fölismerik, megállítják az emberek az utcán, s mindenkinek van egy-egy kedves szava hozzá. – Hogy csinálják, nem tudom. Amikor még én sem ismerek magamra. Ha tükörbe nézek, elrémülök! – És Ilona itt tiszta szívéből fölkacag.

– Hogy mondhat ilyet, kedves Ilona!? Helyes, rokonszenves, fiatalos még mindig . . . Az ember arcára kiül a lélek . . .

– Igen, harmincéves korán túl meglátszik az emberen, hogy jó-e vagy rossz. Akkor már nem lehet csalni. Sőt én még mást is tudok. Ha bemegyek egy házba, megfigyelem a kuttyát. Ha a kutya gonosz, és nekem ugrik, akkor tudom, hogy jaj, a gazdája se jobb!

– A gróf úrék viszont nagyon jó emberek hírében állottak, tisztelettel, szeretettel emlékeznek rájuk az emberek ma is.

– Ne nevezze őket grófoknak, kérem. Nagyon haragudtak a szüleim, ha így szólították őket. Annál inkább, mert az apám gróf nem volt soha . . . Igencsak Kárász bácsi volt mindenkinek. Már az őse is, akinek Mária Terézia Horgost adományozta, visszautasította a grófi címet, mondván, hogy köszöni szépen, de nem kéri, pedig akkor mindenki kapaszkodott érte. Ő a maga erejéből akar ember lenni . . . A grófi cím nekünk sohasem kellett. Azelőtt sem, azután sem. Még az anyám is haragudott, ha grófnéként tisztelték meg, pedig ő valóban grófi családból származott, Lónyay lány volt. Bennünket is úgy neveltek, mint a szüleimet: mindenki munkájának a megbecsülésére. Apámmal már nagyobb gyerek korában kitanították a bútorasztalosságot, sőt a fafaragás mesterségét is elsajátította, később pedig megszerezte a mezőgazdasági mérnöki diplomát. Amikor '45-ben mindenünket elvettek, az ezer hold földdel együtt az utolsó ásót és lapátot is, az ezermestersége volt segítségünkre. A katonáknak, akik tíz évig ott éltek a házunkban, dohányos- és cigarettásdóznikat csinált, fűrt, faragott, és a valamikori kocsisunkkal művelte a földet, én meg anyámmal – tizennégy éves voltam akkor – tizenhat évig hetente háromszor piacolni jártam, virágot, zöldséget árultunk, csak hogy megélhessünk. Apám a főlshabradulás után vagy tíz évre kapott először állami munkát:

az újonnan nyílt mezőgazdasági gyógyszertárba vették föl eladó-
nak, aztán másodállásban elkezdett paprikanemesítéssel foglal-
kozni. Ő tenyésztette ki azt a bizonyos Horgoška slatkát (Horgosi
édest), amivel Jugoszlávia bekerült a világpiacra. (Iszonyatos
munka volt ez, évtizedekig tartott!) Aztán a Vitaminka gyár alkal-
mazta végre mérnökként, s ő volt akkor a legboldogabb ember a
világon. Micsoda jó érzés, mondta, hogy nem száz–kétszáz em-
berről kell végre gondoskodnia, mint földbirtokos korában, hanem
csak a maga családjáról, s ha esik, ha fúj, megkapja a fizetését –
ami nem volt valami nagy ugyan, de meg lehetett belőle élni.

– Az ember azt hinné pedig, hogy egy ilyen módos földbirtok-
kosnak talán csak születnie nehéz . . .

– Tudja, ha az embernek van egy földbirtoka, és tisztességesen
csinálja, az nem azt jelenti, hogy minden haszon az övé. Ez azt je-
lenti, hogy ahány munkása van, annyi családról kell gondot visel-
ni. Ez kutya kötelessége. Aki nem tette meg, hát – az a lámpaosz-
lopra került. És megérdemelte.

– Az édesapját viszont, ha jól értesültem róla, ’45-ben a sza-
badkai Sárgaházból kiszabadították a horgosi szerbek. Hogy is tör-
tént az eset?

– Nem lövöldöztek a házra, mint nemrégén egy adatközlője
mondta, hanem háromszáz aláírással levelet küldtek Titónak,
megkérték, engedjenek minket haza, mert, mint magyar állampol-
gárokat, Magyarországra akartak bennünket telepíteni. Megírták
benne, hogy a magyarok bevonulásakor apámnak köszönhették,
hogy nem hurcolták el őket. Valóban, apám ahány szerb kommen-
ciós munkást csak tudott, kivitt a majorba, hogy megmentse őket
a lágertől. Mért szerbeket, mért nem magyarokat alkalmaz, mon-
ták neki erre, és be akarták zárni érte. Van magyar munkásom is
elé, mondta ő. Nézzék, ha a legjobb munkásaimat elviszik, akkor
nem követelhetik meg tőlem azt sem, hogy beszolgáltassak . . .
Na, akkor csönd lett. Így sikerült megmentenie sok embert. S ők
ezt nekünk később vizionozták.

Minket mindig úgy tanítottak, hogy bármikor bárki bajba ke-
rül, nem számít, hogy milyen gondolkodású, milyen fölfogású,
mindenkin segíteni kell . . .

– És hogy milyen nemzetiségű, ugye . . .

– Ez természetes! Hát ki tehet róla, hogy minek születik?!

– Úgy tudom, kedves Ilona, hogy a valamikori mintegy húsz-
ezer holdas birtokból az édesapjára már „csak” ezer hold maradt.
Hogy úszott el ez a temérdek vagyion?

– Az őseink valójában pusztákat kaptak a királynőtől, a török után nem volt itt jóformán semmi sem. Kárász Miklósról a földdel együtt olyan kötelezettség hárult, hogy betelepítsen száz jobbágytelket. Ha jól tudom, egy jobbágytelek harminckét hold volt, hozzá házhely, negyed hold kert . . . Azért vannak itt Horgoson ezek a borzasztó széles utcák, mert minden házhoz járt egy ilyen nagy kert, s a szérűskert az asztagba rakott gabonával, szalmával, szénával az utcáról volt, amelyet vizesárok szántottak végig, s szükség esetén, ha tűz ütött ki, ezekből olthatták . . . Szóval Kárász Miklós hozott ide jobbágyokat, egy héten kétszer kellett robotolniuk a földesúr földjén, aztán mehetek művelni a sajátjukat. Ha a földesúr becsületes ember volt, akkor a jobbágy jól járt, ha gonosz, a szegény jobbágy rosszul járt. Minálunk mindig az volt az elképzelés, hogy a föld ne maradjon meg, mert nem azért kaptuk, hanem hogy elszaporodjon rajta a nép. Mindig az volt a szokás, hogy egy-egy bizonyos részt a birtokból olcsó áron eladtak a munkásoknak. Ezt mindig így csináltuk, s végül mára maradt egy hold az unokaöcsémnek! – nevet föl pajkosan Ilona.

– Viccel? Köztudomású, hogy az állam is elvett sok földet a Kárászoktól, mind az első, mind a második világháború után . . .

– Ha nem vettek volna el, akkor is így csináltuk volna. Az nem vics, hogy az első világháborúban Kárász István már egy nagy darab földet eladott. Itt van a Csengős telep, az Ignác falu stb. Ezek házhelynek lettek eladva. Mert ha egyszerűen odaadja az ember, az nem érdekes. Ha valaki fizet érte, akármilyen csekély összeget is, azt jobban a magáénak érzi, ugye?! Annyit eladott a nagyapám, hogy maradt vagy öt és fél ezer hold. Aztán jött a fordulat, az első világháború, utána ötszáz-ötszáz holdat hagytak meg a földbirtokosoknak. A nagyapámnak és a bátyjának a földjén – mintegy ezer holdon – gazdálkodott aztán az apám.

– Hogy lehetett, hány munkással lehetett ilyen irtatlan területet művelni akkoriban?

– Az úgy volt, hogy kiadták a földet bérbé. Felesbe vagy harmadosba. Felesbe úgy, hogy aki kivette, az művelte, és feles volt a termés. Harmadosba pedig fölszántva, megboronálva adták ki a földet, és a szállítást is az uradalom végezte. A szegény ember jobban járt így, mert nem kellett igát fogadnia. Volt olyan is persze, hogy egyes uracsok a Répa-tóban, ahol rengeteg cukorrépa termett, százhusz mázsa is egy holdon, kiadták tizenkettédéből a földjüket. Tizenegy rész a gazdáé, a tizenkettedik rész pedig a szegény emberé volt, aki művelte. Az édesapám nem engedte, hogy

őnála így legyen. Nála a répa harmados volt! Olyanok is voltak a földjei, hogy én gyerekkoromban azt hittem, gaz nem is nő sehol. A szőlőben – volt belőle vagy negyven holdunk – aztán különösen nem láttam gázt soha. A szőlőt a szakmányosok művelték tavasztól ősziig, a termés egy része az övék volt. A faluból jártak ki a szőlőbe dolgozni, a vincellérek és a csőszök pedig kint is laktak.

– Úgy hírlík, hogy igen nagylelkű volt az édesapja a munkásaihoz. A kocsisa öt gyerekét például mind kistafírozta, bútort s egyebet vett nekik, áldják érte haló poraiban is . . .

– Hát ezt nem tudom, ilyesmiről nekünk, gyerekeknek nem beszéltek a szüleink, de azt tudom, hogy Józsi bácsi, a valamikori kocsisunk végig ott maradt mellettünk a családjával, akkor is, amikor már semmink sem volt, és nem tudtunk neki fizetni. Ő tanított meg bennünket minden földi munkára, művelte velünk a földet, mi meg – mert a nagyszüleink odaát éltek Magyarországon, a kicsik számára ismeretlenek lévén – nagymamának meg nagytatának szólítottuk őket.

– És mit csinált egy földesúr egész nap?

– Reggeltől estig dolgozott. Pirkadatkor kelt, bement az irodába, és mielőtt az intézővel kikocsizott volna a földekre ellenőrizni, hogy halad a munka, fogadta az embereket, akik minden ügyes-bajos dolgukkal hozzá fordultak. Ha jól emlékszem, úgy száz munkásunk lehetett, voltak komenciósok is, ezekről mindenben gondoskodni kellett. Járt nekik két hold fölshántott föld, abba vethettek, amit akartak, aztán egy tehén tartása, ami azt jelentette, hogy a gazdaság legelőjén legelhetett a tehén, a gazda szénáját ette, úgyhogy a tartása ingyenben volt. Járt nekik ezenkívül évente még egy hízott disznó készen vagy annak megfelelő zsír, szalonna stb. Akkor, ha jól emlékszem, egy öltözet ruha háromévenként . . . A komenciós felesége meg a gyerekei állandóan találhattak munkát nálunk, ha idénymunka volt, azt napszámban külön fizették. Apámnak kellett a tüzelőjükről is gondoskodnia, a szőlőből meg az erdőből kaphattak rőzsét. Aki csak jött az apámhoz, az megkapott mindent, amire szüksége volt. Ha ennivalóra, azt, ha tüzelőre, azt, ha beteg volt a gyereke, befogták a kocsit, és elvitték a kórházba . . . Szóval miután mind a száz ember gondját megoldotta, akkor következhetett csak a saját családja. Úgyhogy nekünk egy ideig nem volt még saját tehenünk sem, hanem a munkásaink egyikétől-másikától hordtuk a tejet, és természetesen fizettünk érte. Ilyen ez, tudja, ha az ember tisztességesen csinálja . . .

– Az édesanyja mivel foglalatzkodott napközben?

– Akkora házban és öt gyerekekkel van azért mit csinálni, ugye?

– Nevelőnőjük volt-e?

– Soha. Mi állami iskolába jártunk, illetve én a háború előtt Pesten tanultam a Szent Szív intézetben, ez egy apácázárda volt, szépen és nagyon jól éltem ott. Mert ott érdekes volt rossznak lenni. Annyira fegyelmezett életet éltünk, hogy ha az ember a lépcsőn nem úgy lépett, ahogyan kell, már azért is kikapott. Nem sokáig tartott. Tizenhárom éves koromban kitört a háború, és amikor „fölszabadultunk”, elvégeztem még az utolsó évet, s kisérettségiztem Kanizsán. Nyaranta azért néha lakott nálunk egy-egy diák, azok tanítottak bennünket nyelvekre. De csak nekem volt érzékem hozzájuk. (Ilona öt nyelvet beszél. A szerző megj.) A fiúk inkább műszaki érdeklődésűek. A szüleim is több nyelvet beszéltek, s főleg akkor használták idegen nyelveket, ha azt akarták, hogy mi gyerekek ne értsük, mit beszélnek.

– Mondja, Ilona, amikor híre ment a nagy változásnak, nem gondoltak arra a szülei, hogy külföldre menekítsék a családot?

Anna nővér mosolyog: – Egy pillanatra sem. Az ember nem megy el onnan, ahova tartozik.

– A gyerekkorára, a kastélybeli életükre hogy emlékezik vissza, Ilona?

– Egyáltalán nem volt valami fényűző. Lószőr párnán aludtunk, lópokróccal takaróztunk, télen-nyáron nyitva volt az ablak . . . Így egészségesebb, mondták a szüleim. Hogy az ember hozzájusson egy puha párnához, ahhoz meg kellett inni legalább egy liter jéghideg vizet, elnyalogatni egy jégcsapot, havat enni, vagy kiabálni a hidegben . . . Mert akkor kijárt a forró tea mézzel meg a puha párna, és azt mondták, hogy ez a gyerek beteg, nem kellett iskolába járni, legalább három napig. Nagy dolog volt az ám!

Amikor már iskolások voltunk, nekünk kellett kitakarítani a szobánkat, megvetni az ágyat. Egyszer, emlékszem, végigszaladtam a folyosón sáros lábbal. Az édesanyám erre hozott egy vödört meg egy fölmosórongyot, és az egész folyosót nekem kellett föltörölnöm. Képzelem, hogy volt az fölmosva, de a nevelő hatása megvolt. Azóta is ügyelek a sárra. Szóval nagyon belénk verték, hogy más ember munkáját meg kell becsülni. Arra is emlékszem, hogy kaptam egy kis kertrészt, ott tanulgattam a konyhakertészkedést, és volt egy-két tyúkom, amelyekről én gondoskodtam. A tojásaikért külön fizettek nekem . . . Apám, amikor az intézővel, a nagy tudású Peske Lajossal a határt járta, sokszor magával vitt egy-egy gyereket is, hogy bepillantassunk a gazdálkodásba. Én

rendszerint a homokfutó bakján ültem a kocsis bácsi mellett. Ha jó volt az út, néha megengedték, hogy én hajtsam a lovakat. Meg-megálltunk egy-egy tábla végében, mert megtörtént, ugye, hogy a kenderbogár elérte a répát vagy a rozsdá bántotta a búzát, és akkor gondolkodtak, hogy mit csináljanak vele. Ilyenkor leszálltak, és feltették a lábukat a kocsira, hogy no, most majd indulunk tovább. Közben félórát is képesek voltak beszélgetni így. A gyerek meg, ugye, közben elunja magát, és én mindig kértem a kocsis bácsit, hogy csapjon már a lovak közé, hadd szaladjanak utánunk. Persze eszében sem volt, ezért én egyszer kikaptam a kezéből az ostort, és adj neki! Hogy mit kaptam én otthon! Az édesapám sohasem vert bennünket mérgében. Először mindig megkérdezte, tudjuk-e, mit csináltunk – mert a legtöbb gyerek nem tudja –, meg hogy mi baj lehetett volna abból. Aztán kiporolta a nadrágunkat, majd ismét beszélgetett velünk, úgyhogy végül is barátságban váltunk el egymástól.

– A jó viselkedésért mi járt?

– Igencsak meg volt engedve valami, ami máskor nem. Nagyon örültünk például a szalonnasütésnek a kertben vagy az erdőben és a fürdésnek a kamarási medencében.

– Nyaralni hova járt a földbirtokos családja?

– Nem jártunk nyaralni sehova. Én életemben egyszer voltam a tengeren, mielőtt a zárdába jöttem volna. A húgom meg a férje vitt el negyvennyolc éves koromban. Apám is csak kisfiú korában járt egyszer az Adrián.

– Külföldre se utaztak soha?

– Nem volt erre pénz. Mondom – aki rendesen csinálja, akinek annyi emberről kell gondoskodnia, annak ilyen extra viccekre nem jut pénze.

– Palicsra azért csak eljártak?

– Messze volt az nekünk Horgostól. A kocsisunknak az apámat meg az intézőt kellett szállítania naponta ki a földekre.

– Nagyobb mulatságok mikor voltak a kastélyban?

– Soha. A legnagyobb esemény az életünkben a karácsony, a húsvét meg a születés- és névnapok voltak. Mind olyan családiasan szép! Karácsonykor, tudom, hogy volt karácsonyfa, az erdőből igencsak lehetett elővenni, mert ott mindenféle fa nőtt. És akkor össze volt híva az egész család, mindazok is, akik nálunk dolgoztak. A nagy ebédlőasztalon mindenkinek ott állt az ajándéka. Elénekeltük a *Mennyből az angyalt*, és aztán mindenki megkapta a maga szerény kis csomagját. Mi, gyerekek leginkább könyvet kap-

tunk, az volt nekünk a legnagyobb öröm. Legjobban az útleírásokat szerettük meg a történelmi könyveket, Coopert, Dickenst stb. Az anyai nagyanyáméknál ugyanígy volt. A mama grófnő létére egész éven át dolgozott, hogy a falu gyerekeinek legyen karácsonya. Pontosán tudta, hány gyerek él a faluban – kis falu volt az övék, lehetett vagy húsz-huszonöt –, és színes fonalából sapkát, sálát, harisnyát készített nekik. Úgy emlékszem rá, hogy örökké a kezében volt a kötés. Anyám főleg a horgosi árvaházzal törődött meg az itteni gyerekekkel. Nagy esemény volt számukra, hogy kaszálás után, amikor már boglyában állt a széna, kinyitották az erdő kapuit (mert különben zár alatt tartották, hogy ne háborgassuk a vadat), és játszhattak ott kedvükre.

Mondhatom, hogy boldog gyerekkorunk volt, így vélekednek a testvéreim is, pedig ők jórészt más körülmények között nevelkedtek, amikor már úgyszólván semmink sem volt.

– Mi tette boldoggá a gyerekkorukat?

– Az emberek általában azt hiszik, hogy a vagyon boldogít. Egy csodát. Általában az igénytelenség a jó. Mármint az anyagiak tekintetében. Az emberek nem tudnak élni. Nem kell sok a boldogsághoz! Hányszor fordul elő ma, hogy együtt a család? Mi például minden vasárnap elmentünk misére, aztán az édesapámnak otthon hagytuk az ebédet, s az édesanyámmal három kilométert szaladtunk Kamarásig, az ottani medencéig, és fürödtünk, mókáztunk egész nap . . . Az a fontos, hogy meglegyen a szeretet és a megértés a családban. Ha ez nincs meg, hiába minden. Mi nem láttuk veszekedni a szüleinket soha. Volt a kertünkben egy öreg körtefa, s ha vitatkozni akartak, oda mentek alája, hogy mi ne halljuk . . . És minden apróságnak tudni kell örülni. A mai embernek az a baja, hogy nem tudja megosztani azt, amije van, a másikkal. Tudom, ha egy almát is kaptunk, ha bármelyikünk kapott valamit, mindig hét-felé osztottuk, hogy mindenkinek legyen egy darab. Bármennyire csintalan kölykök voltunk is, szerettük egymást, és a szüleink igyekeztek úgy nevelni bennünket, hogy ne önmagunkra gondoljunk elsősorban, hanem a másik javát nézzük.

Jaj, arra, hogy milyen vásott gyerekek voltunk, van még egy fényes história! Élt itt a faluban egy ember, a Tornai, aki egy gyönyörű halastavat tartott, fűzfákkal körülvéve. És mivel a Kárász szereti a vizet, nyáron alig tudtuk kivárni, hogy kinyissák a medencét. A testvéreim az osztálytársaiktól aztán megtudták, hogy a Tornai halastavában lehet fürödni. Elmehettek, mondta az édesanyám, de csak ha az Ilonát is viszitek magatokkal. Hát így kerül-

tem én is a levesbe! Azt hittem, hogy bemegyünk szépen elől, és megkérdezzük, szabad-e fürödni. A csodát! Kibontották hátul a kerítést, előbb bemászott a két osztálytárs, utána meg mi öten. Mikor a szegény Tornai észbe kapott, mi már bent lubickoltunk a halastóban. Hát persze, hogy jött egy nagy bottal. A két „vezető” erre eltűnt, mint a kámfor, mi öten meg benne maradtunk a pácban. Erre a testvéreim: eredj, és húzzál ki bennünket a bajból. Mit tehettem, kimásztam, odaálltam a Tornai elé, és így szóltam: ne haragudjon, mert megszaporoztak a halai. Most öt kárással többje van a tóban! Elkezdett nevetni, és azt mondta, jöhetünk bármikor, de elől.

– Szellemes, derűs egy család voltak?

– Nagyon. Főleg az anyai nagyapám. Ha annak elkezdett csillogni a szeme, mindig következett egy fényes história, de a nagyanya szerint ilyenkor mindig linkelt.

– Negyvenötben aztán hogy élték át a „fölszabadulás”-t?

– Egyszerűen bejöttek hozzánk a házba a szovjet katonák (Ilona sohasem használta a kastély kifejezést. A szerző megj.), és kész . . . Én olyanfajta ember vagyok, hogy a rosszat elfelejtem, csak a jóra emlékezem . . .

– Bementek, és úgy hallottam, teljesen kifosztották a kastélyt.

– Igen. Amink csak volt, mindent elvittek. Az a ruhánk maradt, ami rajtunk volt.

– Borzasztó . . .

– Miért borzasztó? Vigyék! Ha tetszik nekik, miért ne?!

– A szülők mit szölkáltak mindehhez?

– Semmit. Jaj, ez is egy fényes história! Bejön egyszer egy ruszki, és hoz – mi palacsintasütőnek hívtuk – valami gépfegyverfélét. Kérdi, hol van a gazda, mert ő azt lelövi. Gyere, keressük meg, mondta az apámnak! Az édesapám nem járt soha fényes ruhákban, akkor még úgy sem, nagy szakállt is eresztett, nem gondolta a ruszki, hogy ő a gazda. Hát jó, gyerünk, hagyta rá az édesapám! Végigmentek az egész házon, és közben az apám magyarázta neki, hogy tudod, nem minden gazdag ember gazember azért, vannak rendezebbek is. Ez se volt olyan gazember, tudod? És hát a ruszki egyre enyhült, enyhült, enyhült . . . Amikor már az egész házat bejárták, az apám ezt kérdezte tőle: és most mit szólnál ahhoz, ha azt mondanám, hogy én vagyok a gazda? Hát, ha te vagy a gazda . . . És erre letette a ruszki a gépfegyvert, s összevissza csókolta.

– Mikor kellett kiköltözniük a kastélyból?

– Ahogy a Sárgaházból, illetve a Galambiskolából hazajöttünk – három napig tartottak ott bennünket –, mindjárt, azaz három na-

pon belül. De már nemigen volt mit kivinnünk. Az intéző négy-szobás házába mehettünk, ahol most is lakunk. A katonaság negyvenötben beköltözött a fél házba, tíz évig ott volt, és ennek mi örültünk, mert éjszaka nem mert senki arra járni, mert mindjárt megfogta az őr.

– Az ezer hold földjükből valamennyit csak meghagytak a családnak?

– Először visszaadtak harminckét holdat. Aztán, amikor elvetetük az utolsó magokat is, és kiadtuk felesbe, mert nem volt mivel megművelni – a két traktort, megymást mind elkonziskálták, ugye, nem hagytak még egy ásót sem –, szóval amikor learattunk, elvitték az utolsó szemig a búzát, másnap pedig bejöttek a házba, és elvitték az utolsó kiló lisztet, úgyhogy egyik napról a másikra egy rántásnyi liszt nélkül maradtunk. Akkor még veszekedni kellett, hogy a feleseknek kiadják a részüket, akik learatták a búzát . . . Aztán elvették tőlünk a többi földet, mindössze nyolc holdat hagytak, de ebbe belemérték a szobákat is! Tehát legvégül termőföldből öt hold maradt, ezenkívül egy kis kaszáló meg egy kis kert. Hárman voltunk csak munkaképesek a családban, a szüleim meg én. De mint mondtam, a valamikori kocsis bácsink a családjával ott maradt velünk végig, ha nem tudtunk is fizetni neki, és megtanított minket minden szántóföldi munkára. Aztán számtalanszor előfordult, hogy miközben mi négyen kapáltunk, a faluból többen észrevétlenül beálltak hozzánk egy-egy sorba segíteni . . . Én sokszor otthon maradtam vigyázni a testvéreimre meg főzni, amíg édesapámék a földön dolgoztak. Egy este azt veszem észre, hogy elfogyott mind a lisztünk, reggel nem tudok mit adni a gyerekeknek. Mit ad Isten, reggel nyitom az ajtót, és – ott áll egy zsák liszt. Ma sem tudom, ki hozta, ki küldte. Meg volt tiltva ugyanis az embereknek, hogy segítsenek nekünk. Ők azért mégis mindig megtalálták a módját, hogy lendítsenek egyet rajtunk. Amikor piacolni jártam például, hetente háromszor tragacson, kosarakban toltam ki a zöldséget meg a virágot, amit a kiskertemben megtermeltem, s minden portékám pillanatok alatt elkelt, megvette az is, akinek nem kellett, hazafelé menet pedig sokszor több minden volt a kosaramban, mint amennyit kivittem. Észrevétlenül beledobálták az emberek . . . Látja, beigazolódott ebben is az angol közmondás, amire a szüleim tanítottak bennünket: megéri jónak lenni! Az emberek viszonzták nekünk azt, hogy valamikor esetleg jót tettünk velük.

Az is egy fényes történet, hogy az egyetlen körtefánk nyaranta annak idején mindig különféle finom gyümölcsöket termelt. Volt

egy aranyos szomszéd bácsink, aki jól tudta, hogy nekünk nincs szőlőnk, nincs gyümölcsösünk, és a körtefa ágára mindig észrevétlenül ráakasztott egy kis garabolyt az ő gyümölcseivel.

– Az embereknek azért a nagyobbik része jó?

– Igen. Ki kell piszkálni mindenkiből a jóságot. Az mindenkiből kijön . . .

– Amíg az édesapja nem kapott állami állást, addig mi mindenrel próbálkoztak, hogy megéljenek?

– Mindenfélével. Rájöttünk például, hogy a virágkertészet kifejtődőbb, mint a zöldségfélék termesztése, ezért inkább virágot termeltünk. A Rózsa virágüzlet tulajdonosa, Kocsik Teréz nagyon jó volt hozzánk. Én föladtam itt, Horgoson az autóbuszra egy csokor gladióluszt meg egy csokor szegfűt, a Terike kifizette az illetőnek, s a következő piacon megkaptuk a pénzt. Nekünk ez óriási segítség volt. Így vettem meg az első két birkát, aztán szereztem melléjük egy kis borjút, hogy a gyerekeknek legyen tejük. Cuclisüvegből etettük, végül is akkora lett, mint egy bika, tizenhét liter tejet adott naponta. Aztán elkezdjük készíteni a görögkoszorúkat különféle levelekből, termésekből, s ez jó üzletnek bizonyult. Az apám készítette a vázat, a gyerekek gyűjtögették a leveleket, mi anyámmal pedig kötöttük . . . Ötvennégyben kapott az apám először állami munkát. Az új mezőgazdasági gyógyszerárban lett eladó és szaktanácsadó, s akkor már sokkal könnyebben éltünk. Akkor már nem okozott gondot, honnan szedjük össze a napi tej árát, mert havonta megkapta a fizetését.

– Az önök háza, úgy hallottam, továbbra is a falu életének egyik központja volt. A papa maga köré gyűjtötte a repülőmodellezést kedvelő ifjúságot, Ilona pedig évekig, a zárdába vonulásáig vasárnaponként rendszeresen foglalkozott a falusi gyerekekkel. Úgy mondják, néha harminc–negyvenen is ott zsibongtak a Kárársz házban . . .

– Igen, mi szeretjük az embereket. Azt mesélik a népek, nem létezett olyan, hogy apámat meg lehessen előzni a köszönésben. Bennünket is mindig úgy tanított, hogy mindenkinek lehetőleg előre köszönni kell, és mindenkin segíteni kell. Olvastam, hogy az utolsó ítéletkor nem azt fogják kérdezni tőlünk, hogy hányszor voltunk nagymisén, hogy mennyit fizettünk a hitközségnek, hanem, hogy adtunk-e enni az éhezőknek, adtunk-e inni a szomjazóknak, befogadtuk-e a vándorokat . . . Apám temetésén kint volt az egész falu. A vállukon vitték ki őt az emberek. Akárcsak előtte pár évvel az édesanyámat. A temetőben megtalálják a sírjukat. Két

nagy fenyőfa áll rajtuk. Igen-igen aprócskák voltak, mikor ültetem őket. Nagyon sokat kellett öntözgetnem, mert homokos a talaj. De megmaradtak!

*

Az új törvények értelmében fölkinálták a Kárász család tagjainak, hogy visszaszármasztják a földjük egy részét. A testvérek azonban elutasították ezt, mondván, mindannyian a saját útjukat járják immár, nem kívánnak ilyesmivel foglalkozni, különben is semmilyen géppel nem rendelkeznek a korszerű gazdálkodáshoz.

1995. július 16.

A mellékelt képek Nagygyörgy Zoltán fotógyűjteményéből valók.

ÉDESAPÁM AZ ORIENT EXPRESSZ KALAUZA VOLT

*Ahogy Mamuzsich Pálfi Margit emlékezik Európa
nosztalgiavonataira s a gyermekkorára*

– Amikor én gyerek voltam, sokkal édesebb volt a narancs – állapítja meg a tisztos korú hölgy nem kis nosztalgiával a hangjában az ünnepi asztalnál. – Apuska Pestről hozta nekünk, akárcsak a datolyát, a nagy szemű maróni gesztenyét meg a kókuszdiót is . . . Zimonyból meg színes gyönggyel kivarrt török papucsot hozott, meg ötkilós csomagolásban kocka- és süvegcsukrot. Anyuka egy nagy bárdal vagdosta szét . . . Legédesebb a süveg csúcsa volt, ezért kapkodtunk leginkább mi gyerekek.

Pálfi Margit édesapja, Pálfi Mátyás az akkori Közép-Európa híres vonatának, az Agatha Christie által is megörökített Orient expressznek volt a vonatvezetője, illetve ahogyan akkor mondták: a vonatgazdája, elég rövidre sikeredett életének utolsó éveiben. Pálfi Mátyás Pallovits Mátyásként született 1869-ben Pécsen, két évvel az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte után, Pallovits Mátyás messze földön híres kőművesmesternek, pallérnak az ötödik gyermekeként. Háromévi katonáskodás után Ausztriában, ahol el-sajátította a német nyelvet, megnősült, majd a Magyar Állami Vasutak kalauzaként Szabadkára költözött, ide kapott beosztást. Horvát származású apja nagy megrökönyödésére ekkor változtatta meg a nevét sok vasúti hivatalnok társával együtt Pálfira, talán a könnyebb érvényesülés végett. A Pallovitsok egyébként közeli rokonságban álltak a nemzet legnagyobb költőjének, Petőfi Sándornak a családjával. Pálfi Mátyás nagyanyja Petrovits Pallovits Rozália volt, aki tizenkét évig ágyban fekvő betegként nemegyszer mondogatta az unokáinak: „Vigyázz, gyermekem, nehogy olyan csavargó legyél, mint az a Sándor, aki bizony elég sok bajt okozott szegény sógornak!”

Pálfi Mátyás először személy-, majd gyorsvonaton tanulta ki a „mesterséget” a Szabadka és Pest közötti járatokon, s mivel igen lelkiismeretes, pontos, pedáns embernek bizonyult, negyvenéves

korában megtették a hírneves Orient expressz vonatvezetőjének a Pest és Zimony közötti távon.

Öt emberből állott a felügyeletére bízott kis csapat: a mozdonyvezetőből, fűtőből, fékezőből és a két kalauzból: Völgyi és Győrfi urakból (akik szintén szlávból magyarosították meg a nevüket). Hosszú, fényes kék kocsik alkották a szerelvényt, az első osztályon plüss-, a másodosztályon bőrélekkel, és természetesen hálókocsik és étkezőkocsi is tartozott hozzá. Pálfi Margit jól emlékszik még arra, hogy az ebédlőben az asztalokon kis bemélyedések voltak a tányérok számára, hogy a zökkenőknél ne mozduljanak el a tányérok a helyükről. A vonatvezetői fülke rögtön a mozdony után helyezkedett el, benne egy ferde asztal paddal, ott állt előtte szétvetett lábakkal a vonatvezető, és állította ki a jegyeket, írta föl a szükséges adatokat. Egyenruhája finom, sötétkék szövetből készült, lábán fekete everlasting (könnyű, de erős gyapjúsövet), esetleg sevró (fiatal kecskebőr) felsőrésszel készült cúgos cipő, télen pedig bokszbőr fekete csizma. Kalauztársaival együtt három nyelven beszélt: magyarul, németül és horvátul. A vonatnak volt ezenkívül még egy több nyelven beszélő, szláv származású kísérelője is, aki végig ott maradt a szerelvényen Bécs és Isztambul között. Kétnapos szolgálat után Pálfi úr egy napig a családjával lehetett. Pestre érve megaludt a MÁV szállodájában, és várta vissza Bécsből a szerelvényt, majd folytatta az utat Szabadkán át Zimonyig. Szabadkán húsz percig állt az Orient expressz, és Pálfi Margit ilyenkor kivitte neki a mama főzte ebédet. Ehhez ragaszkodott a nagy gurman hírében álló papa. Nem volt ínyére a vonat konyháján étkezni. Kedvenc étele a csiperke- meg a szarvasgomba volt. A kislány fölkapaszkodott a vonatvezető fülkéjébe, és falatozás közben az apja mesélt neki a munkájáról, úti élményeiről. Ha indulás előtt a fehér kesztyűt is ki kellett készíteni neki az útra, illetve, ha gondosabban helyezte föl éjjelente a selyem bajuszkötőjét, a szokásosnál tovább hegyezte, pödörte reggel tűhegyes férfiéjét, az annak a jele volt, hogy jeles személyiség utazik majd a vonatán. Olyan is előfordult, hogy maga a császár, I. Ferenc József vette igénybe kíséretével a szerelvényt.

Érdekes, mondja Pálfi Margit, mennyire tisztelte, tán még szeretni is hajlandó volt a nép a Monarchia közös uralkodóját, az agg császárt. 1916-ban bekövetkezett halálának hírére, emlékezete szerint, az iskolákban leborultak a padokra a diákok, és sírtak.

Szabadnapjain Pesten különféle tanfolyamokra járt a vonatvezető. „Én is járok ám oskolába! – mondta a gyerekeinek. – Most szülészetet tanulok éppen.” Minden eshetőségre fölkészítették akkoriban, azokban a régi „békeidőkben” még a kalauzokat is.

Szolgáltatón kívül ugyancsak lelkiismeretes, családszerető férj és gondos apa volt az Orient expressz vonatvezetője. „Csak a gyerekek el legyenek látva mindennel” – mondogatta. Nem is szűkölködött semmiben a családja, sőt egészen jól éltek, tellett mindenre a tízkoronás hivatalnoki fizetésből. Öt év alatt sikerült annyit megtakarítaniuk – a négy gyerek mellett! –, hogy ötszobás kertesházat vásároljanak Szabadka központi részében, a valamikori Kálapos utcában. (A mai városközi buszállomással szemben, a házat a honvédlaktanyával együtt lebombázták a második világháborúban – a szerző megj.) Ezüstpénzben kapta a fizetését Pálfi úr, volt közte néha egy-két arany is. A fárasztó szolgálat után hazaérve az volt az első dolga, hogy tisztálkodjon. Vette a lavórt, és három vízben is megmosta az arcát, aztán elballagott a gőzfürdőbe meg a borbélyhoz megborotválni. Néha, a szabadnapjain, a vonatkísérő kis csapat elutazott Gombosra halért. Aztán összejött a társaság valamelyiküknél, és Pálfi Mátyás elénekeltette a gyerekeivel a nótáját: „*Tisza mentén faragnak az ácsok*”, meg azt, hogy: „*Nádfedeles kis házikóm leégett a héten . . .*” Aki a legszebben énekelt, annak két „aranykrajcár” járt. Az aranykrajcár persze rézből volt, de új korában úgy ragyogott, mint az arany.

Ő, szép békeidők! Amikor egész volt még az emberek szívében a világ. Amelyen át ott robogott a titokzatos Kelet felé a szintén titokzatos Orient expressz hosszú, fényes szerelvénye. De Pálfi Mátyás halálának évében, 1912-ben, már előrevetítette árnyékát az első világháború, jelezvén, hogy cserepeire fog hullani nemsokára minden.

Pálfi Mátyás negyvenhárom éves korában hirtelen hunyt el, galoppozó tüdővészben. Özvegye azonban kapott annyi nyugdíjat utána, hogy azt egy-egy szobájuk kiadásának bérleti díjával pótolva, mind a négy gyermekét kitaníthatta, még különmunkát sem kellett vállalnia. S miután a gyerekek kiröppentek a házból, a régi Jugoszláviában is tisztességgel megélt a mama az özvegyi nyugdíjából, minden évben még disznóvágásra is futotta.

Bizony-bizony egyszerűbb, könnyebb és főleg nyugalmasabb volt az élet azokban az egyesek által ostorozott, megvetett, mások által régi szép időkként emlegetett években, amikor – Fejtő Ferenc híres könyve, a *Rekviem egy hajdan volt birodalomért* szerint – „a monarchia létezése még egyensúlyt jelentett azon erők között, amelyek – a napóleoni kaland rövid háborús epizódjait leszámítva – legalább a vesztfáliai béke óta kormányozták Európát”.

1995. január 31.

AZOK A RÉGI SZÉP IDŐK

*Milyen volt az élet a harmincas–negyvenes évek
Belgrádjában és Szabadkáján,
Rehm Balunovity Terézia visszaemlékezése nyomán*

– Nekem gyönyörű gyerekkorom volt – réved vissza a múltba Szabadka egyik tősgyökeres családjának ismert hölgytagja, Rehm Balunovity Terézia. Patinás régi bútordarabok, értékes festmények, csipketerítők között ülünk a nappaliban, előttünk megsárgult fényképek, újságkivágások a szabadkai *Napló*ból, amelyek Teri néni férjének, Rehm Tibornak, a kiváló atlétának a sporteredményeiről adnak hírt, aztán egy csoportkép ’39-ből: motorkerékpárosok állnak járgányuk mellett a Népszínház mellett, közöttük két csinos hölgyvezető, az egyikük Balunovity Terézia. A szemközti falon ízléses keretekben elrendezve Teri néni híres, számos aranyérmert nyert emlékkanál-gyűjteménye: vagy hatszáz darab kiskanál a világ minden részéről. Minket azonban most nem ez, hanem a régi Szabadka és a régi Belgrád érdekel, ahol házigazdánk a gyerekkorát és az ifjúságát töltötte.

– A szüleim egyszerű emberek voltak, apám a vasúton dolgozott. Nagy család a miénk, öten voltunk testvérek, s egy árva fiút még örökbe is fogadtunk. Valamennyien imádtuk a zenét. Amikor az első tölcserés gramofon megjelent, azonnal beszereztük, s a Pesten élő nagynénénk által hozzájutottunk a legújabb hanglemezekhez is. Megvettük az első „dobozos” rádiót, mandolinon, gitáron játszottunk, Rimszkij-Korszakov *Perzsa vásárát* még ma is végig eldúdolhatom. Apám, a bátyám, a húgom meg a nővéreim különféle kórusokban énekeltek, minden vasárnap táncmulatságra jártunk, hétköznap viszont keményen be voltunk fogva, ott volt nekünk az iskola: ki mit akart, azt tanult, de azt megkövetelték tőlünk a szüleink, hogy becsületesen helytálljunk. Nálunk soha nem volt káromkodás, kiabálás, hangos szó, mindenki tette a dolgát. A mama tudott varrni, a nővérem gyönyörűen kézimunkázott. Nézz! – tesz elém egy leheletkönnyű nippalátétet. – Ezt is ő horgolta. Mindannyian otthonról öltözködtünk, és hát abban az időben a

Balunovity lányokat példaként emlegették sokan. Anyagi gondunk nem volt, a vasút jól fizetett akkoriban, nagyapánknak földje volt Palicson . . . Fegyelemben és hitben nevelkedtünk föl. A fegyelmet úgy kell érteni, hogy például amíg a nagypapa nem vette kezébe a kanalat az ebédnél, addig mi nem nyúlhattunk hozzá az ételhez. Emlékszem, egyszer nem értem haza vasárnap a déli hangszóra a korzóról, és messze ívben el kellett kerülnöm a terített asztalt, amelynél ott ebédelt már a család.

Magam a leánygimnáziumba jártam, majd varrni tanultam az idős Tomašić néninél, és ezzel párhuzamosan még két évig ipariskolába jártam. Aztán Zágrábba mentem, ahol az unokanővérem divatszalonot tartott, s kitanultam a szabászatot. Szabadkán lettem a mestervizsgát, és huszonkét éves koromra én lettem a legfiatalabb varrónő, szalontulajdonos Belgrádban, ahova '39-ben költöztünk le a férjemmel, mert közben, ugye, férjhez is mentem. Belgrád akkor óriási vonzerőt gyakorolt a szabadkai jó mesterekre, szakemberekre, egész kis gyárak költöztek le oda, ott látva a gyors érvényesülés kulcsát. Kibéreltünk egy háromszobás lakást, a Terazije szökőkútjára néztek az ablakai, magunkkal vittünk két varrógépet és két varrólányt Szabadkáról – aztán hamarosan még kettőt alkalmaztunk, mert akkora lett a forgalmunk –, és kiakasztottuk a reklámtáblánkat az újonnan nyílt Belgrád mozi vitrinjébe . . . Terézia néni megmutatja akkori névjegyét. Ez áll rajta: „Mode Salon Tery, Rehm Terézia Beograd, Dečanska 17/4. A legprecízebb, pontos munka és kidolgozás. Mérsékelt árak.” Ugyanez cirill és latin betűkkel szerb nyelven is kinyomtatva.

– Óriási volt a familiám, rengeteg ismerősöm élt Belgrádban is. Az apósom – akinek híres rézművesműhelye volt Szabadkán, az anyósom szerint valóságos aranybánya – nővére szakácsnőként dolgozott a gazdag Mihajlović családnál Belgrádban, s mi jártunk őt látogatni. Barátságot kötött velünk a ház úrnője is, akinek a lányát az akkori kormányelnök, Dragiša Cvetković vette feleségül. (Mellesleg Cvetković úr Szabadkán diplomázott a főváros ide kihelyezett jogi karán.) Olga hercegnő báljaira rendszerint velünk varratták az estélyi ruhákat Mihajlovićék, s be kellett járnunk Dedinjére, a Beli dvorba próbálni. Cvetković feleségén kívül varrunk még a királynő udvarhölgyének, Ilić generális Sloboda nevű lányának, aki nemcsak hogy nagyon szép, fekete hajú nő volt, hanem nagyon szerény is. Egyszer, amikor sürgősen kellett neki a ruha a királynő jótékonsági báljára, késő estig dolgoztunk, és maga is leült közénk, segített vágni a szegélyt. Világoskék taftból ké-

szült az estélyije, testhez álló szabású, mély dekoltázzsal, a szoknyája több mint tíz méter anyagot vett igénybe, rengeteg darabból szabtuk az alsószoknyával együtt, a híres szabadkai Hitriék hímezték ki ezüstfonallal. Ők akkor szintén Belgrádba költöztették le a műhelyüket.

Olga hercegnő báljaira egyszer a személyzetnek, a tíz legszebb főszolgálólánynak is mi varrtuk a formaruhát fekete selyemből. Egy bála selymet szállítottak hozzánk az udvarból autóval, és pliszírozott, gépileg hímzett fehér kis köténykéket készítettünk hozzá. A francia divatnak hódolt akkor mindenki. Rendszeresen járatam a francia divatlapokat, a *Vogue*-t és az *Elle*-t, s a tafton, selymen kívül nagyon fölkapott volt akkoriban a krepdesin és a zsrzsett anyag is. Bizalom uralkodott a mesterek és a kereskedők között. Emlékszem, Veljko Petrović szövetkereskedő rendszerint elküldött nekem egy egész bála emprimé anyagot, és annyit vágtam le belőle, amennyi kellett. Ragyogóan ment az üzlet, s mondhatom, ha nem tör ki a háború, a mellényzsebemből ki tudtam volna fizetni a szabadkai Nićin-palotát. Reggel nyolctól tizenkettőig és délután kettőtől hatig tartottunk nyitva, utána fölmotoroztunk a férjemmel a Košutnjakra sportolni. Az atlétaháznál otthagytuk a motorkerékpárokat, s következett a három kilométeres futás. Aztán irány vissza haza: lezuhanyoztunk, és mentünk a magyar egyetemi menzára, ahol kiváló bécsi szelet és sült krumpli várt ránk. Ott találoztunk mindig a szabadkai, vajdasági barátokkal, ismerősökkel. Ezek a belgrádi évek – ’39-től ’41-ig – voltak a legszebbek az életemben. Megbecsülték akkor a jó szakembereket tekintet nélkül a nemzetiségükre. „O, vi ste prečanka!” (Ó, magácska dunántúli), mondták elragadtatással, mert tudták, hogy erről a vidékről becsületes, szorgalmas, jó szakemberek kerülnek ki. Amikor a *Halálós tavaszt* vetítették a moziban, Karády Katalin és Jávör Pál főszereplésével, az egész város énekelte, hogy: „*Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte . . .*” – ha rossz magyar kiejtéssel is.

Sorjáznak előttünk az asztalon a divatrevükre invitáló meghívások. „Milostiva gospođa Rehm” – ezzel a megtisztelő megszólítással kezdődnek általában. S a szépreményű, fiatal szalontulajdonos örömmel tesz eleget nekik.

Aztán következett ’41. április 6-a, az orvtámadás napja. Reggel hét órakor négyszázötven stukából bombazápor hullott a fővárosra. Teri néni és a férje meg a „lányok” pizsamában, házikabátban, papucsban menekültek le a pincébe, a negyedik emeletről a pusztá életüket mentve. Alighogy leértek, leszakadt a lift, beom-

lott a lépcsőház. Aztán valahogy kiásták magukat a romok közül, s menekültek a többiekkel együtt ki a városból, ki merre látott.

– Negyven kilométert gyalogoltunk Indijáig, esőben, szélben, egy szál házi köntösben, papucsban, majd egy marhavagon-szerelvényre fölkapaszkodva, golyózáporban, folyton ki- és beugrálva a vonatból és vonatba, elvergődtünk Szabadkáig – gombolyodik tovább az emlékezés fonala. – Teljesen kihaltak voltak akkor a szabadkai utcák, vihar előtti csend honolt mindenütt. Amikor az apósoméék házához érünk, ide, a Makszim Gorkij 47. alá, ahol ma is lakom, kitört rajtam a pánik: két hétig nem voltam képes nyelni, egy falat sem ment le a torkomon. Másállapotos voltam a fiammal akkor . . .

Közben megindult a népvándorlás Belgrád és Szabadka között. Azok a családok, amelyek annak idején, '39-ben, leköltöztek, most jöttek volna vissza, sok itteni család viszont Belgrádba igyekezett. A férjem, üzletet látva a költöztetésben, magán szállítóvállalatot nyitott. Negyvenegyötől a „fölszabadulás”-ig, amíg nem rögzítették a határokat, két teherautóval dolgoztunk a Magyar Teherszállítók Országos Szövetségének (MATESZ) tagjaként. Ha jól számolom, körülbelül kétszáz családot költöztettünk Belgrádba, illetve vissza Szabadkára szállítási engedéllyel. Közben lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk segíteni az üldözött zsidó családokon is.

Négy évig nem járt a posta Belgrád és Szabadka között. A házakban zsákba rakták a leveleket, és alkalomadtán kamionokkal szállítottuk őket Szabadkára, ide, a lakásunkra. És aztán érkezett a rengeteg ember, hogy: „Jött levél? Jött levél?” Karomon a két pici gyerekekkel éjjeleken át szortíroztam a küldeményeket. Kegyetlen évek voltak azok, az emberek nem tudtak egymás sorsáról semmit, a közeli hozzátartozókról sem, hogy élnek-e, halnak-e. A levelek rendre életbevágó híreket tartalmaztak.

Következett aztán 1944. Azt olvastam valahol, hogy mintegy „négymillió” katona vonult át abban az évben Szabadkán. Itt, az apósomnak a város szívében, a Makszim Gorkij utcában épült házában, négy különböző stáb székel '44-ben. Részben szerencsés körülmény is volt ez, mert hozzánk nem jöhetett be akárki, örök álltak a kapuban. Elsőnek, ugye, a magyar stáb költözött be a házba. Konyhává, műhellyé, irodává alakították a lakást, s mintegy tíz teherautót állomásoztattak az udvarunkon. A családunk férfitagjai mind kint voltak a fronton, ugye, mi nők igyekeztünk helytállni, a férfimunkát is magunk végezve elviselhető életkörülményeket teremteni a gyerekeinknek. A magyarok után következtek a németek, aztán bejöttek az oroszok. Mondhatom, hogy ők viszonyultak

hozzánk a legemberségesebben. Imádták a gyerekeket. Nem volt olyan nap, hogy valamivel: étellel, itallal ne kedveskedtek volna nekik. Végül megérkeztek a partizánok is, de ők négy nap után már elhagyták a házat.

A nagy jövés-menés közepette persze mindenki elkönfiskált valamit tőlünk, mind a teherautóinknak, mind a személygépkocsijainknak lába kelt, a bútorainkat föltüzelték, a kertvárosi házunkat államosították, előtte meg kóbor banditák kirabolták. Elvitték még azt az öt üveg lekvárt is, amit a spájzban találtak, nem beszélve a férjem gardróbjáról, kellékeiről. Ő közben külföldre távozott, elváltunk, a szüleim meghaltak, egyedül maradtam a két gyerekkel, teljesen kisémmizve, szegényen, mint a templom egere. Az egyetlen érték, ami megmaradt nekem, az a Királyhalmára, a húgomékhoz kimentett értékes festmények, amelyekhez annak idején viszonylag olcsón jutottunk hozzá, no meg a zongora. Azok, úgy látszik, nem kellettek senkinek. S tudja, mi mentett meg bennünket sokszor az éhenhalástól? Az a több mint húsz darab festmény. Ha nagyon megszorultunk, eladtam belőlük egyet-egyet.

Teri néni a férje nevével sokáig nem tudott elhelyezkedni sehol sem. Ezért vette föl a leánykori vezetéknevét, így lett belőle ismét Balunovity Terézia. Jó polgári neveltetésének meg a tíz ügyes újjának köszönhetően aztán elérte azt, hogy ember lett mind a fiából, mind a lányából, mégpedig megbecsült szakember: Tibor építésmérnöknek tanult ki, Teréz (Babi) pedig a zeneakadémián és a dramaturgián diplomázott.

– Mindent csináltam akkoriban – emlékezik a háború utáni évekre Teri néni. – Varrtam, fordítottam, gépeltem, dolgoztam az Újvidéki Rádióban mint hirdetésgyűjtő, közben öt újságot tudósítottam az élet apró dolgairól, a nőegylet tagjaként gyerekeket kísértem le a tengerpartra nyaralni, s az volt a fizetségem, hogy magammal vihettem ingyen a saját gyerekeimet is, a színháznak jegyet árultam, mentem a gyárakba népszerűsíteni az előadásokat, én adtam el az egész balkont s az egész galériát, jutalmul ingyen nézhettük a gyerekekkel az előadásokat, de teadélutánokat is szerveztem, iskolai koncerteket, pénzt gyűjtöttem a gazdagabb családoktól székekre . . . Közben megismerkedtem Đanić Katóval, a szabadkai napközik akkori igazgatójával, s ő rám bízta a gazdasági ügyek intézését. Két intézménnyel kezdtük, s amikor nyugdíjba vonultam, már harminc épületünk és háromszáz alkalmazottunk volt. Időközben, mintegy felüdülésül, lelki vigaszul, gyűjtöttem az emlékkanalakat, az egész családomat „megfertőzve” a gyűjtési szenvedéllyel.

Amióta nyugdíjba vonultam, több időm jutott rá. Mintegy húsz éven át tagja voltam a Hobby Klub vezetőségének, tettem-vettem, sűrögtem-forogtam egész életemben, nekem még mindig úgy tűnik, hogy túl rövidek a napok. Koránkelő vagyok, minden reggel tornázom, egészségesen étkezem, és mindennap sétálok vagy két-három órát a városban, bejárom a régi ismerősöket. Amit hiánylok a mai életből, az a mindennapi élet kultúrája, a munkaszeretet, az egymás iránti megbecsülés és tisztelet, ami nagyon is rá tudja nyomni a bélyegét egy-egy város arcára, hangulatára. Ezek a dolgok azok, amelyeket visszasírok, bizony, a régi világból.

1997. április 27.

EGY ELFELEDETT SÍRHALOMRÓL

*Kosztolányi Dezsőnek a Bajai úti
temetőben nyugvó családtagjairól*

Jeles kortárs esztéták, irodalomkritikusok szerint Kosztolányi Dezső (1885–1936) munkássága sohasem volt talán olyan aktuális, mint napjainkban, a polgári kultúra visszasírásának idején. Ő az, aki Márai Sándorral, Ottlik Gézával vagy a maiak közül Nádas Péterrel, Esterházy Péterrel együtt leginkább számot tarthat a nyugati irodalmi közvélemény érdeklődésére is. A már életében számos világnyelvre lefordított jeles magyar író, költő – mint már sokan megírták – mindvégig a legszorosabb szálakkal kötődött szülővárosához, Szabadkához, akárcsak itt élt családjához. Önéletrajzi jellegű írásaiban nem győzi hangsúlyozni, hogy minden, ami fontos neki, két dátum: 1885 virágvasárnapja (a születése) és 1909, legkedvesebb könyvének, *A szegény kisgyermek panasza*inak a megjelenése közé esik. „*Ha életrajzot írnék magamról – vallotta –, csak a gyermek életrajzát írnám meg. Megírnám az én tiszta, mély és különös gyermekkorom történetét, amelyben minden oly regényes és rejtelmes.*”

Ezer változatban idézi vissza mind lírájában, mind prózájában hőn szeretett Szabadkáját, s állít örök emléket családtagjainak: a gimnáziumi tanár, majd (tizennyolc évig) igazgató édesapjának, Kosztolányi Árpádnak, a daliás termetű vitéz '48-as honvédszázados, banktisztviselő nagypapjának, Kosztolányi Ágostonnak, a művelt patikuscsaládban született édesanyjának, Brenner Euláliának, a később orvosá lett öccsének, Árpádnak, húgának, Máriának, akárcsak unokaöccsének, (Brenner) Csáth Gézának, s a művelt középosztályhoz tartozó tágabb rokonságának. Mint jeles irodalomtörténészünk, Bori Imre megjegyzi: legegyetemesebb mondanivalói mind Szabadkához és a családjához fűződnek. S e család nemcsak azért érdemel elismerést, mert egy ilyen zseniális tehetségű irodalmárral ajándékozta meg a magyarságot, hanem, mert maguk is szenvedélyesen ragaszkodtak e városhoz, sokat tettek

felvirágoztatásáért. Kosztolányi Árpád, a tudományos ambíciókkal megáldott pedagógus generációk sorát oktatta fizikára és matematikára, Árpád fia, a Szabadkán, Ludason, Palicson, Kanizsán gyakorló orvos számos esetben ingyen gyógyította a betegeket, húguk, a kereskedelmi főiskolát végzett hivatalnok Mariska, akinek alakját a többi között világhírűvé lett *Pacsirta* című kisregényében idézi föl a költő – mely regény Füst Milán szavaival élve „csak a magyar nyelvvel együtt múlhat ki” – pedig a Népkörnek, nőegyletnek, az amatőr színjátszásnak volt az oszlopos tagja. A maga rendezte kitűnő mesedélutánokra még ma is emlékeznek a Népkör aranygenerációjának tagjai. A Dér Zoltán által közreadott családi levelezés szintén világos képet ad ezeknek az embereknek a közösségért tett erőfeszítéseiről. A második világháború után mégis sokáig a nyomor szélén tengődött e család, a háromgyerekes Árpád egy ideig nem kapott munkát, tudomásunk szerint Mariska nem tudott elhelyezkedni, élete végéig Dezső Jugoszláviában kiadott műveinek szűkös tiszteletdíjából és Árpád bátyja támogatásából élt kertvárosi, Šantić utca 20. alatti házukban. (Ma ezt a házat lakja családjával dr. Kosztolányi Árpád egyetlen életben levő, legfiatalabb leánya, Horváth Lászlóné Kosztolányi Terézia, aki betegségére hivatkozva egyelőre nem kívánt interjút adni a *Magyar Szónak*. Ő egyébként, mint említette, a '98-ban tragikus hirtelenséggel elhunyt Magyar Lászlónak hosszan beszélt már családjáról, reméljük, a kézirat egyszer majd előkerül kiváló levéltárosunk hagyatékából, s napvilágot lát.)

Amilyen méltánytalanul viszonyult a közösség e családhoz, úgy látszik, ugyanúgy viszonyul az elhunytak sírjához is. Érthetően, hogy még a Kosztolányi-napok alkalmából sem kerülnek oda a város kegyeletteljes emlékezésének virágai a Bajai úti temetőben álló sírhalomra – mondta beszélgetőtársunk, Nagy Szkala Terézia, a Népkör aranygenerációjának tagja. A fekete márvány obeliszk – amely előtt Kosztolányi Dezső is nemegyszer emlékezett imádott családtagjaira – a Péits-kápolnához vezető utacska elejének bal oldalán helyezkedik el, s a következő jeles nevek olvashatók rajta: Özv. Kosztolányi Jánosné, Filáczy Verona + 1873, élt 73 évet; Kosztolányi Ágoston ny. bankpénztáros, 1848-49-es honvédszázados, + 1895. szept. 27-én, élt 71 évet; hitvese, szül. Kádár Róza + 1916. febr. 1-jén, élt 86 évet; Kosztolányi Árpád ny. főgimnáziumi igazgató, + 1926. dec. 3., élt 68 évet, és neje, Brenner Eulália, élt 83 évet, megh. 1948. júl. 20-án; dr. Kosztolányi Árpád orvos, + 1960. jan. 15., élt 79 évet; Kosztolányi Mária, + 1967. júl. 7., élt

79 évet; dr. Kosztolányi Árpádné, + 1972. szept. 8., élt 72 évet. S oldalt az obeliszken még egy felirat (a költő kistestvére lehetett talán?): Kosztolányi Gusztika, + 1890. aug. 26., élt egy napot. Béke hamvaikra!

Kosztolányi Dezső

APÁM A KOPORSÓBAN

*Apám, teremtőm, istenem,
mily semmi vagy,
és én milyen istentelen.*

*Mert az, aki apátalan
a földgolyón,
Isten nélkül, magába van.*

*A messzeségből rám mered
szigoru-szép
s nagyon-nagyon ismert fejed.*

*Hol vagy? Felelj hát, merre vagy?
Hol a szived
s agyad, a fényes ember-agy?*

*Erős, lehetsz ily gyöngye te,
hogy így heversz,
minden férfiak gyöngye, te.*

*Még hallalak, mint zivatart,
te óriás,
ki nemzett engem és akart.*

*Tanítottál itt az uton,
lásd, a halált,
azt is tetőled tanulom.*

*Arcomra húzva közönyöm,
az életet
s e leckét is megköszönöm.*

*Fölöttem téli szél visit,
kriptánk felé
előrelépek egy kicsit.*

*Nyugodtan járulok oda,
hisz ami vár,
csak ennyi lesz és nem csoda.*

*Te én vagyok és te vagy ott.
Most elhiszem,
most már tudom, hogy meghalok.*

*Apám, teremtőm, istenem,
mily semmi vagy,
és én milyen istentelen.*

(1927)

2000. február 13.

A KÖLTŐ HÚGOCSKÁJA

Kosztolányi Mariskára emlékezünk

Régi szabadkai népkörösök, az aranygeneráció tagjai, akik a '30-as, '40-es években kapcsolódtak be, többnyire még gyermekként, a művelődési egyesület munkájába, nagy lelkesedéssel beszélnek ma is a „drága Mariska néni”-ről, az általa rendezett mesedélutánokról, amelyekkel számtalan feledhetetlen élményt szereztek nekik és gyermektársaiknak. A nagyérdemű hölgy pedig nem volt más, mint európai rangú költőnk, Kosztolányi Dezső húga, Kosztolányi Mária (1888–1967), akinek a szerető, de a valóságot kíméletlenül feltáró fivére a világhírűvé lett *Pacsirta* című kisregényében állított örök emléket.

Ki is volt valójában Kosztolányi Mária? Mi a személyére vonatkozó valóságanyag a *Pacsirtában*, s mi az, amivel az írói képzelet ruházta föl a regény főszereplőjét? Erre a kérdésre kerestük a választ Kosztolányi Mariska valamikori tanítványaitól, barátaitól, a Dér Zoltán által kiadott családi levelezésből s egyéb dokumentumokból.

Valamennyi adatközlőnk, akárcsak a családi levelezés is, azt tanúsítja, hogy sorsa tipikus a szabadkai művelt, keresztény polgári családok pártában maradt leányaira, akikből furcsa mód napjainkban is rengeteg akad Szabadkán. Végtelenül jólelkű, rokonszenves, olvasott teremtés volt, elvégezte a kereskedelmi főiskolát, s egy ideig hivatalnokoskodott. Munkája mellett vezette a Népkör kis színjátszóit, szavalóit, énekeseit, maga dramatizálta a meséket és állította színpadra őket, ezenkívül felnőtt amatőr színjátszókkal is foglalkozott. Végezte az otthoni munkát, szüleit maga ápolta, mivel családjának később cselédre már nem futotta, szépen hímzett, gondozta a virágoskertet. Haláláig nem ment férjhez. Ennek nem kizárólag a regényben említett előnytelen külleme az oka. Közrejátszhatott ebben az is, hogy mélyen együttérző, család-szerető, keresztényi meggyőződésű leány lévén, „fömládozta” ma-

gát a hozzá szinte betegesen ragaszkodó, idős édesanyjáért, akinek maga volt az ápolója, annak halála után meg már jócskán eljárt fölötté az idő; akárcsak az is, hogy nem akart műveltségben, rangban s anyagiakban a társadalmi ranglétrán nála alacsonyabban álló férfi felesége lenni.

A szegény kisgyermek panaszai című versciklusában Kosztolányi így idézi föl alakját: „*A húgomat a bánat eljegyezte, / és most csak ül, szelíden, csöndben ül / virágai közt, mindig egyedül. / Ő is virág. Hervadt virág a lelke. / A húgomat a bánat eljegyezte.*” Harminchat éves, amikor a *Pacsirta* megjelenik. A levelezésben nincs nyoma annak, hogyan reagál a család a regény önéletrajzi vonatkozásaira. Föltételezésünk szerint azonban úgy lehettek Kosztolányinak ezzel a regényével is, mint a másik Szabadka-regénnyel, az *Arany sarcánnyal*, amelynek megjelenésekor Dezső figyelmezteti szüleit: ne keressenek analógiát, a főszereplő alakját négy-öt személy jellemvonásaiból ötvözte össze.

Lássunk néhány, Mariskára vonatkozó részletet a Dezsőhöz Budapestre intézett levelekből.

1915. II. hó 28-án ezt írja „Anyika” a fiának: „*Mi nagyban készítjük a kisbaba holmit.* (Kosztolányi Ádám fiának születésére – a szerző megj.) *Mariska most is öltögeti a szép keresztelőtakarót, pedig már éjfélre jár az óra, de siet vele, hogy kész legyen, bizony más leány sétál meg zsúrozik, ő meg itthon minden óráját erre szenteli. Holnap szavalja el az Őcsém című költeményt* (melynek megírására a fronton levő fivér, Kosztolányi Árpád ihlette a költőt – a szerző megj.) *és Imádkozik a királyt Váradi Antaltól azt hiszem jól szavalja, mert Apuskának tetszik a szavalat, fekete bársony ruhát fog Mariska viselni erre az ünnepélyre.*” Mariska huszonhét éves ekkor.

A húgocska névnap-i köszöntője Dezsőhöz 1915. május 22-én: „*Édes jó Didém, szeretnék most az egyszer olyan kedvesen és szépen írni Neked, mint te szoktál, különösen ha név- vagy születésnapunk van – Én nem tudom, nem vagyok a híres író – csak annak egyetlen húga, ki nagyon nagyon szereti az ő drága bátyjait. Most is szeretetem és lelkem egész melegével kívánok a mai napra, névnapodra minden jót sok-sok boldogságot. Édes Ilonkával s a drága kisfiaddal azt hiszem meg is találod. Szeretném, ha jövő Dezső napot itthon családi körben ülhetnék meg.*”

1916. március 29-én, Kosztolányi Dezső harmincegyedik születésnapjára a következő sorokkal üdvözli Dezsőt: „*Kívánom, hogy még háromszor élj annyit, mint most és a szeretet fűzőn ösz-*

sze akkor is bennünket mint most. Kérlek még e mai napon, hogy szeress továbbra is engem és ebben a szeretetben neveld fel kicsi fiadat és Ilonka is szeressen engem . . . Igazán nem tartok szebbet és boldogabbat, mint azt, ha testvérek szeretik egymást.”

Id. Kosztolányi Árpád (az édesapa) levele Kosztolányi Dezsőnek 1922. december 1-jén: *„Szórakozásra alig költünk valamit, húgod néha elmegy az öcséddel és Terivel moziba, édesanyád is el-eljár Mariskával a Katholikus Legények Egyesülete helyiségeiben tartani szokott, magyar műkedvelők által rendezett színi előadásokra, én azonban ezek közül csak azokat nézem meg, miket húgod rendez és tanít be szép sikerrel (zsúfolt ház, nagy jövedelem a nőegyesületnek). December 5-én Mikulás-estét rendez a Bárány szállóban a nyugdíjasok javára.”*

Id. Kosztolányi Árpádné, Anyika 1927 februárjában írt levele Dezsőhöz egy évvel férje halála után: *„Mariska állására vonatkozólag: most jelenleg nehéz kapni is s ő csak délután vállalhatna hivatalt, mert délelőtt nálunk ez teljesen lehetetlen. Ha Mariska elmenne, úgy nekem kellene végezni a napi teendőket. A takarítást, fát, szemet felhordani a pincéből, fűteni, fát vágni, ebédünket megfőzni, mosogatni, utána söpörni s mindent rendbe hozni a mosakodásra, havonta a mosónővel nagyruhát mosni, mángolni, vasalni. Cselédet nem tartok, nem is tarthatok . . . Nagyon összeszoktunk mi ketten, rossz lenne egymás nélkül élni.”*

Ebben az évben kérője akad a harminckilenc éves Mariskának egy többgyermekes özvegyember személyében, amiről Anyika így számol be fiának: *„Kedves Didém, nem mulaszthatom el neked megírni, hogy Sitkei Kramarits Viktor nekem egy nagyon kedves, szép levelet írt, amelyben Mariskát megkérte, már feleltem is neki, amelyben beleegyezésem adtam. Jól tettem-e. (De magamra maradok!)”*

Az eljegyzés mégis kútba esik, mert Kosztolányiék lemondják. Hogy miért, arra Mariska adja meg 1929 februárjában bátyjához írt levelében a választ: *„Édes jó Didém. K. úrral végleg szakítottam. Így én beláttam, hogy a házasság nékem semmi anyagi könnyebbüléssel nem jár, sőt talán még nehéz gondot is okozok vele édesanyámnak és a két jó bátyámnak. Elhatároztam, ha az életben még egyszer a sors elém vetne egy férfit, ki házassági ajánlattal jönne, ebbe úgy mennék bele, ha az én lételemet jobbra fordítaná, mint ahogy most van. Mi az én sorsom? Lemondani mindenről és belenyugodni a változhatatlanba. Most napokat szaladok állás után, de semmi kilátás nincs ahhoz, hogy bárhol is tudjak kapni,*

mindenütt tisztviselő redukció van. Most hirdetem a festést, talán evvel tudok valamit szerezni.”

Édesapja halála (1926) után annak nyugdíjából élnek, maga továbbra sem kap munkát. 1941-ben, a magyarok bevonulásakor folyamodványt nyújt be a városi katonai közigazgatási elöljárósághoz, hogy találjanak számára képzettségének megfelelő munkahelyet a takarékpénztárnál vagy a Nemzeti Banknál. Kérelme – írja Lalia Gábor az *Üzenet* 1998. decemberi számában – meghallgatásra talált, új munkahelyén azonban nem sokáig állhatott helyt. Levéltárba helyezett, szerbellenesnek bélyegzett folyamodványa a háború után a városi népbizottság kezére kerül, s felfüggesztik állásából. Akkori életére V. Lippay Etelka, akivel 1930-ban, tízévesen kezdett el foglalkozni a Népkörben, s aki azzal dicsekedhet, hogy Mariska nagy költő fivére az ölébe vette őt, úgy magyarázta el neki, mi is az a madárlátta kenyér, így emlékezik:

– Ha van a világon tündéri, aranyos drága lélek, akkor az a Mariska volt. Imádtuk. Rengeteget kapott tőle Szabadka. A háború után mégis a nyomor szélén tengődött édesanyjával. Csak akkor fordult némileg jobbra a sorsuk, amikor özvegy Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona lemondott férje Jugoszláviában kiadott könyveinek a szerzői tiszteletdíjáról. Emlékszem, '47-ben külföldről érkeztem haza éppen, amikor az anyám elém állt egy telekosár elemózsiával, és így szólt: „Jössz velem? Megyünk Kosztolányi Mariskáékhoz.” Akkor derült ki, hogy néhány szabadkai család, például a Sebestyén mérleggyárosék meg Hegyiék, akiknek fegyverkereskedésük volt, s még jó néhány család, naponta vittek élelmet Kosztolányiék kertvárosi, Šantić utcai házába.

Özvegy Galamb Jánosné Deutsch Judit, az Újvidéki Rádió nyugdíjas szerkesztője, akivel háromévesen kezdett el foglalkozni Kosztolányi Mariska, ezt mondja: – Háromévesen léptetett először színpadra Mariska néni, egy gyermekoperettben. Nagy örömmel és elánnal énekeltem, táncoltam a háborúig szinte minden vásárnap az általa rendezett mesedélutánokon. Emlékszem például az alkalmi karácsonyi játékokra, amelyekben a testvéremmel angyalok voltunk, a *Három fonóasszonyra*, az ének- és tánckettősökre . . . Mariska néni rendkívül kedves, aranyos asszony volt, de a fekete haja, a nagy fekete szeme és vastag szemöldöke kissé ijesztően hatott. A ruhája is fekete volt mindig. Külleme ellentétben állt viselkedésével, s a gyerekek nagyon szerették.

Gyenezse István aranyműves, a Népkör aranygenerációjának tagja: – Bejárt hozzánk az üzletbe az édesanyjával. Egy végtelenül

rokonszenves, becsületes, jóindulatú hölgy volt. Az édesapja, Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Dezső gyermekkori bálványa és férfieszménye tanított engem fizikára a gimnáziumban. Jóvágású, magas, szikár ember volt, komoly és szigorú tanár. Nem tűrte a műveletlenséget. Sokszor emlegette Petőfinek *A magyar nemes* című versét: „*Nem írok, nem olvasok. / Én magyar nemes vagyok.*” Ő is, családja is tudta: értelmiséginek lenni nemcsak kiváltság, hanem igény és küldetés, s hogy az élet értékei között nem a vagyon a döntő, hanem az emberség, a műveltség, a tehetség és a tudás.

Nagy (Szkala) Terézia, aki az egyik legféltettebb kincsét, a Kosztolányi Dezső temetéséről készült korabeli fotót és újságkivágást a Kosztolányi Múzeumnak ajándékozta, s '39-ben, tízévesen már szólóénekesként szerepelt: – Emlékszem, mindig telt ház volt az előadásokon, néha háromszor is kitapsolták az énekszámomat. Mariska néni ilyenkor kiállt a függöny elé, és azt mondta, ne kívánják, hogy még egyszer elénekeljem a dalt, hiszen még gyerek vagyok. Édesanyja, Lia (Eulália) néni gyakran elkísérte a próbákra. Sokszor mondogatta neki, amikor mi, gyerekek csintalanoktunk – papírgalacsinokat dobáltunk Mariska néni kalapjára –: „Hagyd itt őket, mit mérgeledsz ezzel a sok rossz gyerekkel?!” Sokan voltunk, ötvennél is többen. De ő csak maradt. Nagyon szeretett bennünket. Mivel a temető közelében laktunk, amikor sírlátogatáson jártak, mindig betértek hozzánk is megkóstolni anyám híres fonott kalácsát. Úgy volt, hogy Mariska néni lesz a bérma-mamám is, de aztán valahogy elmaradt.

Hogy magát Mariskát miként érintette fivérének a *Pacsirtában* kimondott kíméletlen őszintesége, arról V. Lippay Etelka így vélekedik: – Megemésztette. Hősiesen viselte a sorsát. Egy alkalommal, amikor a Szárits családnál találkoztam vele, beszélt a fiatal-ságáról: nagyon nehéz volt elviselnie, mondta, hogy míg a többi lánynak udvarolnak, éjjelizenét adnak, addig vele nem foglalkozott senki sem. Aztán megszokta, beletörődött. „Ma már fel sem veszem” – mondta.

Idős korában már nehezen mozgott, Parkinson-kórban szenvedett. Bekerült a szabadkai kórházba. Rossz, nemtörődöm ápolói voltak. Mindenkitől elfeledve, hetvenkilenc éves korában halt meg.

2000. február 24.

AZ EGYSÉGES POLGÁRI ELIT SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

*Szabadka múltjának tanulságait
Vass Géza történész idézi föl*

Mint eposzi jelző az eposzi hőshöz, úgy tapad már régtől fogva Szabadkához az „Európa legnagyobb faluja” meghatározás. Hogy mire alapozódik ez a város polgári életformáját és gondolkodásmódját hiányoló, egyáltalán nem hízelgő vélemény, arról beszélgettünk Vass Géza történésszel, a szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munkatársával, aki hivatásánál fogva régóta tanulmányozza ezt a témakört.

– Mint a kutatásaink bizonyítják, sajnos van valóságalapja az elmarasztalásnak – vág mindjárt a közepébe. – Ahhoz képest, hogy területe és lélekszáma alapján a századfordulón Szabadka volt Magyarország harmadik legnagyobb városa, a polgári rétege és életformája igencsak lemaradt egy messze kiugró Pest, továbbá Pozsony, Győr, Sopron, Kassa, Kolozsvár, Szeged, Nagyvárad, Temesvár mögött. Én a dualizmus korát, tehát a ’67-es kiegyezéstől 1914-ig, az első világháború kitöréséig terjedő időszakot tanulmányoztam, de megállapításaim egészen a második világháborúig vonatkoztathatóak.

– Milyen mutatói lehetnek egy város polgárosodási fokának?

– Az egyik legfontosabb mérce az itteni polgári építészet elterjedése volt, mivel ebből maradt ránk a legnagyobb örökség, de az irattári anyagok, a mérnöki hivatal adatai s a korabeli újságok alapján is pontosan nyomon követhető a vizsgált korszak közhivatalainak, iskoláinak, kulturális intézményeinek, olvasóköri tagságának stb.-nek a száma, a lakosság foglalkozása, életmódja, a postaforgalom, a távíró- és telefonszolgálat és hasonlók, ami más városokkal összehasonlítva azt mutatja, hogy messze le voltunk maradva az észak-magyarországi városok mögött.

– Különböző korszakok különbözőképpen definiálják a polgárságot. Mit is kell érteni valójában a fogalmán?

– Nagyon összetett fogalom ez. A középkorban azokat nevezték polgároknak, akik városban laktak, akik városi polgári joggal rendelkeztek, a kapitalizmus idején viszont már társadalmi és gazdasági vonatkozásai vannak. Azt tartották polgárnak, aki saját jövedelméből, saját tőkebefektetéséből, vállalkozásából vagy fizetéséből élt, az őstermelőket pedig többnyire parasztoknak tekintették.

– Sokan vannak viszont ma is, akik vállalkozásból, saját tekintélyes jövedelmükből tartják fenn magukat, mégsem mondható el róluk, hogy polgári életet élnek . . .

– A polgári életmódhoz először is hozzátartozik az, hogy az ember tevékenyen részt vegyen a társadalmi életben, társadalmi körökben forogjon, színházba, hangversenyekre, előadásokra járjon, és ne csak kapjon, hanem adjon is valamit a társadalomnak. Mondanék egy eklatáns példát: a vizsgált időszakban a hatszáznyolcszáz holdas bunyevác birtokosok többnyire egész évben kint éltek a szálláson, be sem jöttek a városba, gyűjtögették a pénzt a ládafiában, nem bankban helyezték el, s aztán földet vettek rajta, nem forgatták a tőkéjüket. Szinte semmilyen kulturális életet nem éltek, legfeljebb évente befogták a lovakat, s fölökcsikáztak Pestre cigányzenét hallgatni . . . Ez a réteg semmiképpen sem nevezhető polgárságnak. Voltak viszont olyan kereskedőinasok, akiknek a jövedelme talán az egytizedét sem érte el az előbb említettekének, egy-két szobás bérelt lakásban éltek, de újságot, könyvet olvastak, színházba, dalárdába jártak, egyszóval tartalmas polgári életmódot folytattak.

– Sok minden jó volt tehát ebben a haladó szellemű polgári kultúrában, amit, mint a tanulmányából kitűnik, az elit a Monarchia fölbomlása után a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt városba is átmentett, s folytatta a polgári életmódot egészen a nagy törésig, 1945-ig.

– Sok jó, de azért rossz is. Nagyon erős volt a kasztrendszer, a gazdagság szerinti rétegződés a polgárság körében, az iparosok csak az iparoskörbe jártak, a kiskereskedők a boltosok körébe, a nagykereskedők a Lloyd Kávéházba, a bunyevác nagygazdák a Pučka kaszinóba, a tanárok és a középpolgárság az Olvasókörbe, maga a csúcs pedig a Nemzeti Kaszinóba. Ezen belül létezett még egy eredet szerinti rétegződés is. A nemesi származásúak például ha el is szegényedtek, továbbra is a vezető rétegbe tartoztak. Ezenkívül nemzeti alapon is volt elkülönülés, s ezek a kasztok sem igen érintkeztek egymással. Ami érdekes: volt a nemzetek között egyfajta munkamegoszlás. Például a bunyevácok – akik 1918-

ig, sőt később is a legnépesebbek a városban – tartották kezükben a megművelhető földterületeknek a zömét. Voltak az úgynevezett ezerholdasok: Dulićok, Stipićek, Skenderovićok, Bukvićok, Mamužićok stb., s a náluk még gazdagabbak, a több ezer holdasok: Ruditsok, Vojnitsok, Latinovitsok, Piukovitsok, akik noha megtartották a bunyevác nevüket, a nyelvet már nem beszélték, és a magyarsággal azonosították magukat. Ilyen volt például Vojnits István, Bács-Bodrog vármegye főispánja, aki Pesten járt egyetemre, a magyar kultúrában nevelkedett föl. A korabeli újságok följegyzik róla, hogy a választások során meghívták egyszer a Pučka kaszinóba, s akkor igenis emlegette a bunyevác származását, de a „faljen Isus!”-on kívül mást nem tudott már bunyevácul mondani.

A másik számottevő polgári réteg a szerbség: ők többnyire kereskedők voltak, mielőtt a zsidóság megjelent volna a városban, tehát az 1850-es évekig. Érdekes mód ezek nem itt született szerbek voltak, hanem jövevények, élükön a Manojlovićokkal, Radićokkal, Ostojićokkal, Ljubibratićokkal stb. Ezek mind kimutathatóan a XIX. század folyamán telepedtek be Szabadkára. A polgárság legnépesebb rétegét azonban mégiscsak a zsidóság alkotta: magyar zsidók vagy zsidó magyarok – a magyar történelemtudományban végigvonul a vita erről. Tény az, hogy zömmel magyarul beszéltek, és kereskedők voltak, a nyugati tömegipari cikketek árulták, háttérbe szorítva a jószág- és búzakereskedő szerbeket. Ők főleg Csehországból, Alsó-Ausztriából és Észak-Magyarországról szivárogtak le, ahol a polgári kultúra sokkal magasabb szinten állt. A többi között ők szervezték meg, hogy az itteni terményfölösleg eljusson Győrig, Pestig, Mosonmagyaróvárig, onnan pedig az osztrák és a német tartományokba. Egyrészt rengeteg pénzt hajtottak föl, ami megemelte az életszínvonalat, és lehetőséget teremtett a polgári társadalom kialakulására, másrészt hozták magukkal a szokásaikat, munkaszereket, nem dőzsöltek, mint a hírhedt bácskai nábobok, a pénzüket megforgatták, amire addig nemigen volt példa ezen a tájon. A magyarság tömegesen az 1700-as évek közepén kerül le ide, főleg a Felvidékről szivárog le lassan, generációkon át. Éppen a bunyevác gazdákhöz jönnek mint zsellérek, aratómunkások, később ittragadnak, egzisztenciát teremtenek, ezek közül sokan kisiparosnak tanulnak ki. A magyar polgárság más része a gimnáziumba pályázik az ország különböző városaiból, akár csak a vasút megjelenésével a vasúti tisztviselői helyekre: körülbelül százötven–kétszáz magyar család, valamint a bírósághoz kötődő réteg, amely szintén északról települ ide.

– Mit tart a szakember a polgári élet legnagyobb eredményének?
– Hogy elmosódnak a határok a társadalmi rétegek között, hogy megszűnik a kasztrendszer, hogy együtt dolgoznak a társadalmi föllendülésen szerbek, zsidók, magyarok, bunyevácok stb. Erre Szabadkán nagyon nehezen került sor. S amíg a társadalomban csoportok vannak, nemzeti, gazdasági vagy más szempontok alapján alakult csoportok, amíg nincs egységes polgári gondolkodású, egymást elfogadó toleráns rend, addig fejlődés sincsen. A kasztrendszert sajnos máig sem tudtuk kinőni, a gyökerei, úgy látszik, túlságosan mélyek. Az igazi polgári gondolkodáson én azt értem, hogy léteznie kellene a városban egy nemzetek és osztályok fölött álló, egységes törvényszerűség szerint működő értelmiségi elitnek, s ha ez ki tud fejlődni, akkor ennek a városnak van jövője. Ha nem, mi maradunk továbbra is Európa legnagyobb faluja, s kívülállókként szemlélhetjük továbbra is a tortaszeletekért folytatott harcot.

1998. február 22.

PORTRÉK, VALLOMÁSOK

A NEMES HAGYOMÁNYRA ÉPÍTENI TOVÁBB

Magyar Lászlónál, a kiváló
szabadkai levéltárosnál*

Szabadkai Történelmi Levéltár. Mintegy harminc helyiség, tele irattal. A legrégebbi 1650-ből való. 1743-tól folyamatosan megőrizte e város a tanácsi iratokat, s a kutató, aki ide betér, valóságos aranybányára lel. Mégsem tolakodnak az emberek e kincsek kibányászása körül: jó, ha néhanapján betéved ide egy-egy nyugdíjas vagy diák. Ha valakinek valamilyen adatra van szüksége, a legegyszerűbb Magyar Lászlót „föllapoznia”, s ő vagy azonnal sorjázza a kívánt információkat, vagy egy-két napon belül tévedhetetlen levéltárosi szimattal megtalálja a tút a szalmakazalban. Rengeteg embert segített már hozzá önzetlenül szakmunkája megírásához. S aztán sokan még a nevét is elfelejtik megemlíteni a ki nyomtatott tanulmányukban . . . A többi között azt is Magyar Lászlónak köszönhetjük, hogy Szabadkának ilyen patinás városközpontja van. Megtalálta a korabeli tervrajzokat, amelyek alapján restaurálni lehetett a régi épületeket. Hetvenötben vette be magát e falak közé, és azóta változatlan alázattal, szerénységgel és türelemmel kutatja helyi gyökereinket. Külön nagy érdeme, hogy önismeretünk elmélyítésének szándékával folyamatosan publikál.

Lássuk, mi foglalkoztatja mostanság levéltárosaink jelenlegi legkiválóbbját.

– A legnagyobb bajunk az, hogy nincs megfelelő szakemberutánpótlásunk – mondja, miután nagy nehezen előkerül egy poros iratokkal telezsúfolt depóból. – És hogy az utóbbi években nem kapjuk a szaklapokat, nemcsak külföldről, de még a szerb szakterületről sem. A kutatómunka ezért majdhogynem egy helyben topog. A minisztérium, amelyhez tartozunk, nyíltan megmondta: mi csak „állami hivatalnokok” vagyunk. Én ezt a megállapítást elutasítom, illetve csak részben tartom igaznak. Mert a levéltáros min-

* Elhunyt 1998. június 10-én

dennapi „hivatalnoki” munkája mellett elsősorban tudományos kutató. Régen a kiváló egyetemi tanárok – mondjuk, egy Fraknoi Vilmos, Pesti Frigyes, Borovszky Samu – nem szégyellték, hogy levéltárosok, hogy helytörténeti kutatásokkal is foglalkoznak. Márpedig a kutatókat becsülni kell, mert a legtöbbet tőlük tanulhatja az ember. Ők azok, akik a legigazabb adatokat szolgáltatják, a maguk valóságában föltárva a tényeket, mindenféle ideológiai színezettől mentesen. Sajnálatos, hogy Vajdaság-szerte a levéltárakban nagyon kevés magyar szakember dolgozik. Akik diplomáznak is az Újvidéki Egyetemen, nagyon keveset tudnak a mi vajdasági történelmünkről, és a tetejében, nem ismerve a latin és a német nyelvet, ami az osztrák–magyar monarchiabeli idők tanulmányozásához elengedhetetlen, nemigen tudnak itt mit csinálni, mindent előlről kell kezdeniük. Nem beszélve arról, hogy a többségnek fogalma sincs a levéltári kutatások mibenlétéről. Az egyetemet abból a részből hibáztatom, hogy favorizálja a szépirodalmat, a hallgatók hely- és honismereti érdeklődésének fölkelését viszont teljesen elhanyagolja. Kérem szépen: az igazi író ismeri a gyökereit, s ezeket ki is tudja fejezni valamilyen módon a műveiben. Meg kellene tanítani a hallgatókat már az egyetemen a lelkiismeretes kutatómunkára, arra, hogy alázattal közeledjenek a tudományokhoz, s hogy amit leírnak, amögött álljanak is. Feleljenek érte, ne csak a ma, hanem az utókor előtt is.

– Mindannyiunk előtt világos, az ön eddigi tekintélyes opusa bizonyítja: a lelkiismeretesség az egyik legnagyobb erénye Magyar Lászlónak. A szabadkai, bécsi és pesti levéltárakban hosszú éveken át kutatva olyan aktákat hozott felszínre s állított egymással megdönthetetlen összefüggésbe, amelyek jócskán bővítették nem egy tudományágunk alapvető ismeretanyagát.

– Ezt tartom a legfontosabbnak egy kutató esetében, a lelkiismeretességet, a napi aprómunkát, nem pedig a titulushajhászást. (Mellesleg: ezért nem doktoráltam én eddig, noha már számtalan alkalmam lett volna rá.) A kutatónak mentesnek kell lennie a napi politikától, mindenféle pártideológiától, csak a puszta tényeket szabad figyelembe vennie, s el nem kötelezett módon kezelnie.

*

Hogy mi mindennel foglalkozhat egy levéltáros?

Magyar László, aki a vajdasági levéltárosok doyenjének, Ulmer Gáspárnak a neveltje, alapfeladatán, a városi tanács 1860-

tól 1918-ig összegyűlt iratainak a rendezésén kívül magánszorgalomból húsz éven át kutatott külföldön és belföldön önismeretünk más fontos kérdéseiben is, s '95 óta összegezi a begyűlt anyagot. A többi között most dolgozik a szabadkai középkori oklevelek kötetbe gyűjtésén. Iványi István, Szabadka felülmúlhatatlan monográfusa kilencet ismert belőlük, ő már a hatvanhetediknél tart! Miközben komplettírozza a „dobozok”-at, egyfolytában cédulázik, jegyzetel. Csak a régi helynevekből több ezret gyűjtött egybe. Aztán itt vannak a régi, avitt magyar szavak: adótár, csappantyú, kapszli, csinvad, csücskö . . . Közben majdnem befejezte Szabadka kisonográfijának a megírását, leadott egy dokumentumkötetet az 1848–49-es forradalommal kapcsolatban, nemsokára megjelenik a kétnyelvű Palics-kötete, pesti turkológusokkal együttműködve begyűjtötte a török kor szabadkai vonatkozásait, gyűjti az 1600-as évekből származó magyar nyelvemlékeket . . . És amiről még titokzatosan hallgat: nemsokára elkészül egy harminc gépelt oldalas tanulmánnyal, amelyben Kosztolányi Dezsőt, Szabadka szülöttjét új oldaláról mutatja be.

– Az ön egyik vesszőparipája a polgári kultúra tanulmányozása, szorgalmazása. Miért?

– Ami Szabadkán ma érték, azt mind a valamikori polgárságnak köszönhetjük. Kezdve a városközpont értékes épületeitől, a múzeumtól a Városházán át a gimnáziumig, a könyvtárig. Ezt tudatosítani kell, ami elsősorban az egyetemi tanárok, az önkormányzatok és a környezet dolga. Okvetlenül vissza kell térnünk a polgárosodás útjára, ahhoz a kultúrához, amit mi '45 után, a lenini utat követve oktondian sutba vágunk, a Nyugat meg a szociáldemokrata vonalat követve szédületes előrehaladást ért el azt építgetve. Eltűnt az arisztokrácia, kifosztották, lerombolták a kastélyokat, fölgyújtották az értékes könyvtárakat . . . Negyvenötben, amikor bejöttek az oroszok, az iskolaszolga a gimnázium értékes folyóirataival, lexikonjaival gyűjtött be . . . Hogy mit tartok a legfőbb jónak ebben a kultúrában? A tradíció és a maradandó értékek tévedhetetlen, pontos értékelését. A polgári kultúra nagyon tisztán lát a jövőbe, nagyon racionálisan nézi a világot. Persze csak jogállamban lehet ilyet teremteni. Mi vagy kétszáz évvel le vagyunk maradva, ám az Osztrák–Magyar Monarchia, a Habsburgok idején az itteni polgárság nem volt épp utolsó Európában. A levéltári anyag tanulmányozása sokat segíthetne abban, hogy visszatáljunk erre az útra. Márpedig ha Európába igyekszünk, ugye . . . Megtudhatjuk például, milyen fölépítésűek voltak az egykori

kultúr- és gazdasági egyletek, a különféle körök, alapítványok, amelyekkel a gazdag polgárság segítette a tehetséges szegényeket, adatokat találunk továbbá az erős Hartmann- és Korhecz-gyárakról, az előbbi a század elején naponta körülbelül ötszáz vaddisznót küldött Nagy-Britanniának, Németországnak . . . Kimutatásaim vannak arról, hogy a század elején mennyi nyulat, fácánt hoztak ide Boszniából, és szállították tovább külföldre. Nézzük meg azt is, hány magyar újság volt annak idején. Én megszámláltam: nyolcvan darab, huszonegy év alatt. Kezdve a méhészeti laptól a reklámlapig . . .

Ne feledjük azt sem: csak akkor nevezheti magát polgárnak valaki, ha értékeli elődei kultúráját. Minden népét, nemcsak a sajátját. Ami nemes hagyomány megmaradt hát ezen a tájon, arra kell építenünk tovább.

1998. március 15.

ANDERSEN BÁCSI LÁBAINÁL VÉRES INGBEN

Palicsi beszélgetés a Déry-díjas Tolnai Ottóval

Valahogy így képzeltem el mindig a „befutott” Költőt. Gyönyörű régi villában, egy csöndes, festői kis fürdőhelyen. Fénnyel teli dolgozószobájának ablaka széles kertre nyílik, s a Költő, el-el-mélázva íróasztala fölött, hosszan néz ki rajta. A képbe természetesen beletartozik hűséges kutyája is, amely ott heverészik a lábainál. Az idillt, megérkezésemkor, csak a ház 13-as száma és egy veszélyesen ugató háromlábú (!) hatalmas eb zavarta, amely a Költő kedvenc kutyusával, a jövetelemről szintén jó hangosan hírt adó Nusival együtt eltorlaszolta előttem a bejáratot – hogy aztán, amíg beszélgettem a gazdájával, végig a lábszáramat melegítse, kellemes, „nemes egyszerűség”-gel.

– Hogy vagy, Ottó? Milyen a közérzeted egy ilyen tekintélyes díj átvétele után?

– Elég érdekes állapotban vagyok, most értem ugyanis haza egy útról . . . Örülök, jó hazajönni. Pesten voltam, előtte pedig Velencében. Volt egy érdekes pillanatom, mielőtt elmentem volna Velencébe. Itt üldögéltem az íróasztalomnál, amit ironikusan sokszor a gondolához hasonlítok. A gondola szép, kedves velencei csónak, de szokták hasonlítani a koporsóhoz is . . . Tehát itt üldögélek, és amikor már sokat időzök itt, fixálom a fákat, a madarakat, akkor egyszer csak elkezd velem mozogni a szoba, asztalom gondolává válik. Ez azt jelenti, hogy utaznom kell. Így történt aztán, hogy elindultam ezzel a gondolával Velencébe. Képzőművészeti kritikával foglalkozom ugyanis, főleg a helyi, tehát a vajdasági képzőművészettel, ez lett a specialitásom, a *Meztelen bohóc*-ban közzé is tettem e kritikák egy részét, de egyszer eljön a pillanat, amikor úgy érzem, ki kell mozdulnom, találkoznom kell a világi festészettel is. Megnyílt éppen a Velencei Biennále, és megtudtam, hogy Magyarországot Jovánovics György képviseli gipszszobraival. Mivel nagyon szeretem az ő munkásságát – mint tu-

dod, én is írtam változatokat gipszre, az én költészetem egyik alapanyaga volt a gipsz, sok fehér anyagot használtam –, nagyon közel áll hozzám ez a szobrászat, kétségbeestem, hogy én, aki már régóta írok egy kis könyvet Jovánovicsról, lemaradok, ha nem jutok el Velencébe. Mivel nem állt módomban odautazni, fölhívtam telefonon, hogy ez és ez a helyzet, ha volna esetleg a kocsjában egy hely . . . Hát így jutottam el Velencébe egy hétre, a barátom vendégeként. Általában a nagy művekről, klasszikus alkotásokról, és hát Velencéről is, „lecsúszik” az ember. Akkor tud megkapaszkodni, ha valami konkrét dologgal foglalkozik. Ilyen volt a Jovánovics-kiállítás meg Kosztolányi velencei látogatásai például. Mint tudod, minden adódó alkalommal elszaladt Bellini *Fácskás Madonnája* elé gyönyörködni . . . S még egy dolog, amiben rendszeresen megkapaszkodok: az én egyes számú festőm, Zoran Mušić, a szlovén származású, Zágrábban tanult, de Olaszországban, Velencében is otthon levő, kiváló festő, aki fiatal korában a korčulai karsztot festette, majd koncentrációs táborba került, hogy ma minden idők egyik legjobb Velence-festője legyen. A különös véletlen úgy hozta, hogy éppen ott lakik, ahol Rilke is lakott, a Zatteren. Amikor Velencében járok, mindig elmegyek oda, mert az egy kicsit már a mi tengerünkre hasonlít. Aztán egy másik, a mi világunkat érintő dolog is foglalkoztatott később, a dózsepalota lábainál: Njegoš olaszországi útja. Van egy érdekes momentum a *Hegyek koszorújának*: az író elmeséli, hogyan fogadta a dózse Draško vajdát. Igaz-e, hogy a balkáni emberek megeszik egymást, kérdezte. Idézem: „*Azt kérdezte a szomszéd népekről / Bosnyákokról meg az albánokról: / Ha elfognak egy crnagoracot, / – így mondotta – élve vagy halva, / Fölfalják-e vagy mit tesznek véle? / Az istenért, még hogy föl is falják! / Hogyan tudna ember embert enni?!*” Aztán képzeletemben, amikor elhagyta a dózse palotáját, bevallotta magának, hogy mégiscsak esznek emberhúst a balkániak. Nyersen, nyárson, karóba húzva. De arra mindig ügyelnek, nehogy túlságosan megülje a gyomrukat. Hogy ötven év múlva újra elkezdhesék egymást enni. Így valahogy asszociáltam. Olvastam az újságban, egy boszniai harcos mesélte, hogy újra volt karóba húzás, és hogy emberhúst is lehet enni, kis adagokban nem mérgező . . . Aztán visszafelé jövet Velencéből, Pesten átvettem a Déry-díjat.

– Sok pénz jár vele?

– Még Aczél György határozta meg az összeget: csak a Kosuth-díj felét engedélyezte. A telet immár könnyebben fogom átveszeln.

– Hogyan indokolta meg döntését a zsűri?

– Jó lenne szó szerint idézni a kuratórium elnökének, Réz Pálnak a szavait. Arról beszélt, hogy tisztán irodalmi dolgokat tartottak szem előtt, és nem értelmiségi szerepeket. Különben Mészöly Miklós és Ilia Mihály is tagja a kuratóriumnak.

– Ez már a harmadik tekintélyes anyaországi elismerésed. Az Ady-díj és az Év Könyvévé nyilvánított *Wilhelm-dalok* után. Kilencvenkettőben három könyved is megjelent Magyarországon, kilencvennégyben is egy; jeles magyar irodalmi folyóiratok kérnek tőled írást, a *Jelenkor* elhatározta, hogy kiadja az életműsorozatodat. Befutottál. Az egyetemes magyar irodalom szerves része lettél. Vagy hogy a te stílusoddal éljek: azt jelenti ez, hogy „a falu bolondja” – a vidéki költő – „udvari bolond”-dá lett mára?

– Szerencsére nem, noha minden udvarra ráférne egy-egy udvari bolond. Úgy alakítottam az életemet, hogy mindig legyen egy visszavonulási lehetőség, minden bizonnyal azért, mert a Rák csillagképében születtem. Nem veszek annyira részt a magyar irodalmi életben, hogy ott valami külön pozícióm lehetne . . . Mindenesetre ezek az elismerések, oda-, illetve idefigyelések a magyarországi író társak részéről az egyik legszebb élményem. Sokat köszönhetek költőtársamnak, Parti Nagy Lajosnak, aki a *Wilhelm-dalokat* szerkesztette, és az életműsorozat egyik istápolója is.

– Sokat tartózkodsz Magyarországon?

– Két hétnél tovább nem bírok . . .

– Pedig azt mondják, hogy te már egészen anyaországi lettél.

– Nem tudom, kik mondják ezt, de azoknak fogalmuk sincs, mit beszélnek. A könyvek vagy a publikációk alapján lehet valami téves képzetük. Én itt ülök ebben a toronyszobában – amit szeretek elefántcsonttoronynak nevezni –, itt ülök, és nem nyüzsgök. Azt hiszik, Magyarországon vagyok. Ez nekem több szempontból is jó. Ha már elmentem, nem kell ismét elmennem, nyugodtan maradhatok, dolgozhatok itt. Úgy, ahogy én elképzelem a munkát: lassan, hangyaléptekkel elindulok ettől az asztaltól, és feldolgozom a világot – ahogy bejön ide, a Kis fenyvesbe, és szembe, a Petőfi utcába.

– Hazataláltál végre itt Palicson?

– Abszolút igen. Én Palicsot tudatosan választottam. Nyugdíjba vonulásom után, Újvidékről elkészülődve gondoltam szülőhelyemre, Kanizsára és Palicsra. Aztán a feleségem szülőhelye mellett döntöttem. Azért, mert szükségem van egy kis distanciára. Kanizsán ez nincs meg, ott túl közel vannak egymáshoz az emberek, ami zavar a munkámban. Különben is a fürdőváros nagyon érde-

kes, olyan üreges, mint a sajt. Idényben fürdővendégek töltik ki, s amikor nincsenek itt, üregessé válik. A metafizikus festményekhez hasonlítom, olyan nagy terei vannak, nagy árnyékai. És ez nekem nagyon megfelel. Az egyik munkahelyem – én így nevezem – a platánsor, a Spliti allé, ahol elkezdem a napi sétáimat, „méréseimet”. Gyelms is festegetett itt egykor, aki festőink közül egyedül szerepelt a Velencei Biennálén. Szeretnék róla írni egy könyvet. Most Velencében is kutattam utána. A másik mérési területem a Vér-tó; amely közben máris központi metaforámmá lett. A háborút le tudom képezni általa, egy pillanatban úgy tűnt, hogy ide folyik az összes vér a Balkánról, és én csöppenként méricskélem itt, akár a meteorológiai intézet szakemberei. Mielőtt ideköltöztem volna, úgy gondoltam, hogy Thomka Beáta rólam szóló könyve segítségével megszabadulok majd régi metaforavilágomtól: az újvidéki vakvágánytól, a Virág utcától, a szőrös háztól, az ecetgyár kéményétől, de amikor idejöttem, hamarosan újak mutatkoztak. Az egyik a homokvár, ez a salakbeton ház, ami ahhoz hasonló anyagból épült, mint amilyen a pompeji láva, a homokvár, amelyben a homokember én vagyok . . . Csáth és Kosztolányi alakja is kapcsolódik homokváramhoz. Csáth akkor volt itt fürdőorvos, tizenháromban, amikor ez a ház épült, az avatásán maga is jelen volt. A ház is 13-as számot visel, a feleségem április 13-án született. A 13-as szám, minden jel szerint, misztikus számmá lett itt számomra.

Érdekes, hogy alig pár éve élek Palics-fürdön, de ezek a központi metaforák máris felbukkantak. Lassú munkamódszerről van szó, de műhelyemben ez alakult ki az évek folyamán. Én így tudom a világot leképezni. Ehhez idő kell, és egy nyugodt, szerzetesi életforma.

– Közben a világ haddal teli.

– De én nem változtatom meg azért az életemet és elképzelésemet, módszeremet, mert valakik háborút csinálnak. Lehet persze, hogy a háború majd betoppan hozzám is, de addig én a saját köreimet rajzolgom, s nem az ő kategóriáikban gondolkodom.

– Az 1967. évi Híd-díj átvételekor (a *Sirálymellcsontért* kaptad ezt az első tekintélyes elismerést) *Költői világom* címmel mondtál egy rövid, de annál jellemzőbb beszédet. Ebből idézek: „*Versem már a kezdet kezdetén sajátos valamivé lett. A kívülállók költészetünkben, a vajdasági költészetben, radikális változást észleltek, miközben engem csupán az idill naiv rajza érdekelt. Pasztellkrétamat tüzes kardnak nézték. Körülöttem az írók, költők a szocialista realizmusból a modern irodalom felé evickéltek: olyan változaso-*

kon estek át, amilyenek megölik a művészt.” Hogyan hangzana ma ez a *Költői világom*?

– Érdekes, pontosan így van most is. Ezt az utat – amit te anderseni világnak mondtál, s amit Csáth és Kosztolányi kapcsán a Dánia-versemben valamennyire sikerült megragadnom – továbbra is járom, noha az idillt állandóan átvérezni valami. Csáth és Kosztolányi, a két bácskai „szegény kisgyerek”, akik mindenáron az anderseni mesevilág boldogságát akarták elérni, úgy jelenik meg a nagy bronzszobor előtt, mintha egy bácskai disznóvágásról érkeztek volna: csuromvéresen. Hát én is a balkáni mészárlás mellett ülök, és gyakran átvérzik a szobám fala. Majdnem szó szerint. Ugyanis amikor eldöntöttem, hogy Palicsra költözök, két dolgot jelöltem ki magamnak, amivel foglalkozom majd: a Szabadka környéki tanyákon készülő szalmaképeket és a világ egyik leghíresebb bélyegét, a kék Mauritust. A bélyeggyűjtés egy angyali, ártatlan foglalkozás, Huxley írta valahol, hogy nem a filozófusok, hanem a lombfűrészrel barkácsolók és a bélyeggyűjtők a társadalom alapjai. Sokszor beszéltem arról, hogy én a bélyeg finom kis fűrészét állítom szembe a kardokkal, a fegyverekkel, ez az én angyali fegyverem . . . Szóval, amikor ide költöztünk, a Petőfi utcában, közvetlen szomszédságunkban történt az első gyilkosság. Úgy éreztem, hogy a vér átfolyik a falon, csicseg a szőnyeg tőle. Aztán azt olvastam erről a fiúról, hogy Maurituson volt vagyona. Tehát az angyalian szép kis bélyeg beúszott a gyilkosság felségvižeire. A másik gyilkosság a Nagy fenyves során történt, Marinko Magda személye lényeges az egészben, noha még nincs pontos kép arról, milyen szerepe is volt konkrétan . . . Fontossá vált számomra ez a légionista, aki éppen a gyönyörű szalmaképek vidékéről származik, és a börtönben rajzolgatni, festeni kezdett. Azóta Palicsi P. Howardként jegyzem írásaimat. Tehát ez a két legártatlanabb foglalatosságom is átvérződött, és így torkollott aztán ez az egész véres dolog a Vér-tó metaforájába.

– Szerinted tehát a költőnek ez a dolga? Ilyesmivel bíbelődni? Az idill összekuszálódott szárait bogozgatni?

– Igen, az én dolgom mindenféleképpen ez. Nem véletlenül egyik központi költői kategóriám, metaforám az ördögcérna. Sokszor nevezem magam ördögcérnabokorba menekült, kis énekesnek, noha azt is jól tudom, hogy az aranyos kis énekesek között is van például olyan, mint a tövisszúró gébics. Nemcsak a költészetben, hanem mindenütt a többszólamúság, a pluralizmus a lényeg. Én nagyon fontosnak tartom, szeretem a különböző irodalmi csoportokat, irodalmi áramlatokat, költőtípusokat, azokat a költőtársaimat, akik

teljesen mást csinálnak, mint én. Legkevésbé szeretem tán azokat, akik ahhoz hasonlót csinálnak, mint jómagam. Nálunk ez a többszólamúság – sajnos, a legnehezebb időben – kialakulófélben van. Én nagyon fontosnak tartom a különböző műhelyeket, amelyek az egyes kiadók, folyóiratok, lapok, egyetemi karok, politikai pártok körül vagy akárhol alakulnak ki. Új, illetve elkövetkező világunk sokarcú kellene hogy legyen. Én most eljutottam oda, hogy szeretném pozíciómat elkülöníteni, és úgy fölmutatni, mint egyedi modellt. Azt a tapasztalatot, amit elkezdtem, befejezni. Mint Pilinszky mondta: aki voltam, az a kisgyerek, az vagyok ma is.

– Egyszerű és tiszta?

– Igen. Aztán ez lebonyolódik, összegubancolódik, akkor kibontom, és kezdem előlről motringolni az ördög pokoli fonalát, cérnáját . . .

– Azt mondtad egyszer, hogy te mindig szerkesztő szerettél volna lenni . . .

– Lassan azért eltávolítottak-eltávolodtam ettől. Most megtaláltam egy kört, ahol szeretek. A *Bácsország* körét. Szeretek levéltárosok és régészek között lenni. Valahogy rokonság van a levéltáros, a régész, a bélyeggyűjtő és a költő között: az a finom mozdulat a közös, ahogy egy tárgyat kiásnak, kis söprűvel, kis ecsetekkel körültszotgatnak, kiemelnek – ugyanaz az alapmozdulat ez, ami a bélyeggyűjtőé és az enyém is. Ez az apró, finom mozdulat – egy tárgy, egy tény kiemelése – nagyon fontos a számomra. Szeretek bemenni a régészekhez, és szép kis kőbaltákat a kezembe venni. Ehhez hasonló, pattintott nyelvi anyaggal dolgozom magam is.

– Hogy is mondtad a Vas Istvánról szóló versedben? Csak tárgy és tény legyen?

– Igen . . . Ezek Vas Istvánnak a szavai, az ő ars poeticájából valók. Ezek a tárgyak és tények azért is fontosak, mert ezekre épül a nyelvi, szellemi alkotás. Ha ezek nincsenek az alapban, akkor beroskad, összetörik, semmivé lesz, szappanbuborékként elpukkad.

– Lépünk vissza. Azt mondtad, a szerkesztési vágyad mára csökkent, viszont te vagy a Veszprémben megjelenő *EX Symposium* főszerkesztője.

– Ez inkább egy tiszteletbeli, távirányító pozíció. Úgy alakult ki, hogy mivel a háború kitörésekor a fiatalok egy csoportja átköltözött, akikhez közel álltam: Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Bozsik Péter, Ladányi István, aztán odakerült Lókútra Szajkó István, Pesten van Thomka Beáta, Sebők Zoltán, Baráth Ferenc, sokan, vala-

hogy nem tudtam elviselni, hogy ezek az emberek leszakadjanak. És ha egyetemes magyar irodalomról beszélünk, akkor természetes, hogy a magyar nyelvben nem távolodtak el tőlünk, hiszen mi mindnyájan a magyar nyelvben élünk. Ezért vállaltam ott szerepet. Úgy képzeltem el, hogy ha ez az évkönyvszerű folyóirat megtalálja a profilját, lassan visszavonulok. Sajnos nincs pénz rendszeres megjelenésére. Hamarosan megjelenik egy szép számunk Mészölyről, illetve a solymászatról.

– Fontos szerepet játszhat a nagy hagyományú Sympo Magyarországon, ahol csak az utóbbi években vesz erőteljesebb lendületet az írói többszólamúság.

– Igen, én úgy képzeltem el, hogy ha az anyaországi íróknak erős befolyásuk van Vajdaságra, miért ne lehetne a vajdasági íróknak is nagyobb hatásuk, szerepük Magyarországon.

– Tehát nem kell már vidékinek éreznünk magunkat Pesten?

– Vidékinek igen, de vidékiesnek nem. Budapesten én vidéki vagyok, itt meg világi. Erről, a vidéknek és a világnak a játékaról, felcserélhetőségéről én sokat írtam már verseimben. Nekem tulajdonképpen egyfajta laboratórium a Vidék, nekem ez a mindenem. Én mindent itt munkálok ki, ebből az anyagból dolgozom.

– Mit is mondott Kosztolányi? Hogy a vidéki embernek nagyobb a szeme, mint másé?

– Igen, sokszor idéztem én is ezeket a szavakat. Így gondolom, annyi befolyás éri ezt a mi kis területünket, annyira veszélyeztetett, olyan erős érdekek feszülnek itt egymásnak, és olyan világokkal érintkezünk, mint a Balkán, a Mediterráneum. Mivel itt kiszolgáltatottabb az ember, a különféle mechanizmusok idegmunkája, lelki élete aktívabb. Én a vidéket egy olyan határzónának tekintem, ami intenzívebb, mint más. Ez a mi kis csücskünk legalábbis.

– Beszélgetésünk folyamán többször is mondtad, hogy képzőművészeti kritikus vagy. Inkább ez, mint költő?

– A költészet ihlet kérdése, hogy ezt a kifejezést használjuk. Nagyon érzékeny, rezgékeny valami. A képzőművészettel való foglalkozás pedig konkrétabb, egyfajta anyagmozgatás. Ezt rendszeresen lehet csinálni. Szeretek a festőműtermekben. Nagyon sok kiállítást nyitok meg, rendezek, itt és máshol is, és tulajdonképpen ez a foglalkozásom. Mostanában írtam Szajkó Istvánról, Török Istvánról, most Ivanyos Sándorról írok éppen . . .

– Akkor hát mi vagy te az eddig megjelent húsz-egynéhány kötetteddel?

– Szépiró. A versek, naplók, novellák, esszék egy lényeges pontban találkoznak. Az sincs kizárva, hogy a tulajdonképpeni

műfajom éppen az esszé! A képzőművészeti esszé, az esszévers, az esszénovella . . .

– Most mi van itt az asztalodon? Mit írsz?

– A velencei útinaplómnak egy fejezetét. De itt van egy kis följegyzés is: ma reggel jött a túróbácsi Ludasról, mindig el szoktam vele beszélgetni. Ma följegyeztem az adatait, a születési évét – 1932 – az édesanyja nevét, szép név: Virág Mária. Legközelebb majd folytatom vele a beszélgetést, megkérdezem, emlékszik-e még Kosztolányi öccsére, aki ott volt Ludason orvos . . . Látod, minden szál, még a túróbácsi szála is Kosztolányinál köt ki . . .

1995. november 4.

ELMESÉLEM NEKTEK, MIT LÁTOK A FÖLDÖN . . .

*Alkalmi beszélgetés a Palicsi versek
szerzőjével, Danyi Magdolnával*

Ragyogó zöld park most Palics, tenyerén a „tündéri” tóval. Amerre csak nézel, burjánzik a lomb, a fény, az élet. Danyi Magdolnáék kertjének hosszú kerítésén végigfutott a lilaakác. Súlyos virágfürtjei bódítóan illatoznak, uralják az egész teret. Jobbra duzzadó lombú tuják, százéves fenyők, rajtuk füttyögő feketerigók. Néhány lépcsőfok magasából egy dallamos hang szól le hozzánk: „Feljöttök, ugye?!” A frissen *Híd*-díjas költő szobájában „műves” rend. Az asztalon orgonacsokor és más apró „lírai” részletek. Körül könyvek. Címlapjával szembefordítva néhány: Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Bartók, Kassák, Tandori . . . Oldalt „minőségi” lemezek és egy-két palack jóféle bor. Belekortyolunk egy vérvörösbe. Aztán kinézek az ablakon, és megszólalok: – Az élet szép.

– Szép – mondja dr. Danyi Magdolna természetesen és egyszerűen. – Maga a létezés csodálatos. Nézd meg ezeket a fákat! – És visszacseng fülemben verse a *Híd*-díjas kötetből:

1.

*Mióta vagyok, a példaképeim. Egy kertben
nőttem fel, öreg szilvafák, barackfák,
meggyfák, cseresznyék, almafák (. . .) között.
(. . .) Csak ültem tövükben
s ágaik között. S voltam (. . .)*

.....

2.

*Hasonlítani hozzájuk, mindig ezt akartam.
A nyugalomuk, a tökéletességük vonzott,
a megbonthatatlan béke, mi árad belőlük,*

a természetességük, amin gondolkozni se lehet.

Ahogy teszik, amit tenniük kell . . .

(Levélféle Nemes Nagy Ágneshez II.)

– Itt nevelkedtél föl ebben a kertben, ebben a házban, ebben a tájban. Mondhatom, szerencséd volt.

– Mint a *Palicsi versek* fülszövegében is említtem: életem kivételes ajándékának tartom, hogy Palicson születtem, és hogy itt nőttem föl. Akárcsak Nemes Nagy Ágnes, aki a legszebb magyar verseket írta a fákról, engem is írásra készítették a fák. Mert csodálatosak. Ahogy megújulnak s egyetértésben élnek egymás mellett . . . Én örökké szeretnék élni, vagy legalább száz évig, s akkor egy életemben biztosan botanikus lennék. Tudod, hogy a növények beszélnek is? Sugárzásokkal. Élnek . . . Egyébként a növények életében sem csak az idill van jelen. A gyönyörű lilaakác például elfojtotta a diófánkat. Ezt is tudjuk. És azt is, hogy ha egy jóllakott oroszlánba botlunk a prérin, az ránk se hederít. Az állat meg a növény azért öl, hogy ne haljon éhen. Nem azért, amiért az ember . . .

– A díjazott verseid is épp olyanok, mint a „szép komoly” lombos fák. S ami örvendetesen új ebben a kötetedben: soraidon – *mindennek ellenére* – átsüt egyfajta mediterrán életérzés, életigenlés, derű.

– Igen. Örülök, hogy ezt észrevetted. Mindenesetre én valóban itthon vagyok Palicson. Az adai születésű anyám és a kishegyesi–topolyai születésű apám eladták az ottani birtokaikat, hogy ezt a házat fölépíthessék. Mielőtt befejezték volna, apám ’53-ban meghalt. A kiszuperált versenyló, amit hajtott, megijedt egy hóbuckától, és fölfordította a homokfutót, amin anyámmal ültek. Anyám értelmes, erős és hithű asszony volt. Egymaga fölnevelt, kiiskoláztatott három gyereket. Olyan időkben, amikor úgyszintén nem volt könnyű. A meghagyott földjeink bérletéből meg a gyümölcsösünkből, kertünkből éltünk. A kert mindig nagyon szép volt. Anyám szerette a virágokat, naphosszat kint dolgozott, én pedig három-négy éves kislányként a margarétabokrok s a fák sáto-ra alatt játszottam, s édesapámról meg a halálról gondolkodtam. (Otthon ugyanis nem volt szabad beszélni róla, anyám tíz évig gyászolta apámat.) Szóval egyszerre „bejött” a nagyon szép, és az, hogy „gondolkodj”. És voltak az ötvenes évek mindennapjai, amikor sorban álltunk csontért.

Viszont élt itt néhány, valamikor jómódú család, a miénket is beleértve, amelyeken nem az elkeseredés uralkodott el, hanem az,

hogy „megélni a jég hátán is”, és egyfajta fölény, állítván, hogy egykor a béreseink jobban éltek, mint akkoriban mi mindannyian. Anyám nem sajnálta a földeket. Tudomásul vette: ez van. Nem volt benne semmilyen ellenségesség. Ami viszont nekem az iskolában már problémát okozott, amitől egy kicsit szenvedtem, amin gondolkodnom kellett: a tanáraink nem akartak ugyan mindenáron ortodoxként, átnevelni bennünket, de azt azért megtanultuk, hogy van munkásosztály, ilyen, olyan osztály, és én sehogy sem tudtam magam elhelyezni, hogy én akkor hova tartozom. Nekünk volt földünk, de nem dolgoztunk rajta, bérlőkkel műveltettük, parasztok nem voltunk tehát, polgár sem voltam, nemes sem . . . Szóval identitászavarral küszködtem, önkereséssel. Végül mégiscsak oda jutottam, hogy „te az vagy, aki vagy”. Anyámnak két utasítása volt számomra. Az egyik, hogy tanulj, a másik, hogy jó legyél. Én általános iskolás koromban szerbiai szinten helyezést értem el egy november 29-ére kiírt pályázaton. *A Pliva vízese* mesél címmel kellett fogalmazni. Anyám írta meg helyettem. (Akárcsak az első versemet is, mert bárhogy igyekeztem is, sehogy sem tudtam rímes versbe szedni a mondanivalómat, mint ahogyan ma sem. A napokban azért a kezembe akadt egy ritka rímes próbálkozásom, nem tudom, hány éves koromban írhattam, így hangzik: „*Kár; hogy nem vagyok szép. / Ha szép lennék, lehetnék egy dáma / egy hottentotta király udvarába.*” Nos, ez csak próbálkozás maradt.) Szóval volt abban a helyezést elért fogalmazásban egy ilyen mondat: „. . . és ott állom meg a helyem, ahova majd az élet állít”. Ez, legalábbis a tanárnő így mondta, nagyon tetszett Belgrádban. És én is csodálkoztam, hogy az én Török lány édesanyám ilyen jó, „szocialista” mondatokat tud írni. Utólag visszagondolva tudom, hogy ez nem is szocialista mondat volt, hanem pont egy Török lányé. Aki valóban ott állta meg a helyét, ahova az élet állította, és jól nevelte a gyerekeit. Neki köszönhetem, hogy én most itt beszélgetek veled. Hogy tudott ő felnevelni bennünket, nem tudom, de megoldotta. Az volt az elve, hogy az olcsó a drága. Nekem tehát mindig a legjobb cipőmnek kellett lennie, a legjobb ruhámnak, nem volt tíz cipőm, ruhám, de ami volt, annak szépnek kellett lennie. Anyám valószínűleg a hitének köszönhette, hogy ilyen erős tudott lenni.

– Új verseid között feltűnően sok az „istenes”. Feltételezem, hogy nem az újonnan megtértek közé tartozol.

– Én gyerekkoromban meggyőződéses hívő voltam. Egy csodálatos esperes atya élt akkor Palicson, akit apámként szerettem, s

amikor kedvem volt, elmentem hozzá kérdezni, beszélgetni. Nagyon szép és komoly dolgokat tudott nekem mondani. Te nagyon sokat fogsz majd tanulni, s el fogsz majd távolodni Istentől, mondta egyszer, de Jézust szereted? Róla soha ne feledkezz meg! Számomra Jézus valóban példakép maradt.

Isten engem mindig foglalkoztatott. A *Bibliát* mindig is olvastam. Nem gondolkodó ember az, akit Isten léte nem foglalkoztat. Azt nem volt nehéz elfogadni, hogy Isten létezik. Egyrészt, mert mélyen gyökereztek bennem a gyerekkori nevelés nyomai, másrészt gondolkodva sem volt nehéz elfogadni a létezését, hiszen a világmindenség harmonikus egészként működik, és kell hogy legyen valami, ami működteti. Isten centrális kérdés a filozófia számára is, ezt „mindenevöként”, tanulmányaim során végig tapasztaltam.

– Amikor visszajöttél Németországból, ahol posztgraduális tanulmányaidat folytattad, s ahol, úgy mondtad, jól érezted magad, egy hanyatló, majd egy teljes krachot szenvedett országba érkezél. Gyakoriak voltak a depressziós hangulataid, ’91-ben elvesztetted édesanyádat. Kétségbeesésedben kapaszkodtál oly „látványosan”, a verseidben Istenbe?

– Is. Éjszakánként gyakran álmodtam akkor esperes atyával, a pszichém kapaszkodott öntudatlanul belé. Imádkozz, mondta mindig, amit én nem tudtam. Darwin is imádkozott. Pedig belénk azt sulykolták az iskolában, hogy fehéren-feketén Darwin bizonyította be Isten nemlétezését. És Einstein is imádkozott. Aki el tudta képzelni a végtelent, és tudott a végtelenben gondolkodni. Hittel hitte, hogy Istennek léteznie kell. Isten nem egy személy, hanem létezik egy isteni erő, amit a modern teológia pontosan értelmezni tud. Isten élni tanít. Ő valójában az az erkölcs, az a magatartás, amire édesanyám is mindig figyelmeztetett: kislányom, jó legyél. Tudatos idealistaként vallom, hogy ha lemondunk arról, hogy higgyünk az emberben, mindenről lemondunk. Kétezer éves történelmünk negatív tapasztalatokat mutat ugyan. Jóllehet csúcstechnológiát ért el az ember, a tudomány nem fejlődhet olyan gyorsan, amilyen tempóban mi tönkretesszük a Földet. Tudatos idealistaként vallom, hogy az agresszivitás, a gonoszság: betegség. Az egészséges ember nem a másik kárára, hanem a másikkal együtt akar emberi életet élni. Amikor az ember az embernek nem farkasa. Az ember önző. Az ember gyilkos. Holott értelmes lények vagyunk, és élni akarunk . . . Ahhoz, hogy megváltozzon a világ, Jézus törvényeit követő emberek kellene.

– Rilke és Nemes Nagy Ágnes után magad is megfogalmaztad a te angyal-képedet. S ez, úgy érzem, számodra nagy dolog . . .

– Igen. Pszichikailag is, gondolatilag is. Minden angyal iszonyú, idézi Rilkét Nemes Nagy Ágnes. Mert az angyal az Isten küldötte. Maga az Isten pedig a számunkra félelmetes, felfoghatatlan mindenség irányítója. Tehát maga az abszolútum ténye az „iszonyú”, a félelmetes. Mi ugyanis egyedi, bezárt lények vagyunk, nem tudjuk fölfogni az isteni erő végtelenségét, amely a világmindenséget működteti. Az én angyalom esetében a kiindulópont az, mennyire szép a Föld, az ember viszont értelmes lényként mindent megtesz, hogy tönkregye.

– Aki hisz, az eleve jobb és boldogabb?

– Aki eljut odáig, hogy hisz, az sem mentesül a kételyektől. És nem élhet eufóriában. A hit nem véd meg a napi problémáktól. Viszont ad egy olyan érzést, egy olyan tudatot, hogy igenis nem hiábavaló az élet, van értelme. A szenvedésnek is. Nem vagyok mazochista, tiltakozom minden megaláztatás ellen, nem vagyok aszkéta típus; a hit megadja olykor az érzését annak, hogy Isten van. Sokkolhatnak és sokkolnak is gyakran mások. Elveszítheted a belső egyensúlyodat is. De nem érzed az elidegenültséget, azt az iszonyatos belső ürességet. A depressziós korszakomban kettőt nem tudtam: a magam számára fölfogni Istent, és átélni a hitet. Azért „hallgattam” a verseimben.

– Ma viszont méltatód, Nádas Péter szerint „kiáltozol” . . .

– Szerintem a határ a régebbi és az újabb verseim között nem olyan éles. Korábbi verseim zártabbak voltak, ezek viszont nyitottabbak.

– Hogyan született meg a Nemes Nagy Ágneshez címzett nagyszerű versciklusod?

– Heteken át céduláztam Nemes Nagy Ágnes *A Föld emlékei* című kötetét, tanulmányt ígértem ugyanis róla a *Hídnak*. De nem tudtam megírni. Túl közeli volt hozzám az ő költészete. Aztán megpróbáltam megfogalmazni a magam legkínzóbb kérdéseit, és közben láttatni is Nemes Nagy Ágnes költészetét. Megpróbáltam versben megoldani azt, amit tanulmányban nem sikerült. Eredetileg verstanulmány akart lenni, de az sem ment. A fákról írva rájöttem, nekem fontosabb, hogy Palicsról beszéljek, a mi fáinkról . . .

– Miért oly fontos a számodra Palics?

– Mert a szülőhelyem. Ahol az ember sosem lehet teljesen szerencsétlen. Érdekes, hogy amerre eddig csak jártam, éltem, mindennütt jól tudtam érezni magam, mivel civilizált emberi világ vett

körül, de azért mindenütt voltak rossz pillanatok. Másutt másként éled át a magányt, mint a szülőföldeden. Ott földhöz ver. Másutt nincs gyökered. Nagyon fontos az, hogy az embernek gyökere legyen. Itt van ama kő, amibe belebotlottam, ide köt a gyerekkorom. Innen számúzhatnak, agyonverhetnek, de hogy itthon vagyok, azt az érzést nem veheti el tőlem senki sem. Ha nincs fizetés, az itt is ugyanolyan kellemetlen, persze.

– Elég ritkán szólalsz meg versben. Költőnek vagy tanulmányírónak tartod-e magad?

– Két műfajú embernek. Költőnek és tanulmányírónak. Pontosan ez kell nekem. Úgy látszik, ez felel meg az alkatomnak. A tanulmányban egzaktan kell gondolkodni, a tanulmány rendkívül szigorú módszertannal dolgozik, a szövegten mindenképpen . . .

– De hát a verseidet is rettentő szigorú módszertannal, kristálytiszta, mondhatni tanulmányírói logikával építed föl . . .

– Igen, de a vers az mégis más, ott a személyes szabadságomat élem ki, fegyelmezetten.

– Térjünk vissza Bielefeldre, ahol nagyon jól érezted magad, mégis visszajöttél. Miért?

– Mindig is haza akartam jönni. A professzoraim szintén erre biztattak. Mindent meg lehet oldani, mondták, csak egyetlen dolgot nem: hogy német nyelven költészetet írhasson. A nyelváltáshoz nem elég fiatal. Ez csak nagyon keveseknek sikerült. Ők tudták, hogy jó verseket írok, de azt is, hogy azért nem vagyok Beckett. Haza akartam jönni. És hazajöttem a hatórás áramszünetekre, és hazajöttem a „szocializmus”-ra, amit már szinte elfelejtettem. És sokáig nem tudtam visszaszokni. Szerencsére volt egy jó munkahelyem, a tanársegédi az Újvidéki Egyetemen, ahol szeretettel fogadtak.

Többször próbáltam elmenekülni, de rájöttem: ha minden értelmiségi elhagyja Vajdaságot, az valóban tragédia lesz. Viszont egy életünk van nekünk, értelmiségieknek is. És ha én költő akarok lenni, ha írni akarok, ahhoz nekem igenis nem volna szabad azon gondolkodnom, hogy holnap tudok-e enni vagy sem. És kell egy stabil világ körülöttem, egy belső nyugalom. Nekem legalábbis, mert én ilyen alkat vagyok. A titói korszak olyan volt, amilyen. De lehetett azt gondolni, hogy a XX. század második felében élünk. Most iskolákat építenek le, iszonyúan primitív dolgok tanúi vagyunk, elvesztettük a lépést Európával . . .

Az, hogy itt maradtam, az ma már teljes mértékben vállalás. Mint a versemben is írtam, meg kell valósíthassam, hogy „napon-

ta lenni mindig önmagam”. Ismétlem, nekem fontos az, hogy legyen egy szobám, ahol zenét hallgathatok, írhatok, legyen egy munkahelyem, legyenek szellemi társaim. És úgy gondolom, hogy mindannyian mélységesen meg vagyunk alázva azzal, hogy elemi anyagi gondjaink vannak. Ha én történetesen Japánba szeretnék utazni, miért ne tehetném?! Ha spórolni is kell rá, de azért tehessem. Ha én holnap a legszebb kalapot akarom megvenni a városban, tehessem. És ne csak én. Mindenki. A fizikai munkás is iskoláztathassa, öltöztethesse a gyerekeit, úgy, ahogyan jönnek látja.

– A díj. Mit jelent neked?

– Nagyon örülök neki. Külön annak, hogy három költő volt a bírálóbizottságban. Akiket becsülök, akiket a barátaimnak mondhatok. Gerold nem költő, de a barátom. Ezt persze félre lehet érteni. Viszont mi költők valójában szigorúak vagyunk egymáshoz, nem fogadjuk be közénk azt, akit nem tartunk költőnek.

– S most még egy megszokott, „banális” kérdés: te miért írod a verseidet?

– Mindig a létezésről és létezésünk minőségéről akartam gondolkodni.

– Nos, hogy állnak a dolgok? Van remény?

– Természetesen van. Olyan időket élünk, amikor rettenetesen fontos az, hogy meg tudjuk őrizni az emberi méltóságunkat.

1997. május 24.

LÉTEZIK-E EGYSÉGES VAJDASÁGI MAGYAR NÉPI KULTÚRA?

Beszélgetés Beszédes Valéria néprajzkutatóval

Létezik-e egyáltalán egységes vajdasági magyar kultúra? Mi az, ami itt egyedi, s mi, ami általános? Melyek az itteni népi kultúránk legrepresentatívabb manifesztációi, s melyik az a pedagógiai munka, amely követendő? Mi a jó példa, s mi a sallang? Melyek azok a néprajzi területek, amelyek el vannak nagyolva, s amelyeket kellő szaktudással föl kellene térképezni? Milyen igények és lehetőségek mutatkoznak itteni népi kultúránk fejlesztésére? Ezek voltak azok a kérdések, amelyekre választ kerestek a Szabadkán megtartott néprajzi tanácskozás résztvevői. Tájéegységünk egyik legjobb ismerőjének, a tanácskozás egyik kezdeményezőjének, a JMMT Kiss Lajos Néprajzi Szakosztálya koordinátorának, Beszédes Valériának a véleményét kértük ki a megbeszélésen elhangzottakkal kapcsolatban.

– Kezdjük talán azzal, hogy mi az, amink van, s jó, hogy van?

– A zentai műhely, a Játszóház nekem nagyon tetszik. Minél több ilyet kellene nyitni Vajdaság-szerte. Nagyon jót tett a zentainaknak, hogy ott volt a hetvenes években a folklórszeminárium, s ott indult el a vajdasági népzene kutatás is. Erre lehetett építeni. A Thurzó Lajos Művelődési Központ és a Zentai Múzeum keretében kiváló pedagógiai munka folyik, megismertetik mind a gyerekekkel, mind a pedagógusokkal és a szülőkkel a néprajz különféle ágazatait, történelmünket, népművészetünket, népi hagyományainkat. Nagy Abonyi Anikó és társai évről évre külön programok alapján foglalkoznak a gyerekekkel, és elsajátíttatják a mézeskalács készítésétől kezdve a kosárfonáson át a tojásfestésig mindazt, ami jellemzően a miénk, s a köznapi életben is hasznosítható. Egy másik nagy élményem: a völgyesi asszonyok. Márta és Magda, akik jóllehet nem iskolázottak, de valamennyi vajdasági értelmiségi számára meg tudják mutatni, hogyan kell kultúrát teremteni. És ami még meglepőbb számomra: ők sosem szoktak siránkozni,

hogy nincsen pénzük. A völgyesi asszonykórus és táncsoport úgy szokta összegyűjteni a föllépéseire, az autóbuszra a pénzt, hogy a tagjai elmennek három napot kapálni a szövetkezetnek.

Nagyon örvendetes, hogy szaporodnak a néprajzi táboraink. Hogy egyre nő irántuk az igény, az érdeklődés. Tovább kell szaporítani, tömegesíteni őket. A szabadkai etnocamp példáját tartom követendőnek. Ide bárki elmehet, az is táncolhat, akinek két bal lába van, az is énekelhet, akinek sántít a hallása, az is batikolhat, nemezelhet, korongozhat, aki életében először találkozik ilyesmivel. Minél több ilyen népszerűsítő táborra lenne szükség, de természetesen a szakmai továbbképző táborok is létfontosságúak.

– Gyöngyösbokréta, Durindó, Szólj, síp, szólj!, az idén huszonöt éves MIRK, jobban mondva a Jugoszláviai Gyűjtők és Kézimunkázók Egyesületének kiállítása mindenképpen a legkiemelkedőbb manifesztációink közé tartoznak, amelyekre méltán büszke lehet az itteni magyarság. Lássuk sorjában az erényeiket és a hibáikat!

– A Durindó mindenképpen nagyon jó. Semmivel sem marad el színvonalban a magyarországi népzenei fesztiválok mögött. Miért? Mert volt egy Kiss Lajos, aki összegyűjtötte a vajdasági népzenei kincset, s voltak a zentaiak, akik tovább gyűjtötték a népdalokat. És a Szólj, síp, szólj! keretében is rendszeresen énekeltek a gyerekeket. A Gyöngyösbokréta szintén az egyik legjobb manifesztációnk. Örvendetes, hogy szorgos szakmunkával, szakvéleményezéssel elértük azt, hogy a nagy többség tiszta forrásból merít mind a tánc, mind az ének és a zene, mind a népviselet tekintetében. Nem helyeslem viszont azt az új elgondolást, hogy erre a rendezvényre selejtezni kellene. A föllépés után ugyanis mindenki megkapja a pontos szakvéleményezést, amiből tanulhat. Ha viszont el sem jut a rendezvényre, hogy tudja meg, mi a sallang, mi az, amit ki kell küszöbölnie a munkájából. Ami ennél sokkal fontosabb kérdés számomra, a következő: hiányolom az eredeti vajdasági táncokat. Koreográfusa Vajdaságnak soha nem volt. Nem volt egy ember, aki össze tudta volna gyűjteni és le tudta volna írni a kimondottan vajdasági táncokat. A néptánc leírása egy külön foglalkozás. Én néprajzot végeztem ugyan, de nekem fogalmam sincs, hogyan kell néptáncot lejegyezni. Ezt a zeneakadémián tanítják csak, s azok az emberek, akik kétéves tanfolyamra jártak Magyarországra, nem ismerhetik pontosan. Pedig nagyon nagy igény van rá. A vajdasági magyarságnak nem volt ereje eddig ahhoz, hogy teremtsen egy státust, s azt mondja: ennek és ennek az lesz a kizárólagos feladata ezután, hogy összegyűjtse a meglévő

vajdasági magyar népi táncokat, lejegyezze s koreografálja őket. Bodor Anikó is lassan már nyugdíjba vonult Zentán a zenedéből, amikor végre találtak rá módot, hogy tisztán a népzene lejegyzésével foglalkozhasson.

Jó az, hogy a Gyöngyösbokrétára évente legalább egyszer összejönnek a vajdasági magyar fiatalok, jó, hogy Topolyán is, Szabadkán is, másutt is szerveznek néptánc-továbbképzést, hogy eljönnek ide a Magyar Művelődési Intézet szakmunkatársai, és megtanítják a fiatalokat a szatmári, a székely és az egyéb népi táncokra. De hol maradnak a vajdasági táncok? Van hímezőtanfolyam is, ilyen-olyan, és biztos, hogy eredeti sárközi meg matyó lesz a minta, hogy jól fogják összeválogatni a színeket az asszonyok. De hol vannak a vajdasági magyar hímezések? Az igazi az lenne, ha a mieinket mutatnák be.

– De hát létezik-e egyáltalán egységes vajdasági magyar hímezés, tánc stb., létezik-e egyáltalán egységes vajdasági népi kultúra? Hiszen tudjuk, hogy Vajdaság magyar lakossága többségében különböző vidékekről települt ide, magával hozva a kultúráját, amire persze tovább hatott az itteni környezet kultúrája is?

– Ez itt a legnagyobb probléma. Egyes lelkes embereknek köszönhetően nagyon jól tudjuk ma már, hogy mi van Kupuszinán, mi van Doroszlón, a Közép-Bácskában, a Tisza mentén s másutt, vannak viszont területek, amelyekről nem tudunk semmit. Például az al-dunai székelyek népi kultúrája nagyon izgalmas lehetne, Penavin Olga tanárnő volt az egyetlen, aki gyűjtéseket végzett a szellemi kultúrájuk terén, a tárgyi kultúrájukról viszont szinte semmit sem tudunk. Azt sem tudni pontosan, mennyi maradt az eredetileg magukkal hozott népi kincsből, hát még azt, hogy ez alatt a száz-egynéhány év alatt mennyire hatott az új környezet kultúrája rájuk. Ami rendkívül izgalmas a vajdasági magyarság szempontjából: hogy egy részük a Felvidékről érkezett, egy tipikus állattartó kultúrából csöppent bele az alföldi földműves kultúrába, s hogy ez hogyan tükröződik a mindennapjaiban, táplálkozásában, ruházkozásában, szokásaiban, gondolkodásában. Nem akarom megsérteni az al-dunai székelyeket vagy a moravicaiakat, akik kunsági magyaroknak nevezik magukat, de ha a mostani kultúrájukat nézem, az tipikusan alföldi, pannon jegyeket viselő kultúra. Az a nagy kérdés valóban, hogy létezik-e egyáltalán egységes vajdasági magyar kultúra. Meg kellene találni, mi az, ami egyedi itt, mi, ami általános.

– A kérdés tisztázásához lelkes amatőrökön kívül végzett néprajzosokra van szükség és minden bizonnyal egy néprajzi intézetre, ahol alapos szakmunkával dolgozhatnának ezeken a kérdéseken, hogy egy vajdasági magyar néprajzi múzeumról már ne is beszéljünk . . .

– . . . meg egy néprajzi adattárról. És a következőkben sem lesz valószínűleg, jóllehet egyre nagyobb az igény iránta. Nincs rá pénz, nincs lehetőség. De nem fogunk lemondani róluk. Egyelőre örülni kell annak, ami van, ami örvendetesen nagy fejlődést ért el az utóbbi években. Az elvem az, hogy nem szabad felülről nézni, nem szabad lebecsülni senkit és semmit, de a hibákra könyörtelenül rá kell mutatni.

S tegyük még hozzá az elmondottakhoz Kodály Zoltán szavait: *„Népet csak egészében lehet megismerni. A nép dalait is csak az érti igazán, aki ismeri szokásait, ruházatát, ételeit, építkezését, egész életét. És viszont. Akármilyen alapos részlettanulmány csonka marad, ha nem terjed ki figyelme a nép életének minden jelenségére. Csak így jutunk el végre olyan fokú nemzeti önismeretre, amely egyrészt kielégíti a tudomány igényeit, másrészt gyakorlati életünk formálására is kihat.”*

1996. március 21.

A HUMANIZMUS BAJNOKA

*Bodrogvári Ferencről özvegyével,
Varga Gyöngyivel beszélgettünk*

Amikor először lépett be osztályunkba „hanyag eleganciával”, kék farmernadrágban, valamilyen élénk színű lezser pulóverben, fűrge járásával, derűs arckifejezésével úgy festett, mintha egy diák-társunk csapta volna hóna alá tréfából a naplót, a focimeccset épp befejezván, s kezdett volna beszélgetni kötetlenül velünk valamilyen látszólag bagatell, de mégis életbevágó dologról, hogy aztán egymással vitatkozva eljussunk egy-egy fontos életigazságig. S milyen szenvedélyesen, milyen tüzzel tudott vitatkozni! Hogy szerette az értelmes, okos diákokat! Hogy tudott figyelni minden szavunkra, gondolatunkra, hogy igyekezett megértetni nemcsak saját magát, hanem megérteni a másikat is. A lányok fele része rajongott érte. A kedvéért hajlandóak voltunk tanulni is ezt a „száraz” tantárgyat, s noha nem osztogatta könnyen a jó osztályzatokat, összesítve is kiváló eredményt értünk el filozófiából.

*

Persze, mi akkor még nem tudtuk, micsoda hatalmas munkabírási, nagyszerű tudósember társaságát élvezhetjük hétről hétre, aki akkor már egyaránt jártas volt a kultúra, a vallás, az erkölcs, a tudomány, a pedagógia és a művészetek világában, rendszeresen publikált a lapokban, folyóiratokban, írt, olvasott és beszélt magyar, szerb és angol nyelven, mellesleg pedig két doktorátust is szerzett: egyet Pesten, egyet pedig a belgrádi Bölcsészeti Karon. Summa cum laude minősítéssel. Nem megy a fejembe, hogy rengeteg elfoglaltsága mellett hogy talált módot még arra is, hogy ő vezesse a képző kézilabdacsapatát. S mint mindent, azt is kiválóan csinálta: magunk mögött hagyunk az idő tájt minden középiskolát.

„Frissen szerzett” bájos – s belőlünk bizony időről időre lemondó sóhajokat kiváltó – felesége, Varga Gyöngyi szorgalmasan

hordta ki a meccsekre a lányoknak a szőlő- és krumplicukrot meg a fonott kalácsot, a szó szoros értelmében tömte őket minden finomsággal, csak hogy jobban hajtsanak. Gyöngyi különben is nagyszerű feleség volt. Kiváló ember, okos, hűséges társ. Nemesyszerű megtörtént például, hogy a tanár úr hazaállított hozzá egy tanítványával, hogy „Nézd már, milyen szép lány, a foga meg milyen rút. Te ápolónő vagy, csinálj már vele valamit!” És Gyöngyi készségesen fogta a tanítványt, s vitte „megreperálni”.

Most, hogy itt ülök özvegy Bodrogváriné Varga Gyöngyi, a húszéves Csilla és a huszonhárom éves Zsolt szabadkai otthonában, s próbálom rávenni Gyöngyit, hogy idézzük föl közösen Bodrogvári Ferenc alakját, mint apáét, férjét, egyszerű emberét, arra kér: kerüljünk minden intimitást, s minden olyant, ami esetleg sértő volna valakik számára. Ő senkit sem akar megbántani. Megígérem. Bár nem biztos, hogy sikerül.

*

Beszélgetünk hát Bezdánról elsősorban, a szülőhelyéről, amelyhez mindvégig, negyvenöt éves korában bekövetkezett hirtelen haláláig, minden idegszálával ragaszkodott. A csillogó holtágakról, a csatornapartról, ahol a szülőház állott, arról, hogy vitte el egyszer a megvadult ár az otthont. S miként építette föl Feri újra a maga két kezével. Szóba kerül a nagymama, aki hajósok ivadéka lévén az egész Európát bejárta, az édesapa, aki nagykereskedő volt, s a felszabadulás után holtan talált rá az erdőben a kilencéves kisfiú, s hogy aztán a „hajós nagymama” nyugdíjából élt sokáig a család, hogy Feri, noha mindig színötös tanuló volt, a tanítóképző elvégzése után nem iratkozhatott be az áhított erdészeti karra, mert anyjának nem volt miből iskoláztatnia, ott távhallgató nem lehetett az ember, a filozófia karon viszont megadatott ez a lehetőség, ezért jelentkezett arra. Aztán a telecskai, majd a bezdáni tanítóskodása mellett befejezte az egyetemet, és közben rabul ejtette a filozófia. Gyöngyivel Bezdánban ismerkedett meg, rokon látogatáson tartózkodott éppen, amikor Feri lóháton (!) Telecskáról hazaérkezett. És a csillogó vizek között sorsuk megpecsételtetett. A kézfogónál nagy gondban volt a mama: „Mit főzök, mit főzök?! – mondogatta. – No, mindjárt fogok egy halat!” Aztán hátára vette a pecabotot, és irány a csatornapart. Egy óra múlva már ott rotyogott a bográcsban a potyka.

Feri is, a gyerekek is imádták Bezdánt. Ma is ott nyaldossa még a vén Duna vityillójuk cölöpjeit, ahol a legszebb óráikat töltötték

együtt. Igaz, Feri oda is magával vitte az olvasmányait. S miközben a halászlét kevergette, ott pihent térdén a kölcsönkért könyv, mondjuk Szoltsenyicin *Gulágja*, amelyet másnap vissza kellett szolgáltatnia, s ott állt keze ügyében a jegyzetömb. Ha megérkezett Bezdánba, egy pillanat alatt ott volt körülötte szinte az egész falu. S ha jókedvében volt, előadta a cigány show-t. Kiválóan tudta ugyanis utánozni cigány barátait, ahogyan azok magyarul beszélnek. Mindenki a hasát fogta nevetésben.

*

Az anyagiak nemigen érdekelték. Első tanári fizetéséből megengedte magának azt a luxust, hogy egy tábla csokoládét vegyen, s hogy az egészszet ő maga egye meg. A fizetését bevágva egy fiókba, Gyöngyi gondjaira bízta. Ossa ő be, amire kell. „Van még pénzünk? – kérdezte olykor. – Vagy írjak egy cikket?”

A munkában fáradhatatlan volt. Rengeteget olvasott, írt, utazott, előadást tartott, kiállítást nyitott meg, tanácskozott, hívták sokfelé tanárnak, lakást is ígértek neki, de ő nem akart megválni Szabadkától. Inkább vállalta a napi utazást Újvidékre, ahol a Bölcsészettudományi Kar tanáráként dolgozott.

Párttag nem volt soha. Úgy tartotta, az igazi filozófusnak, az igazi írónak a helye a társadalomban mindenkor az ellenzéki padsorokban van. Alkata és mestersége oda küldi még az olyan rendszerekben is, amelyekkel elvben és szíve szerint egyetért. Ellenzéki marad ő a pokolban is, a mennyországban is, ha ilyen egyáltalán létezik.

Farmernadrágban, rikító piros pulóverben, amit egy tanítványa „szeretetsomag”-jából halászott ki magának, ment el meghívott előadóként a fővárosba is nemegyszer, a portás sokszor alig akarta beengedni e furcsa szerelés láttán, a megtartott előadás után meg mindenki ott nyüzsgött körülötte, veregette a vállát.

Házasságuk első éveiben juttatott nekik a város egy lakást. A kulcsokat is megkapták már annak rendje-módja szerint. Előkészítették a kis motyójukat a költözködéésre, amikor Feri elugrott még megnézni, rendben van-e minden. Egy óra múlva nevetve tért vissza Gyöngyihez, azzal, hogy a költözködésemből nem lesz semmi. – Hogyhogy?! – kérdezte meglepetten a feleség. – Úgy, hogy ki van cserélve a zár, a „házigazda” pedig csőre töltött puskával várt. „Lentről” jött, látta, üres a lakás, beköltözött hát a három gyerekével. És csak a testén át . . . – mondta.

– No és te?! – álmélkodott Gyöngyi.

– Elbeszélgettünk, elpálinkáztunk, aztán mondtam neki, ne zavartassa magát, ha már három gyereke van, maradjon csak nyugodtan, mi majd fölhaláljuk magunkat valahogyan.

Úgy is lett. Két évet vártak, addig összeverték egy kis pénzt, a képző is adott némi kölcsönt, és vettek egy másik sugárúti lakást.

– Feri mint egy megszállott, egyfolytában dolgozott. Én esténként a konyhaasztalon gyúrtam, a gyerekek kopácsoltak, ő meg az asztal sarkán írta a cikkeit. Miért nem mész be a szobába? – küldtem volna, de csak kötötte az ebet a karóhoz: ő ott bent nem tud dolgozni, mondta.

Kikapcsolódásnak Szabadka és Újvidék között „pif-puf” regényeket olvasott a vonaton. És szerette nagyon a cowboyfilmeket. John Wayne volt a kedvence meg Marilyn Monroe, egyetlen filmjüket sem hagyta volna ki. A feje mellett viszont, az ágyánál ott volt a *Gilgames* meg a *Biblia*, ez utóbbi három változatban is. Örökké összehasonlítgatta a marxizmust a bibliával. Verset ritkábban olvasott, de a balladákat szerette. Néhányszori elolvasás után pontosan idézni tudta őket. A szabadkai Népszínház minden bemutatóján ott volt. Harmadik sor, első és második szék. Ez volt az övéké. Hogy ha elkésik véletlenül, ne zavarjon senkit. Szerette ezt a színházat, védte is a kritikusi túlkapások ellen. Egyetlen magyar színházunk van, mondta, ne ostorozzuk folyton. Előadások után szívesen időzött el a művészklubban baráti társasággal, s vitatkozott, beszélgetett hajnalokig.

Furcsa, hogy magyarul csak egy könyvet írt. A doktori disszertációjának anyagát bővítette ki *Érték és utópia* címmel. Miért? Nem volt rá igény. A szerbhorvát kiadók viszont mindig találtak pénzt könyveinek a megjelentetésére. Ez az egyetlen magyar nyelvű könyve is halála után látott napvilágot.

*

És amiről a család kitartóan hallgat: habár a város megalakította a Bodrogvári Ferenc-díjat, és utcát is nevezett el nagy fiáról, valahol a pesti vasút környékén, az özvegyet és a gyerekeket ritkán látni a nevéhez fűződő ünnepségeken. Beszélük: az első alkalommal három nappal később kapták meg a meghívót a díjátadásra. Más alkalommal meghívták őket ugyan, de mindenki magával volt elfoglalva, úgyszólván azt sem tudták a jelenlevők, kik ők. A Bodrogvári Ferenc utca létezését csak véletlenül fedezte föl az öz-

vegy. Egészségügyi nővérként járta egyszer a terepet, és nem akart hinni a szemének, amikor meglátta a táblát. A gyerekek tudtukkal mindvégig színötös tanulók voltak, Csilla kiváló úszó is, a diák-olimpiák többszörös első díjasa. Nem hogy ösztöndíjat, de egy dinár bármiféle juttatást sem kaptak soha senkitől. Varga Gyöngyi a saját erejéből, két műszakkal, egy hat hónapos afrikai munkavállalással keresett annyit, hogy beírathassa az Újvidéki Egyetemre a gyerekeit. Soha senki nem kérdezte tőle: bírja-e, elbírja-e a válla a terheket.

1994. június 21.

OLTHATATLAN SZENVEDÉLLEL

Interjú Dévavári Zoltánnal, a huszonöt éves jubileumát ünneplő Üzenet szerkesztőjével

Elnézést, Zoltán, indiszkrét leszek. Másként nem tehetek. El kell mondanom az Olvasónak, hogy sokáig úgy menekült ettől az interjútól, mint ördög a szenteltvíztől. Bizonyára azért, mert azt gondolta, hogy személyes dolgairól fogom faggatni. Dehogy, bizonygattam én, az *Üzenetről* beszélgetünk csupán. Akkor jó – állt végül is kötélnek ön. – De csak az *Üzenetről*, a jubileumi szám kapcsán. – Be kell vallanom, hogy becsaptam, Zoltán, és ezért – nem kérek bocsánatot. Hogy miért, ítélje meg az Olvasó.

*

Dévavári Zoltán (Dér Zoltán) páratlan intézmény Szabadkán a „maga nemében”. Bármilyen művelődési kérdéssel fordulunk is hozzá, biztos, hogy segíteni fog. Fellapozva felbecsülhetetlen értékű könyvtárát, páratlan folyóirat-gyűjteményét, mozgósítva bámulatos emlékezetét, kapásból mond meg évszámokat, bibliográfiai értékű adatokat, ötven–hatvan évre visszamenőleg is. Nemcsak Csáthról és Kosztolányiról, hanem szinte valamennyi itt született íróról mindent tud.

Kéziratokkal vesződött egész életében. Mások kézírataival. Újságokat, folyóiratokat, könyveket csinált hozott anyagból – valamennyiünknek. Olvasószerkesztőként, lektorként, fordítóként, fő- és felelős szerkesztőként tiszteletre méltó alázattal és ügyszeretettel. Ahhoz a fajtához tartozik, akik szétszórják magukat mások boldogulására. Rossz pillanataiban úgy érzi, elherdálta az életét. Füst Milán azt mondaná, a legnemesebben herdálta el. Pedig a művek egész sorát jelentette meg, és több tucatnyi kötetet szerkesztett, rendezett sajtó alá. S amit kevesen tudnak róla: harminckilenc éven át egymaga fordította, lektorálta és korigálta az *Egészség* című, népszerű egészségügyi felvilágosító lapot, ne-

gyedszázadon át ő volt a *Magyar Szó*, az Újvidéki Rádió, a *Tanjug*, a *Dnevnik* sporttudósítója, több mint harminc évig a *7 Nap* lektora, s hosszabb időn át irodalmi és orvosi rovatának szerkesztője. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy összegyűjtsön minden, Szabadka szellemi múltjával kapcsolatos, fontos adatot. Egykori osztálytársa, Kopeczky László jegyezte meg, hogy világléteében lapot akart indítani. Négyéves korában készítette gumibélyegzővel a *Jaszibarai Times*-ot, amelynek egy tojás volt az ára, s gumibélyegzővel nyomta, aztán a gimnáziumban *Munkánk* címmel megalapította s irodalmi műhellyé tette a tehetséges fiatalok diáklapját, melynek munkatársaiból lettek mára a vajdasági magyar irodalom jeles egyéniségei: Ács Károly, Pap József, Fehér Ferenc, Kopeczky László, Vukovics Géza, Sáfrány Imre és a többiek. Kolozsi Tibor feljegyezte róla a szabadkai sajtó történetében, hogy '44 nyarán – tizenhat éves sem volt még! –, amikor a front majdhogynem Szeged alá ért már, engedélyt kért egy irodalmi folyóirat elindítására . . .

– Honnan ez a már-már aszketikus, olthatatlan szenvedély a köz szolgálata iránt?

– Bizonyára velem született tulajdonságról van szó. Való igaz, hogy eszmélkedésem óta újságíró, szerkesztő akartam lenni. Ezért is vallom meggyőződéssel, hogy – ha már kérdezett – életem főművének a harmincyolc éves *Életjel* irodalmi élőújság és a huszonöt éves *Üzenet* létrehozását és életben tartását tartom . . .

– Miért?

– Az előbbit azért, mert Vajdaságban egyedülálló vállalkozásról van szó, amelynek során csaknem ezerötyszáz előadást rendeztünk mintegy hat és fél ezer fellépővel kétszázezer néző számára, a fiatalok sok-sok nemzedékének tettük lehetővé, hogy kibontakozzék tehetségük, s százhuszonhárom kiadvánnyal, elsősorban helytörténeti munkával gazdagítsuk művelődési életünket. Nincs olyan számottevő vajdasági magyar író, aki ne lépett volna föl pódiumunkon. Egyébként az *Életjel* keretében működik a Csáth Géza Művészetbaráti Kör, amelyet Horváth Emma tanárnő vezet, s amelynek tagjai rendszerint mindig a legjobbak között vannak a hazai és külföldi vers- és prózamondó versenyeken. Mellesleg javaslatomra az élőújság szerkesztőbizottsága kezdeményezte 1969 májusában az *Üzenet* megindítását, hogy egy-egy mű ne csak élőszóban hangozzék el, hanem nyomtatásban is megjelenjen. Tizenöt évvel előbb, 1954-ben hasonló igény hívta életre a *Visszhang* című folyóiratot is, de ennek csupán egy száma jelenhetett meg. Az *Üzenet* szerencsésebb volt,

bár a hosszú hónapokon át tartó, igencsak elmérgesedett vitákból sejteni lehetett, hogy nem lesz könnyű megszüntetni az ellentéteket. Hiszen még meg sem jelent, máris azt állították róla, hogy a másodrangú írók fóruma lesz, nem pedig közös ügyeink megvitatásának helye. Aztán idővel mégiscsak sikerült bebizonyítanunk, hogy – amint most megjelent jubileumi számunk bevezetőjében írtuk – nem volt szándékunkban a lapot bármilyen rezervátummá avatni. Ezt egyébként már programtervezetünkben is határozottan kimondtuk: olyan lapot szándékozunk szerkeszteni, amely „szellemi törekvéseiben nem szűkíti le munkálkodását kizárólagos esztétikai szempontokra, nem szegődik egy irodalmi irányzat vagy elmélet szolgálatába sem, hanem szélesen kitarja a kaput minden művész, tudós, közíró előtt, aki érdeklődéssel kíséri szellemi életünk sajátos hangú, szabadabb társulási formákat kereső törekvéseit”. Bizonyára ennek és a szívós munkának köszönhető, hogy ma már az egész magyar nyelvterületen figyelmet érdemlő orgánumnak tartják.

– Nem kis vesződéssel járhatott ez.

– Nem bizony. De hát ehhez egészen fiatalon hozzászoktam. Talán akkor kezdődött, amikor gimista koromban megjelentettem a *Munkánkban* Pap Józsefnek egy akkoriban szokatlan hangú, vallo-másos versét, a *Palicsi játékot*, amely nemcsak hogy nem nyerte el a tanfelügyelő tetszését, de egyenesen az ellenszenvét váltotta ki. Károsnak, sőt pornográfának tartotta, mert teljesen elütött a megkövetelt lírai hangnemtől, hiszen nem a rohamunkát dicsőítette, hanem a női test szépségét, s a nagy Sz-szel írandó Szent Szemérem védelméért fohászzkodott. Szerencsére a napokon át tartó kihallgatásoknak mégsem lett kicsapatás a vége, mint ahogyan évtizedekkel később annak sem lett súlyosabb következménye, hogy az Ábrahám Pál-emlékestünkön, 1960-ban a színház nagytermének függönye vörös, háttere zöld, reflektorfénye pedig fehér volt.

– Az *Üzenet* mindvégig kitarzott eredeti programja mellett, amelyet az ünnepi szám bevezetőjében Dévavári Zoltán így fogalmazott meg: „Anélkül, hogy (. . .) egyetlen irányzat sémáihoz igyekeztünk volna kényszeríteni a műfajt, a mondanivalót (. . .) egy olyan modell felmutatását szorgalmaztuk, amely az irodalmat a szellemi egészség forrásának tekinti, ezért mindig arra figyel, hogy az olvasó ráismer-e a műben önmagára, a maga igazi gondjaira. Ez az esztétika az egzotikum, az absztrakt egyetemesség hajszolása helyett – mindenekelőtt az itt és most konfliktusaiból kifejlő emberiség, a közösség iránti felelősség, a teremtő munka: a teljes valóság igézetével ható műveket s az ilyet ígérő csírákat becsülte, de ugyanakkor nyitott volt más jellegű értékek befogadására is.”

– Mindig is arra törekedtem, hogy Szenteleky szellemében szerkesszem a folyóiratot, s végezzem a munkámat, mert magatartása az adott körülmények között példamutató volt számomra. Talán nem kell bizonyítanom, mert kiderül a lapból, hogy az avantgárd műveket is becsülni tudom, de mindig is közelebb állt hozzám a valóságirodalom jegyében született alkotás.

– Az utóbbi időben – gondolom, az irodalomtörténészek örömére – ismét ott találjuk a folyóirat hasábjain Dér Zoltán szövegfeltáró tevékenységének eredményeit.

– Tudom, hogy sokan joggal fölrojják nekem, hogy még mindig nem publikáltam azokat az egyetemes magyar irodalom szempontjából is fontos dokumentumokat, amelyeket sok évtizedes szorgos munkával fölkutattam, összegyűjtöttem. Sajnos más, úgyszintén fontos munkák megakadályoztak ebben. Magam is azt gondolom, hogy végső ideje hozzálátnom ezek földolgozásához, hiszen olyan értékeket igyekeztem megmenteni a pusztulástól, amelyek sokban teljesebbé tehetik Szabadka századvégi és század eleji szellemi életéről alkotott képünket. Egész életemben szülővárosom vonzáskörében éltem. Elsősorban azoknak a munkássága érdekelt, akik itt születtek, itt alkottak, vagy innen származtak el. Természetesen szándékomban van a birtokomban levő ismeretlen kéziratokat, leveleket közzétenni. Az ember, amíg fiatal, sok fölösleges, mellőzhető dolgot művel. Sokszor úgy érzem, hogy rosszul sáfarkodtam az időmmel. Nem mondanám, hogy elherdáltam az életemet, de ha belegondolok abba, mi mindent csináltam, akkor óhatatlanul arra a következtetésre kell jutnom, hogy egy és más másképpen kellett volna tennem. Hogy csak egy-két példát említsek: csaknem indulásától kezdve megszűnéséig egymagam fordítottam, lektoráltam, korrigáltam az *Egészséget*. Ez havonta hatvan–hetven, évente nyolcszáz flekk, összesen mintegy harmincezer gépelt oldal volt. Ha ehelyett ugyanennyi eredeti szöveget írtam volna, akkor ma a könyveimnek a száma több százra rúgna. Vagy ha arra gondolok, hány ezer kéziratot javítottam ki életemben . . . De hát valakinek ezt a munkát is el kellett végeznie, én pedig szívesen végeztem, nem esett nehezemre, mert – ahogy mondani szokták – ha újból kezdhethném, megint csak író, újságíró lennék.

– Ez a lakás, amelyben vagyunk, egy régi, patinás épületben van, a népszerű korzó állomás felőli sarkán. Azt beszélik, hogy irodalmi felbuzdulásában vette meg s költözött ide a családjával néhány évvel ezelőtt.

– Valóban azért vettem meg, mert Csáth Szabadka szépségeiről szóló írásában 1910-ben azt mondta „atyai barátjának”, lord Lawrence-nek, hogy ez a ház nem csupán „intelligens és formás”, de a város egyetlen olyan épülete, amelyet Rouenben és Lyonban is megtűrnének. Tudja, úgy van ez, hogy ha az ember sokat tartózkodik nagy szellemek közelében, óhatatlanul hatnak rá.

– Beszélgetésünket, azt hiszem, nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne ejtenénk néhány szót egyedülálló, tizenkétezer kötetes könyv- és folyóirat-gyűjteményéről.

– Büszke is vagyok mindkettőre. Hiszen úgy tudom, hogy az egykori jugoszláviai s természetesen a mostani vajdasági magyar irodalomnak szinte teljes anyaga megtalálható bennük. Nem kis áldozattal járt ezeknek a köteteknek, lapoknak a beszerzése. Hiszen például az ötvenes évek elején, amikor szünetelt a magyarországi kiadványok behozatala, Ady-verseskönyvet adtam egy Milkó-regényért. Aztán itt vannak a folyóiratok: a magyarországiak mellett a *Kalangya*, a *Híd*, a *Létünk*, a *Symposion*, az *Új- és az EX Symposion*, az *Oktatás és Nevelés*, a *Hungarológiai Intézet Közleményei*, a Magyar Tanszék kiadványai, no meg a fontosabb hetilapok teljes évfolyamai. Valamennyinek jó hasznát veszem munkám során. Akárcsak a lexikonoknak és enciklopédiáknak, amelyek szintén hiánytalanul ott sorakoznak a könyvespolcokon, hogy lektorálás közben segítségemre legyenek.

– Végezetül hadd kívánjak további eredményes munkát, az *Üzenet*nek meg sok-sok jubileumot még.

– Köszönöm, bár örömünk nem egészen felhőtlen. Nemcsak azért, mert az év első felében csupán két hármas és egy kettős számot tudtunk megjelentetni, hanem mert anyagiak híján nem készíthettük el az *Üzenet* bibliográfiáját. Hiszen Szabadka történetében mindmáig lapunk az egyetlen magyar folyóirat, amely ilyen hosszú időn át folyamatosan megjelent, s minden fontos esemény, ami az utóbbi negyedszázadban városunk kulturális életében történt, visszatükröződik hasábjain, tehát a város egyszer bizonyára elkészülő művelődéstörténetének megírásakor nélkülözhetetlen forrásmű lesz. Bízom benne, hogy az irodalomtörténészek egyszer majd fölmérik, mivel gazdagította az *Üzenet* és az *Életjel* irodalmunkat.

1996. december 14.

A THANAARNÉ

Látogatóban dr. Penavin Olgánál palicsi otthonában*

Főző József fényképez: a Tanárnő kapálgat palicsi kertjében. A Tanárnő meggyet szed. A Tanárnő mos. A termete – nyolcvan éve ellenére – sudáregyenes. Aztán a fényképész odaülteti a '29-ben épült nyaraló elé, kezében legújabb könyvével. Zuhog rá a délelőtti napfény, bearanyozza rövidre nyírt haját, izmos, kecses alakját. Az az érzésem, hogy egy kórógyi kirándulásra cipelt magával bennünket éppen, leültünk pár percre kifújni magunkat, miközben azon osztozkodunk, ki cipelje tovább a behemót, fene nehéz magnot, ami e kirándulások egyetlen nyűgje, keserősége. Még egy szusszanásnyi pihenő s a Tanárnő, mint a nyúl, felpattan megint, s mi lihegve captatunk a nyomában, „megyünk, megyünk, mendégélünk” árkon-bokron át, mesét gyűjteni több száz éves, édes beszédű anyókákhoz, faragott tornácú házakba, öreg juhászok mellé heveredünk vadvirággal behintett rétekre, ahol áll az idő, s a kertekben szőlő szőlő, csengő barack és mosolygó alma terem.

A Tanárnő volt köztünk mindig is a legfiatalabb. Amikor mi esténként az egész napi kódorgás után holtfáradtan hullottunk az ágyba, ő még lement meglátogatni egy-egy rosszul alvó öreget. Hogy győzte, s hogy győzi ma is ezt a tempót, számomra talány.

„Vastag nyakú debreceni kálvinista vagyok”, szokta mondogatni volt, ami azt jelenti, ugye, hogy szívós, kitartó, szorgalmas, de keményfejű és makacs. „Amit elvállalok, azt igyekszem tisztességesen megcsinálni.” Mintegy tizenöt könyv – népnyelvi és néprajzi –, számtalan tanulmány, szakdolgozat, ismertető és egyéb fűződik a nevéhez.

Öt jelölt közül – az eddig elvégzett eredményes munkájáért – neki ítélte oda az idén a Magyar Néprajzi Társaság az életműért járó Györffy István Emlékérmét.

* Penavin Olga (1916) elhunyt 2001. október 25-én

S amire az életmű alapozódik, a négy Árpád-kori telepítésű szlavóniai falu: Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu, ahova a Tanárnő a negyvenes évek végétől kezdve minden nyáron és télen „hazajárt”. Ahol már szinte családtagnak számított, s ahol őt a fülének legkedvesebb nyelvjárással: Thanaarnének szólította a nép, amely évszázadokon át a maga „mesevilágába” elzárva megőrizte hagyományait, s amely még a századfordulón is használta azt a gyönyörű XVI. századi nyelvet, melyet már csak a kódexek lapján őriznek csupán.

Kilencvenegyig, a háború kitöréséig járt ki minden télen és nyáron dr. Penavinné Borsy Olga Kórógyra. Kilencvenegy augusztus 29-én a kórógyiak felkeltek a déli ebéd mellől, autóbuszokra ültek, és otthagyták a házukat, jószágjukat, otthagyták a falujukat, az emlékeiket, mindenüket. A lelkészük úgy gondolta, így legalább a puszta életüket megmenthetik. Magyarországra utaztatta őket, a Balaton-parti Zánkára, aztán, mivel újabb menekültek érkeztek, menniük kellett tovább. Lassan szétszóródtak a világban, egy részük meg a magyarországi Kanizsán várt a hazatérésre. Mint írják a Tanárnőnek, most sokan közülük Vinkovcira és Eszékre szivárogtak vissza, ott reménykednek a további fejleményekig. Hogy szétszóródtak, a néprajzkutató szemével nézve újabb tragédia forrása lehet. Ha visszatérnek is, nagyon nehéz lesz megtartaniuk a valamikori világukat. Ami volt, már nem lesz soha. Annyiféle hatásnak voltak kitéve – csúfolták is őket furcsa nyelvükért, ezért igyekeznek leszokni róla –, hogy nagyfokú köznyelvi esztergályosítás figyelhető meg náluk, s a hagyományaikhoz sem ragaszkodnak már annyira talán.

A Tanárnő volt az annak idején, aki megmagyarázta nekik: nem kell szégyellniük saját beszédüket. Egészen természetes, magától értetődő az, hogy a saját falujában a falujabeliek nyelvén beszéljen az ember. Ez mutatja a szép kötődést, a saját közösséghez való ragaszkodást is. Mint ahogy senki másnak sem kell szégyellnie a maga ízes nyelvjárását. Természetesen akadémiai szinten nyilván nem fog nyelvjárásban beszélni az ember, a környezet és a téma az, ami ilyen esetben meghatározó jellegű kell hogy legyen.

– Honnan ez az elkötelezett érdeklődés a kórógyi nyelvjárás és a falvak néprajza iránt?

– A debreceni professzoromtól, dr. Csúry Bálint néprajzkutatótól kaptam az indíttatást. Mindig kíváncsi voltam, milyen lehet élőben az, amiről ő mesélt nekünk, milyen lehet az a csodálatos

nyelv, amelynek a hangszínét, szókincsét a XIX. században már az adai Szarvas Gábor is följegyezte, tanulmányozta.

*

A Tanárnő elsírta magát, amikor a díj átvételekor a falu lakosságára emlékezett.

– Borzasztó, hogy mennyi szenvedést éltek át a háborúban ezek a szerencsétlenek. Kérték, hogy mivel a Balaton partján van néhány teljesen kiürült község, telepítsék őket oda, hogy együtt maradhassanak, de arról szó sem lehetett. Az idősek szenvedtek legtöbbit, sokan meg is haltak. Azok a fiatalok meg, akik föl találtak valahol magukat, gyökeret eresztenek ott, vissza csak a közép-generáció tér majd.

Persze, ha sikerül a békés megegyezés . . . És a Tanárnő szeme könnybe lábad megint.

– Azért ha visszatérnek, lesz még ott dolga a Tanárnőnek újra . . .

Penavinné Borsy Olga elmerengve kitekint az ódon nyaraló ablakán, elnéz a dús lombú fügefák fölött a kertre, gyümölcsösre, ahol a fekete-rigó-család nagyokat rikkantgatva vámolja a meggyet.

– Ha még élek addig, talán.

– Itt fogunk ülni, beszélgetni a századik születésnapján is, készíjtjük az ünnepi interjút a *Magyar Szónak*. Egy Borsy Olga legalább száz évet él majd . . .

– Jaj, jaj, ne kívánja ezt nekem! Ötvenegy évi jó házasság után, a kórógyiakkal együtt, „elment” a férjem is, és hirtelen rám zuhant a magány. Ha az embernek nincs gyereke – nekem a körülmények összejátszása miatt sajnos nincsen –, ennyi év alatt nagyon összeforr a férjével. Egy éve, hogy nincs többé, s lelkileg nagyon magányosnak érzem magam nélküle. Testileg is az vagyok, mert mindent magamnak kell csinálnom a ház körül, vagy keresni valakit, aki olcsó pénzért megjavítja a tetőt, a kerítést, betapasztja a falat . . . Mindig van valami gond. S a nyugdíjas, az is, aki egyetemi tanárként dolgozott valaha, koldusszegény ma bizony.

– Az is, akinek ennyi könyv, tanulmány és díj fémjelzi a nevét?

– Kit érdekel ez ma?! Olyan idöket élünk, hogy nem tudják megvenni a könyvet az emberek, sokan persze nem is akarják, az íráso-kért meg jelképes összegeket fizetnek a kiadók. Az értelmiségnek, ugye, meglehetne a kultúrateremtő, oktató-nevelő szerepe ma is, de nincs rá lehetőség, hogy kifejtse. Így hozták magukkal a körülmények. Valamikor, ugye, egyetemi tanárnak lenni, pozíciót jelentett.

Megvolt a tekintélye az embernek, becsületesen meg is fizették a munkáját. Módunk volt arra, hogy utazgassunk is egy kicsit a világban, s nyaranta két hetet kötelezően a tengerparton töltöttünk. Most meg?! Hát tudja . . . Legfeljebb a kertbe mozdulhatok ki . . .

Muszáj főntartani a kertet. Mert mégiscsak megterem valami benne. Mindenből egy kevés: paradicsom, paprika, karalábé, káposzta . . . Remélem, lesz annyi termés, hogy a téli szükségletemet fedezni tudjam vele. Gyümölcs is akad. Ha a madarak meg nem eszik. Nem vagyok valami nagyigényű, nem voltam az soha. Ha úgy adódna, tejen és kenyéren is eléledéglnék. Szellemileg persze még elég frissnek érzem magam. Nem esett nehezemre, hogy nyugdíjba vonulásom után tíz évig még bejárjak az újvidéki Magyar Tanszékre előadásokat tartani. Mára ezt a „privilegium”-ot is megvonták tőlünk, nyugdíjasok nem taníthatnak az egyetemi karokon tovább.

„Az ember addig él, amíg azt csinálja, amit szeret”, mondta egyszer a szomszédasszonyának, a maratoni futó Jánosi Elvirának, akit a rokonság mindenáron le akart beszélni erről az anyagi haszonnal alig járó, megerőltető sportról. „Csináld csak, Elvira, neked ezt kell csinálnod, mert ezt szereted.”

Maga is azért ilyen vitális, egészséges talán, mert szenvedélyesen szereti a hivatását. Tervei vannak ma is, két-három kötetre való összegyűjtött mese hever a fiókjában, nemrég hívta meg a Magyar Filológiai Társaság egy Rómában tartandó tanácskozásra, új könyvek várják az asztalán, hogy ismertesse a nagyközönségnek őket, s mindemellett talál még erőt magában arra, hogy olyan „egyszerű” dolgokkal foglalkozzon, mint a hétköznapi emberek sokasága: hajnalban fölkel, kiballag a piacra, megveszi a tejet, a kenyeret és az újságot, ami nélkül, mint mondja, nem tud meglenni, megöntözi, megkapálja a kertjét, aztán kibiciklizik a temetőbe a férje sírjához, elmondani neki, mi történt, mi nem történt aznap, elbeszélget a szomszédasszonyával, Erzsikével, aki ugyanúgy megözvegyült, mint jómaga, aki egy egyszerű asszony, de a szíve arany, s akinek a társasága nélkül nem is tudja, hogy tudna tovább élni . . . Este aztán kitűnik, hogy mily rövid már megint a nap. Újra hajnalban kell kelnie, hogy minden fontos dolgát elvégezhesse az ember. Kedvvel, szeretettel, tisztességesen, mert csak így érdemes élni.

1996. június 16.

NEM BESZÉLNI – TENNI KELL

Dr. Horváth Mátyásnál Királyhalmán

Majd fél évszázada jelen van közéletünkben. A maga visszafogott módján, de egy teve szívósságával dolgozik a köz érdekében. Hol könyvbemutatón, hol színházban, hol tudományos tanácskozáson, hol előadóként futunk össze vele, hol vendégtanárként az anyaországban; mindenütt ott van, s minden, a vajdasági magyarság szempontjából fontos kérdéstről megvan a véleménye. De ha nem kérdezik, nem lobogtatja azt. A napi aprómunka többet ér a szájszaggatásnál, vallja. Két doktorátusával, vagy harminc tan- és kézikönyvével a háta mögött nem tartja megalázonak például a királyhalmi könyvtár vezetését – minden vasárnap délelőtt ott találjuk száz-egynéhány, többnyire fiatal olvasója körében –, akárcsak a szerepvállalást a település apróbb gondjainak megoldásában, s az iskola istápolását, ahol a feleségével, Katalinnal együtt jó pár évig maga is tanított. Közben írja a pedagógiai, nyelvi és egyéb tanulmányait, s arra is jut ideje, hogy ellássa az egyetemi tanárok nemzetközi békeakadémiája jugoszláv szekciójának alelnöki teendőit; nagy szívfájdalmat okoz neki, hogy az illetékesek szóra sem méltatják a mintegy két éve benyújtott kérelmét, hogy tegyék lehetővé számára a kutatómunkát a magyar nyelvű iskolákban, hogy megvizsgálhassa a tanítás hatékonyságát. „Azért csinálom mindezt – jegyzi meg –, mert műveltebb vagyok a környezetemnél, tehát többet kell adnom is.”

A gombosi vízimolnár fiát '53-ban nevezték ki Királyhalmára tanítani, s nagyobb lokálpatrióta lett belőle, a szó nemes értelmében, mint a tősgyökeres királyhalmiakból, szabadkaiakból.

– Véletlenül kerültem ide – kezdi a beszélgetést, abbagyva szülőskertjének metszegetését. – Miután leszereltem, bementem szabadkai alma materembe, a tanítóképzőbe körülnézni, mi újság, mit javasolnak. Az egyik volt tanárom azt súgta, menjek ki Királyhalmára, az jó borteremő vidék. Elmentem aztán a közoktatási osztályra. Kérdik: no, hol szeretnél dolgozni. Erre én nagy szerényen: ahol lehet lakást kapni, és ahol a feleségemnek is lesz munkahelye. Hát így kerültünk ide . . .

Hatvankettőig tanított itt, azután pedagógiai tanácsosi munkakört látott el '74-ig, majd a rövid életű matematikai gimnázium nép-

szerű, a diákok által csak Matyi bácsinak nevezett igazgatója, hogy aztán az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének tanáraként módszertant és nyelvtörténetet oktasson '94-ig, nyugdíjba vonulásáig. Szenvedélyesen kutat – most nyugdíjasan még inkább – a helytörténeti adatok után, a többi között az egyik társszerzője a szabadkai gimnázium kétszázötvenedik évfordulójára most megjelent gyönyörű kiadványnak, és Bácsszőlősről is mindent tud.

– Eredetileg Királyhalma a neve. Negyvenöt után azonban nem volt éppen szalonképes ez az elnevezés, így lett Bácsszőlős. A szőlőtermesztés volt a fő foglalkozása a lakosságnak, egészen az '50-es évek végéig. Aztán néhány év alatt eltűnt a szőlő, fölváltotta az alma, amely szinte bibliai növénné lett: azzal kezdődött és azzal végződött minden. Lényegesen nagyobb jövedelmet hozott ugyanis, mint a szántóföldi növénytermesztés. Egy korszerű almaültetvény hektárján megtermi a három-négy vagon. És ha a kilencvenes árakat veszem alapul, egy márkával számítom az alma kilóját, az annyiszor tízezer márka. Ha ezt megfelezem a termelési költségekkel, még akkor is sokkal nagyobb a haszon, mint a szántóföldi növénytermesztésen. A kilencvenes évek elején ezerkétszáz vagon almát termelt ez a falu. Szőlőből most talán tíz hold ha van. Kiirtották. Az ősszel egy dinár negyven para volt ugyanis a szőlő fölvásárlási ára. Egy kiló hatvan deka szőlőből lehet egy liter bort előállítani. Kérem én: ha a hétdecis palack tizenhét dinár a boltban, mekkora haszonnal lehet eladni az olcsón fölvásárolt szőlőt. Kilencvenegy után aztán elvesztettük az almapiacainkat: Dalmáciát, a szlovén Fructalt, Észak-Boszniát . . . Ám a királyhalmiakban a szorgalmukon kívül azt becsülöm leginkább, hogy végtelenül rugalmas nép: ahogy az anyagi helyzetünk romlása miatt egyre csökkent a piaci érdeklődés a gyümölcs iránt, a főzelékfélékre viszont szorít pénzt az ember, azóta egyre szaporodnak a melegágyak Királyhalmán. Ezen a homokon! Amit ha nem trágyáznak és nem öntöznek, olyanná lesz, mint a sivatag. Az elmondottaknak köszönhetjük a viszonylagos jólétet . . . Szabadka község területén Királyhalma az egyetlen település, ahol a lakosság nem fogyatkozott, hanem szaporodott, mert a város közelsége helyhez kötötte az ipari munkásságot. Nyugodtabb és olcsóbb itt az élet, mint városon, vizet, utat, telefont tudunk biztosítani, egyedül csatorna- és gázhálózatunk nincs még, de most dolgozunk a kiépítésükön . . .

Miközben csendesen beszélgetünk, felberreg a ház csengője, és Katalin, a feleség elnézésünket kéri: megérkezett egy tanítványa, akinek szerbórakat ad.

– Tiszta magyar település vagyunk, régóta nagy gond itt ez. Azelőtt valahogy sokkal nagyobb szívügyünknek tekintettük, hogy a gyerekeink olyan fokon tanuljanak meg szerbül, hogy be tudjanak kapcsolódni mind a közéletbe, mind a gazdaságiba. Nem szabad Királyhalma gettójába zárni a lakosságot, amely Belgrádba, Újvidékre, Kikindára . . . viszi eladni az áruját a nagybani piacra. Azt mondják, tiszta magyar iskolát. Hogy Szabadkán legalább négy tiszta magyar iskola kellene. Jelenleg a város területén tizenkettőben működik magyar tagozat. Hát mi több: a négy vagy a tizenkettő? Akkor állítom, még több magyar gyerek iratkozna szerb tagozatra, mert a hozzá legközelebbi magyar iskola kilométerekre volna . . . Azelőtt tizenöt éven át jártak le a gyerekek Szerbiába, Rekovacra, az ottaniak meg ide. Azok a fiatalok később felnőttként is ápolták a kapcsolatot, megismerték egymás kultúráját, s most is ezt kellene tenni. Sőt továbbmegyek: a közoktatás terén is keresni a dialógust az illetékesekkel, állandóan napirenden tartani a problémákat, mert csak így lehet őket megoldani. Én nem amellettt vagyok például, hogy magyarországi egyetem nyisson itt levelező tagozatokat, hanem amellettt, hogy az újvidéki, mert akkor sok bonyodalom is elkerülhető: nem kell honosítani, különbözeti vizsgát tenni. S azt tartom: ha a rendőrség le tudott ülni, és megállapodni a bűnözés elleni harcban, akkor a közoktatás terén is meg lehetne állapodni. Kormányközi megállapodások kellenének, mondjuk, a középiskolai tankönyvek tekintetében. Mert érdeemes-e külön magyar nyelvű tankönyveket nyomtatni, mondjuk, a két mezőgazdasági és a két egészségügyi szakközépiskolának? Ha a tanított anyag akár ötven–hatvan százaléka egyezik is meg, akkor is érdemesebb behozni a magyar tankönyveket, s akkor nem kellene egész órán körmölniük a diákoknak. A külön magyar iskolák megnyitása helyett arról kellene gondolkodni inkább, hogyan tanulhatnának meg hatékonyabban szerbül az itteni magyar gyerekek. Mert a mostani tanterv alapján nemigen tanulhatnak meg valamit is. Amelyben nem a kommunikáción, a konkrét beszédhelyzeteken, hanem a gyakran régies irodalmi szövegeken van a hangsúly . . . Márpedig ha itt akarunk élni, jól kell beszélni a többségi nyelvet. Attól én még magyar maradhatok, ha jól tudok szerbül. S mindez érvényes fordítva is. Koromnál fogva ismerem a háború előtti körülményeket is. A régi világban a többnyelvűség értéket képviselt, elsősorban gazdasági értéket. Akkoriban Zomborban nem talákoztam olyan boltossal, aki a magyarhoz ne magyarul, a sokáchoz ne sokácul, a némethez ne németül szólt volna, de orvos

se volt meg ügyvéd sem, aki ne beszélt volna több nyelven, mert elveszítette volna a pácienseit, ügyfeleit. Én hiszem: az elmúlt hat év társadalmi megrázkódtatásai talán azért kímélték meg Vajdaságot a még nagyobb pusztulástól, mert mi ebben a szellemben élünk, személyiségjegyünké vált, hogy a másság nem idegesít bennünket, elfogadjuk.

A vérbeli pedagógus azt vallja, nincs szebb dolog a világon, mint művelt tantestülettel okos, értelmes fiatalokat nevelni. Allítom, hogy a pedagógusok zöme kiváló szakember ma is, csak kedvét szegi a társadalmi elismerés elmaradása. Névtelenül kiváló munkát fejtenek ki nagyon sokan, és hogy nincs több baj a fiatal-sággal, hogy a közönye nem fokozódott tovább, vagy hogy nem találkozunk nagyobb szélsőségekkel, az elsősorban ennek a rossz-szul fizetett pedagógusrétegnek köszönhető.

1997. december 14.

GÁBOR, AZ ÖRÖKMOZGÓ

Vendégségben a Ladócki ikrek egyikénél

Ahogy Szabadka sportéletét, úgy a régi szép palicsi nyarakat sem lehetett elképzelni egykor a daliás természetű Ladócki fivérek nélkül. Naphosszat ott nyüzsögtek a férfistrand agyonkoptatott mólóján, hol úszóként, hol vízilabdázóként, hol edzőként, bíróként, miegymásként, télen meg csak úgy visszhangzott az állomás környéke a jellegzetes kis koccanásoktól, hirtelen fékezésektől, amint fanatikusan kergették, ütögették a korongot a Spartak korszolyapályáján. A legkedveltebb tornatanároknak számítottak a városban, s különösen Gábornak a Fekete fürdőben tartott órái örvendtek nagy népszerűségnek, amikor az úszás életbevágóan fontos tudományára oktattatta tanítványait. Jómagam is az ő értő és biztos taszító mozdulata nyomán kóstoltam bele, milyen is fejest ugrani a vízbe, s aztán alig tudott hazakergetni az óra befejeztével. Minden tanítványának tudta a nevét, tudta, honnan való, milyen tanuló. Kölcsönös volt a szeretet és a megbecsülés közöttünk. Nem gondolta azt, hogy az ő tantárgya a legfontosabb a világon, de azt megkövetelte, hogy sportoljunk, akármilyen szinten is. Sok örömtől fosztja meg magát az ember, mondogatta, ha másként vélekedik. Ma hatvannyolc évesen is friss, mind testileg, mind szellemileg, s nyugdíjasként végigtekintve a pályáján azt vallja: habár országos válogatott, nemzetközi bíró, sikeres edző, bíróellenőr stb. is volt mozgalmas élete során, azért tanárként érezte magát legjobban a bőrében: élvezte, hogy munkája nyomán szemmel láthatóan alakult, formálódott a képlékeny emberanyag, s arra a legbüszkébb talán, hogy hatására számos tanítványa választotta élet-hivatásául a tornatanárságot. Akárcsak két fia is: Zsolt és Csaba, akik szintén kiváló úszók és vízilabdázók lettek.

Folytonos dinamika volt az élete: nem esett nehezére, hogy megtartsa a képzőben az órákat, s utána fölülve az egyórai buszra, Belgrádba utazzon mérkőzést vezetni, s miután lefújta, éjjel haza-

döcögni, hogy másnap ismét vonatra üljön, s mondjuk, Jesenicén szerepeljen a válogatottal.

– Élveztem én persze nemcsak a tanítást, hanem a bíraskodást is, még ha egyesek olyanokat kiáltottak is be a pályára, hogy „Sudija, jedi g . . . a! (Bíró, egyél sz . . . t!) Szép nyugodtan odaballagtam hozzá, és befogtam a száját, mondván: „S tobom ću da počnem!” (Veled fogom kezdeni!) A durva játéknak mindig ellene voltam, könyörtelenül büntettem a faragatlan frátereket. Azt sem tudtam felfogni soha, hogy lehet eladni egy meccset. Bíróellenőrként ha észrevettem, hogy valaki favorizál egy csapatot, menten egyest adtam neki. Jó pár játékvezetőt viszont fölemeltem: a spliti Klarićot például, aki most is bíraskodott az olimpián, a magyar–olasz mérkőzést vezette . . .

Jugoszlávia-szerte ismerték, tisztelték, becsülték szaktudásáért, meg nem alkuvásáért, közvetlen, derűs modoráért. Persze nem ment minden simán az élete során:

– Jancsival együtt jó ideig „rovott múltú” fiatalokként tartottak számon bennünket az új Jugoszláviában. Tizenöt évesen úgy határoztunk ugyanis, hogy tisztí középiskolába iratkozunk, mert ott nincs latin. Amit szívből utáltunk mindketten. Édesapánk, a palicsi tanító, óva intett bennünket ettől a pályától: „Elment az eszettek?! – figyelmeztetett. – Azt akarjátok, hogy egész életetekben parancsolgasson nektek valaki?” Lebeszélni azonban nem tudott róla, és két évet el is végeztünk a marosvásárhelyi „honvéd hadapródiskolai gimnázium”-ban. Negyvennégy decemberében aztán kivitték Németországba az egész iskolát. Ahogy nyomultak előre az oroszok, úgy vonult vissza az iskola is, végül Dániában estünk angol fogságba, már a háború befejezése után.

Rettentő sok kellemetlenségünk származott aztán ebből a kadétiskolából. Végigkísért bennünket a dolog egész pályafutásunk során. Visszatérve a fogságból, beiratkoztunk a ’45 októberében nyílt szabadkai technikumba, de ’46 januárjában huszonötmagunkkal már kidobtak bennünket a palicsi népbizottságtól kapott „karakterisztika” miatt, mely szerint „nagy fasiszták” voltunk, „leventeként önként jelentkezünk katonának, s Magyarország kapitulálása előtt elmenekültünk Németországba”. Mindebből persze egy szó sem volt igaz, de hát a népbizottság akkoriban csálthatatlannak számított. Két évig nem nyertünk fölvételt Jugoszlávia egyetlen középiskolájában sem, favágásból éltünk apánkkal együtt, akit szintén felfüggesztettek az állásából, hiába tanúskodtak mellette a helybeli szerbek és horvátok is. A gimnázium ötö-

dik és hatodik osztályát magánúton végeztük el hát, a hetediket és nyolcadikat viszont már rendes diákként – Sturc Béla igazgatónak köszönhetően, aki egyszerűen szemet hunyt a valótlan karakterisztika fölött. A gimnázium után a belgrádi Testnevelési Főiskolára iratkoztunk, részben azért, mert szerettük a sportot, részben meg, mert túl drága volt minden karon a kollégiumi ellátás, s úgy gondoltuk, a sportból – jó úszók, vízilabdázók, jégkorongozók lévén – mégis csurran-csöppen majd valami. Észrevettük aztán, hogy az évfolyamtársaink mindegyike kap ösztöndíjat a Szerb Testnevelési Szövetségtől, csak mi nem. Kérdeztük is persze, miért. Hímezett-hámozott mindenki, aztán egyszer csak Vojislav Gajić, az ifjúsági szervezet elnöke behívott az irodájára. Elővette a fiókjából a karakterisztikámat, és rám nézett: „Mondd, ki vagy te valójában, Ladócki Gábor?!” Türelmesen végighallgatott, majd így szólt: „Neka ide u p. m.!” – és szétszaggatta a kompromittáló papíromat. Hát ilyesmin múlik, kérem – egy-egy ember jó- vagy rosszindulatán – az emberek jövője. Később már – különösen hogy átmentünk a Partizanba jégkorongozni – békén hagytak bennünket, megszűntek a rendszeres beidézések, kihallgatások, s még útlevelet is kaptunk, szabadon utazgathattunk a csapatokkal külföldre. Diplomázásom után egy évvel a szabadkai gimnáziumba, majd a tanítóképzőbe neveztek ki testnevelés szakos tanárnak. Hívtak aztán a pártba is, de úgy gondoltam, engem meghurcoltak, a párt módszereit nem támogathatom. Sportolóként, sportmunkásként viszont az országot igen . . . Voltak jó oldalai is azért a szocializmusnak. A magam és a feleségem pedagógusi fizetéséből sohasem vehettünk volna házat, a szép emlékü hetvenes években kapott kölcsönből viszont aránylag könnyen fölépíthettük . . .

– Apropos: Ibolya, a hűséges feleség! Nem lehetett könnyű neki két gyerekkel ilyen örökmozgó, utazó férj mellett. Nos, milyen férj is volt a Tanár úr?

– Hogyhogy milyen?! – vág közbe egy kis műfelháborodással Ladócki Gábor. – Ez egy tipikus asszonyi kérdés. Egy asszony ízlését nagyon nehéz kielégíteni! Attól függ, milyen szemszögből nézzük a dolgokat . . . Én a pénzemet mindig hazaadtam, bizony . . .

– És mindig hazajött! – ismeri el a sportot maga is kedvelő, jó úszónak számító Ibolya.

– Olyan derűs, kiegyensúlyozott férjként, apaként is, mint amilyen tanárként, sportolóként volt?

– Hááát . . .

– Mi tudja leginkább fölbosszantani?

– A rendetlenség. Ő csinálja persze a legnagyobbat.

– S ma, egy évvel azután, hogy a műszaki főiskoláról is, az aktív sportból is nyugdíjba vonult, hogy érzi magát a Tanár úr, mivel telnek a napjai?

– Köszönöm, jól vagyok. Csak az egészség így szolgáljon tovább. A mi helyünket – ez az élet rendje – elfoglalták a fiatalok. Ám ha a tapasztalatomat igénylik, átadom. Naponta eljárók a sétaerdei medencére, megnézem a vízilabda-mérkőzéseket, és időmérő vagyok amatőr alapon. Elkésérít egy kissé, hogy a csapat fele már nem szabadkai, hanem vendégjátékosokból áll – a szabadkaiak mintha „elfelejtettek” volna sportolni mára. Valaha csak úgy rajzottak ki innen az egész Jugoszlávia területére a játékosok, most fordítva van. Szabadkai edző is alig akad ma már. Ismeretlen pénzforrások furakodtak be a sportba, nagyon nagy pénzek irányítják a történéseket. Örvendetes, hogy a vízilabdasport itt profi alapon folyik még mindig, de hát fedett uszoda nélkül jobb eredményt elérni nem lehet. Nagyon meglepődtem, amikor a községi végrehajtó tanácsban, a VMDK képviselői ellene szavaztak. Fölfoghatatlan számomra ez, hiszen egy ilyen uszoda nemcsak a sport, hanem az általános kultúra szerves részének számít minden részén a világnak, minden polgár elemi szükséglete . . .

Az olimpiát a tévé képernyőjéről végig figyelemmel kísérte a Tanár úr. Azt mondja, a business nagyon benne volt. Csodálja az atléták és az úszók fantasztikus eredményeit, melyben óriási munka van. Nyugaton a pénz, keleten a fanatizmus sarkallja a győzelmeket. Az ő fiatalságában még amatőr alapon is „meg tudtak halni” a sportért az emberek.

1996. augusztus 11.

MAGASAN REPÜL A DARU . . .

Varga Péternél, a kiváló vajdasági karmesternél,
zenepedagógusnál és zeneszerzőnél*

A szabadkaiak másként már szinte elképzelni sem tudják, mint hogy tekintélyt parancsoló kontúrjaival ott áll egy hatalmas kórus előtt, s átszellemült arccal vezényel. Ő – mint maga mondja – a krónikus kórusalapító. Bármerre járt, bárhol dolgozott is, kora ifjúságától kezdve mindenütt tömegével énekeltette maga körül az embereket. Zeneszeretete, a kórusmuzsika iránti rajongása átsugárzott mindenkire, aki valamilyen módon is kapcsolatba került vele. Kiváló zenepedagógiai érzékkel tanított, nevelt minket is a nagy múltú szabadkai képzőben, derűs, kiegyensúlyozott egyéniségével élménnyé formálva számunkra a tanórákat, amelyeknek fénypontja rendre az együtténeklés semmivel sem összehasonlítható öröme volt. „A zene volt az életem, a többit azt csináltam” – mondja huncutkás mosollyal, hátrahajolva kedvenc pamlagján, ahol miután felesége elalszik, hozzáfog a komponáláshoz.

Ötven éve annak, hogy a csantavéri „Kangüdrös”-ről elszármazott, az egyházi zene emlőin nevelkedett második tanítóképzős növendék megalakította első (ifjúsági) kórusát, s dalt komponált számára. Erről emlékeztek meg Szabadkán a zenerajongók, Varga Péter barátai, tisztelői, neveltjei. Akik irigylésre méltóan sokan vannak. A jubileumi koncerten, amelyet a Városháza dísztermében tartottak meg, nemcsak hogy egy tút sem lehetett leejteni, hanem egészen a folyosó órája alatt ácsorgott a tömeg türelmesen végigvárva a három óra hosszát, amíg a hangverseny tartott.

– Meséljen, kedves Tanár úr, arról, milyen volt a kezdet. Mit énekeltetett a felszabadulás utáni első képzős nemzedékkel a karmesterük?

– November 29-én léptünk föl először, és természetesen a *Hej, Slovenival* kezdtünk, aztán két gyerekdal és két magyar népdal kö-

* Elhunyt 2004. december 12-én

vetkezett. Egy induló volt az első szerzeményem. Szövege ma persze mosolyt fakaszt. Így hangzik: „*Fel a fejjel, ifjú tanítónemzedék! / Vár tereád a munka, a tudni vágyó nép! / Vár rád a csillogó szemű gyermekhad, / kezdedben a jövő, s népet el ne hagyd!*” De akkor szívvel-lélekkel énekelte kicsi és nagy.

A tanítóképzővel párhuzamosan, és annak befejezése után már az ipariskolában tanítva végezte el a zeneiskola első és középső fokozatát. Olyan kivételes szerencse jutott osztályrészéül, hogy a legendás tanár, Karel Napravnik tanítványa lehetett.

– Nagyon jó visszaemlékezni rá. Kitűnő művész és egy csupa szív, segítőkész lélek volt, a zenészek között is ritka: abszolút halálással rendelkezett. Hihetetlen dolgokat művelt. Egyszer például lent sétált a zeneiskola épülete előtt, én fönt játszottam, s ő hallotta. Egyszer csak nyílik az ajtó, belép, és ezt mondja: Figyelj ide, Péter! Te itt és itt hibáztál, fiam. És megmutatta a kottában, hogy hol.

Az ipariskolai munkahelyén persze ugyancsak kórust alakított a Tanár úr, akárcsak nevelősködése alatt a kollégiumban. A mai Solid cipőgyár ősében, a Prva petoletkában szintén. A régi solidosok még jól emlékeznek rá, hogy a gyár futballcsapatával együtt utazott el a vendégszereplésekre a gyár kórusa is. Mérközést addig nem lehetett megkezdeni, amíg a vérpezsdítő mozgalmi dalok föl nem hangzottak a stadionban. Az első tiszteletdíjat is a Solidból kapta Varga Péter: egy szandált, aminek a jegykorszak idejében fölmérhetetlen értéke volt.

Legjobban, leggondtalanabban talán a tuzlai katonáskodása idején érezte magát a Tanár úr, amikor százhusz tagú kórust vezethetett, s ráadásul énekelhetett ő maga is a tuzlai rádióban. Szép tiszteletdíj fejében szerbre fordított magyar népdalokat adott elő. Leszerelése után aztán fölkerlte őt a valamikori tanítóképző közmegebecsülésnek örvendő igazgatója, Szűcs Vilmos, hogy vállalja el a képző zenetanári munkahelyét. Ötvenöt februárjától kezdve aztán mindvégig a tanítóképzésben maradt, itt dolgozott ’91-ig, nyugdíjaztatásáig. Elvégezve a munka mellett (tízésre diplomálva!) a Belgrádi Zeneakadémiát, vezetve a valamikori Iparosdalárdát, ami később a Lányi Ernő Művelődési Egyesület Kórusa nevet vette föl.

– Volt úgy, hogy reggel fölkel, és másnap este feküdt le – sóhajtja Ilus, a pedagógusfeleség. Persze ő mégis szerencsés embernek mondhatja magát, mert a munkája egyben a szenvedélye is.

Sorjáznak a képzős emlékek:

– Szabónéval, a képző kiváló tornatanárnőjével egymás után nyertük a díjakat az akkori nemzetközi gimnasztrádákon. Én szerezttem a zenét, ő volt a koreográfus. Meghívtak bennünket persze Belgrádba is, az ifjúság napi ünnepekre. Többször magyar népdalokat adtunk elő a képző kórusával. Nagyon kedvelt volt a szerb nyelvű közönség körében a *Magasan repül a daru* meg a *Baranyai háromszögben* . . . Amikor a szervezők közölték a képző akkori magyar igazgatójával, hogy magyar népdalokkal várnak bennünket Belgrádba, ő így szólt: Csak akkor mehetnek, ha szerbhorvátul is énekelnek. Hiszen mi kétnyelvű iskola vagyunk. Sok pápa volt már akkor is . . . Ha szerb dalokat akarunk hallani, felelték a szervezők, akkor szerbiai kórusokat hívunk meg. Akkorra sikert arattunk végül is, hogy az Öregúr és Jovanka felállva tapsolt nekünk.

Közben arra is jutott ideje, hogy rendszeresen dolgozzon a Rádióiskolának – több mint száz adását sugározták –, hogy komponáljon, abban az időben született meg első kantátája, amely a *Tavaszi* címet viseli, s ihletője a későbbi felesége, hogy tankönyveket írjon, fordítson és adaptáljon magyar nyelvre – mintegy harminc-egynéhány könyv került ki a keze alól, ki ne ismerné például a *Száll az ének* című dalgyűjteményét –, közben a Pedagógiai Intézet külső munkatársaként járta az általános iskolákat tanácsadói minőségben, s két mandátumban a képző igazgatója is volt. Mintegy húsz éve már ott látjuk a nevét népzenei életünk legreprezentatívabb szemléjének, a Gyöngyösbokrétának és a Durindónak a zsűritagjaként, a fesztiváli tanács elnökeként, szervez, mozgat, tanácsokkal lát el . . .

Hatalmas munkabírása alig lohadt mára. Ha közeledik a délután négy óra, amikor a nyugdíjasok női karának próbáját tartják, ha kisbalták esnek is az égből, otthagyták csapat-paport, és siet az autóbuszra.

– Örök életében így dolgozott – mondja a feleség. – S mit tudunk fölmutatni? Ezt a kis kertvárosi házat . . . És van egy kiszolgált kocsi.

– Nem bántam meg – így a Tanár úr. – Zene nélkül nem érdemes élni. Több zenész is mondta már, ugye, hogy ahol megszűnik a szavak értelme, ott kezdődik a zene. Ami szavakkal nem, az zenével kimondható. Természetesen a kórusmuzsika áll a legközelebb a szívemhez. És a hangulatomtól függ, hogy kit hallgatok. Bach nyugtat. De a koncertomon most bemutatott új szerzeményem, a *Miatyánk* komponálása közben Karl Orffot hallgattam. Ég és föld. Ami viszont professzionálisan orientált engem a zené-

ben, az Schubert *Befejezetlen szimfóniája* és Liszt *Le Prelude* című szimfonikus költeménye. Ezek a legkedvesebbek, nagyon sokat mondanak nekem. És persze Kodály Zoltán meg Erkel Ferenc.

– Nyugdíjasként most valószínűleg több ideje jut a zenehallgatásra s a komponálásra . . .

– Igen, de hát itt vannak az unokák is, akik szintén muzikális gyerekek. Velük is foglalkoznom kell, ez különben az egyik legkedvesebb elfoglaltságom. Meg a kert is rám vár. Kár, hogy sokszor ráfizet a rohangálásomra. És az új tantervvel együtt itt vannak az új tankönyvek is, amelyek adaptálása, fordítása sok-sok bosszúsággal, munkával jár. Nem megy a fejembe, hogy a Kodály-módszerről, amit az egész világ elismert már, itt mintha nem akarnának tudomást venni, s mereven ragaszkodnak a szerb nyelvű eredeti minden szavához. Egyre kevesebb az ajánlott magyar népdal a tankönyvekben, viszont a „novokomponovana narodna pesma” külön fejezetben szerepel. Amikor például az *Oj, dodole* című szerb népdalt magyar regösénekekkel kívántam helyettesíteni, hallani sem akartak róla. Az általános kulturális lesüllyedéssel természetesen lesüllyedt nagyon a zenepedagógia, a zenekultúra is ezen a tájon. Pedig milyen nagy lelkesedéssel mondta Mokranjac is annak idején, amikor Pesten vendégszerepelt, hogy milyen jó egy olyan országban járni, ahol a zenének becsülete van, s nemcsak a sligovicával és jajgatással kapcsolják össze . . .

Fáj az is, hogy én nem olyan nyugdíjas vagyok, akit a saját iskolája néha-néha visszahív. Nekem többé nincs iskolám. Megszűnt az 1778-ban Mária Terézia által alakított tanintézmény. Akkor két dekrétumot írt alá egyidejűleg a császárnő: hogy alakuljon egy – pravoszláv – képző Zomborban, egy – katolikus – pedig Szabadkán. Az idők folyamán szépen manipulált minden rendszer velük. Amikor a magyaroknál elhatalmasodott a nemzetieskedés, föl vitték a szerbet Szentendrére. Amikor Jugoszláviában hódított tért, elvitték a magyart Belgrádba. Ez történik most is. Én is indítványozója voltam az aláírásgyűjtésnek, hogy a Tanítóképző Kar magyar tagozatát hozzák vissza ide Szabadkára. Több tízezer aláírás gyűlt össze, de az illetékesek füttyülnek rá.

Hiányzik az iskolám. De úgy állítottam be magam, hogy tanítok tovább. Ott a Lányi Ernő, ott vannak a nyugdíjasok, érkezett egy tankönyv, s van a komponálás . . . Ha ezt a fordítást befejezem, nagyon szeretném a *Miatyánkot* megcsinálni szimfonikus zenekarra. És szeretnék ismét gyerekverseket megzenésíteni. Weöres Sándort nagyon szeretem. Úgy énekelték ezeket a dalokat most az ősbemutatón a zenede gyerekkórusai, mint az angyalok.

– Mondja, Tanár úr, születni kell a zenére?

– Is. A nagy zenészek szerint a siker nagyon kis százaléka a tehetség, a többi az munka. De ha az a kis százalék nincs meg . . .

1996. december 8.

A TISZTA VÁSZON VONZÁSÁBAN

Beszélgetés Szilágyi Gábor festőművésszel

Jövőre lesz ötven éve, hogy számon tartja a képzőművészeti kritika. Ebből az alkalomból már dolgozik munkásságának retrospektív kiállításán, és ha minden jól megy, Szabadkán, a Jovan Mikić utcában, ahol most lakik, berendez egy emlékszobát és állandó galériát a maga alkotásaiból, könyveiből, katalógusaiból. Jó volna a kortárs művészek műveiből is tárlatot nyitni, jegyzi meg, amelyekből vagy kétszázötven van a tulajdonában. Nemrég össze-számolta: háromszázhatvan kollektív és egyéni kiállítása volt itthon és külföldön. Nincs olyan nap, hogy ne dolgozna valamin. Remek lány ez a Róz – írta naplójába a későbbi feleségére célozva –, de igazán a festészetet szeretem. A tiszta vászon, mondja, nekem mindennél többet ér.

És a tiszta vászonra leginkább tájat fest, mert számára a legtokéletesebb dolog a világon a természet maga. Egyetlen művésznünk sincs talán, aki úgy kötődne munkásságában az évszakok változásához, mint Szilágyi Gábor. Azzal magyarázza ezt, hogy diákként éveken át utazott szülőfalujából, Pacsérről Szabadkára, a vonatablakból szembe jött vele a táj, és valósággal beleivódott a zsigereibe. Festményeinek kilencven százaléka mégsem kinn, a természetben készül, hanem a műteremben. Asszociatív típus vagyok, mondogatja.

– Hogyan is születik meg akkor a jellegzetes Szilágyi-kép?

– Valami mindig hajt, inspirál. Elég, hogy valami levegő legyen körülöttem. Elég néha a jó idő. És van néhány emlék, ami rendszeresen visszatér. Leszalad egy magnószalag az agyban . . . Néha viszont maga az alkotási folyamat inspirál. Húzok egy ecsetvonást, és ez megindít valamit. Aztán van úgy, hogy elkezdek festeni egy tájat, és hatodikféleképpen fejezem be. A meglévőt átalakítja valami új. És amíg ez az új telik, addig csinálja az ember. Én soha nem imitálom önmagam sem a rajzban, sem a festészetben.

Olyan ez, mint a versírás: kimondtalak, eldobtalak. Mint a kék madár – amíg kergeti az ember, addig szép. De engem mindig csak a szín érdekelt és a vonal.

– A rajz, ugye, végigvonul egész munkásságán, többnyire ez az elsődleges, ez adja meg a festmény vázát is. Rajzos festménye is szép számban akad . . .

– Nagyon szeretek rajzolni. Több mint hétszáznyolcvan rajzom van. Tónusos rajzokat is csináltam, ecsettel, vízzel föllavíroztam a temperát. A rajz egyfajta szigort, fegyelmezettséget követel meg. A természetben amorf dolgok vannak. Színben, formában, mindenben. Az viszont, amit az ember alkot: a ház, az útpadka stb. mindig geometrikus. Ez a kettősség figyelhető meg a képeimen. Néha viszont elszaladok egészen az absztrakt megoldásokig. Rengeteg képtárat, múzeumot meglátogattam ez alatt az ötven év alatt, s rájöttem, hogy tulajdonképpen két dolog teszi a művészt: az eredeti, sajátos látásmód és a mesterségbeli tökély. Mindig újat alkotni, ez a lényeg. Az állandó változás. Ahogy az ember s a technika fejlődik, ugyanúgy kell fejlődnie, tökéletesednie a művészi alkotásnak is.

– Nagyon sokféle technikával próbálkozott, egy időben szenvedélyesen fotózott is. Az alkotóművész életében milyen célt szolgáltak ezek a fotók?

– Minden élményt megfoghat az ember valamivel, mindegy, hogy mivel. Én csináltam zománcot, akvarellt, rajzot, szobrot, kerámiát, olajfestményt stb., attól függően, hogy mely anyaggal tudja az ember a legjobban kifejezni az élményét. A fényképezés is ezért volt. Ha a téma fotóra kívánczolt, akkor fotografáltam. A művésztelepek java részét én fotóztam le – s mutatja a topolyai művésztelepen készült, dokumentum értékű kiváló fotókat, az alkotás ellesett pillanatait. Itt Veres Péter és Konjović Milan beszélget éppen a vászon mellett, aztán itt van a *Gyász a Betyárvölgyben* címet viselő fotó Dévics Imre halála alkalmából, fekete zászló lobog a szélben . . .

– Néhány visszatérő motívum szerepel a képein, mint például a napraforgó, a papírsárkány, a szélkakas . . . Jelképpé, figyelmeztető jellé lényegültek, az élet mulandóságára utalnak.

– A topolyai művésztelepen kezdődött az egész. 1955-ben, amikor kikerülve a főiskoláról meghívtak oda. Kiváló művészekkel dolgoztam együtt, az Októberi Szalon, illetve a Decemberi Csoport tagjaival, ott festettem meg az első jégverte napraforgót. Azóta „megy” állandóan. A művésztelep alján, a Krivaja-part mögötti domboldalon gyönyörű napraforgótáblákat találtam. Első nap

kimentem, nézegettem, másnap már egy hatalmas jégverés tönkretette az egészet. Cafatokra szaggatva fogadtak a nagy napraforgótestek. Ez nagyon inspirált. Ugyanúgy a papírsárkány is. Az apám gyerekkoromban vett nekem színes papírokat, és én megcsináltam belőlük a gyönyörű sárkányt. Fölengedtem, a magasba szökött, rettenetesen tetszett, s ahogyan engedtem le a spárgát, egyszer csak elkapta egy forgószél a mezőn, és belevágta egy száraz eperfaágba. Ez volt az első fájdalmam, amit a Szép megsemmisülése iránt éreztem. Borzasztó dolog volt! A sárkány ezért szimbóluma nálam a fölemelkedésnek és a megsemmisülésnek.

– A művész gyerekkori indíttatása milyen volt?

– Egyetlenegy festmény lógott otthon a falon – és rámutat a műteremben a Szilágyi Sámuel alhadnagy önarcképére. A nagybácsi 1846-ban született, egy nő miatt „összekardozott” a kapitányával, és a szegedi Csillag börtönben életfogytiglan raboskodott. Ő maga készítette a gyönyörű keretet is tölgyfából, művészi tökélyel kifaragott tölgyfalevelek simulnak egymáshoz.

Megtudom, hogy ősei zsellérek voltak, édesapja borbély, anyja háztartásbeli, akinek viszont jó kézügyessége volt, szépen kézimunkázott, színészkedett az amatőr társulatban, és énekelt. A tanárai azonban nem nagyon inspirálták, úgyhogy biológiára iratkozott be a főiskolán, aztán átiratkozott magyarra, de végül is B. Szabó György, megbizonyosodva rajz tehetségéről, átvette őt a maga osztályába. Így lett belőle rajztanár. Nem akármilyen. Órái élményszámba mentek a tanítóképzőben, megtanított bennünket arra, hogy meg tudjuk különböztetni a giccset a széptől.

– Nekem nem az volt a legfontosabb, hogy jól rajzol-e valaki, vagy sem, hanem hogy vonzalmat keltsen a művészi alkotás iránt. Emlékszem, még arról is beszéltem a lányoknak, hogyan kell kecsesen járni, leülni. Mozgástechnikát tanítottam képzőművészeti órán.

– Állandóan vittem a diákjaimat a képzőművészeti tárlatokra, utaztunk Jugoszlávia-szerte, s szép tájakat, vidékeket kerestünk fel.

– Negyvennyolc novemberétől ’62-ig tanítottam. Aztán belefáradtam. Nem jutott időm a szenvedélyemre, a festészetre. Amikor ’62-ben megalakult a Képzőművészeti Találkozó, s Dévics Imre lett az igazgatója, állandóan inspirált engem is, s amikor Dévics leköszönt az igazgatói posztról, az országos jellegű intézet művészeti tanácsa engem nevezett ki a helyére.

– Munkásságának ebben az időszakában rengeteg támadás érte, ma már befutott festők úgy emlegetik önt, mint aki akadályozta az érvényesülésüket azzal, hogy nem engedte be őket a „Szentély”-be. Hogy is volt ez valójában?

– Azonkívül, hogy a párt nacionalistának nyilvánított, két dologgal vádoltak: hogy nem tűröm az amatőröket és a fiatalokat. Engedelmet kérek, hát tizennégy évet lenyomtam a Tanítóképzőben, csak fiatalokkal foglalkoztam. Olyan szeretettel és olyan gondal, mintha a saját gyerekeimet neveltem volna. Az intézményben is minden fiataalt magam mellé vettem, de kvalifikáltat . . . A Képzőművészeti Találkozóon nem Szilágyi volt, hanem egy Szilágyi vezette csoport dolgozott ott együtt, kiváló szakemberek, megvolt a saját művészeti tanácsom, ez döntött arról, hogy mely művek ütik meg a mércét, melyek nem. Olyan határozatot hoztunk, hogy csak befutott művészeket szerepeltetünk, akiknek már nevük van, csak műintézetekkel működünk együtt. Elvégre egy ilyenfajta galéria olyan országos jellegű intézmény, ahova diákokat viszünk tanulni. A Magyar Nemzeti Galériában sem állíthat ki, ugye, amatőr. Azért mentem aztán idő előtt nyugdíjba onnan, sokak nagy öröme, mert nem voltam hajlandó beleesni az öngazgatási mániába. Amikor például három elemivel, „ki a soros” alapon, takarítónő lett a művészeti tanács elnöke, elszakadt a film. Hogy mekkora nyomás nehezedett rám s a művészetre akkoriban a politika s egyes emberek részéről, azt a jövőre megjelenő visszaemlékezésben meg fogom írni.

– Maradjunk a művészetnél. Majd minden képzőművész arra panaszkodik, hogy nem tudja eladni a műveit. Ön hogy van ezzel?

– Azelőtt Kecskeméten egy hónap alatt öt-hat képet is eladtam, most egész évben talán, ha ötöt. Kilöttek bennünket a színben és tónusban tökéletes, komputeren gyártott posztterek. A klasszikus alkotásoknak még a rámaít is sikeresen imitálják. Egy fiatal házaspár nem vehetne meg, ugye, egy eredeti Van Goghot. A poszttert viszont megveheti. Egy 100×70-es lenyomat Magyarországon tizenötezer forint.

– Jó egészségnek örvend, reggeltől estig alkot, ügybuzog. Elégedett az életével?

– Nagyon. Örülök, hogy végre egy helyen lehet a műtermem a lakásommal, hogy együtt lehetek valakivel, jól alszom, s noha nem valami mozgalmas az életem, azért sohasem unatkozom. A házi teendőik ellátása után következik naponta a nagy öröm: amikor végre kezembe vehetem a ceruzát, ecsetet. Rengeteg csoda van a földön, s még sok mindent el szeretnék mondani róluk, amíg bírja a kezem . . .

2001. június 16.

EGY TANÁR, AKI KÉSZÜLT

Szabadka egyik legmegbecsültebb képzőművészeti pedagógusa: Boros György

Percekig dübörgött a vastaps a tornateremben rendezett ünnepségen, amikor búcsúzott kedvenc iskolájától. Kollégák, gyerekek egyaránt harmatos szemmel tapsoltak neki. Hűségét, emberségét, odaadását becsülték, szerették benne. Huszonkét éves sem volt még, amikor befejezve a belgrádi képzőművészeti főiskolát, elkezdte tanári pályáját, jóllehet fogalma sem volt a pedagógiáról. Amikor először belépett az osztályba, nem látta a gyerekeket. Úgy érezte magát, mintha egy üres terembe lépne, amelynek falára ki kell akasztania a maga képeit. De hát az sehogyan sem megy neki. Az akkoriban elitnek számító Zmajból „büntetesként” helyezték át a város legroggyantabb iskolájába, a Jovan Mikićbe, amely aztán nemcsak hogy a legmodernebbé lett, de a nevét is megismerte a világ. Nem másnak, mint Boros Györgynek köszönhetően. Azon a pályázaton, ahol ők megjelentek, mások eleve fölhagyhattak minden reménnyel. Tucátjával söpörték be a legrangosabb díjakat, elismeréseket a világ minden részéből. Bizony, sok víz folyik le a Dunán, amíg Szabadkának lesz még egy ilyen formátumú képzőművészeti pedagógusa, még egy Boros Györgye.

Megérte? Érdemes aprópénzért ennyi energiát, ennyi időt pazarolni más emberek gyerekeire? Nem lett volna hasznosabb, üdösebb a maga tehetségét, művészetét kamatoztatni? A maga művészi hírnevével törődni, akkor, amikor még más, gazdagabb idők járták?

Boros Györgyöt, úgy látszik, más fából faragták, mint a nagy átlagot. Azon ritka emberek közé tartozik ő, akiket a maguk dolgán, szenvedélyén kívül mások dolga, élete, szenvedélye is érdekel. Aki nyitott szemmel jár a világban, lát, hall, mérlegel, és segít, ha tud. A maga fejével gondolkodik. Elképzelni sem tudja, hogy holmiféle pártfegyelem nevében ne a maga álláspontját fejtsse ki, ha úgy látja, hogy kell, hanem valaki másét. A maga – hogy

úgy mondjuk – művészi szabadsága előbbre való mindenféle pártnál. Soha nem volt párttag, nem is lesz soha. Érdekesmód azért mindig megkereste, megtalálta a városvezetés. Nemegyszer föl-kérte, hogy kulturális kérdésekben legyen a segítségére. S ő önzetlenül segített és segít továbbra is.

Lezseren hátraveti magát ízléses kis lakásuk pamlagán, s miközben a mellette heverő, már eléggé elaggott kedvencének, Nina cicának az állát vakargatja, mesél. Pont arról, amiről kérdezni akarok. Először is a negyven év miértjéről a gyerekek szolgálatában. Arról, hogy a lelke mélyén mindig művész akart lenni, de aztán úgy alakult a dolog, hogy a gyerekek sikerein fölbuzdulva akaratlanul is több energiát fektetett a diákjaiba, mint a maga művészetébe. Ezért, ha azt kérdezik tőle, hogy minek tartja magát: tanárnak-e vagy képzőművésznek elsősorban, azt feleli, képzőművészeti pedagógusnak.

– A főiskolán, ha harminc-harminc órát hallgattunk pedagógiából és módszertanból, az jó – emlékezik. – Totális analfabétákként mentünk akkor az iskolákba tanítani. Az volt az életem legszerencsésebb fordulata, hogy a Jovan Mikiébe kerültem. Mert ott egy kítűnő kollektívát kaptam, Erdélyi László személyében pedig jó igazgatót, aki mindent megadott, amit kértem. Miután a hatvanas években fölépítettük az új iskolát, kaptam egy szép szaktantermet, „műhelyt” is, s lassan – szponzorok segítségével – fölszereltem a legmodernebb kellékekkel. S közben belevetettem magam a módszertan tanulmányozásába. Abban az időben aktívan foglalkoztam sporttal, vízilabdával is, ami sokat segített az „állóképességem” megtartásában, no meg abban is, hogy megértsem: akár a sportban, az ember életében is szükségszerűen van minden: bukás, siker, kudarc . . . Megtanultam, hogy nemcsak nyerni, de veszíteni is tudni kell. Volt úgy is, hogy veszítettem, de hát nagy elégtétel az nekem, hogy a város mégiscsak megbecsült, elismert – ’68-ban megkaptam az Októberi Díjat –, a kollégáim tiszteltek, a gyerekek, ha szigorú tanár hírében álltam is, szerettek. És a világból is érkeztek, ugye, a díjak . . .

A rajzcsoportjában rendre harminc–negyven gyerek tevékenykedett. A kiemelkedő tehetségekkel külön foglalkozott. De az osztályban nem forszírozta sohasem azt, hogy a diákokból „kis képzőművészek” legyenek, hanem azt nézte, miként segítse hozzá őket ahhoz, hogy minél őszintébben, minél kreatívabban fejezzék ki a mondanivalójukat. Rajzban, színben, formában. A tanítók, mondja, sokszor abba a hibába esnek, hogy csak az intellektuális

típusú gyerekeket becsülik. Volt is konfliktusa velük nemegyszer emiatt. Hogy te mindig a „buta” gyerekeknek adsz ötöst, mondták, akiknek matematikából egyesük van. Holott ez még nem jelenti azt, hogy képzőművészetben is rosszak, ezek többnyire expresszív típusok. Jómaga nagyon sokat köszönhet a Karlavaris-féle iskolának. Bogumil Karlavaris tanítványainak köszönhetően általában nagyot ugrott a képzőművészeti nevelés és a kultúra a Vajdaságban. Úgy ’85-ig a vajdasági gyerekrajzok elsöprő sikert arattak a világban. Ám amint ez a pedagógusgeneráció lassan nyugdíjba vonult, az új módszertan alapján már nem arra képezik a tanárokat, hogy egy gyerekpárti képzőművészetet ápoljanak, hanem arra, hogy „művészkedjenek”. A realisztikus ábrázolással ellentétben egy másik végletbe esnek: absztrakt módon dolgoztatják őket, mert az új korifeusok szerint a művészet ebben van. Elképesztően silány színvonalú gyermekmunkákat hoz létre ez a képzőművészeti felfogás, mutatják a pályázatok.

– Olyan vádak is érték viszont önt annak idején, hogy jó-jó, nagyszerűek ezek a gyerekrajzok, de valahogy túlságosan is hasonlítanak Boros Györgyre . . .

– Ez természetes. Azt kell nézni, hogy pozitív vagy negatív-e az a személyiség, akire hasonlítanak. Az viszont nem történt meg soha, hogy én akár egy vonalat is meghúzzak a gyerekek rajzaiban. És itt van, ugye, a grafikai megoldás kérdése. Hogy miért tűnik úgy, hogy egy kaptafára készülnek ezek a munkák. Az igazi grafika úgy készül, hogy az embernek – a gyerekeknek is – elsősorban rajzolni kell tudnia. Én mindig a tökéletes rajzból indultam ki, minthogy a grafikának megvan a maga szigorú technikája. A mi rajzaink a technikai kivitelezésben hasonlítottak egymásra. Az ilyen kritikák miatt álltam le vagy tizenöt évvel ezelőtt a grafikával. Azóta mást csináltunk – ne hangozzék szerénytelenségnek: csöppet sem kisebb sikerrel.

Ezt bizonyítják a napokban érkezett fődíjak is Szlovéniából és Macedóniából.

– Nos, tanár úr, most, hogy nincs többé iskola, hogyan tovább?

– Én csak mint pedagógus mentem nyugdíjba, mint ember korántsem. Rengeteg feladat vár még rám. Most csináltam meg a Bodrogvári-díjhoz a hat oklevelet, van egy megrendésem sporttémákra és a számítógép-technika képzőművészeti kifejezésére. Grafikákat készítek az én speciális technikámmal, szórópisztollyal viszem föl a festéket a lapra. Az iskola mellett párhuzamosan huszonöt éve egyforma lendülettel dolgozom a magam munkáin, ti-

zenőt évig én csináltam Szabadkán a színházi plakátokat. Szítanyomással, a magam terveit magam kivitelezve. Itt, a lakásunk alatt a 3×4-es pincehelyiségben, amit műhellyé alakítottam. Aztán problémám támadt az egészségemmel, ez figyelmeztetés volt, s abbahagytam a szítanyomást. Emellett készítek persze akvarellt, pasztellt, tollrajzot és egyebet.

– Boros György mikor nyúl a pemzliért? Ihletre vagy valami másra vár-e?

– Sohasem vártam arra, hogy „megszálljon a múzsa”. Engem a kiállítási határidő ösztönöz, vagy valamilyen megrendelés kelti fel a fantáziámat.

– Arra gondol hát, hogy valamiből pénzt kell csinálnia?

– Egy csodát! Megmondom őszintén: én már annyira rászoktam, hogy ilyen egyszerűen, kevés pénzből éljek, hogy nekem nagyravágyó álmaim nincsenek már. Valaha, ugye, nem okozott gondot, hogy az ember kielégítse az apró kedvteléseit. Az apró örömeikön pereg tovább az élet . . .

– Manapság viszont már az apró örömeik is egyre csak bujkálnak az ember elől.

A tanár úr bólogat: – Bármennyit dolgozik, bármilyen tehetséges is az ember, sem pedagógusként, sem művészként nem kapja meg az őt megillető anyagi megbecsülést. Megváltoztak az erőviszonyok, a művészetet értékelő középosztály elszegényedett, a vásárlóereje egyenlő a nullával. Mi marad hát nekünk? Az egészségünk. Mert akárhogy vesszük is, akármilyen elcsépelten hangzik is: ez a legfontosabb az életben. Egyébként ez az „életfilozófiám”.

– A diákjai hiányoznak-e már?

– Jaj, ne kérdezze! Az isten szerelmére . . .

1997. április 6.

„A FELELŐSSÉGÉRZET ÉS A SZÁNALOM INSPIRÁL”

*Burkus Valéria munkásságáról
legújabb könyvei kapcsán*

Kétség nem fér hozzá: a jövőre nyolcvanötödik születésnapját ünneplő örökifjú Vali néni, Burkus Valéria legtermékenyebb írónkká avanszált: az utóbbi öt évben hat könyvet adott ki, még hozzá saját erejéből. Csaknem valamennyi, mintegy ötezer példány, elkelt. Szép teljesítmény a mai pénztelen világban. Ahogy mondja, könyvei egymást jelentetik meg, a bevételt a következő könyv kiadására használja fel. Három legutóbbi művének: a *Toni titka*, a *Furkósbót, ki az üvegből!* című ifjúsági regényeinek, valamint a *Megunt játékok szigete* című meseregényének a szabadkai Városi Könyvtárban való bemutatása alkalmával beszélgettünk el vele úgy is mint kiváló riporterrel, a *7 Nap* sokévi szerkesztőjével, ma is aktív munkatársával, s úgy is mint íróval, akit vagy ötven esztendeje sodort erre a pályára a sors.

Rengeteget dolgozott mindig. Amit az élet kiszabott rá, azt csinálta. De becsülettel, a tőle telhető legnagyobb odaadással. Tisztviselőből lett újságíróvá, ő szerkesztette hosszú éveken át a *7 Nap* gyermekrovatát akárcsak az Otthon – Család rovatát, amit Petkovics Kálmán bízott rá egyik napról a másikra, jóllehet a házimunkát szerette legkevésbé, vallja. Aztán hogy a feladatot jól láthassa el, belevetette magát a témakör lázas tanulmányozásába. Ennek eredményeként született meg a sors furcsa fintora folytán legnépszerűbbé lett, mára két kiadást megért, a többi között *Hid*-díjra is javasolt: *Én, a dolgozó háziasszony* című „regényesített” receptkönyve.

Két dolog volt, ami hajtotta s hajtja: a felelősségérzet és a száналom. Mert minden ember felelős azért, ami a világban történik s mindenkinek kötelessége tenni valamit, hogy jobb legyen. Ő például ezért írja könyveit. Ha csak minden tizedik gyerek megtart magában valamit abból, amit elolvasott, mondja, már hozzájárult ahhoz, hogy ha csekélyke mértékben is, de jobbra tegye a világot. Műveinek java része a jövőendő potenciális olvasókhöz, a gyere-

kekhez és a fiatalokhoz szól, azokhoz, akik hamarosan maguk fogják vállukra emelni a Földet. S Burkus Valéria jól tudja: nem mindegy, hogyan. Minden idegszálával erre figyel nekik szánt könyveiben, s érzékeny fogékonysággal megtalálja a módját annak, hogyan juttassa el leghatékonyabban a lelkükig az emberi szót. Meg persze egy kicsit önzésből is ír, ez neki egyfajta szórakozás, virtuális valóság. Nem véletlen a közvetlen kapcsolat egoizmus és altruizmus között. Minden tettünk egy kicsit emberi önzésből is fakad, vélekedik. Szeretett második férje halála után két gyerekkel magára maradva, gondfeleltetésből kezdett el meséket írni.

„Gyerekeknek szánt meséi, elbeszélései és hangjátékai, valamint kötetbe gyűjtött versei egy érzékeny finomságú lírai alkat munkálkodásának eredményei” – írta róla ’73-ban, a *Magyar Szó Kilátó* című mellékletében Fehér Ferenc. Bori Imre pedig 1963-ban, a *7 Napban* az alábbi sorokkal méltatja *Elkésett nyár* címen megjelent első verseskönyvét: *„Érző és fájó lélek írta ezeket a halk hangú verseket, hűvös mosolyú ajak mondja a tompított szavakat . . . Nem zengő ez a hang, inkább suttogó . . . Olyan ember magatartásaként, aki súlyos árat fizetett az élet leckéiért . . . Akinek nem adtak meg a nagy nyugtalanságok, s akiben mindig erősebbek voltak a »testőrei«: a józan ész, a kötelesség és az önfejelem. A fanyar mosoly is megvan, amely a fonákot is látni tudók ajkán szokott megjeleneni.”*

Fekete J. Józsefnek Burkus Valéria Zsáki-díjas önéletrajzi kisregényéről a *Híd*ban, 1982 januárjában írt sorai interjúalanyunk egész emberi és írói magatartására vonatkoztathatók. Esetében mű és ember egymástól elválaszthatatlan: *„Burkus Valéria nem ítélkezik sem az események, sem azok felett, akik őfelette ítélkeztek. Elenségei magatartására gyakran talál mentő körülményeket . . . Az ítélet, az erkölcsi tett a regény megírása maga . . . Dokumentumokon alapul a regény, de nem csak dokumentumregény, hanem az érzés regénye is . . . A család szétdúlása, a férj elvesztése, létbizonytalanság, kiszolgáltatottság, a megaláztatás érzése vonul benne végig . . . A hatásvadászás olcsó eszközei helyett az egyszerűséggel, a közvetlenséggel, az események szubjektív megélésével igyekszik mélyre hatni.”*

Mint újságíró is inkább az örök emberi témák vonzották, mintsem a napi politika: emberi sorsokat fölillantó remek portréi arról szólnak, hogy minden ember egy-egy megismételhetetlen mikrokozmosz maga, amelynek világába élvezet bepillantani. Sokáig s sokan csalogatták a politikai pálya felé, de ő mindvégig ellenállt.

„Pedig minden kulcs a kezemben volt hozzá – mondja. – Nő voltam, fiatal, magyar és politikai múltam volt. Ha eleget teszek a felkérésnek, vagy nagyon messzire jutok, vagy börtönben végzem. A saját meggyőződésem nem adtam volna föl soha. Én forradalmi lelkületű voltam ugyan mindig, de nem politikus.”

Legutóbb megjelent két ifjúsági regénye hangjáték volt eredetileg, aztán „regényesítve” majd negyven évig hevert a különböző fiókokban. Ez meglátszik sajnos a megírásuk pillanatában újszerű fantasztikus regénymotívumokon, amelyek a technika időközbeni szédületes fejlődése miatt elavultnak tűnnek mára, a művek emberi mondanivalója viszont nagyon is aktuális maradt: a két nagy Rossz: a háború és a hazugság elleni küzdelem. Nem ökölrázó módszerekkel ítéli el az író nő életünknek ezt a két rákfenéjét, hanem olyan élvezetes történetek finom szövésével, amelyek közel állnak a gyerekekhez. Ennek is köszönheti talán, hogy valamennyi könyve olvasóra talál. És persze annak, hogy fáradhatatlanul járja az iskolákat ma is, amelyekkel még a gyermekrovat szerkesztőjeként vette föl a kapcsolatot, százszámra érkeztek hozzá a levelek, pályázatokat szervezett, mozgósított, tanított, szórakoztatva nevelt, s az szerzi számára a legnagyobb örömet, ha megállítja az iskolában egy-egy kisdíák és így szól: „Vali néni, árulja el, hogy tudja úgy beleélni magát a gyerekek lelki világába?!” A gyerekek az én legnagyobb kritikussaim, véli. De fanyar mosollyal jegyzi meg: a „hivatalos” kritika agyonhallgatja az utóbbi években megjelent műveit. „Kellene a visszajelzés, hogy ne vaktában haladjak az úton tovább. A szakma féltékeny. Vannak emberek, akik azt vallják: a parnasszus a miénk. S féltve őrzik azt. Meglepő viszont, hogy mindez csak addig tart, amíg meg nem hal az ember. Utána már szabad mozgása van.”

Mindennek ellenére tovább dolgozik. „Az inercia visz talán – jegyzi meg. – Az is a baj, hogy nem tudok pihenni. Különben meg: az ember vagy él, vagy ír. Az én koromban inkább csak írogathatok. Volt egy időszak, amikor éltem. Boldogan. Sok szép, de sok szörnyű dolog is történt velem, de úgy vagyok vele, hogy így kerrek a világ.”

2001. június 23.

HEGEDŰS A HÁZTETŐN

Vendégségben Lajkó Félixnél

Angyalka arcú szőke kisgyerekként találkoztam vele először a kishegyesi Aranyeső-versenyen. A versmondók föllépése előtt asztaliciterázott. És valami olyan sosem hallott hangzásokat varázsolt elő a kezdetleges kis zeneszerszámból, amelyek nem hagytak hidegen egyetlen szívet sem. Minden citeraversenyt megnyert a Vajdaságban, mígnem – viszonylag későn, tizenkét évesen – kezébe vette a hegedűt. És attól fogva már csak hegedülni akart. Valami olyant, ami még nem volt, ami már nem is zene, hanem „valami teljesen más”. Nevezték már Csillaghegedűsnek, hegedűvirtuóz-nak, szentnek, zseninek . . . Alig huszonkét éves, és már Európaszerte ismerik a nevét. Miközben játszott, Pest, Prága, Berlin, Róma és Párizs a lábai előtt hevert. A francia rádió egyenes adásban közvetítette a zene világnapján adott koncertjét, a világhírű budotáncos, meghallgatva a fölvételeit, kijelentette: kísérorje senki más, csak Lajkó Félix lehet. Hívják mindenfelé. Dokumentumfilmek készültek s készülnek róla, most dolgozik éppen Jancsó Miklós vele, hogy ne soroljuk tovább. Érdekesmód csak itthon túl nagy körülötte a hallgatás. Akár így is mondhatnám: közöny. A szintén világhírűvé lett Lévy Szilveszterhez hasonlóan a zeneiskola nem tudott mit kezdeni vele. Eltanácsolta. Horger Antalok mindig voltak és lesznek is. S miközben Pesten tizenöt-tizenhat évesen szállásért kilincsel, s miközben fölvette világhírű dzsesszkvartettjébe Dresch Mihály, a hivatalos kisebbségügyi közegek még arra sem méltatják, hogy egy kollégiumi szobát juttassanak neki. Az első jobb hegedűjét egy újságíró, Timoffy Tünde fölhívására, gyerekek, szülők vásárolták meg neki az uzsonnapénzükből, s még véletlenül sem azok, akik tehettek volna, akiknek volt.

Lajkó Félix ma még csak huszonkét éves. Hegedűjével fönt áll valahol az európai háztetőkön, vagy éppen lebeg fölöttük, mint Chagall *Zöld hegedűse*, és muzsikál. Valami öröktől fogva hallott

és sosem hallott dallamokat. Amitől leomlanak a falak, kivirágzik a beton, s a csillagok kisuvickolva fénylenek. A szívek királyvize pedig beleremeg.

*

– Valami be nem skatulyázható zene a tiéd: népzene is meg nem is, klasszikus zene is meg nem is, dzsessz is meg nem is. Mit játszol te valójában, Lajkó Félix?

– Ha zenei irányzatokban gondolkodol, az nem jó, akkor nem tudom megmondani, hogy mit. Különben Beethoven és Mozart sem mondták azt magukról, biztosan, hogy ők klasszikusok. Az ilyen kitalált címkéket általában előszeretettel ragasztgatják az emberek. Annyi sokféle – végül is: kitalált – irányzat van már . . . Lehet, hogy ki kéne találni valamit az én „nótáim”-ra is, de minék. Én címet sem szoktam adni a számaimnak. Nem látom értelmét. Vagy jó egy zene, vagy nem jó – ez a lényeg. Vagy lehet hallgatni, vagy nem.

– Mikor jó?

– Ha az ember úgy hallja, hogy jó. Amikor semmi más magyarázat nem kell hozzá.

– Ha beleborzong a hátad?

– Na, az!

– Az improvizáció nagyon fontos nálad, ugye?

– Is. Az már egy utolsó kenés. Először megcsinálom azért a témákat, a támpontokat.

– Le szoktad kottázni a szerzeményeidet?

– Ennek eddig nem láttam értelmét. Nem voltak olyan jók a számok, hogy szükség lett volna rá. Különben Beethovennek és Mozartnak is nagyon sok olyan műve van, ami csak vázlat, egyáltalán nincs kidolgozva. De koncertezek velük. Mozart a zongoraszólamokat gyakran improvizálta. Csak a zenekarnak adta meg a biztos támpontokat. Vagy Debussy . . .

– Ők a példaképeid?

– Konkrét példaképem nincsen. Mint a népdalokat, az ő zenéjüket is szeretem . . .

– Szoktad-e elővenni néha, és muzsikálni a műveiket?

– Ja . . . Ezt szerettem volna a zeneiskolában is. Csak nemigen hagyták. Szolfézsózní kényszerítettek, aminek egyáltalán nem láttam hasznát. Úgy éreztem, nem fejleszt rajtam semmit.

*

Főző József közben szorgalmasan fényképez: – Na, Félix, mosolyogj már – mondja. Egy istenért sem tudjuk rávenni, hogy akkor mosolyogjon, amikor mi akarjuk. Akkor mosolyog, amikor ő akar. Miért akarják az iskolák olyasmire kényszeríteni a gyereket, ami a személyiségüktől teljesen idegen?

– Mit csináltál, amikor otthagytad a zeneiskolát?

– Naponta hat órát gyakoroltam, és közben volt osztálytársaimmal kocsimákban játszottam.

Itt ül velünk az otthonos, kellemes szabadkai lakásban a magyartanári végzettségű édesanya, Erdélyi Anasztázia is, akivel '89-ben hagyták ott Kishegyest, miután a topolyai alsófokú zeneiskolát három év alatt befejezte Félix, és beiratkozott a szabadkai közép-fokú zeneiskolába. Fia indulására ő így emlékezik: otthon gyakran hallgattak magyar népzene, különösen a Sebő együttest szerették . . . Félix ilyenkor kinyitotta az ablakot, és zengett a zenétől az egész utca. Odagyűltek a házuk elé a gyerekek. És aztán a klasszikusok lemezen . . . Az első hangszere a „melodika” volt. A fekete billentyűket nyomogatta rajta, a pentaton skálát szerette, a fehéreken mintha nem tudott volna játszani. Kisiskolás barátaival megalakította aztán az első zenekarát Hürszaggató néven. Amikor kinőtte a citerát, kikönyörgött egy hegedűt. Mivel a népzene szerette legjobban, úgy gondolta, hegedűn lehet azt a legjobban játszani. Aztán következett, ugye, egy év a szabadkai középiskolában, a kocsmai zenészkedés, majd Pest. Bekopogtatott Dresch Mihályhoz, ő meghallgatta, fölvette. Hetente koncerteztek a kvartettjével aprópénzért, bejárták az országot, s eljutottak többfelé külföldre is. Aztán úgy gondolta, ideje megalapítani a maga zenekarát. A maga zenéjét játszani. Dolgozott egy ideig a kanizsai származású, Párizsban élő Nagy Józseffel, a híres Jel Színháznál, képviselte a magyar zenét Párizsban a zenei világnapon, hallatlan sikerrel, aztán egy emlékezetes egyéni föllépés a világ egyik legnagyobb alternatív zenei központjában, Párizsban, a legjobb francia hard metal-zenekar nyitószámaként, mintegy háromezren sikoltozták, dübörögték végig a „mutatvány”-ait, a koncert végén elszakadt a lószőr a vonón, aztán tévéfelvételek, film-epizód szerepek, filmzene és színpadi zene, föllépések a jászberényi színházzal, és természetesen az emlékezetes nyári fesztivál a diákszigeten. Az ő zenekara volt az egyetlen, melyet két fellépés erejéig visszakönyörgött a tömeg. S egy elragadtatott kritika nyitószorai: „Ahogy Esterházy Charlie Parkert, úgy szeretném én Lajkó Félixet a szentek közé emelni . . .” Következik az anyaországtól kapott, Az év legjobb

fiatal zenésze díj . . . Ami anyagi javakkal nem jár ugyan . . . Aztán fölbomlik a zenekar. Félix úgy érzi, nem viselheti tovább maga a vállán a cimbalomszállítással járó és az egyéb koncertszervezési bonyodalmakat. Most főleg duóban lép föl. E hónap 25-én például a pesti Vigadóban, a Sztárgála vendégeként, partnere a „kannás” Pettik Ádám, a kitűnő cigányzenész, majd Xavier Varnusszal, a Torontóban élő magyar származású orgonistával turnézik, júniusban filmforgatás, majd egy európai és japán turné Min Tanakával, a világ legjobb budotáncosával. És egy héttel ezelőtt az első saját CD-lemez. Melyből egy jó hegedűre futja talán . . .

– Mondd, Félix, hogyan születik a te zenéd?

– Nincs rá konkrét recept. Technikailag van csupán: csinállok egy témát . . . Olyan is van, hogy koncerten játszom, és egyszer csak beugrik egy dallam. De főleg akkor, ha az ember nagy bajban van. Mondjuk, ha otthagyná a lány, akit szeret. Minden nehézségből van valami kiút. Számomra ez a zene. Az a legjobb, ha olyat tud az ember csinálni, ami már nem is zene, hanem valami teljesen más. Olyan ez, mint amikor megnézi az ember Botticelli *Venus születését*. Egyáltalán nem az jut eszébe róla, hogy de szép ez a kép, hanem úgy érzi, hogy teljesen befogja, belekerül a képbe, és egyszerűen, természetesen jól érzi magát. És akkor a legjobb, ha mindenkit befog, mindenki jól érzi magát. Minden embernek van egy célja, ami nem biztos, hogy közös cél, de ha ez a dolog igazán jó, akkor ad egy lökést neki, hogy gyorsabban menjen a célja felé. Hogy jól érezze magát. Nem magában a zenében, hanem úgy általában. Akkor már zenéről beszélni nem lehet. Boldogságról lehet inkább szó . . . Egy zene fölötti, kép fölötti valamiről. Amikor kiadsz magadból mindent. Az improvizáció is azért van, hogy addig-addig kombináld a dolgot, amíg elérsz odáig, hogy végül is egy olyan zene szólaljon meg, vagy legalábbis az érzete olyan legyen, ami igazi félix zene. A Félix azt jelenti, ugye, hogy boldog . . .

– A zenén kívül van még valami, ami földob téged, amit szeretsz?

– Együtt lenni hétvégén a haverokkal, mondjuk, Horváth Lehel radanovaci tanyáján vagy a nagyszüleimnél Gunarason és Kavilóban, és hát – a szerelem. Az egyik legszebb dolog a világon. Valójában a zene is arról szól, ami a szerelem.

1997. április 20.

NEMES EGYSZERŰSÉG, TISZTESSÉG

Egy tősgyökeres vajdasági: Zvonko Bogdan

Tizenöt-tizenhat éve már úgy hozzátartozik Szabadkához, mint mondjuk, a Sétaerdő, a Bácska Lovasklub vagy a Városháza tornya. Reggel hatkor kel, hétkor megeteti a lovait, nyolc körül bekarikázik a Gombkötő utcába, hogy a Galériában megigya a kávéját régi jó barátaival, elviccelődnek egy kicsit, aztán visszamegy a lovaihoz és a dalaihoz a Bácska klub melletti régi kis gerendás parasztházába. Azelőtt járta a világot, ma többnyire a belgrádi Union Hotelba hívják havonta kétszer-háromszor, hogy eredeti, tiszta forrásból merített városi dalaival és románcaival felidézze vagy százfőnyi – és nem nagyobb –, többnyire értelmiségiekből álló közönségének a múltbeli szebb, boldogabb, nyugodtabb napokat.

Nincs talán olyan vajdasági, aki ne ismerné. Jóllehet ő sohasem koncertozott sportcsarnokokban, stadionokban. A tévé képernyőjéről, lemezekről, kazettákról azonban gyakran ránk köszönt kellemes, megnyugtató hangja. Ki ne hallotta volna már a *Hej, salaši, na severu Bačke* vagy a *Govori se da me varaš, Već odavno spremam svog mrkova* kezdetű dalait?

– Kedves ez a kis ház – mondom, végignézve a muskátlis verandán. – Ám az ember azt gondolná, hogy Zvonko Bogdannak legalább olyan reprezentatív tanyaháza van, mint amilyent a tévében láttunk nemrég, amelynek az udvarán parádézott a lovas szekérrel. Fogadni mertem volna rá, hogy az öné.

– Maga a kétezredik, aki ezt hiszi. Ez egy nagyszerű, célt tévesztett tévéműsor volt. A reklám az adai étteremről, motelről készült, de – valószínűleg rendezői melléfogás miatt – ez a műorból nem derült ki.

– Gyakran látni önt egyszerű emberek társaságában.

– Igen, az egyszerű emberek körében zajlik az igazi élet. Mindazt, amit szeretek, amivel foglalkozom, a családomból hoztam magammal. Az apám zombori patkolókovács, az anyám paraszt-

lány volt. Akivel a legtöbbet barátkoztam, az anyai nagybátyám, ő szerettette meg velem a zenét, a dalokat, lovakat, tanyákat, mezőket, mindazt, ami a rónasághoz, ehhez az etnikumhoz hozzátartozik. Az enyéim mind bunyevác eredetűek, de mi ezt sohasem tekintettük valami különlegességnek, a nemzetiségünk csupán folklór volt mindig a számunkra, s nagyon jól megfértünk itt a más nemzetiségű emberekkel. A nagyapám és az apám jól beszélt magyarul, sokan közülünk németül is tudtak, magam is írok és olvasok magyarul.

Zomborban született, ott járt iskolába, utána Belgrádban élt hosszán, tizenöt éve költözött Szabadkára. A családjáról csupán annyit tudunk, hogy a felesége szabadkai származású, gimnáziumi végzettségű háziasszony, és hogy két gyerekük van.

– Én óvom a családomat a nyilvánosságtól. Mért tegyem ki őket annak, amit nekem el kell viselnem? Mivel én a népből kerültem ki, úgy vélem, hogy kötelességem az emberek között lenni. Minden művésznek, minden sportolónak, minden egészségügyi dolgozónak is kötelessége, hogy a népet szolgálja. Ez a jelmondat, igaz, mára megkopott kissé, mert világunkban sok minden megváltozott, az emberek és a szokások egyaránt, de hát nem lehetünk mindannyian egyformák, máról holnapra élők, és nem felejthetjük el mindannyian a hagyományainkat. Úgy gondolom, hogy nagyon nehéz lehet az olyan embereknek, akiknek nincsenek gyökereik, akik nem tudják, mi az, hogy tradíció. Amikor a közgazdasági középiskola elvégzése után eldöntöttem, hogy zenei pályára lépek, a családom rettenetesen el volt keseredve. Nagyon nehéz volt a kezdet. Ezt a fajta zenét nemigen művelte senki, évekig magam gyűjtöttem a dalokat, magánúton végeztem el a zenei középiskolát, aztán szerencsém lett: együtt dolgozhattam olyan nagyszerű zenészekkel, mint Balázs Janika és a pesti Lakatos Sándor – legnagyobb sikeremnek az ő zenekarával készített lemezemet tartom –, és nagy szerencsém volt abban is, hogy olyan tanár vett kezelésbe, mint a belgrádi Ladislav Balog, aki megtanított arra, hogy úgy tekintsek a zenére, mint egy festményre, mint egy képre. Amikor énekelek, arra törekszem, hogy megfessem az embereknek azt, amiről szólok.

– Mit jelent az ön számára a dal?

– Az emberi kifejezőmód legszebb formája. A melódia, a ritmus, a harmónia és a szavak nagyszerű ötvözete. Sajnos – hogy az ördög vinné el! – az emberek néha felhasználják téves célokra is. Nemcsak lírikus és epikus dalokkal találkozhatunk ma, hanem

rengeteg bosszantó, provokatív, megalázó szerzeménnyel is, amelyek úgy hatnak, mint a drog. Mindig is voltak ilyenek. Gondoljunk csak a Lili Marlenre . . . Az emberek, a katonák szinte büvöletben hallgatták világszerte, s doppingként szolgált a katonaságnak. Ugyanez a helyzet a lovakkal is. Vannak igazán nemes, gyönyörű lovak, amelyek mindent megtennének önért, amelyek sohasem hagyják cserben az embert, de ugyanúgy olyan lovak is, amelyek képesek önt megölni, megsemmisíteni. Ilyen az élet. A jó ész a rossz ötvözete. Kérdés, hogy szerencsés csillagzat alatt születünk-e, és hogyan fogjuk föl a dolgokat . . . Ön is tudja, milyen körülmények között élünk mi ma. Tudja azt is, hogy mi ketten semmit sem változtathatunk a dolgokon. Mi csak szemlélők lehetünk. Kéksapkások. Sok minden nagyon fáj nekem. Bűn volt megsemmisíteni ezt az országot. De én továbbra is igyekszem normálisan élni és dolgozni, olyannak fogom föl az életet, amilyen, nem csinállok belőle mumust. Néha egy kicsit szeretek fölemelkedni a felhők közé, szeretek szállni, szeretem kissé idealizálni a dolgokat. Szeretem az idillikus életet, az idillikus világot, azokat az embereket, akik falun, tanyán élnek, valahol e veszélyes hangzavaron és tumultuson kívül, ami egyszerűen összetöri, fölmorzsolja, megsemmisíti az embert. Nem kell csodálkozni azon, hogy sok ma az alkoholista, a kábítószer-élvező, a szerencsejátékos. Mindig is voltak ugyan, de nem ennyien. Én igyekszem megkerülni ezeket az áldatlan körülményeket – már amennyire módomban áll. Szerencsém, hogy a sportot és a zenét választottam hivatásomul, ahová nemigen ér el a politika.

– Önt sokan a vajdasági embertípus megtestesítőjének tartják.

– Az is vagyok. Borzasztóan sajnálom, ha az emberek a nemzeti hovatarozásukból foglalkozást csinálnak. Én szeretem a sokszínűséget. Minél többfélék vagyunk, annál színesebb, annál gazdagabb a kép.

– Szabadka közel áll a szívéhez?

– Nekem jó itt, az egyszerű emberek között, itt senki sem kiabál, nem fütyül utánam, elfogadnak az övéknek, olyannak, amilyen vagyok. Ezek igen jól nevelt emberek, akik nem csinálnak belőlem mutogatni való mumust. És én is arra törekszem, hogy senkinek se legyek a terhére. Ha úgy érzem, idegesítek valakit, háttérbe vonulok. Mert nem egyszerű ilyesmivel foglalkozni, mint amivel én foglalkozom, egy olyan közösségben, amely sajnos napról napra egyre primitívebbé lesz. S ha nincs ez a primitivizmus, nem lennénk ma ebben a helyzetben sem, amelyben vagyunk.

– Szabadkán kívül hol tudna még élni?

– Norvégiában. A norvégok az én ízlésem szerint a legneme-
sebb, legnyugodtabb, legegyszerűbb, legnyíltszívűbb és a legjól-
neveltebb emberek. Ők a verekedést nem ismerik. A lóversenyre
nem visznek korbácsot. Náluk az ökölvívás is tilos.

1995. június 18.

GÚZSBA KÖTVE

Látogatóban Kalmár Ferenc szobrászművésznél

Úgy hatott rám Kalmár Ferencnek a szabadkai Képzőművészeti Találkozóban megrendezett mostani kiállítása, mint a legszebb zene: szíven talált, átjárta minden zsigeremet. Reményt, életet sugall, vigasztalást, hogy minden tragédiánk ellenére a felhők mögött – a csodálatos élőlények: rovarok, madarak szárnyán, virágok szirmán – ott ragyog a nap. S ami nemigen történik meg velem tárlátogatásokon: kivétel nélkül minden darabját szívesen látnám az otthonomban. Venni kellene, egyet legalább, ezekből a kedves, kecses, egzotikus tollazatú, fatorkukkal is csodálatosan éneklő madaraktól, gondolám – ha lenne rávaló.

– Így vannak ezzel mások is – sóhajt föl szinte egyszerre a Kalmár házaspár. – A művészi alkotások ázsiója valahol a béka s . . . e alatt van manapság. Az emberek nem tudnak áldozni rá. Ilyen nyomorban még nem éltünk: az utóbbi egy évben egyetlenegy szobromat sem adtam el, oda jutottunk, hogy filléres gondjaink vannak. Nem hogy új égetőkemencére, de még fára, festékre, agyagra, sőt még az élelmezésünkre is alig futja. A kiállítás-megnyitón persze rengetegen mondták, hogy szeretnének vásárolni valamit. Aztán, noha sokkal szerényebb árakat szabtam, mint bármikor, annyiban maradt a dolog. Nincs pénz . . . A legborzasztóbb az, hogy tavaszig nem dolgozhatunk. Mert nem tudjuk fűteni a száz négyzetméteres műhelyünket. És akkor történik mindez, amikor beért az ember, tele van alkotókedvvel, tenniakarással. Tengünk-lengünk, öregsünk, az erő fogy, s majd szétfeszít a tehetetlen düh . . . Mivel nem tudok semmit sem eladni, nem tudom az életemet sem meghosszabbítani. Mert én csak addig akarok élni, amíg dolgozni tudok. Számomra a munka az élet.

Kalmár Ferenc az országszerte ismert, neves szobrászművész jövőre lesz hetvenéves. Egy halom elismerés, díj lapul a tarsolyában. „Minden más táján a világnak szent dalnok lett volna belőle.” Hív-

ták is persze feleségével, a kiváló keramikusművésszel, Kalmár Magdával együtt Nyugatra is, Amerikába is, de ők maradtak. Minek mentek volna, mondják, amikor '90-ig itt, a szülőföldjükön is, ahol „minden fűszálat ismer az ember”, szépen meg lehetett élni. Havi egy tárgy eladásából mindenre futotta. Új műhelyre, új kocsira, s tervben volt már az udvarban a galéria fölépítése is. Aztán beütött a krach. A vásárlóképes középréteg eltűnt, s ma már csak nagyon szegények és nagyon gazdagok vannak. Ez utóbbiak persze egy igen-igen vékony réteg, mondják, az újjgazdagoké, akiknek nem érdekes a művészet, csak a flanc: a cipő, a ruha, a jó kocsi, a szórakozás.

– Rettenetesen el vagyok keseredve – háborog egyre a szobrász. – Nem mi vagyunk az okai semminek, mégis bennünket fojtotgatnak.

Szinte szikrázik a levegő körülötte. Az embernek az az érzése, hogy ha egy revolver volna a keze ügyében, tán föbe lőné magát. Magdi helyesel: valóban tett már ilyen meggondolatlan kijelentéseket . . .

– De hát a kiállítás festett szobrain mégiscsak dominál a kék . . . – csillapítanám bátortalanul.

– Hát igen – dűnnyögi szemérmesen. – Ez a reménynek a színe. A kék madár . . . A kéket nagyon szeretem. Ezernyi árnyalatban. A madár pedig mint motívum végigvonul a művészetemen. Nekem a szabadságot jelképezi, a könnyedséget, kecsességet. Ehhez vonzódtam mindig is.

– Van egy híressé lett szobra a Zentai úti temetőben, a *Vergődő madár*. Számos vitára adott okot eddig. Nos, ön csinálta, ön a legilletékesebb elmondani is, mit akart kifejezni vele.

– Ez az első alkalom, hogy erről nyilatkozom. Egy emberi szimbólum ez a madár. A fájdalom, a haldoklás jelképe. Ezt ábrázoltam. És aki megnézi, s hajlandó „elbeszélgetni” vele, az is ugyanezt érzi, látja. És azt ne mondja nekem senki sem, hogy csárdáslépéssel mentek a veszthelyre az emberek. A szobraim közül ez áll a legközelebb hozzám. Jómagam itt éltem át a második világháború tragédiáját, a bombázást, a romok alól szedtük ki a halottakat, s rengeteg barátom, ismerősöm veszett oda ártatlanul. Az én vergődő madaram azt is szimbolizálja, hogy a holtak valamilyen módon visszatérnek az élők életébe, emlékezünk rájuk. Én a madarakat általában jelképnek használom föl. Van egy fekete madár a kiállításon, középen jobbról, amelyik a háborút szimbolizálja. Egy hatalmas robbanás ez a madár. Aztán ott van a *Krisztusmadár*, kereszt alakban megcsinálva . . .

– Az a szép nagy komondor, amelyik a kapuban fogadott, meg van-e mintázva már?

– Nincs, és nem is lesz . . . Nincsen szárnya.

– S miért érdemlik meg a jelentéktelen kis rovarok: hangyák, szitakötők, pókok s egyebek, hogy monumentális szobrot faragjon számukra?

– Mert az örök életet szimbolizálják. Ők voltak a legelsőek a Földön, s ki fogják kísérni a sírjához az utolsó embert is.

– Kalmár Ferenc szerint mitől lesz „művészi” egy alkotás?

– Ha kellő üzenete van. Pszichológiai tartalom híján a szobor vagy a kép csupán dekoratív kellék. Gondoljon a *Vergődő madár*-ra. A laikus is kiérezheti belőle, ha „tanulmányozza”, milyen hangulata van. Mert egy alkotáshoz nemcsak fizikailag kell közelíteni, hanem a lelkünk visszhangjával. Az embernek a művészi alkotással megbeszélőnivalója van.

A kísérletező, sokoldalú alkotó, mint ez az új, *Szárnyak* című kiállítás bizonyítja: az elvont formák után most visszatért a biztos, figurális, így is mondhatnánk: realiztikus ábrázoláshoz. – Úgy érzi ön is, hogy vakvágány volt az absztrakt?

– Nincsen vakvágány. Van jó és rossz alkotás. Az embertől függ, aki csinálja. Ha tökéletesen megcsinálja, akár absztrakt, akár reális, ha üzenetet közvetít, akkor jó. Nem a stílus teszi a művészetet. A stílus általában kordivat. Én ugyanúgy el tudok gyönyörködni egy klasszikus görög műben, mint egy Picassóban.

– Azért bizonyos művészetek úgy végighúzzák a csíkot egy-egy alkotó lelkületén . . .

– Én a keleti művészethez meg az őskorhoz vonzódok. Az én művészetemnek ez az összetartó fonala.

– Ha azt kérné valaki öntől, hogy ábrázolja az életét szoborban, képben, vajon milyen volna ez?

– Az ihletben nem hiszek. Van egy állandó munka, egy becsületes hozzáállás – meg rengeteg verejték, akarat. Hogy én magamat miként ábrázolnám? Hm. Bent állok a műhelyben, és dolgozom. A balta hozzánöve a jobbomhoz . . . Látja, van kint az udvarban az az örületesen nagy gyökér. Egy hatalmas pókot akarok formálni belőle. Színezem majd azt is. De a cudar életbe! Mikor lesz annyi pénzem, hogy megvegyem hozzá az öt kiló siladekort?!

1997. február 9.

VENDÉGSÉGBEN BAGI KÁROLYNÁL

*Az egykori városelnök nevét gyakran
emlegetik Szabadkán*

Úgy hozta a sorsa, hogy a szocializmus hőskorában volt városelnök Szabadkán, '68-tól '74-ig, a háború utáni városelnökök történetében a leghosszabb ideig, abban az időszakban, amikor – hihetetlen, de való – még pénzük is volt az önkormányzatoknak, nem is kevés: sorra nyíltak az új intézmények, üzemek, akkor épült ki a modern kórház, a sportsarnokok, a jégpálya, a stadion, utak létesültek Csantavér, Bajmok, Kelebia s a Makkhetes felé, vagy tíz-tizenkét önkiszolgáló, nyolc-tíz iskola, ugyanennyi tornaterem nyílt, működni kezdett a Szabadkai Rádió, a matematikai gimnázium, virágkorát élte a Népszínház, s a többi között a Palicsi-tó szanálása is az ő elnökösködésének időszakára esik. S még valami, amiért most, a Villamos és Világítási Rt. – városunk első utasszállítási vállalata – megalakulásának századik évfordulója alkalmából, amikor kigördült Palicsra az első villamos, gyakran szóba kerül a neve, valljuk meg, nem kis nehezteléssel: a nagy újítási lázban, lendületben ekkor szavazta meg a városi képviselőtestület a jó öreg masináknak a forgalomból való kivonását, s autóbusszokkal való helyettesítését. Mi sem természetesebb, mint hogy ezzel kezdtük a beszélgetésünket.

– Harminc-egynéhány évvel ezelőtt, ugye, már vagy hetvenévesek voltak a szabadkai villamosok. Hetvenévesen pedig már az ember is, az eszköz is kiszolgált már, tehát nem láthatja el minden tekintetben jól a dolgát. Nagyon kevés kocsi volt felújítva akkoriban, egyesek a harmincas évekből származtak még, sőt volt idősebb is. Főként a vezetőkocsikkal volt baj, nem egy esetben tűz ütött ki bennük, rövidzárlat keletkezett, áramütés következtében egy utas meg is halt egyszer. Ez volt a közvetlen oka, hogy a Szocialista Szövetség javaslatot tett a villamosforgalom beszüntetésére. Nagy nyomás nehezedett ránk, heves viták folytak, s végül is a villamosellenes tábor győzött: a községi tanács olyan határozatot

hozott, hogy ideiglenesen beszüntetjük a villamosforgalmat. Ugyanakkor azonban arra is volt határozat, hogy senki sem nyúlhat hozzá a sínekhez, a vezetékekhez, a kocsikhoz. Az volt a terv, hogy egy alapos szakmai véleményezés után hozzálátunk a felújítási tervek kidolgozásához. Közben kerestük a kiutat. Jómagam elmentem Csehszlovákiába, a Škoda művekhez, lehetőséget kerestünk új kocsik vásárlására. Nem tudtunk azonban kölcsönt kapni tőlük, nem egyeztek bele a részletfizetésbe, nekünk pedig nem volt lehetőségünk egyszerre akkora beruházásra. Tudni kell ugyanis, hogy egy villamoskocsi árán tíz autóbust lehetett vásárolni akkoriban. Igaz, hogy az autóbusznek sokkal rövidebb az élettartama is, de hát azokat tüstént be lehetett állítani a közlekedésbe, zökkenőmentesen bonyolódhatott le továbbra is a városi forgalom. Most utólag visszagondolva a történetekre, úgy tűnik nekem, hogy volt akkor a dologban egy kis spekuláció is. Mégpedig egyes városi politikusok (Severesek) részéről, akik a valamikori Gošával együtt gyártották a trolikat, s természetesen jobban megfelelt volna nekik, ha trolik szaladgálnak az utcákon, mint ha villamosok. Persze, én csak föltételezem ezt . . .

– Rengetegen visszasírják ma a kellemes, régen volt utazásokat a csilingelő romantikus alkotmányon, s felteszik a kérdést, nem lehetne-e visszacsinálni a dolgokat . . .

– Olvasom a *Magyar Szóban*: Újvidéken is spekulálnak rajta, hogy esetleg visszaállítják a jó öreg villamost. A befektetés viszont csillagászati összegre rúgna. Most, amikor már föl vannak szedve a sínek, talán érdemesebb volna inkább trolikat beállítani, nem mintha ez olcsóbb lenne, mint a busz, de környezetkímélőbb . . . Nem világos előttem, s egyre csak kísért a kérdés, hogy ki volt az, aki megszegte a községi tanács határozatát, miután én lekerültem a városelnöki tisztségről, s eladatta az egész infrastruktúrát. Ennek utána kellene járni . . .

– Vétójoga nem volt az akkori városelnöknek?

– Nem. Mondom, a tanács határozott a villamosközlekedés ideiglenes beszüntetéséről.

*

Rettenetesen dinamikus idők voltak azok, amikor a horgosi születésű, újsütetű tanítót a szabadkai tanyavilágba, a magyar hárta közvetlen közelében épült Kraljević Marko iskolába rendelték az oktatásügyi hatóságok, 1950-ben. Egymagára mintegy száz kis-

diák jutott, ötven magyar és ötven szerbhorvát ajkú gyerek, s látástól vakulásig ott posztolt a tőzegtónál álló épületben, tanítgatva a kis vadócokat. Életének legszebb évei ezek, mondja a ma már tíz éve nyugdíjas volt városelnök, majd tartományi funkcionárius. A napja neki is a villamosozással kezdődött: nyolc kilométer villamossal Szabadkától Palicsig, aztán még nyolc kilométer gyaloglás esőben, hóban, tűző napon a tőzegtői iskoláig. Amelyben csak úgy nyüzsgött a sok csillogó szemű, tanulni vágyó gyerek. Híre-hamva sincs már ennek az iskolának, akárcsak az ottani tanyavilágnak sem.

– Munkám legszebb részének a pedagógusi éveket tartom. Azok a tanyasi gyerekek mindenre megtanítottak engem: vadászni puska nélkül, csapdával, pálinkába mártott kenyérrel, ehető gombát találni az erdőben . . .

Kétévi ludasi tanítóskodás után aztán a szabadkai inasiskolába, majd a szakszervezetnek a munkások képzésére akkor megalakult intézményébe, a Munkásegyetemre került igazgatónak a fiatal, ambiciózus pedagógus. Ekkor kezdett el politizálni is, s szerzett oklevelet közben a politikai tudományok belgrádi karán. Irányításával olyan tekintélyes intézmény teremődött, ahova négyezer–ötezer ember járt tanulni . . .

– Nem irigyeltem sohasem a városelnököket. Tengernyi gond nyomhatja a vállukat. Önnek sem lehetett könnyű dolga még akkoriban sem, „a társadalom napos időszakában”. Mi okozott akkor álmatlan éjszakákat Szabadka első emberének?

– Mondhatom, hogy majdnem minden, ami az élethez tartozik. Tevékeny idők voltak azok nagyon, egyik pillanatban a kultúráról beszélgettünk, a másikban az útépitésről, éjjeleken át pedig a tó újratöltéséről. A feleségem sokszor a rádióból értesült róla, merre járok, a családomra sajnos nagyon kevés időm maradt . . . A legfontosabbnak azért azt tartottam mindig, hogy jól működjenek az intézmények és a vállalatok. Akkoriban sokat beavatkoztam ugyanis a község a vállalatok sorsába, ha kellett, ha nem. De azért mindig arra törekedtem, hogy időt szakítsak az egyszerű emberek, a választópolgárok meghallgatására. Hogy elmondják őszintén, amit gondolnak. Volt, amit elfogadtam, volt, amit nem. Az ugyanis soha nem lehet, hogy mindenkinek a kívánsága teljesüljön. És jó érzés, ha piacra menet kilépek az utcára, s legalább minden harmadik ember köszön, lépten-nyomon ismerősbe ütközöm. Akik közül egyesek keményen vitatkoznak is velem, de nem haraggal válunk el. Az emberek általában visszasírják azokat az időket – no, nem az én városelnökösödésemet, hanem az akkori viszony-

lagos jómódot, amikor évente nyaralni mehettek, amikor nem okozott gondot a napi betevő falat . . .

– Tíz évvel ezelőtt mint tartományi energiaügyi miniszter vonult nyugdíjba. Tizenkét éven át dolgozott e munkakörben. Erre a korszakára hogyan emlékezik?

– A legnagyobb eredménynek azt tartom, hogy bebizonyítottuk: a Vajdaság természeti kincsekben nem szegény. Tonnákban kifejezve mutattuk ki, mink van. Száz–százötven szakember, a tudományok doktora, kutatómérnök dolgozott akkor nekünk. Ekkor találtuk meg a többi között a kovini szénmedencét, amely a kosovói után a maga ötszázmillió tonnás tartalékával a legnagyobb az országban, ekkor fejlesztettük ki – a nagy energiaválság idején – a mezőgazdasági hulladékokból, szalmából, szárból készült brikett gyártási technológiáját, aknáztuk ki a termálvizeket, hogy ne soroljam tovább . . .

– Maradjunk a tónál. Amelynek a partjain a szabadkai Horgászegyesület elnökeként gyakran ott láthatjuk Bagi Károlyt is. A Palics vizével ismét nagy bajok vannak . . .

– Az a baj, hogy nem fejlesztettük tovább a szennyvíztisztítást, nem voltunk következetesek a gyárak fülönfogásában, valamiért mindig megbocsátottunk nekik, az analíziseket pedig mindig olyanok csinálják, hogy azok megfeleljenek a készítettöik érdekeinek. Ez lett hát a vége, ami.

– Ha most lenne városelnök Bagi Károly, mit tartana elsődleges feladatának?

– Most, ezzel az ésszel nem is fogadnám el, hogy az legyek. Valamikor tényleges hatáskörük volt még az elnököknek, mert valaha pénzük is volt, ugye, a községeknek. Most városelnöknek lenni inkább reprezentatív szerep. Ebben a nagy centralizációban egyfajta zsonglőrösködésnek tűnik a városelnöki tisztség. Mindaddig, amíg egy tényleges decentralizáció nem történik, addig a városok fejlődése attól függ, hogy valaki megkegyelmez-e nekik. Akkor én olyan dolgokban, mint mondjuk, a Népszínház kérdése, nem kérdeztem volna senkit. A saját zsebéből megoldotta volna a város az ilyenfajta ügyeket. Most meg . . .

– De ha mégis úgy hozná a sors, hogy ön lenne most itt az elnök, mit reformálna meg?

– Igyekeznék a fiatalok helyzetét rendezni. Mert ez így nem élet nekik. Megtennék mindent a fiatalokért, amit csak lehet. Az oktatásuk, a munkahelyük, a családalapítás tekintetében mindent . . . Hogy dolgozzanak, és hogy keressenek . . . Hogy menjen itt az élet.

Azért, hogy naphosszat ott üldögélnek a korzón, nem ők a hibásak elsősorban. Perspektívát kell teremteni nekik.

– Szereti ezt a várost?

– Innen hat ökörrrel sem húzhatnának el. Én már csak itt szeretek naponta tenni-venni, ténferegni a Városháza tornya alatt . . .

1997. október 12.

EGY ELFELEDETT SZABADKAI HEGEDŰSRŐL

Markovics (Medres) Jánosról vall a mindhalálig szeretett volt feleség, Szemlitsné Szekrény Katalin

Volt a háború utáni Szabadkának egy kedves, tehetséges, de korántsem az érdemei szerint megbecsült dal- és versfaragója, zenésze és karmestere, aki nélkül a valamikori Népkör, a Népszínház, de még a rádió munkáját is nehéz volt elképzelni: a Vajdaság-szerete ismert Markovics János, aki később Medres néven alkotott. Népszerű dalai – vagy húszat-harmincat őriznek belőlük Horváth Lászlóék – gyakorta ma is felcsendülnek még, halála után majd húsz évvel, az Újvidéki Rádió hullámhosszán (ki ne hallotta volna a *Katóka* csárdást vagy a *Városom* című dalt?), három megjelent verseskönyve viszont teljesen feledésbe merült, pedig ezek egyike, *A munka asszonya*, '47-ben nem is akármilyen elismerésben részesült: a *Híd* irodalmi pályázatának első díját nyerve meg. Olyan nevekkel volt együtt a pályán a tehetségesnek tartott fiatal költő, mint Sinkó Ervin, Majtényi Mihály, Gál László, Lévy Endre, Csépe Imre, Urbán János, Laták István, Király Ernő . . . Egy olyan korban, amikor a versek, novellák, dalok, kompozíciók nem az „örökévalóság”-nak, hanem a mának, a kortársaknak, napilapoknak, rádióknak, amatőr színjátszóknak íródtak, amikor a társadalmi feladatok elnyomták az egyéni érdekeket. Medres János is többnyire önkéntes alapon munkálkodott a közművelődés föllendítésén: zenekart vezetett, dal- és versbetéteket írt színdarabokhoz, műkedvelő előadásokhoz, dalfesztiválok győztes dalait ültette át magyar nyelvre (gondoljunk csak a *Marina, Marina*, a *Sárga színű kisbikini* vagy a *Katari, Katari* című slágerekre meg a *Palicsi nyár* című nagy sikerű Medres-operettre!), s számos mesejátékot zenésített meg a Népkör kis színjátszói számára. Hatvanháromban jelent meg immár Medres János néven *Üveggolyók* címmel igényes gyermekverskötete, amelyet fiának, Gábornak ajánlott.

Tragikus sorsú ember volt. Szüleit – apja híres hegedűprímásként turnézott – Pesten, a második világháborúban bombatámadás

vitte el, maga egészen fiatalon az orosz frontra került, megszökött, elfogták, s Dachaubá toloncolták: a hullákat szállíttatták vele az égetőkemencékhez. Kiszabadulván szívvel-lélekkel a köz érdekében dolgozott, mígnem kikiáltották informbűrósnak, s következett Goli otok. Visszatérve Szabadkára elvált első feleségétől, s a Népkörben dolgozva megismerkedett második, és mindhalálig szeretett feleségével, Szekrény Katalinnal, aki ma Szemlits Istvánnéként Csantavéren él, s a Markovics Jánossal való találkozására így emlékezik:

– Ötvennyolcban fiatal óvónőként szép előadást készítettünk kis tanítványaimmal március nyolcadikára, s megkaptuk hozzá a Népkör termét. Akkori titkárának, Kiss Jánosnak annyira tetszett, hogy megkérdezte, nem vállalnám-e el a gyermekszínjátszó csoport vezetését, mivel senkit sem tud találni erre a feladatra. Ráálltam, és attól kezdve naponta két-három óra hosszát próbáltam harminc–negyven kisdíákkal. Most, ahogy visszagondolok rá, nem is esett nehezemre. Csodálatos fegyelemmel, akarással, beleéléssel dolgoztak azok a csöppségek. Én tanítottam be velük a mozgást, a szöveget, a táncokat, a darabok zenei része pedig Markovics Jánosra tartozott. Mint a korabeli *Magyar Szó*-kivágások is tanúsítják, Medres gyermekoperettet írt a *Hamupipőke* című mesejátékából, a *Csipkerózsikából* úgyszintén, s gyermekszínpadra alkalmazta a *Buksit*, a *Varázshegedűt*, a *János vitézt* . . . Rendre telt ház előtt játszottak, hatalmas sikert arattak a darabok, s egyszer csak, egy új dalbetét elmuzsikálása után halkán így szólt a szép szál zeneszerző a bájos óvá nénihez: „Neked írtam ezt a dalt.” Aztán következett húsz szál piros szegfű, majd egy zimankós téli éjjelen, puha hóesésben felsírt a hegedű Katinka ablaka alatt: „*Ma éjjel a szél úgy dalol, akár egy vén cimbalom* . . .” Ki tudott volna ellenállni egy ilyen csábításnak? A becsületes kádármester papa és a gondos háziasszony mama dohogása közepette még az évben házasság lett a dologból, s a „jöttment, bohém vándorköltő” odaköltözött a tisztos polgárházba. Hamarosan megszületett Gabika is, édesapja, anyja szeme fénye. Sok-sok kitűnő gyermekvers őrizi, sajnos többségük kéziratban még mindig, akkori tetteit, mondásait, ám a napi taposómalom, mint általában lenni szokott, megtette a magáét: a munkából ki sem látszó, zaklatott idegrendszerű költő-zeneszerző nem tudott mindenben megfelelni a fiatal, hamvas lelkű feleség elvárásainak, a tisztos életű család nem tudta tolerálni a bohém életvitelét, pénzszerzését, a barátokkal való kimaradását, s következett négy év után a válás, amit így örökít meg ver-

sében: „*Itt nem történt semmi . . . / Játszott két nagy gyermek: egy csacsogó asszony, szőke, egyszerű, / s egy különös férfi, kit nagy lázak vertek. / – Szívükben eltörött egy kis hegedű.*” Medres albérletbe költözött, de továbbra sem szűnt meg hazajárni, reménykedni, hogy egyszer ismét visszaállhat közöttük a családi harmónia. Dalok sokaságában örökíti meg felesége s gyermeke iránti szeretetét, sokat dolgozik, de egyre inkább elmagányosodik, hónapos szobában tengődik, fázik, éhezik, nyomorog, s így szól egy versében fiához: „*Te is csak dalt jussolsz, fiacskám, apádtól.*”

– Ma már, hatvanéves fejjel nagyon is meg tudnék egy ilyen embert érteni – vallja rendezett csantavéri otthonában a fogorvos-feleség Katalin. – De akkor, huszonévesen, a királyfit várva fehér paripán, azt gondoltam, nekem van a legrosszabb férjem a világon, s nem merem hozzákötni az életemet. Többet vártam tőle, mint amit ő adni tudott nekem. Bőkezű volt, jólelkű a barátaival, ha fizetés volt, mindig volt bankett is, vacsora, szórakozás, noha lehet, hogy az a pénz nekem éppen a másnapi ebédre kellett volna. Dolgozott a Rádióknak, a Színháznak, a Népkörnek, a Városi Könyvtárban volt a fizetett munkahelye, később a 60-as években a Népkör titkára lett. Úgy volt egyszer, hogy Újvidékre költözik, felveszik állandó munkaviszonyba a Rádióhoz. Három nap után jön haza, s kérдем tőle, na mi volt, fölvettek? Nem, felelte. Összevesztem az énekesekkel. Megmondtam nekik az igazat. Hogy vállalhatja el valaki egy dal eléneklését, ha nem ismeri a kottát, mondtam nekik. Tessék megismerni előbb, aztán jelentkezzenek! Nagyon szigorú volt a munkája során, néha már szinte durván bánt a fegyelmetlenekkel, sokakat kiküldött a próbákról, nem tűrte a slendriánságot. A gyerekeket nagyon szerette, ők is ragaszkodtak hozzá, szívesen próbáltak vele. Még most is a fülemben cseng Hamupipőke belépője, aminek a szövegét is, zenéjét is ő írta: „*Hamupipőke eljött a bálba, csillogó fényes selyemruhába’ . . . , lábamon csöppnyi selyemcipő, megirigyelne egy hercegnő . . . Hamupipőke csak a nevem, ma a királyfi táncol velem . . .*”

A gyerekek annyira beleélték magukat az előadásokba, hogy a gonosz mostohát néha megdobálták almával, miegymással, a szereplők meg gyakran igazi könnyeket hullattak . . . Emlékezetes marad számomra *A lehetetlen nő* előadása is, amelynek mindössze két szereplője volt: Verseghy József és Petz Marika, s amelyeknek dalbetétjeit szintén a volt férjem írta. Várandós voltam, szombaton este még a könnyeimmel küszködve végignéztem az előadást, és vasárnap megszületett a fiam . . .

Markovics Medres János elhagyatottan, egy kis hónapos szobában halt meg, hirtelen, borotválkozás közben érte a kaszás, 1978. augusztus 10-én. Csupán hatvanéves volt. Nagyon kevesen kísérték ki utolsó útjára, a temetési költségeket Katalin viselte.

1997. december 7.

KÁPRÁZATOK NÉLKÜL NEM ÉLET AZ ÉLET

*Avagy lesz-e még Szabadkának
egy Csiffáry Mariskája?*

Szabadka „aranytorkú csalogánya”, „kis pacsirtája” ott ül egy árnyas ligetet ábrázoló Farkas Béla-festmény alatt, és miközben bele-belekortyol a finom porceláncsészében tálalt feketébe, élém helyezi életének színes mozaikkockáit: egy-egy megsárgult hangversenyplakátot, újságkivágást, hódolói levelet, szíves gratulációt, fényképet, amelyekből annyi összegyűlt a kilencvenkét év alatt, hogy körül lehetne keríteni velük ezt a régi, hangulatos kerti házat.

Három-négy éve, hogy már csak ezt csinálja. Rendezgeti az emlékeit, s nem halljuk többé csodálatos hangját a Barátok templomában, az egyházi hangversenyeken, más rendezvényeken, de ezt is, mint az éneklést valamikor, nagy-nagy odaadással. Mintha ez volna a világ legfontosabb dolga.

Nincs kiábrándítóbb számomra a megkeseredett, sivár szívű öregeknél, s nincs fölemelőbb azoknál, akikben a temérdek életismeret ellenére is megingathatatlanul él a hit. Mert ha az élettapasztalat kajánul hahotázik is az ilyen „naiv” embereken, egy bizonyos: káprázatok nélkül nem tudnánk, s nem is volna érdemes élni. Kell valami, ami akár egy pillanatra is megérinti a szívet, akár a tó fölött elsuhanó fecske szárnya, a megvillanó holdfény a téli fákon, valami, ami azt a látszatot kelti, hogy mégiscsak szép ez a cudar világ, hogy élni mégiscsak érdemes.

Csiffáry Mariska kilencvenkét éve ellenére megmaradt fiatalnak. Még mindig könnyekig képes megghatódni egy-egy apró virágszál, a természet remekműve vagy egy szép emberi alkotás látán, hallatán. Fiatallá teszi annak a sok-sok kis illanó örömmek az emléke, amit egy életen át az emberi szívekből kicsiholt.

Nem volt olyan ember a harmincas, negyvenes és a későbbi évek Szabadkáján, aki áhítattal ne ejtette volna ki a nevét. A féltizenkettőkor kezdődő vasárnapi misékre a Barátok templomába alig lehetett benyomakodni, annyian várták az ötven-hatvan tagú

Cecília énekkar megszólalását s a fő attrakciót: Mariska csipkefínomságú, üveghang szólóját, melynek során az apró termetű, „hetrefüles lányka” úgy vágta ki a magas c-t meg a ciszt, mintha az volna a világ legtermészetesebb dolga. Áriái, dalai a legértőbb műkritikusok szerint is ott szárnyaltak valahol a világ zenei előadóművészetének élvonalában. A néhány évvel ezelőtt elhunyt testvérnéjével, a mezzoszoprán Minkával együtt a város zenei életének büszkesége volt ő. S a legnagyobb követő Jugoszlávia-szerte a város mindig is gazdag kóruséletének. Amerre csak fölléptek, kirobbanó sikert arattak. A valamikori három legnagyobb jugoszláv rádióállomás: a belgrádi, a zágrábi, a ljubljanoi nemegyszer egyenes adásban sugározta Szabadkáról a Cecília kórus és a szólóénekes Mariska által előadott nehéz és gyönyörű Mozart-misét, Beethoven halhatatlan *IX. szimfóniáját*, Gounod *Ave Mariáját* és a többi, virtuóz előadasmódot megkövetelő remekművet. Olyan kiváló művészek álltak akkor Mariska oldalán, mint Szénássy Károly, az Európa-hírű hegedűművész, Krombolcz Károly és Pataki Cora, a kiváló zongoraművészek, és a kitűnő tanár: Karel Napravnik. Olyan nagyszerű karmesterek, mint Fehér Ödön, id. Kovács Kornél, Újházi Lajos és mások.

– Az életemet teljesen kitöltötte a zene, az volt a mindenem – mondja a „csalóány”, s szelíd korholással elhessenti a válláról kedvencét, Cukit, a kis törpepapagájt, amikor az haszontalankodva csipkedni kezdi a fülcimpáját. – Az éneklés mellett azért volt egy biztos foglalkozásom is: hivatalnokként dolgoztam a szabadkai vállalatokban. Pedig hogy biztattak a középfokú zeneiskola befejezése után a tanárain: akárhogy is, de szerezzek pénzt az akadémiára. Úgy gondoltam akkor, hogy felszabadultabban művelhetem a zenét, a dalt, ha nem az énekesi pályából élek. Nagyon göröngyös pálya ez, gondoltam, mi lesz, ha elhagy a siker. Nekem, úgy látszik, szerencsém volt. Valamennyi föllépésem: akár önálló koncertem, akár a Cecília, a Lányi Ernő vagy a Neven énekkar szólóénekeseként nyújtott produkcióm kivételes elismerésben részesült. Úgy tapsolt a közönség, mint ma Domingónak . . .

És mutatja sorra az újságkivágásokat és elismeréseket János pápától, dr. Vitéz ifj. Ferencz Józseftől . . . A szívének a legkedvesebb elismerés az volt viszont, ha, miközben énekelt, könny csillogott az emberek szemében. Féltve őrzi préselt kis mezei virágokkal díszített, *Verseim* című gyűjteményében az ilyen egyszerű és őszinte hangú emberi megnyilatkozásokat: „*Ó Nagyságos Csiffáry Mária Ur leánynak helyben. Kedves Mária Kisasszony! A*

magam és a családom nevében is hálásan köszönöm, hogy családkis ünnepeid közreműködésével emlékeztetessé és felejthetetlené méltóztatott varázsolni mindannyiunk lelki üdülésére. Kiváló tisztelettel hálás híve: Schneider József Róbert ny. államvasúti felügyelő.”

Pénzt a föllépéseiért nem kért soha. Korholta is érte eleget a kiváló szabadkai cigányprímás, Verebes Gusztáv, mondván: „Milyen bolond vagy te, Marcsa, ingyen adod a gyönyörű hangodat!” Számára szebb elismerés volt a pénznél egy-egy szál virág, egy őszinte emberi szó, amikor megszólították az utcán, s megkérdezték: mikor fogja újra énekelni ezt vagy azt a dalt. Vagy hogy repesett a szíve, amikor a második világháború alatt hatalmas tapsorkánt rendeztek föllépése után a kórházban fekvő sebesült katonák. Ha valamilyen neves vendég érkezett a régi Szabadkára, az volt az első, hogy rohantak Mariskáért: – Öltözz, Marcsa, megyünk! – Nem látod, hogy pucolom a csirkét?! – Nem baj! Gyerünk! – És belebújtatták a rózsaszín tülcsokorral díszített fekete muszlinruhájába. – Fél órával később már ott zengett-bongott éteri hangján a Városháza dísztermében a *Boldogasszony, anyám!*, s a királyi főherceg, dr. Vitéz ifj. Ferencz József meg az akkori idők egyik leg híresebb mozisínésze, Kiss Ferenc, az ünnepség után rendezett díszebéden az illendőnél kissé tovább szorongatta a kezét, ölelte át a vállát. A legkedvesebb dalai a *Bokrétát kötöttem mezei virágból* meg a *Szeretném a boldogságot megtalálni* voltak. Az *Ave Márián* kívül ezeket követelte tőle leggyakrabban a közönség is.

Amikor énekelt, eggyé vált a dallal. Maga volt a zene, maga a dal. „Egész lénye együtt rezdült vele, mint hangoktól a hegedű szekrénye.” A nélkülözhetetlen káprázatok mestere volt ő.

1996. január 21.

A CSERESZNYEFA VIRÁGA

*Vendégségben „színházunk első és utolsó
primadonnájá”-nál, a közönségtől
búcsúzó Heck Paulánál*

Nemzedékem szemét (néhányadmagával) ő nyitotta rá a színházra. Ahogy első olvasmányélményem a mese, úgy első színházi élményem a színjátszás népszerű műfaja – melyben egyesül az ének, tánc, játék és muzsika, s amely rendszerint az élet legyőzhetetlenségét sugallja – egy csengő-bongó, meseízű operett volt. Földöntúli tünényként bámultuk a gyönyörű, szöke főszereplőt, Heck Paulát, a pacsirtahangú primadonnát, a szabadkai Népszínház dugig telt nézőterén ketten szorongtunk egy széken mi, gyerekek. Dehogyan is érdekelt bennünket olyasmi, hogy a fényes nagyoperett bemutatóját mindössze egy olvasó-, egy beállító- és egy főpróba előzte meg, hogy a Prima Donna sosem járt színiskolába, zeneakadémiára (tanítói képesítése volt). Olyan könnyed természetességgel, eleganciával, meggyőző erővel hitette el velünk, hogy ő Lilian hercegnő, Szilvia, Viktória, Madeleine, Maya, Liza . . . , mint a született színészek általában. És ő maga volt Elisa is a *Pygmalion*ban, Polly a *Koldusoperában*, Sárkányné a *Doktor úrban*, Stephanie a *Kaktusz virágában*, Melitta a *Lédában*, Csiruné a *Kakuk Marciban* . . . Azt mondja, az volt a vesztesége, hogy beskatulyázták – mert tudott énekelni. A mi kritikuszaink – tisztelet a kivételnek – pedig sohasem tartották művészetnek azt a műfajt, amelyben őt játszották a rendezők, s amely varázserővel vonzotta a színházba a közönséget. Mintha művészi értékű csak a dráma volna, művészien csupán azt lehetne játszani, mintha színvonalas szórakoztatásra, vidámságra nem is volna szüksége az embernek. S mit ad Isten? Műfajok, stílusok jöttek-mentek, a művészi szinten játszott, helyesen értelmezett operett, énekes vígjáték viszont maradt, s azóta is elsöprő sikereket arat a világszínpadokon Pesttől, Bécestől Amerikáig, Ausztráliáig. Sőt mondhatnánk: újra virágkorát éli. Talán, mert olyasmit ad az embereknek, ami nagyon hiányzik a mai világból: a hit az élet szépségében, legyőzhetetlenségében, az emberi jóságban, egymás megbecsülése, tisztelete.

A kritikusok sohasem kényeztették el, írja róla legjobb ismerője, színésztársa, tisztelője, Barácius Zoltán, a közönség viszont rajongott, s rajong érte a mai napig.

Rendkívüli intelligenciájával, finom iróniájával-öníroniájával, elmés poentírozásával, könnyed fogalmazásával, társalgási stílusával nemcsak operettprimadonna volt ő, hanem az egyik legjobb vígjátéki színésznő is ezen a tájon. Rossz szerepeket, buta libákat is úgy alakított, ahogyan csak egy gondolkodó, művelt színészegyéni-ség képes rá. Egyszerűség, közvetlenség, meghittség, arisztokrati-kus finomság jellemezte színészként és emberként egyaránt.

Herceg János „született nagy tehetség”-nek nevezi az ötvenhá-romban, a Zombori Színházban debütáló színésznőt, aki „olyan tiszta és ártatlan, mint a cseresznyefa virága”. Más méltatói meg-jegyzi, hogy mindvégig hozzátartozott nemcsak a tehetség és a szépség, hanem a becsület és szerénység is. A tisztas munkához szokott, művészetpártoló családja s a bajai Miasszonyunk Leány-nevelő Intézet – ahol nyolc és fél évet töltött – szigorú, becsületes munkára, tiszta erkölcsre, szerénységre nevelték, sohasem hízel-gett a munkaadóinak, nem kért semmit, halkán, szerényen tette a dolgát, vállalta a kapott feladatokat. És a kezdeti fényes címszere-pek tíz-tizenöt éve után, ereje teljében még, zokszó nélkül állt be a statiszták sorába, mert valakik valamiért mellőzni kívánták őt. Nem tudott, s nem is akart harcolni a saját érdekeiért. Úgy távo-zott a szabadkai Népszínház rivaldafényéből mindössze negyven-nyolc évesen, mint ahogy a virágzó cseresznyefa lehullajtja szir-mát: észrevétlen, szelíden. Magába rejtve szívének tragédiáját. A közönség szeretete azonban pódiumra hívta továbbra is, örökzöld melódiák, gyönyörű népdalok, magyar nóták csendültek fel elő-adásában a színpadokon, rádióban, televízióban. (Kétszázötven-háromszáz magyar nóta szerepel a műsorán ma is.)

Az *Életjel* negyvenedik évfordulójára rendezett ünnepségen nemrég, amikor igazi művészhez méltóan, önmagát fölnagyítva, megsokszorozva majd mindenkit megríkatott a *Hulló falevéllal*, be-jelentették, hogy most már végérvényesen búcsút mond rajongói-nak, nem mutatkozik többé színpadon. Hihetetlennek tűnt a hír, hi-szen még mindig elpusztíthatatlannak, élettől duzzadónak látjuk őt.

– Mit történt? – kerestük fel a minap kellemes otthonában, melynek falait a művésznő megkapó, számos díjat nyert olajfest-ményei díszítik, középütt – cseresznyevirágra emlékeztet operett-kosztümben ragyogó szépségében, fénylő tisztaságában lefestve a híres festőművész barát nő által – a maga portréja.

– A második nagyobb szívrohamom után határoztam el, hogy felhagyok a föllépésekkel – mondja kedvesen. – Szeretek házi-asszonyoskodni, s ha az erőm megengedi, majd festegetek tovább. Persze, hiányzik nagyon az egy éve eladott bezdáni víkendházunk környezete, amelytől ugyancsak azért váltunk meg a férjemmel, mert nem bírjuk már a karbantartásával járó strapát. Mostanában keveset járok az utcára, nem bírom látni a szenvedő embereket s az étlen-szomjan kóborló állatokat. Ha látok egy ilyen embert vagy kutyát, szaladok be az üzletbe, és vásárolok valami ennivalót. Nemrég még évente öt hónapot töltöttünk Bezdánban. Rettenző nagy társaságunk volt mindig, jöttek a rokonok, barátok, ismerősök a világ minden tájáról. Énekelgettünk, földidéztük a múltat, festettünk, vagy akár betonoztunk együtt. Én végtelenül szeretem az embereket, nem tudok senkire sem haragudni, hiszek minden ember jóságában. A rólam közömbös vagy elmarasztaló kritikát író ítésekre sem haragudtam soha, noha gyakran elbátortalanítottak, elvették minden önbizalmamat. Minduntalan új szárnyakat adott viszont a közönség szeretete. A mi pályánkon, tudod, kifejezettebb az emberi irigység, gáncsoskodás, elkeseredettebb a kenyérharc. Néhány kiváló tanítómon kívül – a csodálatos Dorman Vad Mancikát föltétlenül meg kell említenem – tanácsot nekem soha senki sem adott, nem fogta meg a kezem. Talán mert más – családcentrikusabb – voltam, mint a többiek, a bemutatók után szaladtam haza. Pertuban én mindig csak olyanokkal voltam, akiktől nem várhattam semmit sem, a vezetőkkel mindig magázódtam.

Heck Pál, a szeretett férj, a jogtudományok nyugdíjas doktora, aki vérbeli úriemberhez illő modorban kezet csókolt az érkező hölgyeknek, mosolyogva kérdi: tudom-e, mi a jó házasság titka.

Hit, remény és szeretet. Ez volt fölírva zombori családi házukban, a tűzhely fölött.

– Mostanában írogatok. Verseket – veszi át a szót Paula. Megmutatja a legújabb alkotását. A címe: *Gondűző gondolatok*. Így kezdődik: „*Ha gondjaidat űzni akarod, / telítsd meg szíved ezernyi dallal.*” S így végződik: „*Élni és remélni mégis érdemes.*”

1998. november 22.

„AHOL A MEGÉLHETÉSEM, OTT A HAZÁM”

*Találkozás a volt szabadkai csokoládékirály
fiával, Ruff Györggyel*

Húszévesen ment el innen, és ötven év után érkezett meg Brazíliából szülővárosába, Szabadkára. Két nappal a Pionir elárverezése előtt. A gyár őse, a Ruff-féle cukorka- és csokoládégyár tulajdonosának, a húsz évvel ezelőtt, nyolcvannégy éves korában elhunyt Józsefnek az elsőszülött fia ma hetvenéves. Sokan összekötik jövetelét a gyárban történetekkel, de ő kategorikusan tagadja, hogy bármi köze is volna a '46-ban nacionalizált nagyüzem viszszereléséhez. Tavaly elhunyt édesanyja kérésére azért látogatott el ide, hogy utánanézzon: mi van a család elvesztett lakóházaival.

A rokonszenves, nyílt tekintetű, természetes modorú öregúr, aki nagynénjének, Kató néninek a Bajai út környéki kis szőlőlugasos házában szállt meg, a mi fülünknek „furcsa” dolgokat mondott. E táj mentalitásától, „filozófiájától” eltérő dolgokat: nincs honvágya szülővárosa után. Soha nem álmodik Szabadkáról. Hogy miért, azt jobbnak látom, ha nem firtatom. Maga sem beszélt soha a szüleivel az itteni régi életről. Minek föltépni a behegedt sebeket? Az édesapja, miután elveszték a vagyonát, egy rövid ideig műszaki igazgatóként dolgozhatott a saját gyárában, utána megunva ezt, lemondott a jugoszláv állampolgárságról, s a családjával, két fiával, lányával és a feleségével együtt kivándorolt Izraelba, hogy röviddel később Brazíliában kössenek ki, nagyobb érvényesülési lehetőséget látva ott. György ma négy motorkerékpár-alkatrészgyár képviselőjét látja el sikeresen, már több mint negyven éve. Azt mondja, kemény az ágya, és keményen dolgozik. A hét minden napján, vasárnap kivételével, reggel héttől este nyolcig. Aki egy kicsit is lazít a tempón, az abban a világban elbukik. Mégis a hazájának tartja, szereti Brazíliát. Ahol az ember megélhetése, ott a hazája is . . . Jó ország, szép ország az, vallja, másféle bölcséletű, mint Jugoszlávia. Ott nincs semmilyen megkülönböztetés, sem nemzeti, sem másféle alapon. A képességek

döntenek. S addig senki sem bűnös, amíg rá nem bizonyítják az ellenkezőjét. Ott nincs az, hogy azonnal megvádolják, megbélyegzik az embert, ha rászolgált, ha nem. És ráadásul még azt is megengedheti ott magának, hogy őszinte legyen.

Anyanyelvi szinten beszél magyarul, akárcsak szerbül és portugálul, valamint németül, ivritül s még néhány nyelven. Brazíliának vallja magát: „Mert az adóhivatal engem ott nagyon nagyra becsül. Ott élek, ott keresem a pénzemet, ott van a családom, a feleségem családja, a barátaim, mindenem ott van, amit a negyvenegynéhány év alatt sikerült szereznem.”

A legjobb mégis Brazíliában az a vagy húszféle gyümölcs, ami egész év folyamán kapható, s ő imádja a gyümölcsöt. Aki gyerekkorában sok gyümölcsöt eszik, tartják a brazilok, az öregkorában kevés orvosságra szorul. Azért mégis hiányzik valami az új hazában, ami itt megvan: a meggy, a cseresznye és a körte, ami oda csak mirelit áruként érkezik, és az már nem az igazi. Idáig érve a beszélgetésben, mégiscsak fölsejlenek a régi emlékek, és elmeséli, hogyan lett a papából csokoládékirály.

*

Apja reggel fél nyolctól fél ötig bent tartózkodott a gyárban (mintegy száz munkásnak adott kenyeret), utána kocsiba ült, s rohant ki a verušíci birtokára, ahol „mindenfélét” termeltek: cukorrépat, kukoricát, zabot, tejet (interjúalanyunk vagy ötven fejőstehénre emlékezik, tejükét a gyár szükségletére használták föl, tejpör készült belőle) s rengeteg meggyet: vagy tízezer meggyfa lombosodott a birtokon, ezeknek a terméséből készült a finom konyakos meggy. Amit csak lehetett, alapanyagot, maguk termeltek meg. Nem függtek senkitől sem. „És volt a papának még egy kis titka: bankkal sohasem dolgozott. Nem vett föl kölcsönöket. Pontosabban egyetlenegyszer élt ezzel a lehetőséggel – akkor is megsütötte magát –, utána soha többet!”

– Bácska mindig is cukorrépatermő vidék volt, gondolta az apám, itt mindig is volt cukor. Az első világháború idején aztán eltűnt a boltokból a bonbon. Bécsbe vitték mind. Miért nincs itt is, morfondírozott az apám, gyártani kellene. Vásárolt hát egynéhány szakkönyvet, majd elutazott Bécsbe megnézni, hogyan gyártják ott a jóféle édességeket, és eltökélte: amit más meg tud csinálni, azt meg fogja ő is. Így indult a gyára, egy rézkazánal, hogy néhány év múlva odaadó, szorgalmas munkájának hála, országos hí-

rú legyen. A család ma is szereti a jóféle csokoládét, „ha három kilónál kevesebb van otthon, már venni kell”! Az a szokása, hogy ha vevőt keres fel, egy-egy doboz csokoládés desszerttel kedveskedik a hölgyeknek. Attól mindjárt másképpen csillog a szemük.

Az édesapja, akárcsak a gyerekei, világléletében józan, optimista világszemléletű ember volt. „Amikor elvették a gyárát, körülnézett, és azt mondta: jó. Itt vagyunk mind, egészségesek, túléltek a háborút, túléljük ezt is. Mit mondhatott volna? Hogy ugorjunk a Palicsba?!”

És ismét a brazíliai életéről folyik a szó: édesanyja tavaly halt meg, nyolcvankilenc évesen – mert bármilyen jó is Braziliában, azért ott is ugyanúgy meghalnak az emberek, mint a világ más részein –, de él még az öccse és a húga, neki két lánya született, akiket már nem érdekli az apjuk gyerekkora, az a táj, ahol született, nem beszélük az „apanyelvüket”, tipikus brazil életet élnek, s portugálul értekeznek. Ruff úr viszont minden alkalmat megragad arra, hogy magyarul és szerbül beszélhessen az e tájról elvándorolt barátaival, ismerőseivel. Olvasni is gyakran olvas ezeken a nyelveken. És jónak tartja a házasságát. Negyvenkét éve él együtt a feleségével, aki már nem beszél Újpestről kivándorolt szülei nyelvét. Hogy mi az összhang titka? Nos, ebben a kérdésben sem szentimentális Ruff úr: „Nekünk két gyerekünk volt, akiket föl kellett nevelnünk. Kénytelen voltunk összeszokni . . .”

*

Egyik kedvenc költője Kosztolányi Dezső, főleg a Szabadkához fűződő verseit szereti. Fivérét, Árpádot, az orvost maga is ismerte: hat-hét éves korában a palicsi platánok alatt rosszul ugrott le a villamosról, s ő jódózta be a térdét . . . Most kedvére való magyar könyvet nemigen talált az itteni könyvesboltokban, Nušić *Put oko sveta* (Világ körüli út) című művét vette meg. Ezt meg egy kis kulent visz haza Braziliába, és egy üveg sligovicát, amit a barátjától kapott, mert ott ilyen nincs. Jóllehet kissé zavarják az ottani újságok hírei az elharapódzott kábítószer-maffia gaztetteiről, s mélységesen elítéli a már a gyerekeket megrontó gazembereket, de mint mondja, mindenütt van valami rossz, s nem muszáj mindent mellre szívní, nem szabad borúlátóan szemlélni a világot. Mert aki csak kritizál és nem csinál semmit, az mindig ugyanabban a sarokban marad. Itt már nem tudna élni. „Engem ide már nem köt semmi sem. Én már egy egész más életvitelt szoktam

meg. Mondom, nálunk húszféle gyümölcs van, és amíg Szabadkán, innen a Bajai úttól gyalog kell bemennem a színházig, addig Sao Paulóban egy ilyen távra öt különböző autóbuszjárat indul. S ott teremtettem már új barátságokat, amelyek néha össze vannak kötve az üzlettel, de hát ki kell használni minden alkalmat, anélkül persze, hogy az ember ártana valakinek . . .”

1998. június 30.

A TETTEK EMBERE, NEM A SZÓÉ, S A ZENE A KIFEJEZŐESZKÖZE

*A Who's Who In Music által
nyilvántartott, sikeres zeneszerzőnk,
zenepedagógusunk: Megyeri Lajos*

Úgy hozzátartozik már Szabadkához, mint a terebélyes lombú, kapriciózus ágbogú, szívós ostorfák a főtér hangulatához. Ha végigmegy a városon szelíd, szerény mosolyával, de a bozontos szemöldök alatt nyugtalanul lobogó tekintetével, számtalan ember köszönti őt. Egykori és mostani tanítványok, barátok, ismeretlen ismerősök, akiket valami maradandó élmény fűz hozzá: a népzeneben gyökerező dallamvilágához, zenei interpretációjához, zenepedagógiájához. Kevesen tudják róla, hogy januárban a papírforma szerint nyugdíjba vonult a Tanár úr, mert továbbra is teljes odaadással tevékenykedik a zenedében mint zongoratanár, partitúraolvasást oktat, s „rádolgozik” a tehetséges diákok képzésére. Ott játsza ezenkívül – ellenállhatatlan derűvel, magával ragadó sodrással – most is minden, a Városházán tartott esküvőn Wagner és Mendelssohn nászindulóját, Mozart és Beethoven örökszép melódiáit, rendületlenül hadakozva a hozzá nem értőknek azzal az egyre erőteljesebb követelésével, hogy változtatni kell ezen a ceremóniakoncepción, igénytelen, de népszerű fércművek fölvonultatásával a világkincs klasszikus zene rovására. No, ebbe, ha maga húzza is a rövidebbet, ha távoznia kell is erről a munkahelyről, soha nem egyezik bele. Ő már csak ilyen. Meg nem alkuvó. A minőség forradalmát hirdette s hirdeti mindvégig Németh László szellemi örököseként.

Diákjai a jobb időkben nem egy versenyen világelsők lettek, mára maguk is kiváló pedagógusok, a város hírnevét öregbítő serlegek, díjak tömkelege utal a kivételes pedagógiai pályára, akár csak az a tény is, hogy ő az egyetlen zeneszerző, akinek a könyvei helyet kaptak az általános és középfokú harmonikaoktatás hazai tantervében, s ott szerepel tizenkét harmonikára írt miniatűrje a német Bundesakademie tananyagában is. Kilencvennyolc júniusában lelkendezve jelentette sajtónk, hogy Megyeri Lajos neve az

egyetlen jugoszlávként bekerült a világ kortárs zeneművészeit és zeneszerzőit felvonultató *Ki kicsoda* című cambridge-i kiadványba, élet- és munkarajza immár az interneten is hozzáférhető. Úgy látszik azonban, mindez, a világtól kapott temérdek babér nem elég Szabadkának ahhoz, hogy koszorúba fonva, helyezze őket a művész homlokára, elismerésének, hálájának jeleként megajándékozva őt akár egy városi jellegű díjjal is.

– Hihetetlen, de való, a Tanár úr semmilyen „hivatalos” elismerést nem kapott még szeretett Szabadkájától. Hogyan érinti mindez?

– Zeneszerzőként nem foglalkoztat különösebben a dolog, nem én mondtam, hanem az újságíró, hogy az emberi nemtörődömség, akárcsak az irigység, határtalan, és hát nem is a díjakért dolgozik az ember, hanem azért, hogy a közönségének örömet szerezzen, vagy hogy hozzáértő, szakavatott pedagógusokat, előadóművészeket, zeneszerzőket neveljen. A hazai díj elmaradásánál jobban fáj a negyvenévi munkámért kapott nyugdíjam megalázó összege . . .

– Elszomorító, hogy a művészek, pedagógusok, művelődési dolgozók sohasem voltak megbecsülve ezen a tájon, sőt a világnak sok más táján sem. Ön mégis ezt a pályát választotta. Miért?

– Mivel már a nagyapám is zenész volt, s az apám is, én el sem tudtam képzelni, hogy belőlem valami más lehetne. Annak idején, gyerekkoromban Bácsföldváron olyan tamburazenekar létezett, amelyik operarészleteket játszott partitúrákból, emlékszem, én nagy ládákból böngészttem a kottákat, csodálatos dolgok voltak azokban . . . Egy faluban! És Becsén is, az alsóvárosi művelődési házban operett működött, rendre műsoron volt a *Csárdáskirálynő*, a *Gül Baba*, a *Marica grófnő* . . . Kovács Vera főszereplésével. Manapság már a szabadkai Népszínház is képtelen volna ezek előadására. Hogy mennyire tönkrementünk! De hogy visszatérjek az indíttatásomhoz: a sarokban ott állt a nagyböngő, s az apám mindig azzal tudott jókedvre deríteni, hogy játszani kezdte a *Virágéknál ég a világ*ot. Amikor odaért ahhoz a szövegrészhez, hogy: *recefice bumm, bumm, bumm!*, akkorákat nevettem, úgy hancúroztam, hogy majd kidőlt a szobafal. Vissza is tér ez az élményem egy-egy kompozíciómban. Érdekes, hogy már ötévesen képes voltam fölhangolni a hegedűt. Apám a székre helyezte, én pedig huzigáltam rajta a vonót – borzasztóan tetszett. Amikor észrevette, hogy hajlamom van hozzá, tanítani kezdett az apám, egészen beleizzadt a velem való foglalkozásba, krétával megjelölte a hegedűszáron a fogások helyét, aztán amikor megnyílt a becsei zeneiskola, az el-

ső tanítványai között ott voltam én is. Elhatároztam, hogy a kávéházi, lakodalmi zenélésnél többre viszem, úgy is volt, a szabadkai középiskola elvégzése után beiratkoztam a belgrádi zeneakadémiára. Predrag Milošević tanítványaként zeneszerzést tanultam.

– A zeneszerzést is tanulni kell? Nem elég hozzá a jó hallás, a tehetség?

– Nem bizony. Mert vannak jó hallású, jó képességű emberek, akik el tudnak képzelni egy-egy zenei mondatot, dallamot, de nem tudják papírra vetni. A zeneszerzést ugyanúgy kell tanulni, mint más művészeteket. Vannak dilettánsok, és vannak művészek. Én sohasem hittem túlságosan az ihletben. A vérbeli zeneszerző nemcsak akkor tud zenét komponálni, ha szerelmes, hanem akkor is, ha valaki megrendel tőle valamit, és ő, mint a jó mérnökember, tökéletesen eleget tesz a feladatnak.

– Gyakran rendelnek-e manapság darabot a zeneszerzőtől?

– Á, dehogy! Itt nálunk?! Mindenki mindent ingyen akar. Szaladnak egy melódiával, hogy alkalmazzam zongorára, hogy írjam meg egy slágerhez a kíséretet, írjam alá az akkordokat . . . Ez az egész. A zeneszerző fejében azonban állandóan zsong-bong valamilyen melódia. Más kérdés, hogy van-e ideje papírra vetni. Jó volna, ha a keresetéből, a nyugdíjából meg tudna élni az ember, s társadalmi munkában, önzetlenül tevékenykedhetne a kultúra, a köz érdekében.

– Mi a helyzet az élő zenével napjainkban?

– A gyerekkoromban közkedvelt élő zenét nem becsülik sem mire ma, amióta a szalagok, CD-k, diszkóklubok megjelentek. Nem más ez, mint szegénységi bizonyítvány. A szerzők – noha pontos törvények szabályozzák a jogaikat – ténylegesen elestek a lejátszott műveik utáni juttatástól, illegálisan történik minden, teljesen rendezetlen a helyzet, mivel nincs pénz, senki sem tartja magát a törvényes rendelkezésekhez.

– Minden művészet előtt fejet kell hajtani, mondják, de a zene, az *más*. Vajon miért?

– Mert olyan megfoghatatlan valami, amihez egy művészet sem ér fel. Annyira kimeríthetetlen. Talán a világűr még felfedezetlen bolygóihoz hasonlítanám, a még felfedezetlen tudományos dolgokhoz, mert a zenében megvannak ugyanazok a lehetőségek, amelyek az emberre várnak a tudományban, amelyek még mindig megfoghatatlanok. Valami olyan jó érzést keltő, olyan élvezetes dolog a zene, ami az ember közérzetét hathatósan befolyásolhatja.

– A legközvetlenebb művészet, tartják róla sokan.

– A lényegre tapintott most. Ezért választottam, ezért szeretem. Nem kell hozzá se politika, se nyelv. Egy politikán kívüli, mindenhol alkalmazható valami, amely szálakat fűz az emberek közé. Ezért mondják, hogy a zene az más. Nemesíti a lelket.

– Minden zene? A heavy metal és a turbo is?

– A zene mindent megmond. Ki milyen zenét hallgat, olyan. Nem nagy jövőt jósolok a turbozenének. Ritmusokból összekevert akármilyen. Nem hiszek ebben. Nagy melléfogásnak, abszolút zsákutcának tartom, hogy minden szabályt fölírva, a zenében is az egy-másra épített disszonanciákat kezdjük tanítani előbb, nehogy lemaradjunk a fejlődéstől. Minden zeneszerző az elődeitől tanul, ugye, s várat úgy lehet csak építeni, ha a fundamentumnál kezdjük, nem pedig fölülről, különben összedől. Arra van szükség, hogy a szakmabeli, jó képességű emberek vessék papírra azt, amit gondolnak, éreznek, ők irányítsák a dolgokat, ne a félművelt diletánsok.

– Hogyan fejlesztheti az ember a zenei képességeit, hallását, ízlését?

– Ugyanúgy, mint az anyanyelvét, a zenét is a gyökereiből kell felszívnia. Az anyanyelvű kultúrájánál kezdődnek a dolgok, a népzene-nél, a gyermekdaloknál. Ezt a kultúrát utána kamatoztathatjuk. Amikor még szolfézst tanítottam a zeneiskolában, szigorú tanár hírében álltam, megköveteltem, hogy a magyar diákok száz magyar, a szerbek száz szerb népdalt lekottázzanak, akkor nyugodtan kimehettek vizsgázni. A gyermekdalok és a népdalok a legtisztább forrás. A vajdasági magyar zeneszerzők nemrégiben tanácskozásán fölvetette valaki, hogy hiányzik műveikből a folklór. Minek az, torkollta le egy kolléga, internacionálisnak kell lenni ma. Alig maradtam harmadmagammal, akik azt vallottuk, hogy a zeneszerzőnek igenis ismernie kell a saját gyökereit. Valami olyasmire hasonlít az előbbi vélemény, mint ha azt mondja valaki magáról, hogy jugoszláv. A bukott rezsim nagyon szerette ezt a minősítést, az identitás kérdését elpolitizálva globalizálni igyekezett a társadalmat. Azt hangoztatjuk pro forma, hogy fejleszteni kell az egyéniséget, de hogyan fejlesztheti egy olyan valaki, aki azt sem tudja, honnan jött. Nagyon is támogatom Bartók és Kodály nézeteit, őket választottam példaképemül. A nemzetiségi diákok nálunk nagyon sok mindentől meg vannak fosztva, ha a szülő nem foglalkozik velük eleget – márpedig nem foglalkozhat, mert rohan a megélhetés után –, az iskola nem vezeti el a saját gyökereihez, amire aztán építeni lehet.

– Régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy miért nincsenek ma olyan nagy zenei egyéniségek, mint mondjuk Bach vagy Mozart.

– Mert szerintem szétforgácsolódtak a dolgok. Valaha nem volt ez a szédületes technika, nem voltak oly sok fölösleges dologgal megterhelve a növendékek, sokkal több idejük jutott gyakorlásra, akár tíz-tizenkét óra is, ma egész nap iskolában vannak, kérdés, mikor gyakorolnak. Ezenkívül ma már nagyon sokan vagyunk a világban, annyi a művész, hogy nehéz volna szelektálni. Azelőtt nem volt ennyi szórakozási lehetőség, gyakrabban összejártak az emberek, kedvelték a koncerteket, most atomizálódott a társadalom, el vannak izolálva egymástól az emberek, nehezebb az egyéni érvényesülés.

– Úgy hírlík, a tanár úr egyik hobbija az elektromos hangszerrek, merthogy az elektromos zene egyre nagyobb tért hódít napjainkban. A mai gyerek már nem hegedűt, zongorát, hanem szintetizátort kér az apukájától.

– Az elektronika csak elektronika. Csak mesterséges zene. A szintetizátor népszerűsége épp abban van, hogy akár egy egész kis zenekart képes helyettesíteni, s a dilettáns zenészek is könnyen megtanulhatnak rajta játszani, de nem ajánlom kezdőknek. Zeneszerzésre sem használható jobban, mint a zongora. Akkor vegye meg az ember, ha már a zenei tanulmányok végén tart. Egy szakembernek sohasem lehet fordított úton haladnia. Előbb meg kell tanulni az alapokat, a harmóniát, a kontrapunktot, a zongorázást . . . utána jöhet a többi.

– Ön volt az utolsó dirigens a szabadkai Népszínházban, utána jött Ristić.

– Bizony. És ha belegondolunk: '53-ig opera is volt itt, volt városi kórus, filharmónia, balett . . . És mi van mindebből? Semmi. Nem investálni a kultúrába borzasztó veszélyes dolog. Ismerjük azokat az országokat, ahol ez a helyzet. Mi van ott? Nyomor, háború. Mert a félműveltségénél rosszabb nincsen. Készítik a fegyvereket, s ahol sok a fegyver, ott egyszer el is sül. Nem investálni a kultúrába – annak a vége katasztrófa. Nézzük, mi van minálunk mostan: a pedagógusok sztrájkolnak, föl vannak háborodva, leállt a munka. Nincs iskola. Ha nincs orvos és nincs iskola – kell ennél nagyobb katasztrófa?

– Végezetül mit tartogat szeretett városa számára a tarsolyában?

– Vagyok olyan lokálpatrióta, hogy itteni tehetséges előadók-
kal, itteni szerzők műveit játszattám, énekeltetném el, vesszőpari-
pám az, hogy a pénz itt maradjon, ne vándoroljon el akkor, ami-

kor a mi zenetanárunk kék zacskós tejért sorakozik a boltban, hogy ne ilyen bálokat meg olyan külföldi projekteket pénzeljünk, amiből ennek a közösségnek nincs semmi haszna. Akkor hozzuk el a belgrádiakat vagy akár a New York-i filharmóniát is, ha mi is fölléphetünk náluk. Ezenkívül szeretném előadatni fiatal tehetségekkel a régi kitűnő slágereket. Hogy a fiatalok megismerjék őket, a mi korosztályunk pedig „nosztalgiázzon”. Nem tudom, miért, de szeretem ezt a várost, adni szeretnék még neki, mert rokonszenves a lakossága, hangulatosak, szépek az utcái, persze sokkal szebb volt akkor, amikor még csilingeltek a villamosok, meg aztán érződik itt valahogy a vén Európa lélegzete.

2001. március 10.

AZ ÉLET MAGA A CSODA

*Beszélgetés dr. Gyenizse István atomfizikussal,
a belgrádi Természettudományi Kar
tanszékvezető tanárával*

A szabadkai magyar tannyelvű gimnáziumból indult el a Belgrádi Egyetem Természettudományi Karára '66-ban, négy év múlva diplomázott, s a diplomavizsga utáni második napon azonnal tanársagá választották. Huszonkilenc éve dolgozik ezen a fakultáson, ma mint tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikusjelölt, a fizika megszállottja. S nemcsak hogy szenvedélyes kutató, hanem az ország egyik legeredményesebb tudósa is. Neve patinásan cseng a világ tudományos folyóirataiban, több jeles elismerés és díj tulajdonosa. Az utóbbi tíz évben az országban nincs még egy olyan fizikus, akinek nála több munkája jelent volna meg világszerte, s amelyek megállapításait annyian idéznék saját tanulmányaikban. Itt ülünk most a szabadkai szülőház teraszán, előttünk levendula- és rozmaringbokraival a mediterránt idéző gyönyörű kert, a fekete-fenyő mögött most bukik le a nap, füttyög a sok madár . . . Mi sem természetesebb, mint hogy az élet, a teremtés csodájáról kérdezzük először is a fizikust, a tér, az idő és a matéria jó ismerőjét.

– Hogy mi az élet? Talán így fogalmazhatnák: magának az életnek a jelenléte koronatanúja annak, hogy megvalósult a lehetetlen. Mert ha megnézzük, hogy a szervezetünkben hány atom játszik össze – de nem mint hamiskártyások, hanem mint egy kitűnő filharmonikus zenekar –, és hogy maga az élet a kompromisszumok eredménye, az elektromágneses interakció és a gravitáció interakciója közötti megalkuvásé, aztán ott van az erős interakció magában az atommagban – ha ezt mind egyszerre megfontoljuk, rájövünk arra, hogy maga az élet a lehetetlennek a megvalósulása. És ezért kell az életnek örülni. Minden megadott másodpercben, amit megélünk és átélünk, Beethoven *Örömdáját* kellene énekelnünk. A fizikusok ezt tudják. Ezért van az, hogy a fizikusok között nincsenek vérengző politikusok, nincsenek csalók, mert ha valaki fizikusnak tartja magát, az nem mondhat hazugságokat.

– Mindebből az következik, hogy imádja a hivatását.

– Bevallom, s ezt minden évfolyamon az első órán hangsúlyozom: én nagy-nagy sovíniszta vagyok. Szaksovíniszta. Valóban imádom a szakmámat, mert a fizika az alapja mindennek. Meg vagyok elégedve azzal, amivel foglalkozom – szakterületem a plazmaspektroszkópia –, a szinképvonalakat gyűjtjük, tanulmányozzuk, amelyek alapján megmondhatjuk, milyen viszonyok uralkodnak például hatmilliárd fényévnyi távolságban –, azzal is elégedett vagyok, amit elértem, azzal viszont már nem vagyok megelégedve, ahogyan csinálom. Nálunk ugyanis az utóbbi tíz-tizenkét évben majdnem semmit nem ruháztak be a kutatásba. Mindaz, amivel rendelkezünk a kísérleti laboratóriumban, 1988 előtt érkezett. És csak az iszonyú odafigyelésnek és óvatosságnak köszönhető, hogy a műszerek még mindig használhatóak. Ha a tudományok, a kutatómunka lerongyolódása tovább folyik ilyen ütemben, akkor féltő, hogy három-négy év múlva a világban nem fogják elismerni az egyetemeinken szerzett okleveleket. Ma még kapva kap a Nyugat elsősorban a természettudományi karokon végzett fiataljaink után. Az utóbbi négy hónapban három tanársegéd hagyta ott az én fakultásomat. Elmennek, hiszen itt képtelenek szakmailag előrehaladni és családot alapítani. Noha a kutatómunka világszerte nincs megfizetve – azok keresnek sokat, akik pénzzé teszik az eredményeit –, a mi százötven–százhetven márkás keresetünk, amit a minisztérium folyósít számunkra, mégiscsak szegény. A minisztérium szegénye.

– Ön mégsem panaszkodik soha. Mi a legfontosabb az ember számára, hogy megelégedett legyen?

– Vörösmarty szavait idézném. *A merengőhöz* című verséből: „*Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt, / Ki életszomját el nem égeté, / Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt, / Földön honát csak olyan lelheté.*” De Adyt is idézhetném akár, aki arról ír, hogy az ember a Pénzt tette istenévé, és mindazok, akik azt hajszolják, előbb-utóbb megbotlanak valamiben. Leginkább a saját lábukban. Édesanyámnak és apámnak köszönhetően innen a családi házból vittem magammal azt, ami egyedül értékes az életben: jónak, becsületesnek és dolgoznak lenni. Erre mindenki alapozhat, s az eredmények nem maradnak el. Belgrádban, harmincöt év után én három állomást tudok: az egyik a munkahelyem, a másik a lakásom és a harmadik megint a munkahelyem. Csak így lehet sikeres az ember, alapos, pontos munkával. A mai világ professzionális követel. Kontároknak és amatőröknek nincs helye. Egyéb-

ként nem kell sok a boldogsághoz. Nézem az ismerőseimet, akik öt-hat szobás házakat akarnak szerezni. Minek?! Azelőtt minden második hétvégén hazajártunk. Az utóbbi két-három évben szomorú, hogy nem tudunk. Tavaly bombáztak. Ott voltunk, jártunk mindennap a munkahelyünkre. Mi, vajdaságiak. Akkor, amikor sok belgrádi születésű elment Budapestre. Csodálkozva kérdezték sokan, miért nem jövünk Szabadkára. Azt mondtam: itt élünk, osszuk közösen a sorsot.

– Amikor Szabadkán jár, sokan csodálkozva látják, milyen szép ékszereket készít az atomtudós a papa patinás aranyműves-műhelyében . . .

– Szeretem formálni az anyagot. Ennek az eredménye mindjárt meglátszik. Ellentétben a tudományos munkával, amelyen öt-hat évig is dolgozhat az ember, amíg lesz belőle valami vagy sem. Családi örökség, hogy jó a kézügyességem. Ebben édesanyám áll az első helyen, de édesapám is fiatal korától kezdve az órás- és aranyműves szakmában dolgozik, akárcsak a fivérem, Laci.

– Egy magyar a Belgrádi Egyetem tanszékvezető tanáraként. Nem mindennapi dolog, ugye. Különösen mai viszonylatainkban.

– A kérdés nagyon érdekes. Több szempontból lehet rá megadni a választ. Mint szakember azt mondhatom, hogy kitűnően fogadtak 1966-ban. Egyáltalán nem szóltak meg azért, hogy a szerb nyelvtudásom nem volt a legfényesebb. Segítettek mindenben. Kitűnő volt a kezdet. Akkor az ország minden részéből özönlöttek Belgrádba a tehetséges hallgatók. Úgy éreztük, haladunk előre. Kitűnő hangulat volt, a városban nyugodtan lehetett sétálni, hajnali fél egykor énekelgettünk magyarul a Terazijén mi, vajdasági magyarok, amikor a diáktalálkozóról hazatérőben voltunk, a rendőrök csak ránk nevettek, és azt mondták: csendesebben, fiúk, de csak énekeljete. Közben elmúlt harminchárom-harmincnégy év. Változnak az idők, az emberek, a körülmények. Nagy szerencsém talán, hogy olyan szakemberekkel dolgozok, akik a különböző tudományok doktorai, s akik tudják, értik, mi a világon az igazán értékes, és hogyan kell ember módjára viselkedni. Eddig a munkahelyemen még nem éreztették velem, hogy nem vagyok szerb származású, sőt nagyon megbecsülnek. Erről tanúskodik az is, ugye, hogy tanszékvezető tanárrá választottak. Megbecsülnek, mert dolgozom, eredményesen, különböző javakat nem követelek, és úgy élem az életemet, ahogy itt a családban neveltek: adni, és nem kapni igyekezek. A másik szemszög az, amit minden jugoszláv állampolgár érezhet a maga bőrén az utóbbi tíz-tizenkét évben: hogy nincs meg a személyi és

a vagyonszükséglete. A korrupció és mindaz, ami az utóbbi években történt velünk, felrúgott mindent, ami egy jogállamot képvisel. Ez általános jellegű folyamat, ami nemcsak a magyarokat érinti, s ami mindenkit bizonytalanná tett. Ma kevesen vannak nálunk a fakultáson olyanok, akik Szerbiában születtek. Elmentek, kivándoroltak Amerikába, Kanadába, Új-Zélandba, visszamentek Szlovéniába . . . Én vagyok itt az egyetlen magyar. Valamikor büszkélkedtünk a heterogén összetétellel. Ez egyébként nagyon fontos mindenben. A különböző tájakon született emberek különbözőképpen néznek a dolgokra, és segítenek egymásnak. Ha mindannyian egy faluból valók vagyunk, többnyire mindenben egyetértünk, és ez rossz. Mert az egyetértés borzasztó hátráltatója a tudománynak és mindenféle társadalmi fejlődésnek. Az egymást jóakarattal kritizáló hozzászólások fontosak mindenben. Az utóbbi tíz évben minden megváltozott. Mintha pocsolyában élnénk. Felettünk borzasztó vihar dúl, amely hullámokat kavart, s ezek felszínre hozták az üledéket. Hogy ez az üledék a felszínen van, az már magánál fogva tragédia, de ennél még nagyobb tragédia az, hogy akik kívül vannak, és ránéznek erre a pocsolyára, az üledéket látják meg először. Ennek alapján vélekednek rólunk. Belgrád arculata nagyon megváltozott, nem hasonlít önmagára, új arcok jelentek meg, új beszédmód, új értékek. A főváros talán most fizeti a kamatját mindannak, ami az utóbbi tíz évben körülöttünk történt.

– Sohasem volt kérdés az ön számára, hogy vállalja-e a magyarságát?

– Soha. És büszke vagyok arra, hogy a világban szétszórót tizenötmillió magyar tizenkét Nobel-díjast produkált, ami fantasztikusan nagy dolog.

A feleségem Belgrádban született, szerb, évfolyamtársak voltunk az egyetemen, és mint mondja, irántam való tisztelete jeléül megtanult magyarul. Boldog házasságban élünk. Van egy szép fiunk, aki az apjától és az anyjától is mindig csak munkát látva, maga is munkás emberré vált: a mikrobiológiai kar hallgatója. Visszatérve a magyarságra: elszomorító, hogy az adatok szerint negyvenezer magyar költözött el a Vajdaságból az utóbbi tíz évben. Azok mentek el, akik sokat tudtak mint mesterek, mérnökök stb., a magyarságnak a biológiai és intellektuális gerince most veszélyben van itt a Vajdaságban.

– Hisz-e az atomtudós Isten létezésében?

– Igen. „Hiszek egy Istenben, mindenható atyában.” A részecskefizika és az elméleti fizika ma azt vallja, hogy a másodperc egy

kis részéig nem tudjuk, hogy mi történt a világegyetemmel. Az titok. De ez a titok megvan, és hogy megfejthetetlen, abban nem kételkedem. Ha megnézzük a világ teremtéséről szóló könyveket, látjuk, mi áll azokban. Hogy hat nap alatt teremtette Isten a világot. És mindenki azt gondolja, hogy lehetséges ezt hat nap alatt megcsinálni. Senki nem gondol arra, hogy kinek a napjáról van szó. Emberi napról-e, vagy sem. Tehát egyáltalán nem zárom ki annak a lehetőségét, hogy isteni erő is belejátszott a világ keletkezésébe. Egyébként úgy érzem, a legnagyobb kihívás fizikusnak lenni, mert elvárják tőlünk, hogy megmagyarázzuk, miből lett, hogyan teremtődött és hogy fejlődik mindez, ami bennünket körülvesz. Az elméleti fizika és a nukleáris, azaz a részecskefizika ma azon az állásponton van, hogy a mai világegyetem tágulófélben van. Erről tanúskodnak a színeképvonalak is, amelyek a különböző galaxisokról, szupernóvákról szállítják nekünk az információkat. A mi világegyetemünk, ami nem biztos, hogy az egyedüli világegyetem, táguló formában van, és egyes előrejelzések szerint e tágulás mindaddig folytatódik, amíg – mint a felhő – el nem párolog a térben. A másik elképzelés szerint, amelynek több a követője, egy napon – mi ezt nem fogjuk megérni – meg fog szűnni a világegyetem tágulása, és attól a pillanattól kezdve a kozmosz kezd összehúzódni, amíg egy fekete lyukká nem válik, s utána újra megindul az újjászületés. Egy újabb nagy robbanással. De én állítom, hogy az emberek ezt nem fogják megvárni, mert addig sikeresen tönkreteszik a Földet.

2000. július 2.

JÓ A JÓ OLDALON ÁLLNI

Interjú a Magyar Örökség Díjas Dudás Károllyal

Az anyaország egyik legmagasabb kitüntetését, a '95-ben alapított Magyar Örökség Díjat, amelyet a legkiemelkedőbb magyar szellemi értékek elismeréseként ítélnek oda, a délvidéki származásúak közül eddig egyedül Kosztolányi Dezső kapta meg (posztumusz), valamint egy hónappal ezelőtt Dudás Károly író, újságíró, a *Hét Nap* főszerkesztője, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke és – mint a munkásságát méltató Bíró Zoltán irodalomtörténész fogalmazott: – muszáj-politikus. Az örömteli meglepetés után százával fogadta a gratulációkat kisebbségi létállapotunknak ez a kiváló, emberként is igen rokonszenves, temérdek munkája közepette is szüntelen életderűt sugárzó mindenese, akinek az irodájában a fő helyen Rákóczi portréja függ, a „legkiválóbb magyar szabadsághőse”, „az enyémé”, mondja, aki „az életét tette fel a magyar szabadságra”, s a sorsa mindenben a miénkre, kisebbségi létbe kényszerültekére emlékeztet.

– Ha néhány szóval kellene jellemeznem téged, én elsősorban a bátorságodat, következetességedet és a hűségedet emelném ki. Hű vagy egy világnézethez, egy témához, egy néphez, önmagadhoz . . . Mi ad az embernek ilyen tartást?

– Mindhárom tulajdonság a „csantavériség”-emből következik. Nyilvánvalóan olyan neveltetést kaptam szegényparaszt – mindössze négy-öt holdon gazdálkodó – szüleimtől, akikkel már hatodikos-hetedikes koromban éjfél után keltem és mentem ki a határba kötelet csinálni, megtanultam, hogy nem adnak semmit ingyen, mindenért keményen meg kell dolgozni, meg hát kiváló tanárain, rokonaim voltak, akiknek a példája ilyen erkölcsi tartásra ösztökélt. És ott voltak persze a könyvek. Mint a legtöbb délvidéki magyar gyereknek, nekem is a legkedvesebb olvasmányom az *Egri csillagok* volt, hőseinek tartása, hűsége, bátorsága. Viszonylag korán a kezembe került a *Puszták népe* is, amelyből látszott már,

hogy mennyi a teendő, milyen nyomorúságban él a magyar nép nagy része, nemcsak az anyaországban, hanem még inkább a kisebbségi léthelyzetben, és számomra nagyon gyorsan eldőlt, hogy nem elég odaülni a katedrára és tanítani, esetleg megírni néhány könyvet, hanem a mi helyzetünkben az embernek még rengeteg más terhet is a vállára kell vennie.

– A magyarságod persze, a színmagyar Csantavéren egészen természetes volt . . .

– Persze. Engem arra tanítottak a szüleim, az egész környezetem, hogy keményen védjük a jogainkat, de jó barátságban éltünk a mellettünk lakó dušanovói és višnjevaci szerb emberekkel is, együtt csináltunk sok mindent, de már akkor is ütöttünk, ha bántottak bennünket, viszont soha nem sértettük a másik jogát. Sokat vitakoztunk arról újvidéki barátaimmal, hogy egyesek észre sem veszik, hogyan itatódnak át kisebbségérzettel, hogyan válnak másodrendű polgárokká a saját szülővárosukban vagy választott városukban . . . Vádoltak persze engem magyarkodással, nacionalizmussal is, de nagyon gyorsan választ tudtam adni Illyés Gyulával, hogy „nacionalista az, aki jogot véd, sovinizta az, aki jogot sért”. Ha meg is kellett volna alkudnom annak idején, engem az erőteljes indíttatás, a neveltetésem arra ösztökéltek, hogy bizony, ha kell, csapj oda, vagy menni kell gyertyát gyújtani, tiltakozni a miloševići örület ellen, a béke mellett, a háború ellen, még ha meghurcolnak is érte. Váci Mihállyal vallom, hogy nem elég a jóra vágni, s nem elég csak akarni, nem elég könyvet írni, de tenni, tenni kell. Ez a közösség olyan helyzetben van, hogy ha sokan nem tesznek az érdekében, valóban végveszélybe kerül.

– A *Hét Nap*ban a legnehezebb időkben közölt vezércikkeiben olyan szókimondásról, bátorságról tettél tanúságot, amiért akkoriban börtön is járhatott volna . . . Neked mintha soha nem működött volna a politikai öncenzúra.

– Sokak számára talán ez magyarkodásnak, melldöngetésnek tűnt, holott mindig olyankor ragadtam tollat vezércikkírás okán, amikor úgy éreztem, valamit muszáj kimondanom, elmondanom. Jólesett, hogy miután megjelent az újság, a következő napokban rengetegen fölhívtak, nagyszerű emberek, tudós emberek is, hogy gratuláljanak . . . Ugyanez történt most is: megtörtént a „csoda” – végtére most a Magyar Örökség Díj kapcsán beszélgetünk –, hogy hozzávetőleg száz táviratot, telefonhívást, személyes gratulációt, SMS-t kaptam itthonról és az anyaországból. Kihasznlom most az alkalmat, hogy megköszönjem nekik. Ebben az önző világunk-

ban jólesett. Legalább annyira, mint maga a díj. Persze, tudom azt is, hogy e díjban a szorongatott helyzetben levő délvidéki magyarság melletti kiállás szintén benne van . . . A jókívánságokon kívül voltak tüskék is, egy írótársam azt találta papírra vetni, hogy én pártkatonaként lettem kitüntetve. Pedig hát ez az egyetlen díj, amely sem párthoz, sem kormányhoz, semmiféle hatalomhoz nem kötődik, hiszen kiváló írók, tudós emberek, akadémikusok szavazták meg, nyilvánvaló tehát, hogy legkevésbé a politikai tevékenységemet jutalmazták velem, hanem, azt hiszem, azt a helytállást, amit én itt kifejtettem e közösség megerősítése érdekében az irodalom, az újságírás vagy a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnökeként a kultúramentés terén.

– Írónak indultál, kiváló tollú írónak, húsba vágó témákat fezegettéél. Díjakat is kaptál a könyveidért. Aztán az irodalmi tevékenységet valahogy hanyagolni kezdted. Kilencvenhatban jelent meg a legutóbbi könyved, a *Királytemetés* . . .

– Persze, hogy bánt ez. Mert, tudod – és politikus barátaim most meg fognak haragudni ezért –, én írók társaságában érzem magam igazán otthon. „Normális” írók társaságában. Azokéban, akik Illyés Gyula megfogalmazása szerint arról írnak, ami a talpunk alatt ég.

– Sokan azt vallják, íróemberből nem lesz jó politikus, mert az meghányja-veti százszor is a dolgokat, úgy is mondhatni: döntésképtelen.

– Valóban. Én muszáj-politikus vagyok. Márait idézném azzal kapcsolatban, hogy miért kell beleártania magát egy írónak, újságírónak a politikába. *„Julianus császár egy galilei levelében panaszkodik, szerette volna, ha rétorok, a nevelők, filozófusok segítenék a kormányzásban. De a rétorok és filozófusok, kiket magas állami tisztségekkel kínált meg, óvatosan lemondtak, félreálltak. A császár unszoló levelei kísértetiesen bizonyítják, mennyire nem változott, s milyen kis bögrékben fő a történelem. Egyik tudós lemond a miniszteri tárcáról, fogyatékos egészségére hivatkozik, másik családi körülményeivel mentegetőzik, harmadik rossz híreket kapott a jósdától . . . A bölcsek óztkodtak a politikai hatalom felelősségétől, akkor is, mint ma. Ezért voltak bölcsek . . . És a múltban, mint a jelenben, mindig elcsodálkoznak a bölcsek, ha helyükben a zupás őrmesterek, a kalandorok, a böllérlegények, a becsvágyó félkegyelműek, egyszóval az alkalmi politikusok ragadják meg a hatalmat.”* Mi, amikor 1990-ben megalapítottuk a VMDK-t, nyilván cselekedni kellett. Értelmiségieknek kellett cse-

lekedni. Szétesett ugyan a VMDK, de csináltuk tovább. És azt hiszem, nem voltunk mi rossz muszáj-politikusok. Jobbak voltunk, vagyunk azoknál, akik kizárólag egyéni érdekből, elsősorban karrierizmusból és érvényesülési vágy által sarkallva léptek be különböző pártokba, és kerültek vezető pozícióba. Persze, hogy mi százszor meggondolunk mindent, hiszen az értelmes ember latolgat, tudja, hogy az éremnek nemcsak két, hanem három oldala is van, megnézzük a fonáknak a fonákját is, mielőtt döntenénk. Ma már ez nem divat, ma már az egyéni és csoportérdekek mentén oda lehet a legsötétebb radikális párt mellé is állni, most volt erre éppen példa, és fölháborító, hogy nemcsak politikus, hanem a politikába ugyancsak bekerült íróember is megdöbbenő módon közösséget vállal azokkal, akik ki akarnak telepíteni bennünket, és az életünkre törnek.

– Magyaroknak lenni a Délvidéken – ez írásaid, előadásaid veszszőparipája. Számtalan oldalról körüljártad már ezt a kérdést . . .

– A mi kisebbségi létünk tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy az egyetemes magyar irodalomnak az egyik legkiválóbb írója, a szabadkai születésű Csáth Géza, amikor Trianon árnyékában itthonról, Szabadkáról haza akart menni Budapestre, s a szerb határőr föltartóztatta, Csáth öngyilkos lett. Most megint ilyen helyzetben vagyunk, sőt még fonákabban, hiszen amikor itthonról, Szabadkáról haza akarunk menni Budapestre, akkor nem a szerb határőr tartóztat föl, hanem a magyar. Persze, nagyon örülünk, hogy az anyaország – amelynek nagyon sokat köszönhetünk támogatók és egyebek formájában – végre bekerült az EU-ba, de ezzel a mi helyzetünk még súlyosabbá vált, amit nem lehajtott fővel vetünk tudomásul, hanem például a Művelődési Szövetség nagyszabású tanácskozást szervezett erről, hogy mit tehetnek azok, akik bekerültek azokért, akik kívül rekedtek, s mi a teendője azoknak, akik kinn rekedtek. Ebben a helyzetben nyilván rengeteg feladat hárul az értelmiségre, a politikára, és nagyon örülök annak, hogy mi, akik beleártottuk magunkat a politikába, hasonlóképpen gondolkodunk azzal kapcsolatban, hogy ebből a kutyaszorítóból az egyik kivezető út a magyar állampolgárság elnyerése. Jó, hogy minden párt egyetértett ebben, s abban is, hogy nem kell attól tartani, hogy elmegyünk innen, hiszen aki akart, már elment, mi már maradunk, s itt próbálunk otthont teremteni. Jómagam a Magyar Nemzeti Tanács tagjaként is állíthatom, hogy az MNT rengeteget tett az otthonteremtésért, például kinkeservesen kiküzdöttük azt, hogy Magyarokanizsa legyen ismét Kanizsából, hogy Bácskossuth-

falva Moravicából, azt hiszem, hogy ez a szülőföldünk visszahódításának az egyik formája. A magyar önkormányzatok megtartása pedig számomra nem munkahelyet, politikai karriert vagy sikert jelent, hanem azt, hogy ez a közösség – benne a szórványmagyarság – a magyar önkormányzatok által nagyobb esélyt kap a megmaradásra. Ilyenkor, a választások után az ember egy kicsit kiábrándult, amikor rádöbbsent, hogy az a magyarság, amelynek a felemelkedésére rátette az életét, nem megy el szavazni, vagy a szerb pártok embereire szavaz, mert tőlük várja a boldogulást. Ha mi magunk nem akarunk megmaradni és nem bízunk a saját vezetőinkben, hanem jobban azokban a szerb politikusokban, akik lépten-nyomon becsapnak bennünket, akkor nagy bajok vannak, ezekhez pedig jó orvosok szükségesek. Úgy érzem, ezért van szükség az értelmiség legjobb embereire, hogy álljanak oda muszáj-politikusnak, és próbáljanak az utolsó pillanatban tenni valami konkrétat a közösség érdekében.

– Ha jól tudom, több magas pozíciód ellenére van egy ötvenegynéhány négyzetméteres lakásod meg egy kivénhedt Jugód . . .

– Van már egy tízéves kis Ford Fiestám is, amit a lányom használ . . . Hogy én politizáltam, abból esetleg a lapomnak volt haszna, meg a kultúránknak, hogy amikor eldőlnek a dolgok a tárgyalásokon, valamivel többet tudok tenni értük. Például óriási sikernek tartom, hogy tizenöt végveszélyben levő magyar művelődési házat sikerült följújtatunk anyaországi támogatással, fölépíteni a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetet stb.

– Mi a véleményed az utóbbi időben elharapódzó magyarverésekről?

– A *Hét Nap*, amelynek idestova tíz éve vagyok főszerkesztője, nagyon körültekintően járta körül ezt a kényes ügyet. Volt, aki felfújta, volt, aki politikai poénokat akart belőlük kovácsolni. Nem kell kitalálni ezeket a veréseket, hiszen Trianon óta állandóan megaláznak, tizedelnek, peremre szorítanak bennünket. Nyilvánvalóan elmélyültebben kellene foglalkozni ezzel, felméréseket végezni. Ezek atrocitások – bárhogy nem tetszik is ez a szó Koštunica kormányfőnek –, többnyire azok követik el őket, akik nemrég jöttek erre a vidékre. Fölhívtuk nemegyszer a figyelmet arra, milyen veszély fenyegeti nemcsak a magyarokat, hanem a többi kisebbséget is, ha erőszakkal megváltoztatják az etnikai arányokat. Idejönnek emberek egy más kultúrából, más munkaszokásokkal, akik jó része háborús nyereszkdésből él . . . És nem is ezek a verések az igazán fájdalmasak, hiszen ezeket a fiatalok ki-

heverik, sokkal fájdalmasabb az, amit szisztematikusan tesznek több évtizede: peremre szorítanak bennünket az élet minden területén, kisémmiznek, privatizálják a birtokainkat, lassan már mindenütt béresek leszünk a saját szülőföldünkön.

– A magyarság képzettségi szintje is elszomorító.

– Vajon mik ennek a gyökerei? Én ezt elég mélyrehatóan vizsgáltam annak idején, amikor szociográfiával is foglalkoztam. A „felszabadulás” után, amikor a második elnyomás kezdődött, a földeket elsősorban az ide vezényelték kapták, és nem az őslakók. Nagy részük, mivel nem tudott bánni a földdel, eladta az őslakóknak, s azon a pénzen, amit kapott, a gyerekeit iskolába küldte, a földet megvásárolt őslakos meg kivette az iskolából a fiát, hogy dolgoztassa. Kisebbségi politizálásunknak egyik mulasztása, hogy nemigen foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel. Mindig el voltunk keveredve a választásokkal, amelyek fontosak ugyan, de elhanyagoltuk a gazdasági kérdéseket, amelyek mindennek az alapja. Nem igazán mértük föl, hogy melyek a teendők, s miként kerültünk mi az élet peremére.

– Mit hozott az új világrend, amelytől oly sokat reméltünk, de oly keveset kaptunk?

– Én mindennek ellenére derűlátó vagyok. Volt egy írásom, a *Jó a jó oldalon állni* című. Kifejtettem benne, hogy nekem megadta a sors, hogy annyi rendes, értékes magyar emberrel találkozok, harcostársi, baráti viszonyba kerüljek, itthon, az anyaországban, a Kárpát-medencében és szerte a nagyvilágban. Nagyszerű emberei vannak ennek a népnek, kiváló tudósai, írói, sportolói, amiért azt hiszem, hogy ez a nép nem sülyedhet el. Ez egy emelkedő nemzet, amely most meglehetősen súlyos helyzetben van. Főként a nemzet elcsatolt részei, köztük elsősorban a Délvidék. Isten malmai lassan örölnék, de jól örölnék, és a világ kereke mégiscsak jó irányban halad. Ha itt fordul a helyzet, s végre magára talál a magyarság egésze – én talán nem érem már meg, de megérik a mostani fiatalok –, jobbra fordulnak a mi dolgaink is. Nem szabad elfelejteni, amiről én az első írásaimban írtam a 70-es években, hogy megszűnik a magyar nyelvű oktatás, művelődés, például a Szerémségben, hogy szétverik a művelődési egyesületeket, és lám, most, a huszonegyedik század elején újjáélednek ezek a művelődési egyesületek, iskolák, óvodák, együtt tanul magyarul három generáció: nagyapák, apák, unokák . . . Tehát azt hiszem, hogy a fogyatkozásunk és elöregedésünk közepette is vannak olyan biztató jelek, amelyek az embert még mindig cselekvésre ösztönzik. Örülök, hogy a muszáj-politizálásban olyan társaim is vannak,

akik önzetlenül vállalják a feladatokat. Megtiszteltetés, hogy ezekkel az emberekkel együtt tolhatjuk nemzeti közösségünk szerkerét. Jó a jó oldalon állni.

2004 novembere

AKI KORPA KÖZÉ KEVEREDIK . . .

Tóth László szabadkai ügyvéd a közbiztonságról

Tóth László annak idején a szabadkai kerületi bíróság tanácsvezető büntetőbírójaként arról volt ismert, hogy száz „kemény” ítélete közül kilencvennégyet „első nekifutásra” megerősítettek. Az ő nevéhez fűződik a sorozatos Tisza menti (Égető-, Törteli-, Boross-féle) gyilkosságok tárgyalása, aztán fényes karriert ígértek neki, eljuthatott volna egészen az igazságügy csúcsáig. Ő azonban úgy vélte, nincs szebb az ügyvédi hivatásnál, s maradt a „kaptafánál”. A szabadkai kávéházi cigányprímások, ha feltűnni látják az ajtóban délceg alakját, széles karimájú, fekete posztókalapját, a lábszárát verdeső, hosszú felöltőjét, tüstént rázendítenek a nótájára, hogy azt mondja: *„Inkább leszek betyár az alföldi pusztán, mintsem leszek szolga a császár udvarán!”*

– Mondja, „doktor úr”, miért épp ez áll közel a szívéhez? Korruptnak tartja netán legfelsőbb szintű igazságszolgáltatásunkat?

– Ezt nem állítom. Van talán bizonyos hajlam a kollégákban, hogy a hatalomnak tetsző dolgokat műveljenek, de a tapasztalatom épp az, hogy a legtöbb kollégában megvan a betyárbeccsület: nem lehet megvásárolni sem szép szóval, sem mással. A nótával talán azt hangsúlyozom, hogy nem vagyok senkinek sem a fizetett embere, én „magános farkas” vagyok. Hatalmas cserék történtek az igazságszolgáltatásban persze, egészen kezdők is szóhoz jutottak, sok bíró lemondott, elment ügyvédnek. Mert túlterheltek a bírók, és idegileg ki vannak készülve. Itt, ugye, emberéletekről, emberi sorsokról kell döntenet, és sem erkölcsileg, sem anyagilag nem kapták meg azt a társadalmi megbecsülést, ami a világ minden más részén megilleti őket. Éppen, mert az igazságügyet tartják az egyik legkényesebb, legneuralgikusabb foglalkozásnak.

– Nemegyszer olvashattuk, hallhattuk, hogy ezt meg ezt az ügyészt, bírót meggyilkolták . . .

– Nálunk is fölvetették már annak a gondolatát, hogy külön rendőrséget szervezzenek a bírók védelmére. Ma a bíróságra bevihet

akár egy aknavetőt is bárki . . . Egy maroknyi biztonsági ember nem képes ellátni nagyobb védelmi feladatokat.

– Önt érte-e valamilyen bántódás a hivatalából eredően?

– Az egyik elítéltem anyja évekig azzal fenyegetett, hogy megöli az egyik fiamat. Hogy tudjam meg, mi a szülői fájdalom. A palicsi Pejanović-féle gyilkosságban – ez volt az első rejtélyes a Marinko Magda-féle gyilkosságsorozat előtt – engem neveztek ki hivatalból a súlyosan megsebesített leányzó védőügyvédjévé. Elvállaltam a mundér becsületéért. Mert pénz, ugye, csak jelképesen jár ilyesmivel. Másnap égett a cégtáblám . . . Ügyészhelyettes koromban az egyik elítélt, akinek én voltam a vádlója, krumpliban rejtett egy levelet, úgy küldte el a másik cellában ülő tettestársának, és ezt üzenté benne: alig várom, hogy szabadlábra kerüljek, hogy összetörjem annak az ügyésznek a csontjait, aki mindent összehazudozott rólunk . . . Fölkínáltak nekem akkor szolgálati fegyvert is, de nem fogadtam el, mondván: ha akarnak, úgyis kinyiffantanak, nem fogják megvárni, amíg előrántom. A babonát ugyan mindig is utáltam, de hiszek egyfajta végzetszerűségben: ha az van megírva a nagykönyvben, hogy az embernek el kell patkolnia, elmehet akár a bánya mélyére is, ott is utoléri a sorsa . . . Általában nem gondolok ilyesmire, amikor dolgozom.

– Azért csak lehet valahogy védekezni a gonosztevők ellen . . . Borzasztó olvasni napról napra a híreket közbiztonságunk siralmas állapotáról.

– Védekezni lehet, de szerintem nem a drága biztonsági fölszerelésekkel. Az kidobott pénz. Akár testőrt is fogadhat az ember, s lehet, hogy épp ő lesz a gyilkosa. Apám, aki egyszerű parasztember volt, egy nagy bölcsességet hagyott rám. Ezt mondta: „Vigyázz, fiam, mert aki korpa közé keveredik, azt fölfalják a disznók!” És én ezt nagyon sok védencemnek elmondtam, akik vagy bűnösök voltak, vagy a bűnösség határán álltak.

– Megvilágítaná ezt egy példán keresztül is? Mondjuk, a Takács-féle legújabb szabadkai gyilkosságnak melyek lehettek az indítókai?

– Nem ismerem tüzetesebben az esetet, de szerintem belementek valamilyen ügyeskedésbe. Mert olyat nekem senki se mondjon, hogy egyik napról a másikra tisztességes úton hatalmas értékeket lehet fölhalmozni. Nem vitatom, hogy szorgalmas emberek voltak, de egy kicsit megszédültek talán a lehetőségektől, s belementek olyan dolgokba, ami lehetővé tette, hogy olyanok közelébe kerüljenek, akik megcsinálták azt, amit megcsináltak. A legnagyobb óvintézkedések ellenére is.

– De hát nemcsak a dúsgazdagokat érik rablótámadások, hanem egy-két karton cigarettáért, néhány dinárért is ölnek embert ma . . .

– Feltételezik, hogy nagyobb összeg van náluk! Való igaz, hogy az emberi élet ma ezen a tájon egy fabatkát sem ér, visszajött a frontról a rengeteg önkéntes, aki nem tud magával mit kezdeni, nincs munkája, vagy ha lenne is, nem tud, nem akar dolgozni. Véleményem szerint ezek az állapotok kicsúcsosodásai egy évtizedekig tartó folyamatnak, s mindenképpen a gazdasági helyzetünk függvényei. Ez okozta egész társadalmunk erkölcsi leépülését. Már bíró koromban, úgy tíz–tizenöt évvel ezelőtt is az volt a jelszó, hogy harcoljunk a gazdasági bűnözés ellen. De csak a kisembereket állítottuk bíróság elé, vagy azokat, akik szembe mertek szállni a hatalmasokkal. Tehát a társadalomnak egyfajta szemforgató politikájával találkoztunk már akkor is. A kisembereken verték el a port. A menő fejek meg azok voltak, akik rengeteget loptak, s nekik a hajuk szála sem görbült meg. A nép látta és érezte, hogy valami nem stimmel. De akkor még volt némi gazdasági tartalom.

– Ma pedig?

– Most már gazdasági tartalom nemigen van. Folyik ugyan egy gazdasági koncentráció, a gátlástalan ügyeskedők kezében nagy vagyon összpontosul, s őket nem bántja senki.

– Kivéve a bűnözőket! . . . Nem jó hát gazdagnak lenni ma?

– A legjobb dolog a világon gazdagnak lenni. De nem anyagi vonatkozásban. Hanem lelkileg. Érzelmekben.

– Mit kellene tenni, hogyan lehetne végre nyugodt az éjszakája gazdagnak s nem gazdagnak egyaránt? Hogyan lehetne megerősíteni a közbiztonságot?

– Jelszavakkal biztosan nem. Nem akarok pesszimista lenni, de én egyelőre semmilyen megoldást nem látok azonkívül, hogy az embereknek maguknak kell óvatosabbnak lenniük, jól megválogatniuk, kikkel tartanak kapcsolatot. Ne keveredjenek „korpa közé” előnyös pénzszerzési lehetőségek végett sem. Az ember élete mégiscsak drágább mindenféle vagyonnál. Nekünk van állítólag – számbelileg legalábbis – a legerősebb rendőrségünk a világon, de még ha háromszor ekkora lenne, sem javulna sokat a helyzet. Vannak ugyanis kivédhetetlen esetek . . . Ismétlem: amíg itt a gazdasági helyzet nem változik meg, amíg nem érjük el azt a szintet, hogy az emberek, fiatalok, öregek, munkát találjanak, hasznos elfoglaltságot, s hogy a munkájukból tisztességesen meg is tudjanak élni, addig nem sok reményt látok a közbiztonság javulására.

– Végezetül: miért van az, hogy a legsúlyosabb bűnesetek most a Tisza mentéről áttevődtek az eddig viszonylag békésnek tartott Szabadkára? Tudomásunk szerint a szabadkai börtönben „telt ház” van.

– Ehhez alaposabb szociológiai tanulmányra volna szükség, az elkövetők vallomására. Így csak találgathatok. A határ közelsége mindenképpen kihat erre. Szabadkát sokan Szerbia Hongkongjának nevezik. Itt megy ki s jön be az áru, a határforgalom itt a leg-erősebb. Az ócskapiac szerintem csak a kisebb bűnözésre van kihatással. Esetleg, ha valaki nagy vagyont koncentrálna a piacon (például mint Car, akinek a családját Agaticékkal együtt ölték meg), akkor kiteszi magát céltáblának. Rablópandúrok mindig is voltak, amióta az emberiség létezik, ma Dunát lehetne rekeszteni velük. Mászt nem mondhatok: Legyünk óvatosak!

1996. március 10.

AZ UTOLSÓ TRANSZPORT

*Dr. Rosenberg Lászlóné Spitzer Dóra
a szabadkai zsidók meghurcoltatásáról*

A holokauszt ötvenedik évfordulójáról emlékezik meg a világ, az emberiség túlnyomó többsége azzal az eltökélt szándékkal, hogy olyan borzalom, olyan észbontó embertelenség, mint akkor, 1944-ben történt, még egyszer ne ismétlődhessék meg, abban a meggyőződésben, hogy szakítani kell az embereket nációk szerint beskatulyázó ostoba előítéletekkel, s a másság iránti tolerancia, egymás emberi értékeinek a megbecsülése kell hogy vezessen bennünket. Egy szabadkai zsidó asszony, dr. Rosenberg Lászlóné Spitzer Dóra (1915) így emlékezik a családjával történetekre:

Ezerkilencszáznegyvennégy tavaszán Dóra néni huszonnyolc éves fiatalasszony volt, a férje, Rosenberg László munkaszolgálatos orvosként valahol Németországban dolgozott, a bátyját pedig, aki szintén orvosnak készült Belgrádban, a Veszprém megyei Szentkirályszabadjára vitték. Édesapja Szabadkán üveg- s porcelán-nagykereskedő volt, a Rudics utcában (ahol ma is üvegbolt működik) nyitott üzletet. Az alábbiakban Dóra nénié a szó.

*

– Ezerkilencszáznegyvennégy március 18-án az édesanyámmal Pesten voltunk, ott akartunk találkozni az öcsémmel, aki három nap szabadságot kapott. Tizenkilencedikén arra ébredtünk, hogy rengeteg repülőgép kering a levegőben. Kiderült, hogy itt vannak a németek, megszállták Budapestet. Borzasztóan megijedtünk. Az öcsém, ahogy megérkezett, máris fordult vissza, sietett az egységéhez, mi pedig az esti gyorssal megindultunk Szabadkára. Elsötétítés volt mindenütt. Szabadkán is nagy, letakart kamionok álltak az utcákon. Bent voltak a németek. Az édesapám várt bennünket, kétségbe voltunk esve, nem tudtuk, mi lesz velünk. Másnap apám azt mondta, gyerekek, maradjatok itthon, én me-

gyek kinyitni az üzletet, és majd meglátjuk, mi lesz tovább. Egy ideig a rendes kerékvágásban folyt az életünk, amíg életbe nem léptek az új törvények. Aztán egy éjszaka felzörgettek bennünket, és elvitték édesapámat. Topolyára hurcolták. Volt egy nagyon rendes segédünk, és ő elment meglátogatni, beadni neki valami étel-
met. Láta, de nem tudott a közelébe férközni.

Apámat aztán bevagonírozták. Meghallottuk, hogy itt, Szabadkán áll a szerelvény, kirohantunk mindjárt élelemmel, de a közelébe sem engedtek bennünket. Apám aztán valahol kidobott egy levelezőlapot, és ezt egy rendes ember postázta nekünk. Az állt rajta, hogy készüljünk föl a legrosszabbra, de „szereljük föl” magunkat jobban, mint ő, jó cipőkkel, meleg ruhákkal . . .

Minket áprilisban kivittek a gettóba.

– Hol volt a gettó Szabadkán?

– Több helyen. A Láng utcában (a volt zsidó kórházzal szemben), aztán a Novák házban, ahol most a Solid cipőgyár van, meg a teherpályaudvarnál és a Kertváros egy részében (ott laktunk mi is) és a Párhuzamos útnak a jobb oldalán, egészen a Majsai hídig.

– Milyen körülmények között éltek a gettóban?

– Viszonylag tűrhető hely volt az, már annyiból, hogy négyen lakhattunk egy szobában. Mi például a Gutwein-villában voltunk elszállásolva, egy hatszobás szép épületben. A tulajdonosok meg beköltöztek a mi házainkba. Úgy gondolták, hogy ha a teherpályaudvar körül bombáznak, mi legyünk az áldozatok, és ne ők. (Gutweinék németek voltak, de itt éltek Szabadkán, és nagyon rendes embereknek ismertük őket. A családfő gyógyszerészként dolgozott, a Blum patikát vette át.) Tehát mondhatnánk úgy is, hogy egyszerű lakáscsere történt. Mi kaptunk egy szobát, ahol az édesanyám, a nagynéném, az unokahúgom s én laktunk, a mellettünk levő szobában lakott Blumenberg Magda, azaz Klopferné, a nővére, az édesanyja és a kislánya. A másik szobában lakott a Klopfer család: Klopfer Lili, Bergerné Klopfer Tera, Lili lánya, Márta és az öreg Klopfer néni. A következő szobában lakott Hauserné, a sógornője, az unokahúga és a kislánya. Volt egy kicsi gardrószoza, lezárt szekrényekkel, ott húzták meg magukat az idős férfiak, hetven fölött jártak már mind: Hauser bácsi, Klopfer bácsi és a többiek.

Nekünk nagy szerencsénk volt, mert megértettük mindannyian azt, hogy itt alkalmazkodni kell egymáshoz, úgyhogy soha nem esett köztünk egy rossz szó sem. Ha valaki tudott étel-
met szerezni, az mindenkinek adott belőle.

– Hogy jutottak élelemhez?

– Először is vittünk magunkkal zsírt, szalonnát, sonkát, kolbászt – az mindenkinek volt –, s vittük a jégszekrényeket is meg a bútor egy részét. Ezeket ki lehetett vinni a lakásokból, a többit pedig egy szobában lepecsételték. A szomszédok is oda vitték a mi házukba, a Gombkötő utca 19. alá a holmijukat. Oda volt bezsúfolva minden. A fekhelyet és a szekrényt magunkkal vittük a gettóba, hogy lakályosabbá tegyük az új otthonunkat, mert azt gondoltuk, ugye – milyen naivak voltunk is! –, hogy kihúzzuk a háború végéig, mivel már közeledett a front. (Minket júliusban vittek el, és októberben Szabadka már fölszabadult!) Az utolsó percig azt hittük, hogy nem lesz idejük elhurcolni bennünket.

– Máshol előbb történt meg a gettósítás mint Szabadkán.

– Mi voltunk az utolsó transzport, akiket kivittek az országból. Ebben az is közrejátszott talán, hogy a lakosság itt jóindulatú volt. Akárcsak most is! Itt ugye vegyes lakosság él, és a mentalitásunk egészen eltér más emberektől, valahogy türelmesebbek vagyunk egymáshoz. Persze lehet, hogy én naiv ember vagyok, de én így látom. Az üzletünk alatt a Rudics utcában volt három hatalmas pince, és az egyiket ki kellett üríteni, hogy átalakíthassák légoltalmi pincévé. Én a főpallértól, akit a város fölfogadott a munkálatokra, kaptam egy hivatalos pecséttel ellátott engedélyt, hogy bármikor, amikor szükség van rám, éjjel-nappal járhatok-kelhetek a városban. A zsidóknak ugyanis tíz óránál előbb nem volt szabad elhagyniuk a gettót, és este nyolc után sem. Úgyhogy mindennap hét órakor már ott voltam az üzletben, az emberek dolgoztak, a volt alkalmazottaink pedig hurcolták át az árut az egyik pincéből a másikba. Amikor elkészültek a munkával, azt mondja nekem a pallér: tudja mit, nagysága, én magánál felejttem ezt az igazolást, szüksége lehet még rá. Nagyon hálás voltam neki. Tehát én később is szabadon járhattam be a városba. Voltak ismerős kofáink, csantavéri asszonyok, akik eltették nekünk az élelmet, a tejet, a túrót, mert azt zsidónak nem volt szabad venni. Volt velünk, ugye, két kisgyerek, kellett nekik a tej. Szóval én egy kapualjban találkoztam az árusokkal, és ott megvettem mindent, ami kellett, és bevitettem a gettóba.

– A sárga csillagot hogy kellett viselni?

– Jó erősen rá kellett varrni a ruhára, a szívünk fölé, nem volt elég, hogy csak a hegyei legyenek odaerősítve. Ezt szigorúan ellenőrizték. Szóval a gettóban mindenkinek megvolt a maga feladata, mindenki tudta, mit kell beszereznie, és csináltuk, ameddig

lehetett. Pontosan május 16-áig. Tizenötödikén este ájtött hozzánk dr. Deneberg fogorvosnak a húga, Kata, egy jópofa talpraesett asszony, kisírt szemekkel, és ezt mondta: gyerekek, olyan értesítést kaptunk, hogy holnap visznek bennünket. Siessetek, főzzetek, amit csak tudtok! Ugyan, Kata, ha tudtuk volna, hogy ilyen rémhíreket hozol, be sem engedünk! – tromfoltuk le, és azzal lefeküdtünk. Nem készültünk, nem csomagoltunk. Pedig a teherpályaudvaron ott álltak már a marhavagonok. Azt hittük, hogy az lehetetlen, nincs már idő, hogy elvigyenek bennünket. Addig csak a munkaszolgálatos férfiakat vitték el Szabadkáról. Egyszer csak mégis jönnek, puskatussal zörgetnek: gyerünk, készülni, harminckilós csomagnál nem lehet többet vinni . . .

– Mit vihettek magukkal az útra?

– Amit a hátunk elbírt: ruhaneműt és egy kis élelmet. Értéktárgyakat nem. Hagytunk némi pénzt egy segédünknel, és ő – rendes ember lévén – a visszajövetelünkkor hiánytalanul visszaadta nekünk mind . . . Szóval bevagoníroztak bennünket, és Bácsalmásra vittek. Aztán egy bábaasszony megvizsgált, hogy nem rejtegetünk-e valami értéktárgyat. Énnekem a karikagyűrűm volt meg, de lehúztam az ujjamról, és odaadtam az unokanővéremnek, aki kijött hozzánk a pályaudvarra elbúcsúzni. (Egy magyar újságírónál volt férjnél, Laták Istvánnál.) Megőrizte nekem, itt van most is az ujjamon. Szóval megérkeztünk Bácsalmásra, nagyon rossz lelkiállapotban . . .

Megint sorakoztunk, megint bábaasszony, megint elvették tőlünk azt, amiről úgy gondolták, hogy több, mint amennyi engedélyezve van. Akkor már ott voltak a topolyaiak és a bajsaiak is, közöttük a barátnőim. Vártak bennünket, és mivel Bácsalmás tömve volt zsidókkal, széthúzódtak, helyet csináltak nekünk. Ők még parasztszekérrel tudtak odautazni, és magukkal vihették a fontosabb dolgokat. Úgyhogy még szalmát is kaptunk tőlük. A malomban és a környékén, az iskolában voltunk elszállásolva. Akinek nem jutott itt férőhely, az a fészerekben húzódott meg. Meleg volt, nem esett eső . . . Ezt is átéltük.

*

Június valahányadikán újra bevagoníroztak bennünket. Mondták, hogy Szabadka ide, Topolya oda stb. A barátnőm, akinek volt egy aranyos kisfia, így szólt hozzám: Dóri, maradjunk együtt. Senki sem tud bennünket ellenőrizni. Gyertek velünk! Minket,

gyerekeseket kivisznek speditőrön, nem kell cipekedni. Nem tudom, megézés volt-e vagy valami más, de azt mondtam neki: ne haragudj, ahova a sors dob bennünket, oda fogunk menni. Úgy is lett. Bevagoníroztak, és megérkeztünk egy Miskolc előtti állomásra. Ott megállt a szerelvény, kettévágták, és az eleje ment tovább (később megtudtuk, hogy Auschwitzba), mi pedig visszafordultunk. Nahát, visszavisznek Szabadkára, örvendeztünk, de hát nem haza vittek, hanem – mert Auschwitz teli volt már, nem tudott bennünket befogadni – Ausztriába, Strasshof bei Wienbe.

Ott egy régi temetőben, egy szabad térségen kivagoníroztak, és ott-tartottak három napig. Kijöttek hozzánk valamilyen gyártulajdonosok, nagygazdák, és kiválasztották közülünk azokat, akikről a testalkatuk alapján úgy gondolták, hogy a legmunkaképesebbek. A mi családunk elhatározta, hogy lesz, ami lesz, de mi együtt maradunk. Egy csoportba tömörültünk, és ha valakit kiválasztottak a társaságból, akkor az valahogy ügyesen kicserélődött, és visszaállt mellénk. Ott volt a nagynéném, a nagybácsim, az unokahúgom egy kicsi gyerekkel, öregek, gyerekek . . ., sánta is volt köztünk. Elkerültünk egy lágerbe. Ott is kiválogatták a társaságot, és ott is megmaradtunk. Aztán elvittek bennünket egy bombahüvelygyárba, Linztől száz kilométerre. Nem volt nagyon rossz hely. Sok volt itt a francia fogoly, a francia meg a lengyel civil munkás, szerb hadifoglyok is voltak közöttük, de nem volt szabad beszélgetnünk velük. Ezt egy ideig valahogy ki lehetett játszani. Én akkor még egy kicsit beszéltem franciául, úgyhogy megértettem magam velük. Nagyon rendesek voltak hozzánk.

– Dóra néni mit csinált ott?

– Utcamunkát. Strassenarbeit . . . Takarítottam az utcát, rozsdás csöveket smirgliztünk és festettünk. Esett az eső, fújt a szél . . . Aztán, amikor megjött egy vagon a bomba farkával, azt ki kellett rakni. Az édesanyám egy ideig bent dolgozott a gyárban mint takarítónő, utána őt is kitétték az utcára. Az orosz barakkokat kellett takarítanunk. Mi meg istállóban laktunk, amit nem használtak. Az egyik részében régi faágyak voltak, a másik részébe, ahol mi laktunk, új vaságyakat tettek be szalmával. A falak viszont teli voltak poloskával, és öklömnyi bolhák ugráltak mindenfelé. Nem lehetett ellenük védekezni.

Az élelmezésünk meglehetősen volt, csak kevés. Azt ettük mi is, amit a francia foglyoknak főztek. A francia szakács azért mindig úgy nézte, hogy egy kicsit többet kapjunk. De amúgy is, a franciák, amit csak tudtak, segítettek nekünk a munkában.

A fölülvigyázóink váltogatták egymást. Volt egy fiatalember, akit mi Pepinek hívtunk. Az afrikai frontról jött vissza, de megjárta a keleti frontot is. Nem lehet azt mondani, hogy rosszul bánt velünk, de valahogy komiszkodott mindig. Őt aztán fölvaltotta egy SS-katona, aki annyira megsebesült a fronton, hogy az egyik kezét alig tudta használni. Jóindulatú ember volt, s beleszeretett az unokahúgomba, aki nagyon szép asszony volt. Aztán ő is elment, és jött egy ukrán felügyelő, valami borzalmas alak, aki úgy verte a fiatal lányokat, mint a répát. Nagyon jól bánt velünk viszont az Obermeister, a gyár atyáúristene. Mind a három fia elesett a fronton, úgyhogy elege volt már a háborúból, és mindent megtett értünk, amit emberileg megtehetett. Amikor elmentünk panaszra hozzá, hogy vernek bennünket, azt mondta: nem engedem meg, hogy az embereimet üssék. A felesége szintén nagyon jóindulatú teremtés volt. Dolgozott közöttünk egy tizenhat éves forma fiú is, aki egy hosszú női bugyiban járt-kelt, és mivel jött a tél, az Obermeister felesége megszánta, és adott neki egy nadrágot. De nehogy valakinek megmondja, parancsolt rá, mert akkor neki vége.

Ez tartott úgy november végéig. Akkor elvittek bennünket újra Strasshof bei Wienbe. Egy éjszakát a szabad ég alatt töltöttünk, zuhogó esőben ültünk a hátizsákokon, és egymást melengettük a fejünkre húzott pokrócok alatt. Egypár napig ott tengődtünk, akkor ismét bevagoníroztak bennünket, és Bergen-Belsenbe vittek, a borzalmak színhelyére.

Kilenc kilométert kellett gyalogolnunk az állomástól a táborig. Hegyek fel. A koncentrációs táborban aztán hideg, pizok, sok halott és minden, ami ezzel jár. Appelt kellett állnunk naponta kétszer. Tudja, mi az? Föl kellett sorakoznunk ötös sorban, minden barakkból kijöttek a foglyok, és nagy sokára kijöttek az SS-ek is megszámlálni bennünket, hogy hiánytalanul megvagyunk-e. De hát onnan nem tudott a madár se kirepülni, szögesdrót, sorompók voltak mindenfelé. Kiálltunk, mondjuk, reggel hét órakor fagyos télben, és úgy tíz óra körül kivánszorogtak a tiszték. Akkor hol stimmelünk, hol nem, megint elmentek, hogy összestimmelődjünk, szóval egyfajta kínzás volt ez is. Ott álltunk a hidegben, csonttá fagyva, úgy érezte az ember, mintha ortopéd cipő volna a lábán. Hatalmas barakkokban laktunk, több mint ezer ember volt a mienkben. Volt ugyan egy kályha, akkora, mint egy asztal, és fűtöttünk is benne, de meg sem éreztük, mivel a barakknak nem volt mennyezete, csak cserepes tetőzete, s reggelre jégcsapok lógtak a fejünk fölött.

– Mit kaptak enni?

– Egy két és fél centi vastag fűrészporos kenyér volt a napi adag meg egy szelet marharépa, valami homokos vízben kifőzve, aztán hetenként kaptunk egy vékony szelet mű szalámit, hatvanan osztoztunk egy kis rúdon, és mindenki kapott egy kávéskanál túrót egy hétre . . . És reggel valami fekete lötytyöt, amit néha arra használtunk föl, hogy megmossuk benne a hajunkat. Összegyűjtöttük melegvízként. Víz volt ugyan bőven, de borzalmasan hideg, abban nem lehetett haját mosni. Éjjel ketten összebújtunk az ágyban, emeletes priccsek voltak, melengettük egymást, s ha elhalt az egyik felünk, azt mondtuk: forduljunk meg. Akkor egyszerre megfordultunk.

*

Aztán megérkezett a tavasz, és átvezényeltek bennünket egy fabarakkba, hogy ott – nagyon melegünk legyen. Nem beszélve arról, hogy amint melegebbre fordult az idő, rögtön elkezdtek bántani bennünket a tetűk. Persze, megfenyegettek, hogy ha valaki flekktífuszos lesz, ránk gyűjtják a barakkot. Öltük hát folyton a tetűket, amikor nem kellett appelt állni, keresgeltük őket a ruhák között. Mosni csak hideg vízben tudtunk, és hát nem volt szappanunk . . . A mi táborrészünk vagy öt-hat barakkból állt. Mi voltunk a Sonderlager, a különleges elbírálás alá eső csoport. Ne feledje, akkor már 1945-öt írtunk, s akkorra már megszelídültek egy kicsit a németek . . . Az a hír járta, hogy ki fognak bennünket cserélni gyógyszerért, Svájcba küldenek. És hogy az előző csoport is Svájcba ment. A fenét. A gázkamrákba vitték. Emlékszem, vöröskeresztes csomagot osztottak egyszer. Abból nekünk négyünknek egyujjnyi szalonna jutott. Volt egy olyan címzésű csomag is, hogy: Für die altesten Juden. (A legidősebb zsidóknak.) Oda lett adva nekik, és mindegyikük ehetett belőle egy-egy falatot . . . Szóval mi voltunk a mutogatni való csoport, mindig hozzánk invitálták az újságírókat, akik látni akarták a koncentrációs táborokat, hogy megtudja a világ: lám, mi a saját ruháinkban vagyunk, családok vagyunk stb. A látogatások után persze az előttünk levő csoportokat szemrebbenés nélkül a gázkamrákba vitték. Mondom, nekünk szerencsénk volt, mert az utolsó csoport voltunk, nem jutott idejük talán a „gázosítás”-ra. Mellettünk a holland barakkok helyezkedtek el, utánuk pedig következett a borzalmak borzalma: a csíkos ruhások. A Heftlingek. Akiken télen-nyáron nem volt más, csak egy

vékony csíkos pizsama. Hullottak, mint a legyek, azon is voltak a parancsolóink, hogy minél több elpusztuljon belőlük. Mindenféle náció volt közöttük.

– Az étkeztetésük hogyan történt?

– A lágerparancsnok, aki zsidó volt, kiválasztott közülünk két ételhordót. Ők mentek mindennap nagy edényekkel az ételért. Jól emlékszem két fiatalember esetére. Egyszer nem tudtak ellenállni a kísértésnek, és fölvettek a földről egy-egy marharépat. A figyelmük látták ezt az őrtoronyból, és egyszerűen lepuffantották őket. Volt köztünk egy munkaszolgálatos csoport, arra ráparancsoltak, hogy hozzák be ezt a két szerencsétlent. Letették a holttesteket a földre, a munkaszolgálatosoknak pedig körül kellett állniuk őket, hogy lássák, mi a büntetése annak, aki lop. Az egyik fiú egyetlen gyereke volt az édesanyjának, aki szintén ott állt közöttünk.

– A gyerekek hogy viselték el ezeket a borzalmakat?

– Jaj . . . Az unokahúgom kislánya, egy édes másfél éves kisgyerek, fölébredt reggel, és ezt mondta: „Éhes vagyok! Tejet akarok! Lekváros kenyeret akarok! Vajas kenyeret akarok . . . Mind a két kezemből!” És nem tudtunk neki adni . . . De ebből a kisfiúból ki lett? Egy vezérkari tiszt Izraelben, tengerésziszt (’48-ban ment ki), most nyugdíjas, öt gyerek apja.

– A rabok egymás közötti viszonya milyen volt? A nagy nyomorúság megváltoztatta-e az emberek jellemét? Mondjuk, veszekedtek-e sokat egymással?

– Volt, aki veszekedett, volt, aki nem, általában toleránsak voltunk egymás iránt, mert mindenki haza akart jönni. Mert tudtuk, hogy már nem tarthat soká . . . Hogy miként jutottak be a lágerba a hírek, nem tudom, de mindig hallottunk valamit. Úgynevezett vécé hírek voltak. Tudniillik a vécé olyan volt, hogy egy teremben egymás mellett voltak a lyukak, és míg az ember ott guggolt, jobbról is, balról is mondták neki: hallottad? Aachen elesett! (Közben Aachen csak egy hónap múlva esett el.) Háromezer ember zsúfolódott ott össze, és természetesen nem ismerhetett mindenki mindenkit, de azért mindenki tegeződött. „Hallottad?” Néha-néha bekerült egy-egy újság is a barakkokba. Hogy miként, nem tudom. Mi mindenesetre optimisták voltunk, az tartotta életben az embert.

– Mit csináltak egész nap a táborlakók, amikor, mondjuk, nem kellett apellt állniuk? Mire gondol ilyen körülmények között az ember?

– Gyakoroltuk például az angol nyelvet, hogy ne felejtjük el, vagy ételrecepteket cseréltünk ki, vagy elmeséltük egymásnak a

könyvek tartalmát, amit valaha olvastunk . . . Le voltunk gyöngülve, de igyekeztünk életben maradni, levezetni valahogy az idegeségünket, mert haza akartunk jutni. Mindig azt mondtam az édesanyámnak, hogy a Laci (a férjem) haza fog menni, és nekem is haza kell jutnom . . . Tudtam, hogy az uram hadifogoly, és hogy őt nem bánthatják, védi a genfi konvenció. Nürnberg mellett dolgozott orvosként egy kórházban, úgyhogy neki viszonylag jó dolga volt. Nagyon aggódtunk viszont az apámért, akiről semmit sem tudtunk, nem is jött vissza soha szegény . . .

*

Szóval elérkezett a tavasz, a március vége, azt hiszem, 29-e volt. Terezienstadthba akartak bennünket átvinni. Három csoportra voltunk osztva, és az ösztönöm megint valahogy azt súgta, hogy csak tartsak a mi csoportunkkal. Megint kimasíroztunk az állomásra, teljesen legyöngülve . . .

– Csont-bőr voltak már akkor mind?

– Nem, akkor már mindannyian hízni kezdtünk, mert úgynevezett hunger-ödémánk volt. A kiéhezett embereknek a szervezetében ugyanis fölgyülemlik a víz, és elkezdtünk „hízni”. Az úton, amely a táborból a vasútállomásra vezetett, kaszárnyák mellett haladtunk el, ahol magyar katonák is voltak. Kikiabáltak nekünk. Érdekes, hogy egyesek csúnyán beszéltek velünk, fenyegetőztek, mások viszont bátorítottak, hogy hamarosan vége lesz mindennek, tartsunk ki. Én nagyon rossz állapotban voltam, jártányi erőm is alig, és így szoltam a mellettem bandukoló rokonomhoz: Olga, ezt én nem bírom tovább. Nem bírok tovább menni. Két magyar katonatiszt ment el mellettünk éppen. Meghallották. Az egyikük megállt, mélyen a szemembe nézett, és így szólt: „Ezt bírni kell. Nem tart már soká!” Akkor megint bevagoníroztak bennünket – vagy hatvanan lehettünk egy vagonban –, s megindultunk valamerre. Hamarosan kiderült, hogy két front közé kerültünk, és aztán egy negyven kilométeres szakaszon jó ideig oda-vissza, oda-vissza zötykölődtünk. Aztán egy állomáson végre kiszállást parancsoltak. Mint az állatok, úgy léptünk le. Tudtuk, hogy föl vannak állítva a gépfegyverek, várnak ránk, de mentünk. Apatikusak voltunk, betegek, és talán kívántuk is már, hogy legyen egyszer vége. Egyszer csak valaki elkiabálja magát: „Gyerekek! Amerikai katonák!”

– Visszaszálltunk a vagonokba . . . A németek úgy eltűntek, mint a kámfor, kivéve egy majort, akit büntetésből helyeztek a tá-

borba, és aki igen rendes ember volt. Nagy szerelem szövődött közte és egy zsidó nő között, mindent megtett érte ott Bergen-Belsenben. Közénk keveredett még egy János bácsi is civilbe öltözve, mert tán ő is jó volt valakihez. Bejött a vagonba egy fiatal amerikai katona, és azt mondta: legyünk nyugodtak, ők egy hadiosztag, jönni fog majd egy másik, amelyik gondoskodik rólunk. Azt is közölte, hogy Rooseveltt meghalt, és hogy a háború így meg így áll. Tényleg úgy is volt.

Az amerikaiak kiürítettek egy apácakolostort, amely több nagy épületből állt, oda helyeztek bennünket, betegeket. Nekem erős diarém volt, megkértem hát az egyik nővért, engedje meg, hogy használjam a vécét. Felejthetetlen élmény számomra ez a nővér. Egy jóságos, aranyos teremtes. Német. Vigasztalt, és azt mondta, engedjem meg, hogy megajándékozzon egy imakönyvvel meg egy pár harisnyával. Mondtam neki, hogy én zsidó vagyok, a zsidó vallásban nevelkedtem, mit kezdenék én egy katolikus imakönyvvel. Nem baj – nyugtatott meg ő –, egy az Isten . . . Sajnos, otffelejtettem ezt az imakönyvet, mert másnap reggel a vagonoktól lélekszakadva érkezett a küldönc a kolostorba, azzal, hogy „ti alusztok itten, az amerikaiak meg visszavonultak, jönnek ismét a németek”. Mint a barmok, indultunk vissza a vagonokba, de álhír volt szerencsére az egész, nem a németek érkeztek meg, hanem az amerikaiak, és azonnal intézkedtek, hogy főzzenek nekünk minden finomságot. Sajnos, nem gondoltunk arra, hogy nem szabad mindent ennünk, mert rettenetesen le vagyunk gyöngülve, és bizony rengetegen úgy megtömték a gyomrukat, hogy rövid idő alatt belehaltak. Én azon szerencsések közé tartoztam, akik egy-két szem krumplit fogyasztottak csupán, és nem ettem a friss, meleg kenyérből sem. Az édesanyám, hál’ istennek, olyan volt, mint a vas. Ő még csak nem is betegeskedett. Talán csak azért maradtunk meg mind a ketten, gondolom el többször, mert vigyáztunk egymásra nagyon. Az unokahúgomra is, akit Belgrádból vittünk el Szabadkára. Ő maradt meg egyedül az egész családjából . . .

*

Az amerikaiak aztán elvittek bennünket Hillerslebenbe, Magdeburg mellé, a Siemens gyár városába, a Siemens-telepre. Itt külön laktak a tisztviselők és külön a munkások. Amerikai zóna volt ez akkor, s minket a tisztviselő-telepen szállásoltak el. Megkezdődött a gyógykezelésünk. Kaptuk a diétás ételleket, az injek-

ciókat, s ha szükség volt rá, kórházi ellátásban részesültünk. Szeptemberig voltunk itt. Jól ment ugyan a dolgunk, de borzasztóan vágyódtunk már a család után. Rettenetesen féltettem az apámat, akiről, mint említettem is, nem tudtunk semmit . . . 1945. szeptember 8-án aztán hozzácsatoltak bennünket egy hadifogolytranszporthoz, és hazahoztak Jugoszláviába.

Kikindára érkezünk meg, ahonnan én tulajdonképpen kiindultam, mert a férjemmel ott éltünk azelőtt. Emlékszem, volt egy pecsétes ballonkabátom, amire, mikor a barakkokat festették, mind rácsöpögött a festék: zöld, piros, sárga . . . Az volt rajtam. Az első, akivel találkoztam, a sógornóm volt, Laták István író, újságíró felesége (aki egyet s mást megőrzött a dolgainkból), és tőle hallottam, hogy az öcsém itthon van, a férjem szintén, de mobilizált orvosként lehelyezték Macedóniába, Szkopjéba; hogy a házunk az megvan, át van írva az „Uprava narodnih dobara”-ra, és valamennyit fizetni kell a „kezelés”-éért. Az üzletünket viszont kiárúsították . . . Volt egy vagon táblaüveg a házunk kapualjában, azt egyik kolléga vitte el, az üzletet pedig egyszerűen kinyitották, és kiárúsítottak mindent, amit ott találtak. Elpárosították például az ebédlőszervizekből a mély tányérokat, és nem nézték, hogy az Herendi-e, Rosenthal-e vagy más. Magyarán: tönkrementünk. Alig maradt meg valami a nagy raktárkészletünkből.

Én akkor a férjem után mentem Szkopjéba, de áprilisban hazahozott, mert állapotos voltam, és Macedóniában akkor maláriajárvány ütötte föl a fejét (nem voltak kiszárítva a mocsarak), s egy állapotos asszony nem kaphat kinininjekciót. Negyvenhétben át kellett adni az üzlethelyiséget a Na-Mának. Hurcolkodni kellett, elvinni a megmaradt árukészletet. Hogy költözködjek egy porcelánüzlettel egy csöpp gyerekekkel a karomon, gondoltam, mivel sem a férjem, sem az öcsém nem volt otthon. Az öcsém Belgrádban nyomta a vizsgákat az orvosi egyetemen, sürgősen be akarta fejezni a tanulmányait. Volt viszont két ember – nem akarom megmondani a nevüket –, akik üldöztek bennünket, és mindent megtettek, hogy tönkretegyenek. Az egyiküket én néger zsidónak hívtam. Tudja, Amerikában azokban a klubokban, ahova feketének tilos volt a bemenet, néger portásokat alkalmaztak, mert azok durvábban tudtak elbánni a saját fajtájukkal. A másikuk is kegyetlen volt, nem tudom, miért. De hát elérte a nemezis, mert öngyilkos lett.

– Lelkiismeret-furdalása volt talán?

– Ugyan, kérem! . . . Szóval: átadtam a Na-Mának a megmaradt árukészletet. Negyvenhétben aztán leszerelt a férjem, haza-

jött, állást kapott, rendelőt nyitottunk, és lassan normalizálódott az élet . . . Egyke maradt viszont a lányom, mert későn érkezett, nem voltunk már fiatalok, és a gyerekek nem nagy öröm egy öreg szülő . . . A férjem sajnos elég korán meghalt, megfertőzte egy páciense sárgasággal, májzsugorodást kapott. A lányom éppen érettségi előtt állt. De végig jó tanuló lévén elvégezte az egyetemet, ma ügyvédként dolgozik Szabadkán, neki is van két lánya, nagyon elfoglalt ember, s én segítek neki a háztartásban, amit tudok. Naponta én főzök a családnak, a hét két napján pedig egy volt zsidó rabtársamat gondozom, a kilencvenkilenc éves Künstler Fedórát, aki hajlott kora és az átéltek ellenére is szellemileg még mindig ép, egészséges asszony. Sajnos, már senki hozzátartozója nincs.

Hát . . . ez volt. Kérem, hangsúlyozza az írásban azt is, hogy én szándékosan kerültem a borzalmak ecsetelését és a nevek fölemlegetését. Azok az emberek már nem élnek, minek bántsuk hát őket. A történetből meg okulhattunk mind.

1994. április 30.

ANNA NÉNI EMLÉKEZIK

*Az övéire: az Alacker és a Lévy
családra, a régi Szabadkára*

Az első világháború alatt nekünk jól menő, nagy vendéglőnk volt, a Bácska Vendéglő, a valamikori edénypiac, a mai Dimitrije Tucović utcában, a későbbi Ljubljana Bank épületében. Oda jártak hozzánk ebédelni és vacsorázni a háború alatt az Osztrák–Magyar Monarchia tisztjei. Édesapám meghajolva így köszöntötte őket: „Habediere!” (Habe die Ehre! = Van szerencsém!; Részemről a megtiszteltetés!) „Gulasch, Gulasch” – hangzott mindenfelől, az urak ugyanis imádták a marhagulyást. Anyám vezette a konyhát. Naponta négyszáz ebéd és kétszázötven vacsora készült, nyolc-tíz ember alkotta a személyzetet, rám és a bátyámra nőrsz vigyázott, ott játszottunk mindig a főtéri parkban, a Szentháromság szobor tövében. A gyerekkorom oda kötött, a kora ifjúságom pedig a Barátok temploma mögötti városrészbe.

Történt ugyanis, hogy egy minden hájjal megkent ingatlanközvetítő felkereste az apámat, és rábeszélte, adja el a vendéglőt egy érdeklődőnek, maga pedig vegyen meg egy házat a közeli Fűzfás utcában, s nyisson benne fűszerüzletet. Anyám térden állva könyörgött apámnak: aranybányánk van, ne adja el, de ő hajthatatlan maradt. Az lett a vége, hogy tönkrementünk. A közvetlen közelünkben ugyanis már működött két fűszerbolt: a Kolozsi- és a Vetro-féle. Nem jöttek a vevők. Apám bánatában rászokott az italra, kiitta mind a polcokra helyezett Törley pezsgősüvegeket. Emlékszem, kiskosárral mentem a nagynénémhez, hogy egy ebédre való krumplit adjon, s arra is, hogy míg addig karácsonyra gyönyörű ajándékokat kaptunk, akkor így szól hozzám az apám: eredj, kislányom, vegyél magatoknak egy-egy rúd csokoládét.

*

A közeli zárdába íratlak be iskolába, magyarul kezdtem tanulni. Huszonkettőben voltam első-másodikos, aztán horvát-bunyevácúl folytattam. A politikai változásokkor a város tele volt ragasztva plakátokkal: „Govori državnim jezikom!”

Időközben megint sikerült egy icipici vendéglőt nyitnunk a Barátok templománál. Elfért benne vagy hat-nyolc asztal, s az utcára is tettünk ki belőlük. Ott is háromszáz ebédet és kétszáz vacsorát főztünk, hat pincér sürgött-forgott az asztalok körül. Anyukám intézett mindent, gondoskodott a választékos étrendről: a reszelt májtól kezdve a vesevelőn, borjúpaprikáson át a rántott húsokig minden szerepelt az étlapon. „Sehr gut!” – dicsérték a tiszték a főztünket. Én délelőtt bent tanultam az étteremben, tizenkettőtől fél háromig jöttek az ebédvendégek. Háromkor anyám egy kicsit lefeküdt, a többiek meg készítették a vacsorát.

A zárdában kezdtem zongorát tanulni, pingpongozni pedig a KIE-ben, a Keresztyén Ifjúsági Egyletben, ott volt az egyetlen pinpongasztal a városban. Huszonnyolcban ugyanis megalakult a Keresztyén Ifjúsági Világszövetség, és sorra jöttek létre világszerete az egyletek. Szabadkára is érkezett Londonból egy Taggard nevű úr, aki a szervezéssel volt megbízva. A KIE-ben – a zárda (a mai Jovan Jovanović Zmaj iskola) melletti sarkon volt az épülete – beavatott bennünket a szervezés titkaiba, pontosságra, becsületre, munkára, kultúrára tanítottak, énekeltünk, szavaltunk, színdarabokat adtunk elő, sportoltunk, kirándultunk . . . jómagam például kétszer, ’33-ban és ’35-ben, országos bajnokságot nyertem asztaliteniszben, s három díjat rendszerint hazahoztam a versenyekről egyéniben, párosban és vegyes párosban. Nyaralni szintén a KIE-vel jártunk a tengerre. Mindenki a saját költségén ugyan, de rengetegen. Eleinte, amikor még nagyon rosszul állt a családom anyagilag, nem mehettem el. Bánkódásomat látva a tiszteletes úr kezembe nyomott egy kis takarékperselyt, ezekkel a szavakkal: kérjél a szüleidtől mindennap egy dinárt – és jövőre te is elmehetsz. Így jutottam el először a tengerre, Zelenikára. Gyönyörű volt. Magánházaknál és sátrakban voltunk elszállásolva, s mint a cserkészek, úgy éltünk: reggel imádkozás, torna, reggeli, valamilyen művelődési tevékenység, fürdés, délután szintén. Este mindig tábortűz programmal. Rengeteg hasznos játékra is megtanított bennünket Taggard úr. Aztán Palicson vett egy nyaralót a KIE, kisezer fiatal járt oda, mindenféle labdajátékokat játszottunk, szandolinoztunk, színdarabokat rendeztünk stb. Közben a KIE-ből is meg a Katolikus Legényegyletből és a Jogi Karról, a Belgrádi

Egyetem kihelyezett tagozatáról is sokan beszivárogtak a Népkörbe, amely központi szerepet kezdett játszani a város magyarságának művelődési életében.

A pingpong miatt kimaradtam aztán a nőgimnázium ötödik osztályából, majd beiratkoztam a zenedébe. Nagyon jól ment, gyorsan haladtam, s mivel akkoriban nem volt képzett zenetanár az iskolákban, még be sem fejeztem a tanulmányaimat, amikor már megkért Szabó Bozsó, a tanítóképző legendás tornatanárnője, hogy vállaljam el a gimnázium első-második osztályát, a végzősöket pedig legalább népdalra tanítsam.

*

Délelőtt iskolába jártam, délután tanítottam, éjjel meg tanultam, és készültem az órákra. Aztán Garay Béla rábeszélésére átvettem a Mesedélutánok rendezését a Népkörben, később ezekből a gye-
rekekből alakult meg a gyermekszínház csoport. A férjem dramatizálta a meséket, a *Három kismalacot* meg a *Piroska és a farkast*, valamint a *Hamupipőkét*, a *Hófehérkét*, a *Koldus és királyfit*, a *Pinocciót*, s olyan sikereket arattunk, hogy azt elmondani nem lehet. Egy dinár nélkül dolgoztunk mind, a fizetség a közönség lelkesedése volt. Gyönyörűség volt kikukucskálnom a nézőterre a függöny mögül. A nagymamák, anyukák jobban élvezték az előadásokat, mint maguk a gyerekek. Gyakran vendégszerepeltünk vidéken is. 1937-ben mentem férjhez Lévy Endréhez, aki később a *Magyar Szó* alapító tagja lett, s akit prózaíróként és publicista-ként tart számon a nemrég megjelent *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon*. Öt évig udvarolt nekem, s a Népkörben melegedtünk össze. Emlékszem, milyen szépek voltak a távoli Deszkás erdőbe, a Sistaakra gyalog tett kirándulások, ott is volt kötélhúzás, zsákban futás, s egy-egy ártatlan puszi is esett. Négy fiunk született, s közben nekünk tengernyi volt a dolgunk, ők kitartóan várták, később pedig maguk főzték otthon az ebédet . . .

Howy mennyi mindent csináltunk mi akkor, arról oldalakat lehetne írni. A többi között mi, lányok, asszonyok – mert nagy volt a szegénység, akkor, a 30-as évek végén, és rengeteg újszülött volt – megszerveztük a Vándor babakelengye akcióit, amely évekig tartott, s abból állott, hogy jártuk a várost, mentünk üzletről üzletre, és pénzt vagy anyagot kértünk pelenkára, kisingekre, szabtunk, varrtunk, és aztán az anyakönyvvezetőtől kapott címekre kiszállítottuk a kelengyét a legrászorultabbaknak. A magyar Népkör ad-

ta, de nemcsak a magyaroknak, hanem más nemzetiségűeknek, bunyevácoknak, szerbeknek is. Amikor kinőtte a baba a ruhácskát, amikor három hónapos lett, a család visszahozta, kifőztük őket, fertőtlenítettük, s adtunk nekik nagyobb darabokat. A fűszere-sektől ezenkívül grízt, cukrot, lisztet, rizst és egyebet is kaptunk, és a kelengyével együtt szétosztottuk. Hősz doktor lánya Szegeden tanult a Zöldkeresztes iskolában, az ő utasításai alapján szerveztük meg a magyarok alatt a csecsemő-tejkonyhát, amelynek keretében még anyatejet is tudtunk juttatni. Hat-hat üveg eledelt küldtünk naponta a családoknak. Bejártak érte a mai fogászati poliklinika udvarába. A lelkükre kötöttük, hogy nyáron eresszék le a kútba, úgy tárolják. Több évig tartott ez az akció, szívvel-lélekkel csináltuk, nem is tartottuk munkának, kötelességünknek éreztük, hogy segítsünk a rászorultakon.

*

Lévay Endre (1911–1985) azon ritka emberek közé tartozott Szabadkán, aki a maga szerény, de felettébb dolgos, lelkiismeretes módján ott volt, fontos szerepet játszott minden magyar nyelvű lapunk, a többi között a *Magyar Szó*, a *7 Nap*, valamint folyóiratunk, a *Híd* – megalapításánál, akárcsak a Népszínház háború utáni újjáélesztésében, a Népkör munkájában, ő volt a '45-ben alakult Vajdasági Magyar Kultúrszövetség főtítkára, lapunk szabadkai szerkesztőségének létrehozója, s mint irodalmár, újságíró és kultúraszervező felbecsülhetetlen érdemeket szerzett tájunk magyar népességének művelésében. Írói opusa sokkal nagyobb is lehetett volna, ha nem forgácsolja szét önmagát a közjó érdekében. Életére a feleség, Lévay Alacker Anna (1915–2002) így emlékezik:

– Mint mondtam, a férjemmel a Népkörben melegedtünk össze, s ötévi udvarlás után, '37-ben tartottuk az esküvőt. Bandi addig özvegy édesanyjával s két leánytestvérével élt, nagyon szerény körülmények között, miután az édesapja, a városi ácsmester lezuhant az építőállványról, s behalt sérüléseibe. Zágrábba szeretett volna menni egyetemre, irodalmat tanulni, de nem volt rávaló. Beratkozott hát a Belgrádi Egyetem Szabadkán működő Jogi Karára. Két év után rájött, hogy elhibázott döntés volt, otthagya, újságíróskodni kezdett, s tevékenyen részt vett a Népkör haladó szellemű ifjúságának munkájában, műsoros és vitaestek rendezésében, egy-két színdarabban is játszott, s amire nagyon büszke volt:

ő lett a Népkör ifjúságának kezdeményezésére '34 májusában megszületett *Híd* első főszerkesztője, jobban mondva mindenese.

Édesanyja házánál, a Sienkiewicz utca 23. alatt egyetlen szobában, amely hálószobául is szolgált, maga szerkesztette, írta, lektorálta, korrigálta, toborozta a munkatársakat és az előfizetőket. Emlékszem, akkora volt a szegénység, hogy takaró gyanánt a leégett Népszínház plüssfüggönyének egy épen maradt darabját használták. Egy időben náluk lakott Laták István is, aki mint illegális pártaktivista besegített az írások és az előfizetők gyűjtésébe, méghozzá úgy, hogy bejegyzett háziborbélyként járta a házakat. Anyósomék harmadik szobájában egy ideig albérlő volt a tragikus sorsú Mayer Ottmár nagynénje is, akit Ottmár gyakran látogatott. Noha Bandi rokonszenvezett a kommunistákkal, maga sohasem volt párttag, kivéve egy három hónapos időszakot, amikor '44 decemberétől a *Szabad Vajdaság* vezércikkeit írta, s beléptették, aztán meg azt javasolták neki, hogy lépjen ki önszántából, hogy ki ne dobják. Harminchatban az illegálításban működő pártszervezet átvette a *Hidat* Banditól, talán nem tartotta elég forradalminak. Ezekkel a keserű szavakkal fordult a férjem Mayer Ottmárhoz: „A mór megtette kötelességét, a mór mehet?” Akkor már ('35-től) a *Napló* munkatársa volt a magyarok bejöveteleig. A haladó szellemű *Híd* miatt az „ejtőernyős” városvezetők felmondtak neki, nem dolgozhatott tovább a *Napló* örökébe lépő *Hírlap*nál. Arra gondolt, hogy elhagyja Szabadkát, de én meggyőztem róla, hogy ennek semmi értelme: lakásunk van az ő édesanyjánál, enivalónk meg az én vendéglős anyámnál, hova mennénk a bizonytalanba két kis gyerekünkkel.

Egy ideig pincéreskedett a vendéglőben, nem tartotta sohasem szégyennek a fizikai munkát, majd Herceg János azt tanácsolta neki, hogy próbáljon állást kérni a szabadkai Könyvtárban, az nyugodt munkahely, írogathat is mellette, akárcsak jómaga, aki szintén könyvtárosként dolgozott akkoriban Zombor városában. Az új polgármester végre meghallgatta kérését, s elfoglalhatta az igazgatói állást a volt Sokol (Levente) Otthonban berendezett könyvtárban, amely igen siralmasan festett a magyarok bejövetelével járó gépfegyveres lövöldözések után.

Ezekre az évekre esik a népi írók emlékezetes, történelminek nevezett egyhetes táborozása Balatonszárszón 1943 augusztusában, amelyen húsz-egynéhány szabadkai fiatallal magunk is részt vettünk, s amelyen a többi között azt is ki akartuk mondani, hogy a háború elveszett, a mi népünknek idejekorán ki kell lépnie a hitleri szövetségből. Erdei Ferenc bevezetője is ezt hangsúlyozta, ha

burkoltan is. A tábort két hónapos szervezőmunka és falukutatás előzte meg, hatvan lelkes egyetemi hallgató, paraszt- és munkásfiatal végezte. Ennek hatására és Csuka Zoltán ösztökélésére állította össze Endre a *Dél kapujában* című, tanulmányokat és naplójegyzeteket tartalmazó, '44-ben megjelent első könyvét, melynek ürügyén az Informbűró idején, '48-ban elhurcolták otthonról, s a fiatal Dévavári Zoltánnal együtt Goli otkra internálták. Egy inkriminált mondatot találtak ugyanis a könyvben. Így valahogy hangzik: „Végre megértem, hogy nem leszek másodosztályú polgár a saját szülőföldemen.”

Ő töltött legrövidebb időt – hat hónapot – a szigeten, utána a krekai szénbányába vezényelték át, egyszer meglátogathattam a fiammal, ugyanúgy történt minden, mint az *Otac na službenom putu* (Apa szolgálati úton) című ismert filmben, majd három hónap múlva egyszer csak betoppant haza. Negyvenöt kilósan, vérhassal, de rohammunkási elismervénnyel. A szakmájába vágó munkát természetesen nem kapott. A Palicsi úti kertészetbe járt el naponta reggel ötkor, és este ötkor tért haza rózsatövisektől összeszeszurkált kézzel-lábbal. Lelkileg teljesen kikészült, minden rendőrrel azt hitte, hogy az ő ellenőrzésére rendelték ki, nem akart enni, mindennap hajnali ötkor felkerekedett, utazási mánia vett rajta erőt, mennie kell vidékre, mondta, szervezni a *Híd*-előfizetőket. Bekerült a pszichiátriára, ott önszántából – talán vezeklésképpen – felmosta a folyosót, egyszer Újvidéken a Képviselőház lépcsőit is felsöpörte, rendőr hozta haza, a Duna-parton akadt rá, amikor a folyóba akarta vetni magát . . . Én gyógyítottam meg, nagy-nagy türelemmel.

Dolgozott negyedmagával a *Magyar Szó* '44 karácsonyán megindított elődjében, a *Szabad Vajdaságban*, a *7 Nap* és az Újvidéki Rádió szerkesztője volt. Húsz évig – az összes munkatárs közül a legtovább – részt vállalt az Újvidéken kiadott *Szerb–magyar szótár* szerkesztésében, dramaturg volt a szabadkai színháznál, az *Életjel* tanácsának tagja, írt a Rádióiskolának . . . hogy ne soroljam tovább. Szétforgácsolta a tehetségét, mindig másnak, másért dolgozott. '85-ben halt meg gyomorrákban, '87-ben lettünk volna ötvenéves házások.

*

Lévay Anna néni nemcsak hogy jó pedagógus hírében állt Szabadkán, aki közel tudott férközni a diákok szívéhez, hanem – ami

pedagóguskörökben nem is oly természetes – a maga gyerekeire is futotta az erejéből, értő szeretetéből. Férjével, Lévay Endrével együtt messzemenően támogatta őket hajlamaik kifejlésztésében, s nem erőltette arra, hogy minden tantárgyból kitűnő érdemjegyet szerezzenek. Nagyrészt ennek köszönhető talán, hogy mind a négy fiú a maga útját járva sikeres karriert futott be: az elsőszülött Endre (1939–1992) kiváló műépítész lett, nagy érdemei vannak a szabadkai Városháza és a városközpont gyönyörű régi épületeinek felújításában, a zsinagóga kupolájának helyreállításában, a Műemlékvédelmi Intézet létrehozásában; László (1943) repülőmérnök lett, hat nyelven beszél, a németországi BMW amerikai képviselője; a sorban következő Szilveszter (1945) világhírű zeneszerző, s ugyancsak a zene terén ér el kiemelkedő sikereket Németországban a legfiatalabb, Tibor (1956). Kirobbanó sikereket mégis mindannyiuk közül a pop- és filmzene, valamint a musical világában szerzett érdemeivel Szilveszter Lévay ért el. Nemcsak Hollywoodban tartozik a szakma elitjébe. Hetvenötben övé lett a zenei Oscar, a Grammy-díj, két musicalje, amelyeket Michael Kunze szövegíróval együtt készített, s amelyeket egyesek rockoperáknak neveznek: az *Elisabeth* és a *Mozart* elhomályosítja a *Macskák* sikerét, az egész világon ismerik a nevét, azt beszélnek róla, hogy ha már egyetlen új darabot sem komponálna, akkor is megélné a világ különböző nagy színházaiban műsoron tartott műveiből, amelyekre a jegyek sok esetben évekre előre elkelnek. Az alábbiakban dióhéjban az ő életútjával foglalkozunk.

Nyolcévesen kezdett zongorázni, s már tizenkét éves korában dzsesszzenekart alakított. A szülők toleranciájára vall, hogy a band tagjai a nap bármely szakában szívesen látott vendégek voltak a háznál, bármikor próbálhattak, miközben a családfő, Lévay Endre a másik szobában írogatott, Anna néni pedig készült az órára. Szilvinek abszolút hallása volt, mondja a mama. A zenei középiskola második osztályába járt, amikor kapott egy gramofont, éjjelente azon hallgatta a klasszikusokat, s utána kotta nélkül lejátszotta a hallott műveket. A jegyeivel azonban baj volt. Csupa kettesek sorakoztak a naplóban. Igazolatlan órák is nagy számban akadtak. Az éjjelezések miatt ugyanis gyakran elkésett az órákról, hiányzónak írták be, s azért is igazolatlan óra járt, ha szünetekben nem ment ki a társaival az udvarra, hanem bent maradt dzsessz zongorázni az osztályban. A dzsessz egyenesen ki volt tiltva akkortájt a szabadkai zenedéből. Hatvanegyben aztán Szilvi díjat szerzett az Ifjúsági Táncdalfesztiválon, '62-ben pedig, nyolc-tíz

különböző hangszeren játszva összesen háromat. Ő lett a sztár. Hatvankettő októberében történt, hogy megbetegedett a híres belgrádi dzsesszzenekar zongoristája, s Szilvit kérték föl, hogy kísérje el az együttest a már lekötött németországi útjára. Elengedjük, ne engedjük? – töprengtek a szülők, hiszen alig múlt tizenhat éves akkor, mire a hatéves Tibi: engedjétek el! – S lám, a három hónaposra tervezett körút majd negyven éve tart immár, vallotta egy alkalommal a riporternek Lévy Szilveszter. Azóta is járja a világot, újabban pedig köti le az előadásokat, válogatja az énekeket, Bécsről kezdve Tokióig, közben nagy megszállottsággal tovább komponál, néha pedig maga áll föl az emelvényre vezényelni a zenekart. Németországba kerülése után tíz évig turnézott a híres Andros Selos popegyüttesel, akkor megalakította a magáét Silver Convention néven. Cannes-ban avatták világsztárrá: a *Fly, Robin, Fly* című dala a MIDEM fesztiválon első lett, s egymás után következtek aztán az aranylemezek: a *Lady Bump*, Penny McLean-nel, a *Summernights*, a *Flashdance* (a bemutatón azonnal negyven ország szerződést kötött rá), a *City Cobra*, a *Hot Shuts*, hogy ne soroljuk tovább. Tíz évig ingázott hollywoodi háza, stúdiója s a München melletti otthona, családjá között. Olyan sikerfilmekhez írt zenét, melyben a többi között Sylvester Stallone, Michael Douglas stb. játszott. A vele készített interjúkban nem győzi hangsúlyozni, hogy bár német állampolgár, lelkében magyar, szabadkai marad mindörökre. Az *Erzsébetnek*, a szabadság rendkívül látványos, hatalmas tömegeket mozgó „rockoperájának” a bemutatója 1992-ben Bécs nagy eseménye volt, minden idők legsikeresebb német nyelvű musicaljeként emlegetik a lapok, világsiker lett a magyarbarát, Sissiként ismert osztrák császárné és magyar királyné élettörténete, ami nem a Habsburg-uralom rózsaszín romantikáját idézi föl, hanem arról szól, hogyan harcol egy izig-vérig mai nő a fizikai és lelki szabadságáért. Az *Elisabeth* után következett aztán ismét Michael Kunzéval a *Mozart*. Megpróbáltuk a zeneszerző zseni életének legbensőbb titkait felfedni, nyilatkozta Szilveszter, ám szerzeményeiből csak fragmentumok hangzanak el a darabban, eredeti hangszerelésben. Én az életéről készíték musicalt a tehetségemhez mért eszközökkel. A premierje szintén Bécsben volt 1999 februárjában, a Theater an der Wienben, abban a színházban, ahol a világsikert aratott *Macskákat* és *Az opera fantomját* is színre vitték, s amelyet 1801-ben Emmanuel Schikaneder, Mozart barátja és szövegírója alapított. A bécsiek egyébként annyira becsülik Lévy Szilvesztert, hogy Er-

zsébet valamikori rezidenciája fölött, a schönbrunni kastélyban rendelkezésére bocsátottak egy lakosztályt. Végezetül a szokásos kérdést intéztem Anna nénihez: büszke-e a fiaira? Ezt felelte: „Büszke nem vagyok, hiszen nem én értem el azokat az eredményeket. Örülök csak. Annak a hálának is, amit irántunk, szülők iránt tanúsítanak a fiaink. Amiért, úgy mondják, nálunk nem találtak ellenállásra akkor, amikor úgy láttuk, hogy jó vizeken eveznek.”

2001. április 29.

RIPORTOK

MESTER, LE A KALAPPAL!

A Városháza bejáratánál látom Bálint Péter építkezési vállalkozó kombiját. Körülötte, ütött-kopott biciklik mellett, a hat „lég-tornász”. Civilben kőművesek, ácsok, a szakma legkiválóbbjai: Vidaković Nikola, Berkó József, Bercan Matija – Mátyás, Szabó Géza, Kőszegi Mihály, Kovács Attila . . . Nikola fején a „híres” fehér vászonkalap, amely arról nevezetes, hogy repülni is tud. S hogy nem hagyta magát elragadni a szélről: amikor az ott fenn a magasban belekapaszkodott, engedett ugyan a cibálásának, s leírt egy kört a színháztéren, aztán pedig hűségesen visszazállt a gazdájához, az alatta levő állványra.

– Furcsa légáramlatok vannak odafönn – mondja szintiszta magyarsággal a magát bunyevácnak valló, csillogó fekete szemű Nikola. – Ami itt szellő, az ott a toronynál néha vihar. Nézze, tegnap szétszakította a varrást a nadrágomon!

Miközben Bálint mester a másnapi teendőket beszéli meg a legényeivel, nézem az arcokat, mozdulatokat. Szikár, izmos testek. A napi tízórai munka után kissé már elcsigázva ugyan, lelassultak a mozdulatok, a szemekben azonban valami tűzféle világol. Vajon miért csinálják? Miért járják meg naponta ezeket a lépcsőket, s teszik kockára az életüket, macskaként egyensúlyozva a keskeny pallókon, vékony rudakon, egy érintésre letörő vasdíszekbe, korhadttetőfödémbe kapaszkodva? Ha csak fölnéznek rájuk, már elfog a szédület.

– Ilyen munkára, amit ők végeznek – mondja Greguss József szervező-ügyvezető –, nyolcvan–kilencven évenként van szükség általában a tornyokon. Ennyi év alatt az idő megteszi a magáét. Ez az épület nyolcvannégy éves, följújtásokat végeztünk ugyan már rajta, de a tornyot most teljes egészében „átrázzuk”. Mivel a Városháza műemlékké van nyilvánítva, mégpedig köztársasági szinten a legmagasabb kategóriába tartozik, fontos, hogy mindent pontosan úgy állítsunk vissza rajta, mint ahogy eredetileg elkészült. Tavaly

egy hatalmas vihar nagy károkat okozott, főleg az óra körül, fölszakította a földemet, ezenkívül az idők folyamán a csillagot tartó árbocot díszítő kovácsoltvas elemek is annyira korrodálódtak, előregeredtek már, hogy kezdtek letöredezni. Fölkértük Bozsik Ferenc technika-fizika szakos tanárt –, aki ’73-ban már járt fönn e díszek megerősítése végett –, hogy mérje fel a helyzetet, állapítsa meg, milyen javításra van szükség, s ő Király László mérnökkel együtt – aki a terveket később kidolgozta – azt állapította meg, hogy a torony teljes egészében följújtásra szorul. Pályázat kiírása után Bálint Péter magánvállalkozóra esett a választás, aki már húsz éve jelen van a Városházán, ismeri az épületet tetőtől talpig, mestere a szakmájának. Különösen a tornyok javításában szerzett nagy tapasztalatot. Nem utolsósorban az ő árajánlata sokkal kedvezőbb volt más jelentkezőkénél. Ő aztán olyan szakembereket toborzott, amilyenekből már nagyon kevés van ezen a tájon. Amire különösen büszkék: mind szabadkaiak, Szabadka környékiek.

*

– Látja, ez a legnagyobb hír a Városházán – mondja Greguss József –, a torony teljes rekonstrukciója, amelyre egy emberöltő alatt talán egyszer ha sor kerül, és ez az, ami a csillag levétele és a kereszt föltevése körüli „eksztázis”-ban teljesen háttérbe szorult. Csupán azzal foglalkoztak az újságok, az volt a szenzáció, kopogtattak az ajtókon a hírekért az újdondászok, ha kellett, ha nem, holott ez a szimbólumcsere az idők végtelenjében szemlélve a dolgokat, csak mellékes velejárója volt egy műemlék eredeti állapotba való visszaállításának. Szomorú dolog, hogy ebben a nagy fölhajtásban megfeledeztek azokról, akik ezt a munkát lehetővé tették, végrehajtották. Az egy Bozsik Ferencen kívül, aki éppen levette a csillagot, egyetlen más mesternek a nevét sem említették meg, pedig, mint Bozsik is mondja, önélkülük maga semmit sem tehetett volna. Kiváló segítőtársai voltak mindvégig. Nézze, a fölvételeken is jól látszik, itt lógnak az árbocon, ni! Szinte művészi munkát végeztek, ahogy föllállították az állványokat, s nem volt gyerekjáték fölvinni oda a százméteres magasságba körülbelül tizenhárom-tizennégy tonna deszkát és vasat, s összerakni az állványt sem. Ehhez nemcsak erő és bátorság, hanem szív is kellett.

Miközben Bálint mesterrel fölfelé igyekszünk a keskeny csigalépcsőn, s tudónkben érezzük a százötvennyolc lépcsőfok terhét, megkérdem, történt-e eddig valamilyen baleset.

– Baleset?! – kérdez vissza mosolyogva. – Az ujját sem szúrta meg senki. Itt mindenki nagyon lelkiismeretesen csinálja a dolgát. Király Laci azt mondta tegnap: Mester, le a kalappal! És ez jól esett. Mint az óra, úgy ment minden, a csillag levétele is, a kereszt fölhelyezése is. Mindenki pontosan tudta, mikor emel, mit hova tesz, mi a dolga.

– Azt mondom én magának, hogy mindegy, hány méteres egy torony. Ha itt egyszer megtéved az ember, többet már nem tud tévedni. Itt egy a százezerhez, hogy életben marad.

Szerencsénk van. Ott ül a kilátóban mind az öt szaki. Reggeliznek, kávéznak éppen. Alkohol persze egy korty sem az asztalon.

– Még csak az hiányozna! – mondják. – Aki ivott is azelőtt, leszokott róla.

Reggel azzal kezdődik a munkanapjuk, hogy a bejárat előtt Bálint gazda jól a szemébe néz mindannyiuknak: igyekszik kifürkészni, milyen állapotban vannak lelkileg, érte-e őket valamilyen stressz otthon. Még azt is észreveszi, ha valamelyik összeveszett az asszonyával.

– Az ám, a feleségek! Ők mit szólnak ezekhez a nyaktörő mutatóványokhoz?

– Megszokták már. Csak amikor fizetés van, akkor mondják: vigyázz, ember, idejében gyere haza!

*

Az északi oldalon süvölt a szél, a déli viszonylag védett, csendes. Alattam békésen nyújtózik az ország „legnagyobb faluja”. Falu-e vajon? Ha belegondolok, nem is volt soha helytálló ez a minősítés. Kiváló szakemberek, kiváló művészek százai nevelkedtek fel e torony alatt. Szégyenkezésre ok nincsen. Mit is mondott Bíró Károly polgármester az 1912. évi átadási ünnepségen? *„Emeltettük ezen monumentális székházat, hogy nagyságával méltón jelképezze a várost. Művészi pompájával polgárai áldozatkészségének és a szép iránti szeretetének tanúbizonysága legyen. Magasba törő íveivel pedig törekvéseink irányát mutassa! . . . Amelynek dísze a lelkeket felfelé ragadja, és megihleti a közérdek szolgálatában . . . Erős bennünk a meggyőződés, hogy a megnyitott kapukon keresztül e falak közül állandóan sugározni fog a szabadságszeretetek, az egymás megbecsülésének, a szép és jó iránti lelkesedésnek s az előrehaladás utáni olthatatlan váagnak mindent átfogó, egyesítő ereje.”*

Mire visszatérnék a legényekhez, már hült helyük. Fölkapaszkodok hát a létrán az óratoronyba. Csupaszon merednek rám az üveg számlapok, a keretüket meg a világítótesteket már leszerelték róluk. Bálint mester éppen azon tanakodik két áccsal, hogyan haladjanak tovább, hogyan őrizzék meg az óralapok épségét, hogy ne csússzanak meg a vascsöveken. A torony közepén bölcsen hallgatja mindezt az ódon ércharang, tövében egy galambfészek, benne fehér kis tojásokkal. Odébb egy sarokban egymás hegyén-hátán ott vacog a deszkaréseken besüvítő szélben három fióka. A madárürülék alatt lassan kibetűzőm a harang feliratát: „Az 1827-ben elhelyezett harang ércéből újjáöntetett Mamuzich Lázár polgármestersége alatt. Öntötte Waleser Ferenc Budapesten 1885. évben. 1885.”

– Meglehet vagy másfél tonna! – botorkál oda a földémnek előkészített fényes rézlemezek és a számozott fadíszdarabok között Bálint Péter.

– Megkongathatom?

– Próbálja meg!

Megpróbálom. Egy billentés (ketten két kézzel nyomjuk), és megbillen a harang hatalmas vasnyelve, hozzákoccan az érchez. Ettől hirtelen megdöbbenek. Még majd megbolydul a város. Vajon mikor szólalt meg legutóbb?

– Gyönyörű a hangja – állapítjuk meg magunkhoz térve.

– Látja, ezért vállaltam el, ezért csinálom. Szép, gyönyörű ez az épület. Meg kell őriznünk az utókornak. Nem a pénz számít. Műemlékeken nem lehet meggazdagodni. És így érzik ezt a segítőtársaim is. Nekünk nagyon sokat jelent az, hogy részt vehetünk ebben a nem mindennapi dologban. Gondoljon bele: ragyogó szakembereknek egész életükben nem adódik alkalmuk ilyesmire. Nekünk most „bejött” . . . És tudja, ilyesmit lélek és szív nélkül nem lehet csinálni.

Húsz méterrel fölöttünk az utolsó két kovácsoltvas díszet szerezlik le.

– Nikola, hallanak maguk engem? – kiáltok föl a gerendák irányába.

– Hogyne! – húzza el egy kis gúnyos mosolyra a száját Bálint mester. – Ott fönt úgy süvölt a szél, hogy a saját hangját sem hallja az ember. De hát menjen csak föl, kérdezze meg!

1994. október 9.

BARÁTOK TEMPLOMA

Szól a harang a Barátok templomában. Előbb a nagyöreg kondul meg, kétezer-háromszáz kilós súlyához illően a legmélyebb hangon: cesz – utána következik nagyság szerint a család többi tagja: eszesz, fesz, gesz – cesz, eszesz, fesz, gesz! Micsoda finom muzsika. „Ezt mondja az Úr: Íme, kiárasztom rá a békét, mint a folyamat . . . mint a fiút, kit anyja vigasztal, úgy vigasztallak meg én is titeket.” Amíg szól a harang, az ember valahogy elfeledi üzöttségét, a napi taposómalmot, s valahogy emberré lesz újra.

Igen, Szabadka legrégibb, a várból a XVII. században átalakított templomának a harangjai valahogy nagyon is emberien szólnak. Mint ahogy az egyszerű ember szívéhez is – gondolom én – az összes papi rend közül a nagyon is emberarcú, barna csuhás, szegény és szerény, őszinte és önfeláldozó franciskánus barátok állnak a legközelebb. Tele is van a templomuk hívőkkel, így ünnepek táján különösen. Nem véletlenül alakította a rendet Assisi Szent Ferenc a XIII. század elején éppen azzal a szándékkal, hogy krisztusi egyszerűségükkel, alázatukkal visszatérítsék az eretneket, s nem véletlenül töltöttek be oly fontos szerepet később is világszerte hittérítőkként, misszionáriusokként; tanítókként. Az őszinte, művelt, közvetlen ferencesek köré legendák szövődtek ezen a tájon is. A bunyevácok például tizennyolc ferences vezetésével érkeztek 1869-ben e vidékre, és az ő templomukban történt meg Szabadkán az első keresztelés is. Nevükhöz fűződik továbbá a mai gimnázium őséneke a megteremtése 1747-ben, amely az ő irányításukkal a mai Városháza helyén működött. Akárcsak az első szegénykonyha működtetése is a Kakasiskola helyén. A régi szép, gazdagabb időkben, így ünnepek táján tárva-nyitva állt a kolostor nagykapuja a szegények, az éhesek előtt. Magam is emlékszem még, hogy egyszer diáktársaimmal mákos tésztát ettünk a kolostorkert vén tölgyei alatt megterített asztalról. A szerény, ked-

ves barátok valami olyasmit éreztek meg akkor velünk, hogy ha egy kicsi jót is teszünk valaki embernek, többet ér, mint ha az egész emberiséget szeretjük. S kezdtem megérteni az anyagi javakra nem sokat adó, de a lelki gazdagságra, a lélek békéjére annál több gondot fordító ferenceseket. Volt egy olyan korszak a rend életében, amikor pénzt is bűn volt a kezükbe venni, amikor székérral tanyáról tanyára jártak „összekoldulni” a legszükségesebbeket. Ma sem lehet a ferences szerzetesnek semmilyen személyes vagyona: sem háza, sem mezeje, sem jószága . . . Mindent a közösbe kell adnia. Mindenki egyért, s egy mindenkiért. – Mert mit ér a gazdagság, a vagyon? Senki sem viszi el a feje alatt a más világra – mosolyog a szabadkai születésű magyar anyanyelvű páter Gothardt. Miközben beszélgetünk – éppen ebédelés közben csöngettem be hozzájuk tapintatlanul –, egyszer csak kiesik zsebéből a „szalonnavágó” kisbicskájja. Aztán kiesik még egyszer, és még egyszer. „Nagyon emberi”, gondolom. Azért megeresztek egy őszinte megjegyzést: „Bevarrjam?” A páter nem jön zavarba:

– Egy kolduló barátnak milyen is lehetne más a zsebe, mint lyukas? Persze ezerszer eltökéltem már, hogy megjavítom, de hát azonkívül, hogy hivatalosan én vagyok a kolostorfőnök helyettese, magánalapon pedig itt a mindenes is, mindig akad valami fontosabb tennivalóm. Az előbb éppen a tetőn jártam, benőtte a moha a palát, meg kell tisztítani, előtte a villanyvezetéket bütyköltem (ahol megrázott, oda többé nem nyúlok), és hát én vagyok itt a „mosómedve” is: tíz–tizenöt gép ruhát mosok ki nyolcunkra hetente. Nekünk még külön szakácsunk sincsen, egyik páterünk vállalta el a konyhát, egy nyolcvanéves néni irányításával.

Gothardt atya szerint három dolgot nem tud a pápa: hogy milyen apácarendek vannak, hogy mit gondolnak a jezsuita páterek, és hogy miből élnek a ferencesek.

– Nos, miből? Hiszen köztudomású, hogy nem esketnek, nem keresztelnek, nem is temetnek . . .

– Adományokból. Azt mondják, hogy ha egy kenyér lesz a világon, annak fele a ferenceseké lesz. Tudja, az igazság az, hogy nálunk – persze már nem olyan mértékben, mint régen – még mindig megvan az a népi szokás, hogy a város legnépszerűbb szentjének, Szent Antalnak a tiszteletére hálából, vagy hogy az áldását elnyerjék, hoznak felajánlva malacot, tyúkot, túrót, tojást, gyümölcsöt a hívők. Szent Antal napján, június 13-án – ez kuriózum volt egykor nálunk – ünnepi árverést tartottunk a kolostor udvarában. Már hajnali négytől nyitva állt a nagykapu, s egymás után gördül-

tek be a parasztszekerek megrakva mindenféle földi jóval. Minden adományt bejegyeztünk szépen a nagykönyvbe, és akkor megkezdődött az árverés. Mi, ministránsok – némely miséken volt belőlünk tíz–hús is – a tyúkokat emelgettük nagy igyekezettel, a ferences testvérek pedig a disznókat kínálgatták. Volt olyan, hogy a gazda kínált föl legtöbbet a saját disznajáért, ő vette vissza, hogy elnyerje Szent Antal kegyeit. Most az árverés inkább csak szimbolikus már. De június 13-án még mindig összegyűlik vagy hatnyolc malac. Mert Antal „mindenre képes” – mondja az atya. Elveszik, mondjuk, az ember lakáskulcsa, és hozzá fordul segítségért, hogy megtalálja. Meg is lesz rendszerint, s akkor néha tíz tojást, pár kiló túrót és hasonlókat találnak a barátok a népszerű védőszent lábánál.

– Kik az adakozóbbak: a szegények-e vagy a gazdagok? – kérdem. Erre egy amerikai templomfelirattal példálózdik az atya: „Épült pedig e templom a gazdagok ígéretéből és a szegények pénzéből.” Így van ez nálunk is.

Körüljárjuk a ragyogó állapotban levő templomot. Látszik, hogy lakói a város lakosságával együtt szívükön viselik a sorsát. A bejárati ajtónál tavaly júniusban történt robbantás okozta károk szanálva, a folyosók falai újrafestve, és – Franzer mester ügyes keze nyomán – ragyognak az ódon képkeretek is. Miközben a barátok felváltva misézni járnak napról napra a városi kórház kápolnájába meg betegeket, öregeket látogatnak a Gerontológiai Központ három épületében, és hívásra városszerte a magánházaknál, kisegítenek más plébániákon, gyóntatnak, miséznek, addig akadnak jótét lelkek, akik kisegítik őket a házuk tájékán. A többi között ezért virulhatnak tavaszanként, nyaranként a városban legszebben a templom erkélyén a futómuskátlík is, mert lélekkal, őszinte szeretettel ápolja őket a franciskánusok iránti rokonszenve jeléül a város népe. Úgy járnak hozzájuk az emberek, mintha hazamennének. Az ő kapujuk mindig, a nap minden szakában minden rászoruló előtt nyitva áll.

1995. április 15.

OTTHONOS VÁROS VAGYUNK – DE MEDDIG?

– Láttad? – kérdi felborzolt kedélyállapotban a barátnóm. – Hegyi kecskék legelnek B.-ék kertvárosi villájának kertjében! Az öregek meghaltak, a gyerekek külföldön, a régi szép ház ebek harmincadján. Azt mondják, menekültek az új házigazdák. Ha így haladunk, maholnap a Városházát is eladjuk és átformáljuk, csak fizessen valaki érte . . .

Nézem: Palicson is egymás után kelnek el az ízléses, mives munkával készült, de már roskatag állagú régi nyaralóépületek. Az idő vasfoga megtette a magáét, az eredeti tulajdonosok többségének nincs pénze a felújításra, az újak meg . . . Összeszorult szívvel lesem a patinás házak előtti téglá- és cseréprakásokat, az új tető- és homlokzatmegoldásokat, vajon az új gazdák tiszteletben tartják-e a néhai építőművészek elgondolásait, sikerül-e megtartani legalább valamit is a réginek a hangulatából, egyáltalán, érzik-e az újonnan érkezettek ennek a tájnak a lelkét, ismerik-e gazdag múltját, és főleg hajlandóak-e tiszteletben tartani azt?

– Vannak emberek, akik igenis vissza szeretnék állítani az épületeket a régi formájukba, csakhogy többbe kerül a leves, mint a hús – mondja Szabó Zsombor építészmérnök, Szabadka szerelmese, aki most elkészült magiszteri munkájában éppen ezzel a kérdéssel, a város fejlődésével foglalkozik a honfoglalás előtti időktől kezdve napjainkig. – A műemlékvédők ugyanis, akik többek között azért kapják a fizetésüket, hogy ha hozzájuk fordul valaki, mondjuk, homlokzat-felújítási szándékkal, segítséget nyújtsanak neki, akkora összegeket kérnek sokszor a tervek elkészítéséért, hogy maga a terv többbe kerül, mint a kivitelezés. Ki az a bolond, aki szaktanácsért fordul hozzájuk ezután? Ha pedig műemlékké nyilvánítanak is épületeket, nincs pénz a helyreállításukra, karbantartásukra, tovább eszi őket az idő vasfoga. Ellenőrzés pedig egyszerűen nincsen! Vajon ki ellenőrzi a műemlékvédőket vagy a városrendezőket? Vagy hány engedély nélkül épült házat bontottak le?

Közismert dolog, hogy Szabadkát előszeretettel választják új lakóhelyükül a távolról érkezettek. A legújabb nagy futás alkalmával több mint tízezren érkeztek ide. Eltérő mentalitású, szokásvilágú emberek. A mostani lakosságnak körülbelül a tíz százaléka. Vajon mennyiben változtatják meg ők a város arculatát? Sokak véleménye szerint fönnáll a veszélye annak, hogy ezt a hatalmas tömeget már nem tudja egészséges módon, eddigi – mind építészeti, mind emberi – jellegének a megváltoztatása nélkül asszimilálni a város. Ezekről a kérdésekről beszélgettünk Szabó Zsomborral, valamint arról, mikor érzi jól magát a városlakó a saját városában, s milyenek a kilátásai a jövőjét illetően.

– Szabadka tipikus alföldi város, úgynevezett mezőváros, amely sohasem volt fallal körülvéve – itt nem volt kő, sem téglá, hogy várat építsenek –, nem magasságában, hanem széltében-hosszában terjeszkedett. Levegős, széles utcák, tágas terek jellemzik, s a többi között ennek köszönhette a múltban, hogy itt sohasem voltak akkora pusztító járványok, mint a szűk sikátoros, több emeletes házú, piszkos városokban. Szabadka két civilizáció: tehát a sztyeppe népek és a klasszikus mediterrán városok szövevénye. Amikor 1779-ben Mária Teréziától elődeink megvették a szabad királyi város jogát, mint a görög városállamok is, a város ország volt az országban. A magisztrátus úgy működött, mint egy jó gazda. Huszonötezer marhából álló saját gulyája volt, hatalmas kiterjedésű legelői, földjei, ezek nagy részét bérbe adta, a pénz a saját kasszájába került, abból finanszírozta a város a maga fejlesztését: fölépíttette Palicsot, a színházat, a Városházát, a kórházat, kiköveztette az utcákat, rendezte a közvilágítást stb. A polgárok fizettek ugyan adót, de pontosan tudták, mire megy. (Mellesleg most a forgalmi adó tíz százaléka marad itt.) Ami jellemző a régi lakosságra: Szabadka esetében nem beszélhetünk arról, hogy a szállásiak tömegesen költöztek volna be, minthogy a szállásiak is városiak voltak. Itt mindenki városi volt, csak földművelésből élt. A tanyákat egyfajta kihelyezett munkahelyeknek lehet tekinteni. Nyáron kint élt a földbirtokos a családjával az úgynevezett nyári kúrián, télen bejött a városi házába. A török utáni időkben már nem volt példa arra, hogy drasztikusan megcsappant vagy növekedett volna a város lakossága. Inkább a struktúrája cserélődött, változott meg. A századfordulón Szabadka az ország harmadik legnagyobb és legerősebb városa volt, Szegednél is nagyobb. 1920-ban a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak ez volt a legnagyobb zsákmanya. Attól fogva Szabadka szinte tervszerűen vissza lett fej-

lesztve. Elvitték gyárainak, üzemeinek a zömét, s a városfejlesztés a napi politika függvénye lett. Napjainkban is az. Egy lerongyolódott ország lerongyolódott városa vagyunk.

– Mégis vonzerőt gyakorolunk a pénzes messziről jöttek számára is. Vajon miért?

– Sokat vitatkoztak már arról, hogy mikor érzi jól magát az ember a maga városában. Hogy milyen az ideális város, mekkora lehet a lakossága. Olyan vélemény alakult ki, hogy kétszázötvenezres lélekszámig szervezhető meg a legoptimálisabban egy város élete. Szabadkának Paliccsal együtt körülbelül száztízezer–százhuszezer lakosa van, a környező településekkel együtt pedig vagy százhetvenezer. Ennyi volt nyolcvan évvel ezelőtt is. Csak, mint mondom, kicserélődött a struktúrája: eltűntek a zsidók például, akik a legnagyobb húzóerőt képviselték valaha. Hogy jól érzi magát itt az ember, az a viszonylag szolid infrastruktúrán és a civilizált környezetén kívül az emberi természethez közel álló lakóházaknak, a kertes, egy- és kétemeletes épületeknek is köszönhető. A Prozivka és a sugárút tíz-tizenkét emeletes toronyházainak építése nagy melléfogás voltak. Az ember ugyanis a természet része, ezt nem szabad szem elől téveszteni. Tanulmányok sora bizonyítja, hogy a negyedik emeletnél följebb levő lakásokban már neurotikussá válik a legtöbb halandó. Nem véletlen, hogy a Prozivka ketreceiből tömegesen menekülnek az emberek. Eljön az idő, amikor már csak a legszegényebbek maradnak ott. Ha új lakó- és munkahelyekre van szükség, akkor szerintem az a legjobb megoldás, ha a meglévő épületekre húzunk rá egy-két emeletet, megőrizve a régi hangulatát, jellegét. S ha nincs pénz és jó terv az új megoldásokra, akkor legalább azt tegyük meg, hogy konzerválunk bizonyos értékes dolgokat. De konzerválni sem lehet mindent, bármilyen nosztalgiát vált is ki egy-egy ház ledöntése, az élet megy tovább, haladni kell a korrallal. Emlékezzünk csak, milyen nagy ellenállást váltott ki az Engels utcában az első pizzeria felépítése, ma viszont az lett Szabadka legszebb, legtetszetősebb utcája. (Végeredményben az új Városháza is csak úgy épülhetett föl, ha lebontották a régit!) Elítélem viszont a város legrégebbi utcájának, a Vuk Karadžićnak, a volt Aranykeresztnek, később Aranybáránynak nevezettnek a tönkretételét, ez a középkorban is garantáltan megvolt, s feltétlenül konzerválni kellett volna. A város egyik fő jellegzetessége éppen a dinamika, ellentétben a falu hagyományörzésével. Az akció és reakció törvénye érvényesül, sok ember érdekét kell közös nevezőre hozni. A fejlesztés sem lehet

tehát egy-két ember dolga, privilégiuma, a város kollektív produktum, kollektív érdekeket szolgál. Arculatát nemcsak a házak, hanem az emberek mentalitása, kultúrája – lakókultúrája – határozza meg.

– Mit tettünk, mit tehetünk azért, hogy az újonnan jöttek, ha már mindenképpen itt ragadnak, mert nincs hova visszamenniük, ne érezzék idegennek ezt a várost, hogy tiszteletben tartsák a civilizációját, a kultúráját, az értékeit?

– Először is föl kellene mérni a kulturális szintjüket. Mert nemcsak műveletlen emberek érkeztek ide, hanem tanultak is, akik közül soknak viszont nem volt lakókultúrája. Meg kellene ismertetni őket a város gazdag múltjával. A múlt ismerete nélkül jövő sincsen. Valami módon vágyat ébreszteni bennük arra, hogy a magukénak érezzék, megbecsüljék ezt a környezetet. Ez pedig mindannyiunk feladata.

1998. augusztus 18.

SZŰZ MÁRIA GYÓGYÍTÓ FORRÁSÁNÁL

Ismerősöm, János bácsi ott sorakozik türelmesen a kútnál egy műanyag kannával és egy csokor náddal a kezében. Hogy a kanna mi célt szolgál, az nyilvánvaló, ugye, de hogy a nád?!

– Ez is valami szent dolog – világosít föl. – Itt terem a kút közelében – mutatja –, és ha hazaviszi az ember, egy évig megvéd minden bajtól. Egyszer egy ilyennel megszenteltem az árut, amit a piacra vittem, és higgye meg, elkelt egy szálig. Ez a víz is csodát művel. Kutyául fáj már vagy két hónapja a lábam – húzza föl a nadrágja szárát, s mutat egy piros flekkre, amiről az orvosok nem tudják megállapítani, mi okozta. – Megmostam. És most reménykedek . . .

A kút közelében, a fűben egy bő szoknyás, kendős bunyevác asszony ül a családjával. Ebédre terít éppen, szedegeti ki a rántott csirkecombot a füles kosárból. Harmincéves forma, láthatóan mozgássérült fia mohón nyúl utána, s jóízűen falatozni kezdenek. A kút mögött fölállított fülkében közben rejtelmesen mosolyog a csodatevő Szűz Mária, s türelmesen hallgatja az összekulesolt kézzel előtte térdeplő embereket, akik mind kérnek valamit tőle, főleg vigasztalást testi és lelki bajaikra. A sándori templomból erre az alkalomra kihozták az olaszországi Könnyező Mária mását is, előtte százszámra lobognak a gyertyák, illatoznak a virágcsokrok, s halkan csilingelnek a rózsafüzérek gyöngyei. Olvasom a falra szegezett táblácskákon a föliratokat: „Falati Majko; Máriám köszönöm . . .” Hálájuk jeléül a meggyógyult hívők készítették őket mind.

– Higgye el – mondja a szentkút karbantartási felelőse, nyugdíjas kovácmester –, voltak olyanok, akik már nem látták azt sem, hogy mennyit mutat a Városháza tornyán az óra, és kilencévi kitartó idejárás után visszanyerték a látásukat. Kitartónak, alázatosnak, de főleg megbocsátónak kell lenned, hogy a Szent Szűz

meghallgassa könyörgésedet. Mert mi is az Isten, kérem? A szeretet mindenekelőtt . . .

A Könnyező Mária tömjénfüst és a papi menet kíséretében megindul lassan a szabadtéri oltár felé. A horvát nyelvű nagymisét, amelyen tiszteletét teszi a pravoszláv pápa is, a katori püspök tartja. „Szűz Mária mindenütt egyforma, kedves testvéreim – fordul az egybegyültekhez – : Kotorban is, itt is, mindenütt. Azt szeretnénk valamennyien, hogy közel legyen hozzánk . . . S hogy közel lehessen, hogy megtisztulva térhessünk haza, bánjuk meg a bűneinket, testvéreim! ” És tengerként fölmorajlik a tömeg: „Én vétkem, én vétkem, én legnagyobb vétkem . . .” A gyülekezettől kissé távolabb, a vén platánok árnyékában körös-körül kifeszítve a sátrak. Szépen fogy a búcsúfia: a selyemcukor, a tükrös mézeskalács, a madárfütyöt utánzó agyagfütyülő, a nyakláncon függő kereszt, az apró Mária-szobrok . . . Üres kézzel egyetlen gyerek sem távozik innen. Elégedetten mosolyognak a lacikonyhák tulajdonosai, az üdítő- és sörárusok, az elmaradhatatlan körhinta meg egyre csak forog-forog a gyerekekkel . . . S érkeznek, egyre csak érkeznek az újabbnál újabb zarándokok, távoznak azok, akik már mindent láttak, megtapasztaltak, megkóstolták a kút vizét, elrebegették kívánságaikat a Csodatevő Szűz lábánál. – Tudod, hogy érzem magam most, hogy megmostam a kútnál a lábam? – lelkenedik a fiának egy középkorú anyuka. – Mintha lepke volnék!

Bizony, bizony: a hitnek gyógyító ereje van.

*

Az 1870-es évekből eredő legenda szerint a Szabadkától mintegy három kilométerre fekvő, a Sándori szállások árnyas fái közötti, festői szépségű forráskútnál a nyájukat legeltető pásztoroknak megjelent a Szűz Mária, s a betegek meggyógyultak, „a vakok látni, a bénák járni kezdenének”.

Az első keresztet 1885-ben egy szerb gazda, Ilija Mijatov állította föl itt. 1893-ban a bunyevácok és a magyarok is követték példáját a magukéval. Ez az egyetlen olyan szentkút a Vajdaságban, amely mind a pravoszláv, mind a katolikus hívők kegyhelye. Az 1900-as évek elején már olyan sokan jártak ki a csodatevő erejéről híres kúthoz – tízezres tömegek –, hogy már azt fontolgatta a város vezetősége: a szabadka–zentai vonatjárat számára állomást építenek. A néphit azt tartja: Szent György napjától Szent Mihály napig, újhold szombatján és vasárnapján a leghatásosabb az ima,

Szűz Mária akkor biztosan meghallgatja a gyötrődő emberek könnyörgéseit. A búcsút minden évben augusztus utolsó vasárnapján tartják, amelyre mindig hatalmas tömeg hömpölyög ki a városból és a közeli helységekből.

1996. augusztus 29.

HEJ, HALÁSZOK, HALÁSZOK . . .

Alighogy feljő a nap, és magához öleli a tó fölött táncoló puha párát, a sirályokkal, vadkacsákkal, búvármadarakkal együtt kiszállnak a vízre a palicsi halászkok is. Ilyenkor ősszel minden hajnalban, amíg csak be nem fagy a tó. Négyen vannak a legények a háromszáznyolcvan hektáros tóra, két halór is tartozik hozzájuk, továbbá egy állatorvos és egy biológus. Az úgynevezett szelektív lehalászáshoz – amit tavasszal és ősszel végeznek – néha besegítőket is alkalmaznak.

Hm. Négy halász. És hány az orvhalász? – morfondírozok magamban, amíg a pléhfenekű öblös motorcsónakkal az este kifeszített hálók felé tartunk.

– Nem véletlenül figyelmeztettem – nézi egy kis kárörömmel vacogásomat a kormányos, Radomir –, hogy jól öltözzön fel. A nyílt vízén mindig sokkal hidegebb van, mint a szárazon. – Őszesebb húzom magamon a viharkabátot, s igyekszem elhúzódni a csónak oldalán becsapódó jeges hullámok útjából. A parton szelíden simogató szellő itt szinte harap.

– Tízfokos a víz – kapja el ügyesen a meteorológiai állomás közelében a víz színén imbolygó bóját Róbert, majd Istvánnal együtt szóttlanul húzni kezdi befelé a csónakba a hálót. Egy-két méteresen semmi, aztán megvan az első ficáncoló zsákmány: egy jól megtermett ezüstkárász. Aztán még egy, majd egy kétkilósforma ponty következik, tátogva, könyörögve mereszti ránk nagy szemét, aztán egy tekintélyes nagyságú süllő igyekezne vissza természetes közegébe. – Ez jó jel – mondja István. – Azt jelenti, tisztább a víz. Aztán két hatalmas, nyolc-tíz kilós fehér busát emelünk be a csónakba.

– Ezekből van a legtöbb – így Radovan. – A múlt pénteken ugyanezzel a hálóval egy kissé odébb innen két tonnára valót fogtunk. Jól kell ismernie a halásznak a hal járását, szokásait. Ha el-

találja, hová engedje le a hálót, nyert ügye van. Ilyenkor, tél közeledtével már rajokba verődik a hal, kerüli a hullámverést, szélvédett helyre igyekszik. Enni is sokkal kevesebbet eszik, mint nyáron, készül a telelésre, nemsokára elvermeli magát. A háló kivetése előtt figyelni kell a vizet, vélik a legények, nézni, merre „túr” a hal. A busa például, amelyik mindig rajokban jár, ha meghallja a csónakmotor zúgását, felugrál a víz fölé, megmutatja magát. Egy öt-hat kilós példány egyenesen a csónakba ugrott a minap.

– De főleg szerencse dolga az egész – szippant bele egy nagyot a cigarettájába Róbert, miközben a másik függőháló felé tartunk. – Ismeri, ugye, a mondást, hogy halász, vadász, madarász – mind éhenkórász . . .

Hoppá! Egy hármashorog gabalyodik bele a hálóba. Aztán még egy. Valamelyik orvhalász „gereblyézhetett” errefelé, s szakította bele valamibe: vagy a hal testébe, vagy valami másba a tiltott szerzősámát. Aztán egy béka. Ezt visszadobják. Úgy nézem, összegubancolódtott a háló, lesz mit bogozniuk a halászsoknak a parton.

– Ez a műanyag különösen próbára teszi a türelmünket – húzza össze a szemöldökét István. – Valamelyik nap az orvhalászsoktól zsákmányoltuk. Megvan vagy harminc méter.

– ?!

– Ez még semmi! Nemrég egy nap harminc idegen hálót húztunk ki a tóból, körülbelül két kilométer hosszúságban . . . Mi tíztizenkettővel dolgozunk.

*

Félóra múlva mintegy ötven–hatvan kilóra való zsákmánnyal érkezünk vissza a halászházhoz. Az öreg fűzfa alatt, a móló mentén kifeszítve már a merítőháló, abba dobálják bele a ficánkoló, síkos pikkelyeseket. Elég színes a paletta: a tőpontytól kezdve a vörös szárnyú keszegen, bodorkán, napkárászon stb. keresztül a sülőlőig, sügérig mindenféle halfajta képviselve van.

– Szándékosan használunk ilyen nagy szemű hálókat – fogad a parton Blagoje Lečić biológus, aki már tizenöt éve éberem örökdió a tó élővilága fölött –, hogy a kisebb, nem kifejlett példányok kiemenekülhessenek. A napokban főleg busára halászsunk, mert a hétnyolc évvel ezelőtt bedobott ivadék a tizenhét–húsz kilót is eléri már. Egyes vélemények szerint nemkívánatos a tóban ez az algaevő, itt nem őshonos halfajta. Túlságosan is kedvez elszaporodásának a tó vize, amelyben a beömlő szennyvíz következtében ren-

geteg a nitrát, foszfát, szulfát, karbonát, ami műtrágyaként viselkedik a tófenéken, előidézve a növényvilág burjánzását. Fönnáll a veszély, hogy a busa kiszorítja az itt őshonos halfajtákat. Jelenleg tizennyolc-huszonegy fajta hal él a tóban, s az a tervünk, hogy visszaállítsuk a tó régi fényét, az őshonos halállományát.

*

Bent a házban reggeliznek éppen az örök meg a halászok. Mindannyian úgy látják, hogy az utóbbi két-három évben sokkal tisztább lett a víz. A szankciók miatt alig működött a gyáripár, kevesebb szenny folyt be a tóba, a lakosság kevesebb mosóport használt, és a Tisza–Palics-csatorna is jelent valamit. Ha mást nem – mert a Tisza sem valami tiszta folyó manapság –, legalább azt, hogy víztömeg tekintetében nem szenved hiányt a tó. Ha sikerülne kiépíteni végre a szennyvíztisztító „gyár”-at, mondja a biológus, a fejünk sem fájna.

Elég jó minőségű a palicsi hal, nem iszapszagú, hiszen a tóban kitisztítása után alig van iszap, az Egészségügyi Intézet az utóbbi tizenöt évben még egyszer sem kifogásolta a kifogott hal minőségét.

– A Ludasi-tóból viszont – mondják a horgászok – az idénre mintha teljesen kiveszett volna a horograivaló . . .

– Hogy a sporthorgászok nem fognak halat, az még nem jelenti azt, hogy kiveszett – véli Blagoje Lečić. – Való igaz, hogy a ’86–’87 telén bekövetkezett nagy halpusztulásakor meg lett tizedelve a tó halállománya, és azóta a „gazda”, a Palics–Ludas Közvállalat nem fektetett be valami sokat a halasításába. Nyolcvanhét után ugyanis nagy szárazságok következtek be, rettenetesen alacsony volt a vízállás, posványosodott a tó, tovább nőtt az iszap, nem lett volna célszerű. Az utóbbi két évben azonban tisztább a Ludas vi-ze is . . .

*

Egy kerékpáros landol mellettünk. Megérkezett ellenőrző körútról az ör, Milorad Vučković.

– Ennél jobb jármű a halór számára nincsen. Halk és megbízható – néz elérékenyülten a járgányára. – Ha motorcsónakkal közlekednék, már az indulásomkor híremet vennék az orvhalászok. Hogy miként dolgoznak? A robbantáson kívül a halászat-horgászat minden más módszerét alkalmazzák: a gereblyézők in-

kább rossz időben működnek, amikor nagy hullámokat ver a tó, s a part mellett keres menedéket a hal, a függőhálókat meg többnyire szélcsendes éjjeleken eresztik le nagy titokban, gumicsónakon közlekedve. Sok az engedély nélkül horgászó atyafi is, meg aki több bottal horgászik a megengedettnél. A büntetések elég nagyok: kétszáztól ötezer dinárig terjednek . . .

Nem hagy nyugodni a gondolat: harminc-egynéhány idegen háló egy éjjel. Ennyi orvhalász elfogására egy regiment katona sem volna elég.

– S ön így egyedül? Ennyi orvhalász ellenében? Nem fél?

– Még nem fenyegetett meg senki.

– Revolvere van? – Titokzatos mosoly a válasz: – Ez üzemi titok.

Hej, Palics! Virágzik a partodon az emberek – szegényemberek – ősi foglalkozása. Az egy éjjel leeresztett harminc-egynéhány „idegen” kerítőháló minden szociológiai tanulmányánál többet mond.

1996. november 24.

SZÉLMALMOK, SZÉLMALOMHARCOK

Szélmalombokból, amelyek még a század elején is elmaradhatatlan tartozékai voltak az alföldi tájnak, s úgy hozzátartoztak a városszélekhez, mint a templomtornyok a városközpontokhoz, ma már csak mutatóban, műemlékként akad. Szabadkán a kisbajmoki ócskapiac mellett magasodik egy százezer mezei téglából, az 1870-es években épült ódon kolosszus, verébfészkekkel és gazzal megtűzdelve. Hajdan Jugoszlávia legnagyobb szélmalomának számított, s tulajdonosa, Mikuska György, majd fia, Antal kiváló szélmolnárok hírében álltak. Emléküket tisztelettel idézik föl a környék idős lakói, s nosztalgiával emlékeznek arra a korra, amikor még a malom volt a város társas életének egyik színhelye. Volt idő, amikor húsz–harminc, gabonával megrakott szekér is várakozott az udvarán sorára, s közben kibeszélgethették magukat a gazdák, megtárgyalhatták a város eseményeit, a politikát, az időjárást, a termést.

A hatvanas évek közepén szűnt meg működni az öreg malom, s húsz éven át a nagy kerek kék ég volt a kalapja. Négy emeletén minden faalkalmazatossága szétkorhadt, s már-már teljesen hatalmába kerítette az enyészet, amikor – ’92-ben – két vállalkozó szellemű fiatalember, Karan Ranko és Vukov Goran – akik vagy húsz évvel ezelőtt Boszniából jöttek ide tanulni, s mert úgy vélték, Szabadkánál szebb, „nagyobb lelkű” város nincsen, ittragadtak – a kezébe vette sorsát. Eddig vagy kétszáznegyvenezer márkás befektetéssel, a Műemlékvédelmi Intézet föltételei szerint tetőt húztak rá, belülről rendbe hozták, italboltot nyitottak a földszintjén, emeletét pedig irodaházzá alakították. Terveik szerint nyári teraszhelyiséget és hat kisebb boltot építenek hozzá, felül motelszobákkal.

*

A malmot, Mikuska György és Vilov Viktória tulajdonát, a hozzá tartozó vagy ezerháromszáz négyszögöl földdel együtt a hatvanas években nacionalizálta az állam, miután leszármazottjuktól, unokájuktól, Mikuska Antaltól „hosszú távolléte miatt” megvonták a jugoszláv állampolgárságot. A „hosszú távollét” pedig a ma nyolcvanhárom éves unoka szerint annak a következménye volt, hogy ’44-ben, amikor a mórahalmi nagyszüleinél tartózkodott, lezárták a határt, s ’57-ig nem jutott útlevélhez. A volt szélmolnár gyerek most a szerénynél is szerényebb nyugdíjból él, egy szegedi nyugdíjas garzonlakásban pergeti életének hátralevő napjait, de haza-hazalátogatva Szabadkára sohasem mulasztja el, hogy elsétáljon szép emlékü gyermekora színhelyére, s hogy megsimogassa tekintetével az ódon építményt. Egy ilyen alkalommal találkoztunk vele, s mondta el kettejük egybefonódó, tanulságos történetét.

– A nagyapám attól a molnártól vette meg a malmot, aki a nyolcszázhetvenes években építtette a helyszínen égetett nagy mezei téglákból, kereken százezer darabból. Még emlékszem arra a nagy tómederszerű mélyedésre, ahol a téglákat készítették, s amelyben télen mindig befagyott a talajvíz, kitűnő korcsolyapályát szolgáltatva nekünk, gyerekeknek. A mai ócskapiac helyén akkor marhapiac volt, a benzinkútén és mögötte lópiac, majd lóversenytér. Ott rúgtuk a bőrt mi gyerekek. Az általunk gátnak nevezett földszávon villamos közlekedett, ahol érkeztek a bámészködők, érdeklődők a vásárra, ahol nagy sátrakban sült a lacipecsénye, és szólt a trombita. Más napokon vándorcigányok ütötték föl sátrukat a tér végében, s medvetáncoltatással és majmokkal szórakoztatták a közönséget.

A malom éjjel-nappal üzemelt, a molnár alig győzte a munkát, különösen hétfőn és pénteken, hetipiaci napokon volt sok a dolga. Amikor Mikuska György tulajdonos és felesége öt gyerekével együtt a Dunántúlra, Fejér megyébe költözött, mert azt hallották, egy mázsa búza ellenében lehet bérelni ott földet, a malom felnőtt fiára, Antalra maradt, s ő a feleségével, majd felcseperedő két fiával, Antallal és Istvánnal üzemeltette sikeresen, egészen haláláig, 1959-ig.

Nem volt könnyű munka a szélmolnáré. Nagy szaktudást, hozzáértést igényelt. A malom földszintjén egy Ganz 21-es hengerszék állott, mellette két pár malomkő, amelyeket egy fával üzemeltetett gözgépjármű hajtott. Az első padláson (emeleten) helyezkedtek el a hatszögletes, úgynevezett körsziták, selyemvászonnal be-

vonva, s a vászon sűrűségétől függött, milyen liszt kerül a megrendelőhöz: nullás-e vagy kenyérliszt, esetleg korpa. Hatalmas szíjak szállították föl a padlásra az örleményt.

*

– Alig vártuk a kedvező szeleket, hogy kevesebbet kelljen tüzelni a gőzgép alá, hogy forogjon a vitorla. Különösen a böjti szeleket szerettük, amelyek szinte menetrendszerűen érkeztek húsvét előtt, a nagyböjtben, s azután naponta fűjtak. A padláson is volt két malomkő, ezeket a vitorla hajtotta. A kövek daráltak, a hengerek meg öröltek. Legfölül, a legfelső padláson gyertyánfából készült fogaskerekek voltak összekapcsolva két úgynevezett daráskővel, amelyek csak kukoricát és árpat aprítottak.

A molnárék csépelni is jártak a gazdákhöz. Akkor még nem magánjáró, hanem úgynevezett húzatós, lóvontatású cséplőgépek voltak használatban. Mikuskáék tíz-tizenkét lovat tartottak, s ha az öt cséplőgéből valamelyik befejezte a munkát, szaladtak a lovakkal a másikhoz.

– Én a malmot nem adtam volna száz hold földért sem – mondja Antal. – Az öcsémmel ugyan gimnáziumba jártunk, de ha hazajöttünk, mindennap bekapcsolódtunk a munkába. A szekérről leemelve guruló kiskocsira tettük a zsákokat, betoltuk őket a mázsára, lemértük, ledaráltuk a gabonát, kivettük a vámot, és kocogtunk vissza.

Persze kényes dolog volt a szélenergia használata. A szélmolnárok mind jól ismerték a felhőket, tudták, melyik mit hoz: kedvező szelet, vihart-e vagy zivatart. Aszerint kellett beállítani, fordítani a tetővel együtt a vitorlákat. – Éjszaka apám nemegyszer fölkelte bennünket, hogy gyerünk, mert jön a stráffelhő, közeledik a vihar. Ha rosszul áll a vitorla, lerepülhet az egész tető. Rúddal forgattunk egy hengert a gyepes malomparton, az csavarta a láncot, amelyik össze volt kapcsolva a tetőn két hatalmas fenyőrúddal, így állítottuk be a szél irányában a vitorlákat. Huszonötben, emlékszem, akkora vihar kerekedett, hogy játékszerként emelgette a több mázsás malomtetőt a négy, fenyőfából ácsolt vitorlájával, hatalmas tengelyével együtt. Akkor egyébként két templomtorony bánta a vihart Szabadkán és Nagyfényen. Mi megúsztuk, mert ismertük a szelek nyelvét.

A monumentális malom mellett meglehetősen igénytelen hajlékban lakott a molnár a családjával. Két földes szoba, középen konyhával és egy kis kamrával, fölötte zindelytetővel, mint a ma-

lom is – ez volt mindenük, no meg a banyakemence, amely nemcsak hogy barátságos meleget árasztott télen, hanem olyan kenyeret süített benne Etelka néni, olyan könnyűt, a maguk örölte jóféle lisztből, hogy majd kirepült az ablakon.

A kis Mikuska szeretett heverészni a gyepes malomparton, onnan nézte a felhőket meg az előtte elvonuló életet. Egy ilyen alkalmmal, egy előtte elhaladó gyászmenetet szemlélve, noha neki senkije sem halt meg, egyszer csak úgy érezte, hatalmas szomorúság költözik a szívébe, s úgy elkezdte rázni a sírás, hogy azt hitte, megszakad belé. Mintha megérezte volna a további sorsát. Hogy súlyos kereszt, nagy szenvedés, nagy igazságtalanság vár rá.

A gimnáziumi érettségi után is a malomban maradt segédkezni a két fivér, Antal és István. Mert munka volt bőven, virágzott a tanyákon a jószágnevelés, a villamos darálót meg még nem ismerték a gazdák. Vitték hát a kukoricát, búzát megdaráltatni a szélmalomba. Különösen a sertéstenyésztés dívott. Egy talpig úriember, Csik Pál volt a főlvásárló. Készpénzben fizetett a helyszínen, azonnal, s a húsdisznök hosszú szerelvényeken máris utaztak Prágába, a zsírdisznök meg Bécsbe.

Jószágvásárlás ürügyén egyébként leánynézőbe is jártak a nőszülni szándékozó legények. Mikuska György szélmolnár is így szerzett magának jóra való feleséget. Befogta két szekér elé a lovakat, s be-befordultak a tanyákra megkérdezni, van-e malac, borjú eladó. Közben meg az eladó lányokat nézegették. Mórahalmon talált rá aztán egy nemcsak csinos, hanem módos kislányra is a jóra való szélmolnár, s a következő látogatásakor már hozta is haza Szabadkára a menyasszonyt a hosszú szekérsorból álló lakodalmas menet. A mulatozók meg közben széles jókedvükben bele-befordultak szekeresetül az út menti árkokba. A mórahalmi nagyszülőknek huszonnyolc hold földjük volt, mondja Antal, meg egy-két hold szőlejük. Ő gyakran járt hozzájuk segíteni, különösen, amikor már ápolásra is szorultak. Így történt, hogy '44-ben, a határ lezárása után ottragadt. S aztán tizenhárom évig nem látogathatott haza, mivel nem kapott útlevelet. Határtalan honvágyában ki-kiballagott a mórahalmi tanyavilágba, elment egészen a határsávig, s vágyakozva nézte a szülővárosa felé tartó felhőket. Hej, ha velük tarthatott volna, ha velük együtt sodorták volna őt is a kedvező szelek a szélmalomuk vitorláihoz!

*

Az orosz katonák persze elhajtották a lovaikat a tanyáról mind egy szálig. De szántani azért kellett. Fölzablázta hát a két tehenet, azokat fogta az eke elé, úgy törte föl a földet. Közben elkezdődött a kuláküldözés. A nagyszülők a maguk huszonnyolc holdjával kimerítették a kulák fogalmát. Egyre-másra hallották, hogy az éjszaka elvitték ezt, elvitték azt a gazdát. Antal gyakran kint aludt a szénaboglyában. Egy napon azzal fogadta a nagyanyja, hogy volt kint a tanyán egy motorbiciklis férfi, és meghagyta: jelentkezzen a szegedi rendőrségen. Bement, s rázárták az ajtót. Elkezdtek faggatni, mit tud a környékbeli nagygazdákról. Aztán meghagyták neki, mérje le, milyen mélyen szánt a kulák, és egyáltalán hogyan viselkedik: nem szabotál-e. Persze, hogy nem csináltam, mondja, erre születni kell. Én nem születtem erre.

Közben napirenden voltak az ilyen történetek: Egy „kulák”-nak beöntött valaki a vályújába magbúzáat, „bizonyíték”-ként, hogy azzal eteti az állatait. Ráfogták, hogy szabotál. Egy napon – nem bírva elviselni tovább a gyanúsítgatásokat – a gazda beugrott a kútba, s ottveszett.

A kötelező beszolgáltatás Antalt is megviselte. Elment vidékre, ott vett kukoricát, azt adta át, hogy a maguké megmaradjon; legyen a jószágnak mit adni. De hiába. Kiszálltak hozzájuk is a tanyára, és lesöpörték a padlást.

*

Egy napon aztán, nagyanyja halála után, megelégelve a parasztnyomorítást, fogta magát, s otthagyt a csapat-papot. A földet egy rokonára bízta, hogy ő művelje tovább, s beköltözött Szegedre. Minthogy a gépészi vizsgálója megvolt, elhelyezkedett az ország első farostlemezgyárában gépkezelőnek. Egy százhuszonöt lóerős gőzgépet kellett üzemeltetnie. A gyufagyárból kikerülő hulladékot főzték, darálták, préselték. Ha a gép véletlenül meghibásodott, azonnal hívták, s részletes jelentést kellett tennie, mi okozta a hibát. Mint jugoszláv állampolgár nem örvendett valami nagy bizalomnak. Minden ilyen alkalommal az arcképét is át kellett adnia a vizsgálószerveknek. Közben államosították, elvették a tanyájukat, jelképes összegért megvette a rokonuk, akinek átadta művelésre, nem sokkal később pedig a jugoszlávok államosították a szélmal-mukat. A farostlemezgyár elköltözött Mohácsra, Antalt meg kikiáltották „közveszélyes munkakerülő”-nek. A hasonszörű volt kulákokkal s egyéb gyanús elemekkel együtt (akkoriban mindenki

gyanús elemnek számított, mondja Antal, akinek, mondjuk, egy motorbiciklijé vagy egy selyeminge volt) „kiemelték a társadalomból”, és Tökölre, egy munkatáborba irányították. Az egész ország rendőrségének a 125-ös Csepel motorkerékpárjait javították itt. Az ő feladata az volt, hogy a fölhegesztett részeket reszelővel megmunkálja. Minthogy rendesen viselkedett, nyolc hónap elmúlásával úgy látták, „visszaengedhetik” a társadalomba.

Ötvenhétben végre útlevelet kapott, s hazalátogathatott Szabadkára. Két hétre rá meghalt az anyja, majd két év múlva az öccse. A malmot a sógornője vezette még egy-két évig, államosításáig.

Nemcsak Magyarországon, hanem Jugoszláviában is gyanús elem lett Antal. Ott nem akarta sokáig fölvenni a magyar állampolgárságot, mert hazavágyott a malom gyeppartjára, itt meg közben elvették az állampolgárságát, mert „sokáig távol volt”. Itt is, ott is mostohagyerekként kezelték, a senki földjére került a tősgyökeres szabadkai szélmolnárügyerek, ahogy a határ lépegetett át az emberek feje fölött. Amikor elege lett abból, hogy mint jugoszláv állampolgárnak hetente kétszer is jelentkeznie kell a rendőrségen, úgy döntött, mégis fölveszi a magyar állampolgárságot. Sikerült elhelyezkednie fűtőként a kenyérgyárban. Köszönet aprított a nagy kazánok alá. Öt évet húzott le itt, bele is rogyant a térde, a dereka. Innen átkerült a vízművekhez, szintén fűtőnek, de itt már valamivel könnyebb volt a dolga. Itt is maradt nyugdíjaztatásáig. Kiváló dolgozóként, huszonhat évi albérlősködés után jogot szerzett végre egy tömbházi garzonlakásra. Most ez minden vagyona.

A jugoszláv hatóságok persze hallani sem akarnak arról, hogy egy téglát is visszaadjanak neki akár a szélalmából, akár a családi házából, a magyarok valami jelképes kárpótlásfélét ígérnek a mórahalmi földekért. De vajon ki kárpótolja őt az elszenvedett lelki sérelmekért, elvesztett otthonáért, földönfutóvá tételéért, egész, mások miatt elhibázott életéért? Ha csak a Jóisten nem.

1994. december 11.

KUTYÁK ÉS EMBEREK

Reggel korán csörög a telefonom: Pannika, a közeli paplak mindenese elkeseredett hangon közli: egy farka kóbor kutya randalírozik a templom ajtajában, olyan lármát csapnak, hogy a kántor nem tud énekelni tőlük. Csináljak már valamit, kérlel reménykedően. Egy életem, egy halálom, biz' én megpróbálom, döntöm el.

Ahogy kilépek az utcára, riadtan hőkölök vissza. Hét-nyolc borjúnyi eb rohan felém, s veszetten vicsorít a lábikrámra. Villámgyorsan ugrok be a kocsiba, s a Palicsi úti állategészségügyi állomásig meg sem állok.

– Mi a helyzet a kóbor kutyákkal? – szegezem a higiéniai szolgálat illetékesének a szigorú kérdést.

– Rengeteg van belőlük az utóbbi években. Három napig itt tartjuk, s ha nem jön értük senki, meg a kutyamenhely is telítve van, elaltatjuk őket . . . – rebegi.

Az összefogásukra alakult „higiéniai csoport” (amit régiesen, ugye, csak sintérszolgálatnak neveztünk) július folyamán kilencvenháromat fogdosott össze a város területén, ezenkívül még tizen-nyolc olyan kutyát és macskát küldött a másvilágra, amelyeket a tulajdonosaik vittek be hozzájuk azzal a kéréssel, hogy valamilyen okból meg akarnak szabadulni tőlük.

Elém teszik a nagykönyvet is. Ez áll benne: „Kóbor kutyának számít minden olyan eb, amelyik felügyelet nélkül mászkál az utcán.”

Ennyi gondjuk, mint az utóbbi években, még soha nem volt a kóbor néglábúakkal, mondja Kovács Dragutin. Az általános elszegényedéssel együtt jár ez a gond is. Nemhogy a kutyáknak, de az embernek sem jut elég élelem, sokan kieresztik hát őket az utcára, és sorsukra bízzák. Mások, a humánusabb fajtából valók, más megoldással próbálkoznak.

*

Vihar készülődik, erős szélben baktatok az Állategészségügyi Intézet melletti hepehupás parlagon a kutyamenhely irányába. Talán emiatt oly idegesek az ebek. Valamennyi üvölt, vonít, nyüszít, csahol, vinnyog, szűkül – ki-ki a maga mentalitásának megfelelően. A saját hangomat is alig hallom, amikor az elém siető csinos, középkorú hölgynek előadom, mi ügyben jöttem.

– Az isten vezérelte hozzánk! – kiáltja vissza. – Nézze, milyen nyomorúságos körülmények vannak itt! Ötven kutyának épültek ezek a ketrecek, de már a százat is meghaladja a számuk – és abahagyja a kása kevergetését a szabad ég alatt fölállított üstben. – Ezt a helyet mi állatvédők hét évvel ezelőtt a községtől kaptuk, azaz az ígérettel, hogy rendszeresen pénzt is folyósítanak majd az állatok gondozására. A pénzforrások mára teljesen elapadtak, önkéntes adományokból tartjuk fenn a menhelyet . . .

Egy szép fiatal lány lép elő az irodaépületből, nyomában két aranyos kiskutyával, s adagolni kezdi a kukoricadarából, szalonnabőről, kenyérből álló ebédet az üst mellett felsorakoztatott tálcákba. Amerre csak nézek, mindenfelé kutyák. Ketrecekben, láncban, szabadon. A legkülönbözőbb változatban: a legkisebb termétektől kezdve a legnagyobbakig, a legközönségesebb korcsoktól a kényes fajállatokig.

– Egyetek, bogárkáim! – mondja a csinos hölgy, Percsics Éva nyugalmazott könyvelő, és sorba nyitogatja a ketrecek ajtaját. Rövid időre elcsendesedik a környék, hatalmas étvággal falni kezdenek a kutyák.

A kedves fiatal lány, Mészáros Ildikó nemrég végzett vegyésztanikus, kedvtelve nézegeti kedvenceit s közben meg-megsimogat egy-egy szabadon futkosó állatot. Ő az egyik alkalmazott itt. Havi háromszázötven dinárt kap a ketrecek napi kitakarításáért, a főzésért, a felügyeletért . . .

– Nem valami lélekemelő fizetés – húzom meg a nyelvét.

– Ez igaz, de én szeretem az állatokat. A kutyákat különösen. Az Állatvédő Egyesület elnöke februárban megkérdezett, nem segítenék-e be a munkába. Megtetszett, itt maradtam. Hívtak már ugyan a kórházba is dolgozni, de nem mentem . . . Nekem is van egy kutyám, németjuhász. A télen megmentette az életemet . . . – és itt elcsuklik a hangja. – December 22-én késő éjjel levittem sé táltatni emeleti lakásunkból a Nada Dimić utcába. Egyszer csak azt látom, hogy egy fa mögül előlép egy hosszú köpenyes árny, és fölemeli a kezét. Hirtelen fény villant, és egy golyó süvített el a fülem mellett. Csak ennyit mondtam a kutyámnak: fogd! – és ő rá-

vetette magát az ismeretlenre. Az megfutamodott, hármat lőtt a kutyámra, a harmadik golyó talált. Rexona elterült a hóban. Ki-
mondhatatlanul örülök, hogy sikerült megmenteni az életét!

Azóta már kiskutyái is születtek, és már nem kapja föl a fejét minden zajra. Csak ha egyfajta pisztolydörrenést hall, akkor lesz nyugtalan.

Ildi két kedvence – Donna névre hallgat mindkettő – állandóan ott lábatlankodik körülöttünk, játékosan birkóznak, harapdálják, „puszilgatják” egymást.

– Mindennap hazakísérnek a Prozivkára – mondja Ildi –, utána visszatérnek ide. Nincs hűségesebb teremteny a kutyánál . . .

*

Egy fehér Yugo horgonyoz le a telep bejáratánál. Sietve jön felénk a vezetője, s már messziről kérdi: befogadnának-e három kutyát, meghalt a gazdasszonyuk ugyanis . . .

– Hármat?! – csapja össze a tenyerét Milica, egy itt jótékonykodó asszonyság. – Látja, uram, milyen csődület van itt?! Egymás hegyén-hátán a szegény állatok. Tudja maga, mit küszködünk mi napról napra élelemért kilincselve?

A középkorú férfi benyúl a farzsebébe, és egy százmárkást vesz elő: – Tessék, asszonyom. Ezt tudom adni, ebből egy időre talán megoldják az élelmezésüket.

A három hölgy nem hisz a szemének. Hitetlenkedve forgatják a bankjegyet. Ilyen bolonddal sem találkoztak még, amióta a menhely főnnáll.

– Milyen neműek a kutyák? – kérdi megenyhülve Milica, a legkardosabb asszonyság.

– Kettő biztosan nőtény, a harmadikról nem tudom pontosan, micsoda.

– Ha nőtények, akkor jó. Betesszük őket a Zlatkóhoz. Ő már itt őslakó . . .

Nyílik a csomagtartó, három riadt szempár kandikál ki belőle. Ölbe fogják a kis korcsokat, s betuszkolják a ketrecekbe. Zlatko dühösen ugatni kezd. De ez csak olyan műfelháborodás. A jövevények a dróthálóhoz tapadnak, és könnyörgő szemekkel merednek a gazdájukra. Szívszagató a jelenet. A gazdi sem bírja soká: el-sírja magát, s futólépésben távozik.

*

– Óriási nyomás nehezedik ránk – szólal meg Éva. – Naponta több tíz kutyát is idehoznak nekünk. Szörnyű, hogy nem tudjuk átvenni mind.

– Milyen szöveggel állítanak be leggyakrabban az emberek?

– Van, aki azt mondja, hogy találta, a másik, hogy meghalt a gazdi . . ., hogy nem ugat . . ., hogy nincs neki mit enni adni . . . úgy megnőtt, hogy megeszi a fejét is . . . Milyen kegyetlenek is tudnak lenni az emberek! Pedig nincs nemesebb természetű, ragaszkodóbb állat a kutyánál . . . Nézze ezt a fehér juhászt! Gyere ide, édes csillagom! – És Éva, átvágva magát a hepehupás térségen, a térdig érő gazban, magához öleli a kezét nyalogató kedves állatot.

1996. augusztus 18.

SÁRGA A CSIKÓM . . .

„Az embert nem éppen a foglalkozás emeli a tömegből fel, hanem a lélek ereje.”

(Móricz Zsigmond)

Ámor, a hétéves telivér jöttünkre abbahagyja a hereszéna ropogtatását, és kíváncsian kidugja hatalmas orrlyukait a karám ajtaja fölött. Csillagszemeivel tetőtől talpig végigmér, alaposan körülszimatol, kedvesen horkant egyet-kettőt, majd dobbant. Lóéknál ez a rokonszenv jele? – töprengek magamban, én mindenestre annak veszem, és megsimogatom bársonyos szügyét. Erre kényesen megrázza fénylő sörényét, s a telivérekre jellemző ki-robbanó erővel toporzékolásba kezd. Mintha csak azt mondaná: engedjete már ki, hadd mutatom meg, mit tudok.

Mert nem akármilyen nemzetségből származik Ámor. Jugoszláviában a legjobb ügető lovak között tartották számon az őseit. Ezt a gerendán függő tábla is bizonyítja, amelyen ez áll: Navole 1,19 km/h. Ennyit futni egy perc alatt jugoszláv csúcs volt egykor, és nemzetközi versenyeken is nagy siker. Ámor előtt még két év áll az aktív versenyzésben. Ha következetesen, odaadóan, szeretettel edzi továbbra is a gazdája, Szécsényi Alčin Erzsébet, minden esélye és adottsága megvan arra, hogy derbigyőztes legyen.

– A testvééréért, Anitáért szédületes pénzeket kínáltak már – mondja Erzsike –, ő kétéves korában 1,18-at is futott már, de, habár jól jönne a pénz – nem tudok tőle megválni. Úgy érzem, ha eladnám, egy testrészemtől válnék meg. Amikor látom a mozdulatait, a szemét, a járását, érzem a ragaszkodását, mindig a nagymama, Anda jut eszembe, akivel annak idején ötvennyolc föllépésből negyvenkilenc díjat szereztem, négy évig verhetetlen voltam vele. Anda engem sohasem csapott be. Mindig tudtam, mit várhatok tőle, és mindig azt kaptam, amit vártam is.

A ma ötvenen felüli, de még mindig fiatalos küllemű, bájos Szécsényi Alčin Erzsébet, aki Szabadka egyik híres fodrásznője is, sándori tágas otthonában oly bensőséges hevüléssel beszél a lo-vairól, hogy néha azt veszem észre, könny csillog a szemében. Bi-

zony-bizony, szeretet, odaadás és a tökéletességre való vágy nélkül semmi az ember. Mert nem úgy jön ám a siker, hogy „gyí, te!”, és a nemes telivér paripák mindenkit megelőzve, szélvészfényként röpítik a könnyű sulkyt a célba. Ahhoz, hogy valaki ilyen hajtó legyen, arra születni kell, s ahhoz nemcsak kitartás, akarat, hanem szív is kell.

Ritka a nő a lovassportban. Ha néha-néha föl is tűnik egy-egy, hamarosan elvész a süllyesztőben. Erzsike viszont már húsz éve jelen van a lóversenypályákon. Kora gyermekkorában kötött barátságot a lovakkal édesapja oromi tanyáján, és azóta nem tud, nem akar megválni tőlük.

– A ló vérmérséklete nagyon hasonlít az emberéhez, talán azért is tudunk annyira összebarátkozni velük – mondja, és mutogatja a fodrászszalonjában a tükrök fölé kirakott színes fölvételeket, amelyek kedvenceiről készültek mind, s amelyekért érdemes élni.

Erzsike a szakmáját, a fodrászatot is szereti nagyon, és azt is teljes odaadással csinálja, ötvenhárom óta egyetlenegy nap megszakítás nélkül. Fodrászversenyeken mindenféle díjat megszerzett, ami ebben a szakmában egyáltalán megszerezhető. Ő már csak ilyen. Mindent teljes odaadással képes csak csinálni. Ritka egy szerencsés ember Szécsényi Alčin Erzsébet. Vagy ez nem szerencse dolga? Hanem az akaraté? Betölti az életét választott mestersége és a hobbija.

Szombat délután van, ilyenkor háromkor bezárja a szalont, fehér vászoncipőt, melegítőt ölt, hosszú szőke haját egy tekerintéssel kontyba tűzi, majd kivezeti, ügyes mozdulatokkal az ügetőkoscsi elé fogja a türelmetlenkedő Ámort, s könnyedén föl pattan a kecses alkotmány ülésére. Félénken, de leküzdhetetlen kíváncsisággal melléje kuporodok én is. A fia szélesre tárja előttünk a nagykaput, és hangtalan suhanással máris ott ügetünk a betonon a gyakorlópálya felé, miközben nem győzünk jobbra-balra köszönetni a mosolygó járókelőknek.

Ütemesen kopognak a patkók, friss szél csap az arcunkba, s tárgul, egyre tárgul a tudónk . . . A volt téglagyár mögötti határban már messziről integet felénk a zöldellő tíz lánc búza, mely köré gyakorlópályát döngöltek maguknak a lovasok. Három fácánkakas sétál peckesen a zöld mező közepében, jöttünkre nem zavar tatva magukat egy cseppet sem. Róni kezdjük Ámorral a köröket – úgy tíz-tizenkét kilométer a napi penzum –, közben újabb sulkyk is érkeznek, egyre jobban benépesedik a környék báméskodókkal, mi pedig csak suhanunk, suhanunk, észre sem vesszük, hogy

néha föl-fölcsap lábunk szárára a sár, aztán Ámor egyszer csak hirtelen megáll, egy istenért sem menne tovább, le akar térni a kitaposott dülőútról, látszik rajta, szívesebben vágna neki a széles nagy határnak.

– Ne, ne, megyünk! – ránt néhányat a gyeplőszáron Erzsike. – Ne fantáziálj, te csődör! Hopp, hopp, hopp! Indulás! – kiáltja határozottan, de nem bántóan a gazdája, és máris üget velünk tovább a kitaposott pályán a gyönyörű mén. Én meg közben arról kérdezem Erzsikét, hogy a klubjában, a szabadkai Bácskában segítőkészek, kollegiálisak-e vele a férfiak, hiszen az én okoskodásom szerint az egyetlen kitartó és kitűnő versenyzőnő megérdemelné, hogy a tenyerükön hordják.

A szép szőke asszony arcán keserű mosoly jelenik meg: – Hogy kollegiálisak-e?! Én a pályára nem azért megyek ki, hogy gavalléroskodjanak velem. Én már egyáltalán nem harcolok azért, hogy Nőnek nézzenek. Lejárt már az én garanciám. De hogy embernek tekintsenek, azért igen. Elvárnám, hogy ne gáncoskodjanak legalább, hogy ne törjenek borsot az orrom alá. Mert a kollégáimnak a nyolcvan százaléka ezt csinálja velem. És ez sért. Volt olyan versenyidényem, amikor hét gumidefektém történt közvetlenül a pályára lépés előtt. Valahogy mindig megtalálják a módját, hogy kiszúrják a kerekeket. És ezzel számomra befejeződött a verseny. Mások meg hajtás közben igyekeznek gátolni, szabályellenesen billegtetik a sulkyt, nekiütköztetik az enyémmek vagy a lovamnak, nem akarják, nem képesek fölfogni, elismerni, hogy az én lovam, ha két-három másodperccel is, de jobb, mint az övék. Hogy olyasmiről ne is beszéljek, amikor a kovácsot fizetik le, hogy rosszul patkolja meg a lovam. Amolyan férfitulajdonság ez, tudja. A férfiak legnagyobb része ezen a tájon nem akarja elismerni, hogy egy nő jobb lehet ebben a sportban, mint ők.

– Milyen a jó hajtó, Erzsike?

– Ambiciózus ember kell hogy legyen. Mert a ló a gyeplőszáron át átveszi a hajtó minden lelki rezdülését. Az idegességét is. Aztán egyfajta muzikalitás szintén szükséges ehhez. Botfülű, rossz ritmusérzékű ember sohasem érhet el sikereket e sportban. Jómagam szeretem a zenét, főleg a népzeneét. Kedvenc nótáim a lovakkal, a határral kapcsolatosak. – És csillogó szemekkel rázendít. „*Sárga a csikóm, sárga a nyereg rajta*” . . . meg arra, hogy: „*Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs* . . .” Csak úgy zeng a határ szép csengő hangjától. A ritmust átveszi Ámor is, s mintha most sokkal jobban, sokkal szebben ügetne. A szemem sarkából figyelem ezt a

bátor, elszánt, szeretni való asszonyt, aki melleleg már tizenegy éve magányosan él, mindenét, amije van, a saját két kezének köszönheti, aki ma is látástól vakulásig dolgozik, a fodrászüzlet mellett maga csutakolja naponta lovait, maga visel gondot négy anyakocájára, négy kecskéjére, megannyi más négylábújára, maga gondozza a kertjét, és közben két kézzel segíti a fiát és menyét, tejbent-vajban fürdeti az unokáját, magának pedig csak azt az egyet követeli meg, hogy senki ne próbálja őt lebeszélni a szenvedélyéről, ne akarja elválasztani a lovaitól. „Olyan volna ez, mintha a kezemet vágnák le! Így meg, látja, egészséges vagyok, mint a makk, a szakmám ártalmait, a sokféle vegyszer belélegzését itt, a szabadban kompenzálom. Fölfrissülten, kipihenten kerülök innen haza.”

Íme egy asszony, aki tudja, mit akar. S hogy meg legyen elégedve az életével, azért tett is valamit. Nem keveset. Nagyon sokat. Ahogy hallgatom őt, s hallgatom Ámor ütemes, nemes ügetését, úgy érzem, mintha egy vers születésének részese volnék. Egy versé, melyben egyesül erő, bátorság és ritmus, egyfajta poétai mámor. A legszebb rím csendülése nekem Szécsényi Alčin Erzsébet élete.

1995. március 8.

AKI A MADARAT SZERETI . . .

Amikor Ivan Matoš kimerülten hazatér a munkahelyéről, a szabadkai kórház baleset-sebészeti osztályáról, kiül a teraszára megnyugodni. Szemével átfogja pompás kis természeti rezervátumát, amely maga a csend, maga a béke. A mesterséges kis tó vizén csillog a napfény, kecses hattyúk siklanak, tarka tollú díszkacsák rázzák szárnyukról a vízcseppeket, s az országban egyedülálló, szivárványszínekben tündöklő fácánok, pávák gyönyörködtetik a szemet. Az egyik tágas kalitkában öt olyan madár él, amelyekből nincs is több az egész világon: a legkisebb galambfajig, az ausztráliai gyémántgalamb, amely alig nagyobb egy verébnél, s mely eddig csak szürke színben volt ismeretes, nála hét-nyolc évig tartó szorgos fajtafejlesztéssel, szikrázó fehér tollazatot kapott. Ivan most azon töri a fejét, hogy az apró, úgynevezett kokinkin kínai tyúkocskából, amely kiváló kotlásnak bizonyult – ő kelti ki a fációtozásokból a fiókákat – kopasz nyakú egyedeket fejlesszen ki.

A háború előtt az ország összes állatkertjét s gazdag nagyvállalatát Matošék látták el ritka díszmadarakkal. A maksimiri állatkert évente kombival szállította tőle a világon is csak elvétve előforduló fajokat, amelyek darabja száz márkánál kezdődik és harmincezernél (!) végződik, s amelyeket a környezetszennyezés miatt a kihalás veszélye fenyeget. Kilencven előtt Matoš úrnak mintegy harmincnyolc fajta díszkacsája és harminckét fajta fácánja volt, hogy most mennyije van, azt babonából nem árulja el, csak annyit mond, hogy sokkal, de sokkal kevesebb. Amikor a határon vacakolni kezdtek a piros útlevéllal rendelkező utasokkal, elment a kedve a külföldi beszerzéstől, ami viszont a vérfrissítés végett elengedhetetlen. A régi szép időkben viszont minden március elején beült a kocsijába, és meg sem állt a németországi Passauig, a híres madártenyésztők fellegráig. Nem kérdezte, mi az áruk az óhajtott egyedeknek, hozta magával az újabbnál újabb fajtaikat, el-

sőnek honosítva meg őket Jugoszláviában. Mint mondja, nem az-
zal a céllal elsősorban, hogy eladja őket, hogy meggazdagodjon
rajtuk, hanem, „hogy legyen”. Hogy gyönyörködhessen bennük.
Mert a madarak a világ legpompásabb teremtményei, nélkülük
nem érdemes élni.

Persze, a kiolthatatlan szenvedély, a fáradhatatlan munka azért
nagy pénzeket is hozott a házhoz. De ezek, ahogyan jöttek, úgy el
is úsztak – újabb madarak vásárlására. A fizetéséből viszont soha-
sem költött egy parát sem a hobbjára. A madarakért kapott pénz-
ekért pedig nem vásárolt sem bundát, sem luxusautót, sem egye-
bet. Fiuk, lányuk az állatokkal együtt nevelkedett, feküdt és kelt.
A többi között örökbe fogadtak egy elárvult indiai kecskegidát, ő
volt az egyetlen, akinek a kis Ivana kölcsönadta a cucliját. Kigyó-
gyítottak egy hím pávát, amelyiknek a megsebzett szárnyvégét
amputálta Ivan, de így is gyönyörű példány volt, végtelenül sze-
líd, Borbála, a feleség a kezéből etette, csodájára járt az egész kör-
nyék lakossága, mígnem egyszer valaki ellopta, s aztán a díszma-
dárpiacon akadt rá, dróttal megkötözve, Ivan. Visszavásárolta per-
sze, és nagy volt az öröm a családban, semmi pénzért sem adták
volna el, aztán valaki újra magához csalogatta – ez az átka a meg-
szelidítésnek –, s örökre nyoma veszett.

Aki az állatokat szereti, rossz ember nem lehet – fordítja ki az
ismert közmondást a házigazda. Az az emberek barátja is. Jóma-
ga munkájából kifolyólag könnyűszerrel rak helyre eltört végtá-
gokat, hegeszt be sebeket, az egész Szabadka ismeri már erről a
képességéről, meg persze a röplabdaszenvedélyéről. Egy jó mér-
kőzésért meg egy ritka szárnyasért ezer kilométereket is képes
megtenni.

A palicsi állatkert kis tavának partján élő vízimadarak szárnyá-
nak lenyesegetését, hogy el ne szálljanak, barátságból rendszerint
ő végzi el.

Kevesen tudják róla, hogy ő szállította ki az első hatyúkat a
Palicsi-tóra. Néhány évvel ezelőtt három párt eresztett szabadon a
maga állományából, és az ősszel már harminchárom egyedet szám-
lált össze a két ülepítő közötti földszávon. Minden őszt végén fölsze-
delődzködnek ezek a pompás madarak, és Ohrid felé veszik az
irányt. Két hete tért vissza az első család. Ivan pontosan hallotta,
mikor. Csak úgy bufogott szárnycsapásaiktól a jég. Örömmel is,
aggódva is követte röptüket. Aggódva, mert miért vagyunk mi
olyan vademberek, hogy megsemmisítjük a tojásaikat, hogy el-
orozzuk a kifejlett egyedeket, s mért nem mernek a hatyúk a tó tu-

risztikai, attraktív részére is kievezni, amikor például Baden-Badenban nyugodtan köröznek a legnépesebb sétányok mentén is?

Récékből szintén már vagy ötfajta szaporodott el az őáltala ki-eresztett példányok ivadékaiként. Barátrécéből van a legtöbb, mintegy ötszázra becsülik a számukat, aztán a kontyos récék következnek, ezek vagy háromszázan lehetnek, de van kanalas, üstökös és néhány cigányréce is már a tavon. Jó jel, a tó vizének viszonylagos tisztaságára vall, hogy megjelent a kényes búbos bűvár. Hej, ha lenne kivel együttműködnöm, mondja Ivan, aki meg tudja fékezni a lelkiismeretlen orrvadászokat, madárparadicsom-má lehetne mind a Palicsi-, mind a Ludasi-tó!

Most negyven madár behozatalára szeretne engedélyt kérni újra. Egyik nagy álma a flamingótelep megalapítása, a Hajdújárás határában levő szikesen. Még akkor is, ha állandóan hadakoznia kell a tolvajokkal. A horgászok egy része például előszeretettel tördösi össze a hatyútojásokat, azt gondolva, a hatyúk megeszik a halivadékot. Pedig a hatyú nem húsevő, magvakkal, rügyekkel, füvekkel, mocsári növényekkel táplálkozik. Tanulhatnánk is bizony sokat a hatyúktól mi emberek. Milyen nemes lelkűek is ők! Noha száz évig is élélhetnek, szétszakíthatatlan szálak fűzik egymáshoz a hímet és a tojót. A nőstény ugyanazzal a hímmel úszik együtt minduntalan, s ha a párja elpusztul, többé már nem költ. A hatyúcsapat is a végsőig összetart. A tél közeledtével egyszerre vág neki a végtelen égnek.

Most persze megcsappant nagyon az érdeklődés a díszmadarak iránt, az általános szegénység megtette a magáét. Néha egy-egy újjgazdag jelentkezik, a kertjét szeretné díszíteni velük. Mielőtt azonban megválna kedvenceitől, Ivan jól a lelkére köti a vevőnek: a madár nem tárgy, hanem érzékeny élőlény, a hímes tojásnál is gondosabban kell bánni vele.

1997. március 13.

HA AZ EMBER BEÁLL SASMADÁRNAK

A három deli legény kitolja a sárkányparipákat a hatalmas hangárból, kedvtelve nézegeti, simogatja, becézgeti őket, sőt Gálfi László még meg is puszilja a sajátját. Így biztosabban érzi majd vele magát a levegőben. Átnéznek rajtuk minden apró csavart, aztán teleöntik a tartályokat üzemanyaggal. Felteszik a biztonsági sisakot, s kényelmesen elhelyezkedve a hatalmas, vagy húsz négyzetméteres szárnyak alatt függő ülésen, megmarkolják a háromszögletű váz kormányrúdját. Rögzítik a lábukat a gáz- és a fékpedálon, kurbliznak néhányat a propelleren, s amikor nagy zúgással beindul a motor, megindulnak a kifutópálya irányába. A vitorlázó repülősök épp most fejezték be a gyakorlatozást, traktorral vontatják be őket a parkolóhelyre, most már szabad az égbolt, következhet a sárkányrepülősök mutatványa.

Nem a legideálisabb időt választottuk ugyan a fölrepüléshez. A piros-fehér csikos széljelzőt ugyanis egyre csak derékszögben lobogtatja a szél, s mély csalódásomra, arról egyelőre szó sem lehet, hogy utastársul szegődjek valamelyik bátor legény mellé.

– Ha nagyon ragaszkodik hozzá – mondja Milovan Ristić –, ám legyen, de most nem lenne valami „higiénikus” a repülés. Ilyen meleg szélben a tapasztalatlan utasok rendszerint hánynak . . .

Nincs más hátra, mint hogy lent, a jó öreg anyaföldön gubbasztva nézzem végig a kedvünkért megtett körözést. Aca Višković, a szabadkai Ivan Sarić Repülőkлуб sárkányrepülős osztályának alelnöke, a legtapasztaltabb „hajós”, jól fölporgeti a motort, vagy harminc–negyven méteres nekirugaszkodással végigördül a pályán, s egyszer csak legyőzve a zsiros bácskai talaj vonzerejét, elrugaszkodik a földtől, s emelkedni kezd a serdülő búzatáblák fölé, föl, föl, egyre magasabbra. Mígnem akkora lesz csupán, mint az a sasmadár, amelyik kihasználva a meleg légoszlopokat, szinte mozdulatlan szárnyakkal már vagy félórája köröz, vitorlázik fölöttünk.

– Milyen érzés az, ha az ember beáll sasmadárnak? – kértem Zónai Zoltán oktatótól, aki tavaly Jugoszlávia sárkányrepülő bajnoka lett.

– Csodálatos. Nem a repülőgép – a sárkányrepülő az igazi élmény. Ezen érzi úgy az ember, hogy legközelebb áll a madarakhoz. Arcán érzi a szelet, gyönyörködik az alatta elterülő tájban, és szabad, mint a madár.

A sárkányrepülő a legegyszerűbb alkalmatosság, amellyel repülni lehet. És szerkezetéből kifolyólag a legbiztonságosabb is. Mintha, mondjuk, kerékpároznánk háromszáz méteres magasságban. Persze itt nem két, hanem négy dimenzióban kell gondolkodni, tájékozódni: le, föl, jobbra, balra. De ha jól begyakorolja magát az ember, megy minden, mint a karikacsapás. Olyan még nem volt, mondják, hogy géphiba miatt szerencsétlenség történt volna. Ha a motor föl is mondaná a szolgálatot, a szárny biztonságosan visszahozza a pilótát a földre.

– Először van, ugye, a tudatlanság – csigázza föl egyre jobban az érdeklődésemet Zónai Zoltán. – Aztán következik a félelemérzet, mert az ember természetes környezete azért mégsem a levegő. Végül pedig a semmivel sem összehasonlítható élvezet. A szabadkai sárkányrepülő klub a maga tizennyolc tagjával a legnagyobb és a legsikeresebbek egyike ma az országban. Most további tagokat szeretne toborozni, tanfolyamot indít kezdő vezetők számára. Le kell vizsgázni elméletből, aztán tíz óra repülés következik az oktatóval, majd négy-öt óra nélküle. Sikeres vizsga esetén a tanfolyam résztvevői nemzetközi pilótaengedélyben részesülnek.

Izmos és bátor emberek sportja ez persze. A kormányozáshoz azért férfierő, magabiztosság, fegyelmezettség kell. A minimális pilótasúly hatvanöt kiló. És nem olcsó mulatság ez bizony. Kategóriától függően négyezer–húszezer márka egy sárkány, Trabant, Rotax, esetleg más motorral, a tartályba tíz–negyven liter benzin fér bele, ami, úgy mondják, egy-három óra hossza repüléshez elegendő. A világban körülbelül húsz éve hódít e szenvedély. Egy amerikai tervezőmérnök találta fel a szárny szerkezetet a Gemini űrhajó számára, hogy ha földközelségbe ér, oda irányíthassa a pilóta, ahova akarja. Persze az űrhajósok sohasem használták. A suhancok viszont annál nagyobb élvezetet találtak benne. Előbb fölgyalogoltak a szárnyakkal a dombtetőre, s onnan ereszkedve alá repültek ötven–hatvan méterre, aztán úgy okoskodtak, hogy minek szaladjanak ők, amikor motort is szerelhetnek rá. Így születtek meg a motor hajtotta sárkányrepülők. Európába a nyolcvanas évek

elején, hozzánk nyolcvannégy táján kerültek el, s természetesen a pénzesebb emberek engedhették meg csak maguknak ezt a sportot. Az Ivan Sarićban bérelni is lehet sárkányrepülőt, öt dinár egy órára. Plusz saját üzemanyag. A kiképzés költségei – a jelentkezők számától függően – mintegy ötszáz–hatszáz márkát tesznek. A tagsági díj egy évre húsz márkának megfelelő dinárösszeg. Na de, kérem, micsoda semmiség ez ahhoz képest, ha arra gondolunk, micsoda kellemetlenségektől kímélhetjük meg magunkat mi szülők, beíratva a gyereket a repülőiskolába. Mondjuk, attól, hogy az ember ősi ellenállhatatlan szenvedélyének hódolva a háztetőről ugorjon le a nagymama selyemlepedőjével . . .

– Legélvezetesebb a repülés – mondja Aca Višković – a Palicsi- és a Ludasi-tó fölött, szélcsendes nyári napokon, amikor fönt kellemesen hűvös a lég – minden százméteres magasságban 0,6 fokkal süllyed a hőmérséklet, ugye –, s ha elkap az ember egy jó légoszlopot, minden gondja szertefoszlik odafönn . . .

Egyre erősebben fúj a szél, a felhők eltakarják a napot. Gálfi László a pályán kirajzolt nagy fehér T betű fölé irányítja a maga Pegazusát, majd óvatosan, előírásosan csökkentve a sebességet, leszáll. Milovan Ristić pontosan bejegyzi a nagykönyvbe a repülés befejezésének időpontját.

– A feleségét magával vitte már az égbe? – kérdezem Zónai Zoltántól.

– Én nem. A barátomat kértem meg rá.

– Mert?

Zónai Zoltán hamiskásan mosolyog: – Biztos, ami biztos. Apa vagyok. Ha mégis történne valami előre nem látható dolog, a gyerekek ne maradjon teljesen árva . . .

– És?

– Amikor leszálltak, s levette a fejéről a sisakot az asszony, megkérdeztem: Tetszett? – Mi? – kérdezett vissza ő. – Nem láttam semmit. Gondolod, hogy le mertem nézni?!

1997. május 4.

AZ ERDÉSZ A TELET SZERETI

– Milyen csaloéka egy tél! – fogja át tekintetével a napfényben úszó, széles kaszálót és a végében arany színű ködben lebegő nagyerdőt Mádi László, aki harminc-egynéhány évet töltött el a kelebiai és a radanovaci rengeteg őreként. A szokatlanul meleg januári napsütésben gyanútlanul duzzasztják már rügyeiket az orgonák, s gondtalanul ugrádoznak az erdő bokrai között az őzek, zsigerekben érezve a vastag avar alatt nyugvó tavaszt. – Lesz még ennek böjtje is – húzza össze szemöldökét az erdész.

Szaporán kopog, visszhangzik a favágók baltája, zúgnak a motorfűrészek. Szébb időt ennél aligha kívánhatnának maguknak a tüzelőjüket erdőritkítással megkereső családok.

– November derekától április derekáig tart a fődény, ilyenkor a radanovaci erdőben kétszázötven–háromszáz idénymunkás dolgozik nálunk, de legalább ennyit vissza kell utasítanunk. Az erdő ugyanis egyre fogy, az érdeklődés – vagy a szegénység? – meg egyre nő.

Mádi Lászlót az egyik leglelkiismeretesebb erdészként tartják számon Szabadkán, aki sokakkal jól tett. Megbecsülte a szorgalmas, dolgozó, becsületes embereket, úgy nézte mindig, hogy az erdő közelében élő népnek adjon munkát, mert az mégiscsak jobban ismeri a fakitermelés fortélyait, a rengeteg törvényeit. Tudja például, hogy tarvágás után az akác és a fehér nyárfa természetesen megújul, s nagyon kell ügyelni arra, hogy le ne tapossa az ember a tőben levágott törzsek helyén meginduló fiatal hajtásokat; a fenyőt és a nemes nyárfát viszont mindig újra kell telepíteni. Hogy az akác harmincöt–negyven év alatt nő meg akkorára, hogy vágásra érett legyen, az ostorfa ötven, a fenyő viszont csak nyolcvan év alatt. Ezért volt nagy csapás az erdőgazdaságra a négy évvel ezelőtti hatalmas tűzvész, amely harminc hektár húszéves fenyvest perzselt föl mindössze öt-hat óra leforgása alatt. Az ökológiai kár is felbecsülhetetlen szinte. Az erdész a katasztrófára így emlékezik:

– Nyár volt, és néhány játszadozó gyerek tüzet rakhatott a fenyves szélén. A lángok pillanatok alatt belekaptak a gyantával átitatott törzsekbe és a száraz tűlevelekbe. Szélvészgyorsasággal terjedt a tűz koronáról koronára, a tűzoltók tehetetlenül álltak. Addig semmit sem lehetett tenni, amíg az egész parcella le nem égett. Olyan légüres terek keletkeztek ugyanis az égés és a légáramlás következtében, hogy ha nem vigyázott volna az ember, könnyen behúzták volna magát is, és onnan emberfia meg nem menekülhetett. Szörnyű volt látni a menekülő őzeket, nyulakat, fácánokat, amint ott bögtek, sivalkodtak, rikácsoltak, kétségbeesetten ugrándoztak a lángmező szélén, nem tudván megmenteni a kicsinyeiket. A tűzoltók azt teheték csak, hogy a lángoló erdősáv széleit locsolgatva megakadályozzák a tűz átterjedését más táblákra. Mi pedig körülszántottuk a lángtengert.

Az erdésznek május elsejétől – a kirándulóidény kezdetétől – augusztus végéig egy nyugodt vasárnapja sincsen. Állandóan részen kell lennie, nem hagytak-e maguk után pislákoló parazsat a gondatlan emberek, nem hajítottak-e ki a kocsiból cigarettacsikket a szerelmespárok, nem rendetlenkednek-e a szülői felügyelet nélküli gyerekek. A kirándulók legtöbbször vigyáz a természetre. De az a néhány nemtörődöm! Előfordult már olyasmi is, hogy ha az egyik otthagya is, a másik betakarta földdel a parazsat . . . Évente egy hónapot éjjel-nappal kint tölt a szabadban az erdőkerülő. Keresztül-kasul járja az ösvényeket, vállán a puskájával, figyel, óvja az élővilágot, nyakon csípi a fatolvajokat, milliónyi gondja van a fakitermeléssel, -telepítéssel, -szállítással, az emberek kifizetésével, nem is olyan régen még maga gondoskodott a vad téli etetéséről is. Október végére már föl kellett állítani az etetőket, s az őznek egy-egy kéve szénát, a fácánnak kukoricát, búzát vagy ocsút önteni. Ha megették, újra. Azért már októberben, hogy oda szoktassák a vadat, hogy ha leesik a hó, tudja, hol csillapíthatja éhét. Ma már külön vadőrök feladata ez. Kemény teleken, erdőkerülés közben nemegyszer ráakadt az erdész kései fiatal őzekre, amelyeket kóbor kutyák falkája követett, s ha ő nincs, szétmarcangolják a legyengült gidát.

– A radanovaci erdőnél szerintem a világon szebb nincsen – mondja a karácsony táján friss nyugdíjassá lett Mádi László. – Gyerekkorom óta kint lakom az erdőszélén. Imádom a természetet. Megszoktam, hogy magam sem nézek más tányérjába, és mások sem néznek bele az enyémbé. A legelső szomszéd tisztas távolságra van tőlünk. Mi sem csinálunk kárt neki, ő sem csinál nekünk.

Hogy mikor legszebb az erdő? Szerintem mindig szép, minden évszagnak megvan a maga varázsa. A tavasz persze a legillatosabb, s madárdallal teli. Kezdődik a bodzavirágzással, majd következik az akác . . . Az énekesmadarak azonban, megmagyarázhatatlan módon, a tölgyest szeretik a legjobban . . . A radanovaci erdészház, ahol a leghosszabb ideig laktunk – onnan karikázott be a lányunk évekig az iskolába – gyönyörű, lombos fák közt fekszik, korszerűen föl van szerelve mindennel, s ami érdekes: padlásán újabban tanyát vertek a mókusok. Oda hordtuk fel ugyanis száradni a diót meg a mogyorót. Egyszer csak azt vettük észre, hogy mozog a mennyezeten a lámpa. Olyan ribilliót csaptak az ebadták, hogy majd összedöntötték a házat. Másnap nézzük: a cserepek széle meg a verébdeszékák mind megrághva, összekarmolva . . . Nem nehezteltünk a bámulatos ügyességű, gyönyörű kis jószágokra. Mert hát minek hordtuk föl a padlásra a diót meg a mogyorót! Ők is csak oda jártak, ahol élelmet találtak. Akárcsak az a szegény róka is, amelyik télvíz idején, a hatalmas hóban, fagyban az udvarunkba jött tyúkot lopni, de pórul járt, sarokba szorították a kutyák . . . Mondom, minden évszagnak megvan a maga gyönyörűsége az erdőn, de én legjobban mégis a telet szeretem. Amikor nem kell tartani villámtól, tüztől, hatalmas viharoktól, amikor csendesen beszélgetve kint dolgoztak a többnyire ismerős emberek, az egyik-től ezt, a másiktól azt hallott az ember, ráérősen meghánytuk-vettük a család meg a világ dolgát, senki sem volt ideges, nem rohant sehova sem, hiszen a parasztember ilyenkor, amint ellátja hajnalban a jószágot, naplementéig szabad, s általában szívesen jár ki ebbe a csendbe, nyugalomba, ahol megnyugszik a legzaklatottabb lélek is. Az erdő nem tűri a rohanást, a kapkodást, a meg gondolatlanságot . . . Én valahogy nem kíváncsi voltam soha magasabb pozícióba az erdészénél. Akkor ugyanis bevitték volna valamelyik irodába. Azt én nem tudnám elviselni. Felváltani ezt a gyönyörűséget a négy fallal? Soha! – és Mádi László újra meleg tekintettel öleli át az erdőre néző makkhetesi háza előtt elterülő tündéri tájat.

1998. január 15.

MUKI A CSALÁDFÖNNTARTÓ SZEREPÉBEN

– Hogy a ménkű csapna bele ezekbe a rongy szamarakba! – höbörgött rákvörösre vált arccal a versenyló-tulajdonos a szamárversenyen. – Nézd, mennyi nép van, e! Mikó meg lóverseny van, alig gyün e valaki!

– Szó, ami szó, tényleg így van ez – mondja a hat év alatt tizenkét serleget és vagy ötezer (!) márkát nyert, Muki nevű füles gazdája, a kelebiai Zemkó Pál. – A szamárversenyen nemrég anynyian voltak, hogy a bevételen mindjárt egy Mercedest vett magának a rendező . . .

Micsoda idők, gondolom magam is. Amikor a közönséges szürke csacsik teljesítményét, évi egyszeri-kétszeri megíramodását többre értékeli egy társadalom, mint a látástót vakulásig dolgozó gazdáikét.

A „pénzköpő”, bájos kis füles, mintha gondolatolvasó volna, éktelen ordításba kezd, amikor az istállóajtóban megjelenek. Alig tudják lecsitítani. El is szégyellem magam rosszmájúságom miatt tüstént, pláne, amikor gazdáitól megtudom, hogy ez az oktan kis jószág derekasan megállja a helyét a szántóföldön is. Ló mellé fogva a ló kocog utána az ekében, meg hát vele szállították haza nemrég a távoli almáskertből a kiöregedett fákat is, amivel majd melegedni fognak a télen.

– Kétszáz márkáért vettük még csacsi korában – simogatja meg szeretettel a hátát a gazdasszony, Terike. – És már megvette magát ezerszeresen. Mondtam is a Palinak, hogy ebből bizony nem lesz szalámi soha.

– Hat évvel ezelőtt a szomszédom jelentkezett elsőnek a maga szamarával a királyhalmi híres versenyre – kezd bele a mesébe Pál. – Elmentünk mink is megnézni. A következő évben megkérdi a szomszéd: te nem jössz a tieddel? Hát, mondtam, ami azt illeti, elmehetek. És mit ád isten, a Muki elkerülte az összes többi

szamarat. Egyszer, kétszer . . . hat évig minden évben. És ami a legérdekesebb: nem is nagyon tréningeztettem. Tavalyelőtt mindössze két versenyen ezer márkát nyert . . . Hogy a tréning miből áll? A kétkerekű kocsiba befogjuk, és csinálunk vele egy-két kört. Hetente egyszer-kétszer.

– Jaj, úgy kocog ez a kis jószág, olyan aranyosan szedi a lábát, hogy öröm nézni! – lelkenedik Terike. – Képzeld, milyen szerencsénk van. Néhány évvel ezelőtt, a nagy infláció idején, amikor nem rendeztek számárversenyeket, a Csillagnak lett kicsikója. Szűken voltak már az istállóban a jószágok, ezért azt fontolgattuk, hogy eladjuk a Mukit kétszázötven márkáért. Jött is egy vevő, de csak kétszázat kínált érte. Keveselltük. És milyen szerencse, hogy nem adtuk el! Mert aztán beindultak újra a versenyek.

*

Zemkóék története Mukival, akárcsak a népmesében. Mintha a Jóisten tudta volna, hova kell vezényelnie ezt a kis aranyköpő fülest.

Amikor Zemkó Pál és Terike összekeverültek, egy kanál nem sok, annyijuk sem volt. Pál már tizennégy éves korában szolgálni kezdett egy nagygazdánál, őrizte a juhokat. Aztán elment kapálni, kukoricát szedni, aratáskor zsákot kötni, és felcseperedvén megtanult traktort vezetni is. Ő lett a kelebiai Peščara egyik legmegbecsültebb traktorvezetője. Hej, micsoda idők voltak azok! A hetvenes évek vége, a nyolcvanasok eleje. Krózusnak számított abban az időben a Peščara. Készpénzkölcsönt adott a jó munkásainak. Abból fölépítették Zemkóék a házukat, melléragasztották az istállót, a tyúkólat meg a fáskamrát. A megspórolt pénzből pedig vettek négy hold földet, és boldogan éltek. Olyannyira boldogan, hogy úgy érezték, meg sem kottyán nekik a sok munka: Pálnak néha a harminchat órai zsákolások, Terikének a reggel hattól este hatig tartó gyümölcszedések, mert hát akkor az ember tudta, ugye, hogy miért dolgozik. Becsületesen meg is fizettek a munkájáért.

– Emlékszem, volt olyan is, hogy amikor elsején megkaptuk a keresetünket, bementem a városba, és úgy fölpackoltam, de úgy, hogy a gyerekekkel együtt alig bírtuk hazacipelni a tömérdek holmit. S még a fele pénzt sem költöttem el.

Aztán, ugye, beütött a krach. A nagyobbik fiamat zadari katonáskodása alatt érte a háború '91-ben. Három hónapig nem tudunk róla semmit. A szó szoros értelmében beleöszültem az aggodalomba. Jártunk mindenfelé; kerestük-kutattuk: nincs az eleset-

tek listáján, nincs az eltűntekén, nincs a foglyokén . . . Úgy ültem azokban a napokban a tévé előtt, mintha odaszögezték volna. Egy nap behajtott az udvarunkba egy nagy fekete kombi. Amint megláttam, abban a pillanatban elájultam. Azt hittem, a fiamat hozzák haza holtan. Pedig csak a tévészerelő érkezett meg a számlával.

Aztán egy nap hazajött a gyerek. Nem volt nálunk boldogabb család a világon. Persze, egészen kicserélték a fiunkat. Hallgatag, zárkózott lett. Elektrotechnikus létére ma nem kap munkát sehol. A kisebbik fiunk, ezt látva, nem akart középiskolába sem menni. Maradt a földnél.

A szédületes infláció idején a Muki húzta ki a Zemkó családot a pácból. Az embargó alatt meg a magyarok, akik kerültek-fordultak, s betértek az udvarukba, otthagytak náluk naponta öt-tíz márkát. Most viszont, úgy látszik, a Muki is sztrájkol. Megelégette az „aranyköpködést”. Mert az idén bizony lemaradt szegény a bácsyszőlősi versenyen. Zemkóék sok millió sorstársukkal együtt, immár nyugdíjasan, máról holnapra élnek.

– Meddig lesz még ilyen cudar világ? – néz maga elé Zemkó Pál.
– Hogy teremtenek maguknak a mai fiatalok kenyeret? Mert nekünk könnyebb volt, ugye. Munka is akadt, és ha derekasan dolgozott az ember, derekasan meg is fizették. Mink már nem tervezünk semmit sem. Mit is tervezhetnénk? Ami a családnak köll, azt megtermeljük, eladásra nemigen gondolunk. Kinek is adnánk el az árut? Az emberek elköltötték már azt a kis tartalékukat, amit annak idején megspóroltak. Az egyetlen vágyunk, hogy a gyerekek a saját lábukra álljanak, olyan munkát kapjanak, amiből meg lehet élni.

1996. szeptember 29.

AHOVÁ CSAK A MADARAK JÁRNAK

Meg-megújuló rohamokkal, szikrázó haraggal söpör végig a szél a pusztává lett határon, a fejünk fölé ereszkedett égből csak úgy szakad a hó. Méteres dűnéket kerülgetve, úttalan utakon, a csonttá fagyott mezőn bukdácsol velünk hűséges kis Yugónk Hajdújárás mára egyetlen, a határsávban álló tanyája felé. A két évig erő jegenye már messziről integet, a három terebélyes eper viszont az öregek megfontolt bölcsességével csak bólint egyet jövetelünkre, s kopasz ágbogait óvón a csöppnyi piros tetős házikó fölé tartja. Inkább csak illemből, mintsem mérgesen megugatnak bennünket a kutyák, és barátságosan ugrálnak ránk. Meglebben a nyitott tornácbefárra erősített, szélfogóul szolgáló pokróc, és máris ott áll előttünk széles mosollyal Burnács Béla, a gazda.

– Mi szél hozta magukat ebben az ítéletidőben errefelé?! – néz ránk csodálkozva, és betessékel a konyhaajtón, ahol a feleség, Annuska éppen egy kikericssárga palacsintát borít ki a tányérra. Aztán veszi a viaszosvászonnal letakart asztalra kikészített szilvalekvárt, s már nyomja is a kezembe a finom csemegét: – Fogyassza egészséggel!

Körülnézek a konyhában. A falakat vályogból rakták, a plafon sárga, az oldalfalak kékek, fehérrel gondosan kipingálva. A szögön egy petróleumlámpa, egy naptár és egy kiszolgált tükör. Az egyetlen fényűzés a konyhában az ablakpárkányon virágzó, konzervdobozba ültetett két begónia. A konyha padlója, akárcsak a két kicsi szobáé, döngölt föld. Érdekesmód nem hideg, inkább kellemesen langyos. Oldalt a konyhaszekrény, az ablak alatt az asztal három ósdi székkal, mellette bekészítve a csutka, a sarokban a tűzhely, amit szaporán tömköd a gazda a „legértékesebb” tüzelővel: almafával, ami a valamikori Slovin egykor viruló gyümölcsöseinek szomorú emlékét idézi föl. Mára nyomuk se maradt ezen a tájon. A tűzhely mellett a lóca. Ezen ülök én, és kémlelek ki a te-

nyérnyi ablakon, amelyen át beköszön a hóval fődött, végtelen hátár. Mint csöppnyi falevél a szélben, pipiske hintázik egy száraz fűszálon, az egyetlen parányi lélek, ami idézi még e befagyott tengeren a tavaszt, majd egy verébraj suhan el a szimpla, megrepedt üvegtábla előtt, s telepszik meg a kukoricagóré tetején. Csaholni kezdenek ismét a kutyák. – Jött valaki – töröm meg a csöndet, de a gazda még csak ki sem tekint az ablakon. – Á, dehogya. Nem jön erre az erdőn túlra senki már hónapok óta. A verebekre ugatnak az ebek. Egyetlen vendégeink minenkünk a madarak, a nyulak meg az őzek és néha egy-egy róka, ha nem veszik észre s nem kergetik el idejében a pulik. Az éjjel is itt járhattak az őzikék, a szénaboglyánál jól kivehető a nyomuk.

– És maguk? Maguk hogy járnak be ilyenkor a városba? Sem autót, sem traktort nem látok a fészker alatt. – Burnács Béla elmosolyodik, és csendesesen mondja: – Legutóbb akkor fogtam be a lovat a szánkó elé, amikor az első hó leesett, úgy karácsony táján. Azóta nem volt szükségünk semmire.

Annuska kinyitja a sütő ajtaját: kisült a kenyér. Istenem, micso-da illat! Egy bögre vízzel megmosdatja, majd félreteszi hűlni.

– Hozzál már, anyjuk, abból a friss kolbászból meg a svargliból! – rendelkezik a gazda, miközben arról mesél, hogy a háború után vagy száz tanyaház állt errefelé, iskolájuk is volt a tanyasi gyerekeknek a tőzegtavaknál, még mindig áll az épülete, de már nincs, aki odajárjon. Tanyaház sincs már, nemhogy gyerek. Egy-más után bontották, rombolták le őket a tulajdonosok, s költöztek be a városba, vagy nyakukba vették a nagyvilágot. Pedig akárhogy nézzük is, ma már a tanyán sokkal könnyebb az élet, mint harmincöt évvel ezelőtt, Burnács Béla gyerekkorában volt. A betevő falatra is alig jutott, nem mint máma, amikor mindenféle jóval megrakva az asztal. Akkor a tizenkét hold földjükből alig néhány volt használható, mocsarak, zsombékok borították a vidéket, még kaszálni való fűvet is alig találtak. Burnács Béla jól emlékszik még, hogy annak idején égetéssel irtották a hatóságok az áthághatatlan bozótosokat a határsávban, úgy burjánzott a vegetáció, de amióta a magyarok lecsapolták a maguk oldalán a talajt, megépítették a halastavakat, itt is lejjebb húzódott valamelyest a talajvíz, kiszáradt a mocsár, úgyhogy most már kaszálhat az ember akár éjjel-nappal, ha van hozzá elég ereje. Ő vagy húsz-harminc évig kaszált is, messze visszhangzott a kasza kalapálása, mindaddig, míg nem vett egy icipici kultivatort, hogy könnyítse magán.

– Jó ez a föld – dicséri kísérom – beterem ezen minden.

– Jónak jó, eltart, az igaz. Csak legyen, aki műveli. Ha nem trágyáznám, istállótrágyával méghozzá, mert műtrágya nem való a tőzegre –, ha nem volnánk benne egész nyáron, fölkopna az állunk.

Annuska behozza a füstölőből a szép szál kolbászt meg a svarglit, és az asztalra teszi. – Nézzék már a haszontalanokat! – mutat a kolbász hajlatára. – Ezek a cinegék valahogy mindig megtalálják a módját, hogy megcsipkedjék, megvámolják.

No, ilyet se ettem még. Cinege csípte kolbász . . . Isteni.

Miközben jó étvággyal eszegetünk, elgondolom: milyen jó is Burnácséknak. A maguk belátása, beosztása, kedve szerint tehetik a dolgukat, nem tartoznak senkinek sem felelősséggel, ha csak a Jóistennek nem, aki tán az egyetlen felettesük. Nincs is szükségük semmiféle dilibogyóra, nyugtatóra, miegyébre este, ha a dolgos nappal után tenyérszi kis szobácskájukban nyugovóra térnek. Félni sem félnek senkitől itt az isten háta mögött, hiszen, mint mondják, nem bűnösök ők semmiben sem, miért félnének valakitől is. Különben meg mit lophatnának el tőlük? A földet nem vihetik el a rablók a hátukon, kapálni és kaszálni meg senki se akar máma. De azért, morfondírozok tovább, nincs itt se villany, se semmi, mi van, ha megbetegszene, szerencsétlenül járnak, ha mondjuk beleszap a villám az égig érő nyárfákba, ha fejés közben véletlenül rálép a tehén Annuska lábára, ha megmarja valamelyiküket egy veszett róka . . . és sorjáznak bennem tovább a rémisztő gondolatok. No, azért mégiscsak – inkább a város.

– Az ám – mondom fennhangon –, hogy van az, hogy mindenki elment innen, maguk meg maradtak?

– Gondoltunk, persze hogy gondoltunk mi is arra, hogy beköltözünk a városba. Föl is építettük évekkel ezelőtt a Makkhetesben a házunk. De még egyszer se aludtunk ott. Ott nincs se istálló, se szántó, se kaszáló . . . – itt meg helyben van minden. Mi ebből élünk. Mást most már nem tudnánk csinálni. Kinek, milyen munkára kellenénk ilyen korunkban már? Meg aztán az öreg szüleinket se volt lelkünk magukra hagyni itt. Mire elhaltak, megöregedtünk mi is . . . Hogy mirőlunk ki gondoskodik majd egyszer, annak csak a Jóisten a megmondhatója – konstatálja Béla egy kis szomorúsággal a hangjában, aztán – mert mennünk kell tovább – megköszönik szépen, hogy útba ejtettük őket, kikísérnek bennünket a kocsihoz, egy szép nagy Isten áldját mondanak, és addig ott állnak a tornác ajtajában, amíg csak egy gombostűnyi is látszik belőlünk. Aztán – ezt persze már csak lelki szemeim előtt látom – Burnács Béla az udvar közepére ballag, megáll, teleszipantja ma-

gát az üde levegővel, s mint egy király, büszkén végigtekint a birodalmán. Mivel mindent rendben talál: áll még a két jegenye, a három eper, hősiesen ellenáll a tél vasfogának a kukoricaszárból eszkábált fészernél is, s békésen pihen a hó alatt a szalmával letakart verem, fogja a vasvillát, hogy szénát hintsen a jászolba három tehénkéjének, a négy behemót bikájának és kedvencének, csillagszemű pej lovának. Így megy ez napról napra. Így fut el lassan, észrevétlen, de megelégedetten az élete.

1995. január 22.

ISTEN ÉLTESSE A TISZTES IPART!

Már bajnáti szülőházának a kertje is olyan megnyugtatóan rendez, gondozott és derűs, mint amilyen ember hírében áll Szabadkán Vásárhelyi Feri bácsi, aki kárpitosmesterként is, énekesként is igen-igen megbecsült polgára a városnak. Megcsodálom kertjének ékességét, a terebélyes citromfát, amely – tán mert énekelgetni szokott neki varrógépe mellől a mester – borítva van egészséges, illatos déligyümölcsrel. A délceg termetű, mosolygó szemű öregúr erre levágja a legszebbik ágát, s a kezembe helyezi, egy közepkori lovagot megszegyenítő kedves mozdulattal. Bent, a lakásban nemes egyszerűség, rend, tisztaság és hagyománytisztelet: gondosan megőrizve a család régi bútorai, a szülőváros ereklyeként tisztelt dokumentumai, az ősök mesterlevelei. A legrégebbi 1872-ből származik, és így hangzik:

„Szabad királyi Szabadka városban levő ács, kőműves, lakatos, üveges, puskás, késes, bádogos, szítás és rézműves czéhek előljárói és tagjai üdvözlésünk és barátságunk ajánlása mellett adjuk tudtára mindenkinek, hogy ezen levelünket előmutató jámbor és becsületes ifjú – Nagy Flórián – Szabadka városunkban lakó céhbeli társunk, Csima József úrnál mesterség kitanulása végett három évet munkásan és becsületes ifjúhoz illően kitöltvén s ez idő alatt a lakatos mesterség megtanulásában különös szorgalmat tanúsítván, czéhünkhez járult, hogy őtet az inasi kötelességek alól felszabadítanók; mely kérelmét igazságosnak és helyesnek találván, őtet inasi kötelezettségeitől fölszabadítottuk, s 1872. jan. 1-én mesterségben szerzendő tapasztalat végett vándorlásba bocsátottuk. Melynek nagyobb hitelül ezen lakatos czéhünk szokott pecsétjével megerősített tanulólevelünket kiadtuk.” (És következik a főcéhmester, az alcéhmester és a tanítómester aláírása.)

Tisztes, becsületes iparosemberek, no meg anyai részről horgosi földbirtokosok voltak Vásárhelyiek ősei, és minthogy szüksé-

get sohasem szenvedtek, a munkájukból mindig rendesen meg tudtak élni, sohasem gondoltak arra, hogy szakmát változtassanak, más, jövedelmezőbb foglalkozás után nézzenek. Isten éltesse a tisztos ipart! – állt valaha a szabadkai iparosok lapján a fölirat, s ezt vallja Feri bácsi is. Az édesapja papucsosmester lévén hét gyerekről is gondoskodni tudott, szőlőt, földet vásárolhatott szorgos munkájából, s Feri bácsi sem bánta meg még mára sem, hogy a kárpitosmesterség mellett döntött. Olyan még nem volt, mondja, hogy neki munkája ne legyen. Ha becsületes az ember, a mester-sége által mindenféle körülmények között boldogul. És megemlíti a horgosi Kárász gróf példáját, akinél maga is dolgozott annak idején, s akinek noha Berlinben szerzett mezőgazdasági mérnöki diplomája volt s temérdek vagyona, azért kitanult mellé még egy „becsületes” mesterséget. S milyen jól tette! Mert miután elkobozták tőle minden vagyonát, ebből, a bútorasztalos mesterségből tartotta el hosszan a családját. Úgy hírlik, öt gyerekének mindegyikét szintén dologra szoktatta, szakmára nevelte, a szerénységükért, szorgalmukért, hozzáértésükért tisztelte és tiszteli őket az egész falu. Nemcsak a magyarok, hanem a szerbek és mások is.

Vásárhelyi Ferencnek a mesterségén kívül még egy „szerelme” van. Az „énekelgetés”. Csak úgy, a maga gyönyörűségére zendített rá már kora gyerekkorában egy-egy dalra, amikor egyszer így szólt hozzá a polgáriban az énektanára: Hej, kis Vásárhelyi! Hogy mit tudnék én tebelőled csinálni! Tán még Milánóba is eljuthatnál – ha -ics-vicsre végződne a neved. – Gyönyörű hanggal, tévedhetetlen hallással áldotta meg ugyanis az Isten. Ám ő mit sem adott a dicséretre. Mit neki Milánó, gondolta, énekelgetni a varrógép mellett is lehet. Nem adja ő a tisztos ipart a bizonytalan művész-sorsért, meg hát különben sem szerette magát „mutogatni”.

Most is viszolyog egy kicsit, amint az életéről kérdezem. A Buduálnost bútorgyárban viszont, ahol harmincöt évet húzott le a szakmában, délutánonként szívesen tett eleget kollégái kérésének, hogy Feri, énekelj már valamit nekünk. Mindegy volt neki, hogy Huszka, Schubert vagy Gounod, teljes szívét beleadva egész délutánokat áténekelgetett, miközben a keze meg szorgosan szögezgetett. Amióta nyugdíjba vonult, ott hallhatjuk a város egyre híresebbé váló Nyugdíjasénekkarában, s a Barátok templomában is gyakorta felhangzik gyönyörű bariton szólója, a Cecília énekkar tagjaként. A szegedi közönség nemrég vendégszereplésük alkalmából vagy négyszer tapsolta vissza a függöny elé egy néger spirituálé előadásáért, a Kosztolányi Diáksegélyező Egyesület ren-

dezvényén meg a tévé örökítette meg nagyszerű hangját, előadókészségét.

Szeretnie kell tudni a dalnak, mint a lánynak, mondja. Mint ahogyan lélekkel kell űzni a mesterséget is. Anélkül üres lesz a dal, ízléstelen, silány a kárpit. S a nóta, a dal, a művészet megsze-píti az életet. Nincs szebb érzés, mondja, mint amikor a Barátok templomában Cservenák Feri, a Cecília vezetője rázendít a harmóniumon az Isten dicsőségére, s az ő szólója után következik Csiffáry Mariska a maga pacsirtahangjával, majd teljes létszám-ban fölzeng a kórus . . . Jó érzés örömet szerezni az embereknek, jó mesterként is, más módon is, történetesen a szép hangunkat, jó hallásunkat kamatoztatva, tenni valamit ezért a szép városért. Mert a szülővárosunkat nemcsak szeretnünk kell. Ahogy őseink is tették, illik törekedni a fölvirágoztatásáért.

1995. július 6.

FUVAROSOK

Ha nyár van, ha tél, a Majsai úti híd lábánál régi szokásrend szerint ott állomásoznak a fuvarosok. Jobbról a lovas kocsisok, balról a teherautósok, középuzt meg a „gyalogos” rakodómunkások példás egyetértésben. Mint ősszel a fecskék a villanydrótokon, úgy ülnek a fatelep előtti útkorláton megrendelőkre várva. Nem sokat szólnak, csak ülnek, és várnak. A fuvarosok napról napra sokasodnak, a megrendelők meg napról napra fogyatkoznak. Ahogy terebélyesedik a szegénységünk, ahogy nő a bizonytalanságunk, úgy lesznek ők egyre szótlanabbá. Ha kérdezed őket sorsuk alakulásáról, többségük csak lemondóan legyint, s eloldalog a szomszéd kiskocsmáig. Minek szaggassa a száját, abból úgysem kerül kenyér asznap a család asztalára. Tövig rágják a cigarettát, és nyugtalanul lánkol a szemük.

– Ami azt illeti, járt már ránk jobb világ is – nyitja végre szóra a száját Risto bácsi, a rangidős, s valamennyiük közül talán a legerősebb. Könnyű neki, mondják a társai. Neki vannak a legerősebb lovai a környékben, meg aztán a gyerekeit is kiházasította már a jobb világban, mi kell már neki meg a feleségének?! Kettecskén csak eltengődnek valahogyan az öreg régi hírnevéből.

– Legenda vagyok én már a városban – oldja meg a nyelvét az olcsó sör. – Risto, a legenda, mondják. Még film is készült rólam. Történelmi. A színészek az én lovaimon lovagoltak, és én is lát-szom benne itt-ott, ahogy hajtom a kocsit. Harmincegy éve ez a kenyerem. Mondhatom, hogy azelőtt – vagy tíz éve – a fejem se fájt. Aztán betette az ajtót az infláció: három zsák pénzem odaveszett. Most meg hiába keresnek a házam bármelyik zugában, nem lelnék egy fityinget sem. Heti egy-két fuvar ha van, az már jó, de megtörténik, hogy egy sincs.

– Hát az én söröm hol van?! – állítja le szép izmos lovait az akácfa árnyékában egy harmincas forma fiatal kocsis, s beakasztva a he-

lyére az ostort, odatelepszik mellénk a Pipacs kocsmá út szélére kitett asztalához. – Úgy emlékszem, a múltkor én fizettem neked . . .

– Persze, hogy te – hagyja rá az öreg. – Most is te fogsz fizetni, mert te vagy a fiatalabb! – teszi hozzá huncutul mosolyogva. Aztán szép egyetértésben sörözgetünk tovább. – Úgy tisztelem, mint az édesapámat – mondja Risto bácsira célozva a fiatalember. – Ő tanított meg a lovakkal bánni, neki köszönhetem, hogy fuvaros lettem. Mert mégiscsak jobb ez, mint a gyár. Anyám reggel fél öttől délután fél kettőig bent van a Pionírban, és havi ötszáz dinárt keres. Én meg – ha szerencsém van – hetente megkeresek ennyit. – Még nem nős. Ebben a helyzetben, mondja, mire alapozza a családi életét az ember.

– Nemcsak az általános szegénység miatt áll rosszul a szénánk, hanem rontja az üzletet a sok magánfatelep is – ül mellénk a cingár testalkatú Ferenc is, akit már vagy húsz éve számon tart a szakma. – Mindnek saját kamionja van, és meglehetősen olcsóbbak, mint mi. Rendszerint a szállítási költség is bele van számítva az építőanyag árába, s mi nem tudunk velük versenyezni.

– Hát a teherautósok?

– Azokkal jól megvagyunk. Bár az utóbbi időben egyre többen parkolnak le itt, ők nekünk nem konkurencia. Mert sok olyan fuvar is van, amit mi lovas kocsiival nem tudnánk ellátni. Ők drágábbak nálunk, nagyobb terhet is visznek és hosszabb távra. Mink Vörösfaluig, Radanovacig, esetleg Palicsig vagy Hajdújárásig megyünk, kijebbe nem. Van köztük sok menekült, de néhány szabadkai magyar gyerek is. Eddig még hibamentesen megvoltunk egymással.

Nyáron többnyire építőanyagot meg bútort szállítanak, télen meg tűzifát és szenet. A sódernak – ami a legnehezebb – hatvan dinárért szállítják köbméterét. Ha embereket is kell fogadni a rakodáshoz.

– Azt mondják, ivás nélkül nem lehet ezt csinálni . . . – kapaszkodok föl a híd lábánál a bakra, Józsi bácsihoz.

– Van benne valami – mondja. – Kiváltképp ilyen hőségben. Persze, ha van mit! Ki kell tartani, ugye . . . Sokszor egész nap itt rostokolok hiába, de félnapokat igencsak . . . Hogy élünk? Sehogy se. De kérdezze meg az asszonyt. Éppen itt jön e! – Jó karban levő asszonyság támasztja oda a falhoz a kerékpárját, s máris mondja: kint laknak a második „Progony”-nál, a Csorda úton, az ura Pacséről került Szabadkára annak idején, miután leszerelt a katonaságnál, egy üres kézitáskával érkezett, s a maga két kezével építette föl a házat, maga ásta ki az alapokat, s készítette el a vályog-

téglákat . . . Munkás ember volt világlátásban, családszerető. Soha meg nem bántotta őt, a keresetét mindig hazaadta. Hogy részeg, durva volt-e? Megegett. Olyankor ő nem szólt hozzá, békén hagyta. Négy gyereket neveltek föl a fuvarosi (meg kiegészítésként a lakodalmass zenészi) keresetből. Naponta négy-öt fuvar is volt, most néha egy hétig is semmi.

– Azért mégiscsak jobban csurran-csöppen valami a fuvaroságból, mint a tönk szélén álló vállalatokból – próbál objektív lenni az ötgyerekes Misi, aki a Trgoprometban mondott föl négy évvel ezelőtt, nem tudva eltartani a családját a száz-százötven márkás fizetéséből. – Az asszonynak jó feje van, nekem meg jó kezem, úgy gondoltuk, így kiegészítve egymást, privátul jobban boldogulunk. Reggel úgy fél nyolc tájban urasan ideállítok a két kenyérkeresővel, a Dórival meg a Csillaggal, ha jó kedvükben vannak, kétezer kilóig elhúzzák a terhet, persze kemény úton, nem puhán, aztán meg az emberek általában megvendégelnek otthon egy-egy kávéval, sörrel . . . Van olyan is, hogy ha hatvan dinárt kérek, ők megtoldják még egy tízessel. Az egyszerű emberek persze. Minél szegényebbek, annál jószívűbbek. Az újjgazdagok szóba se állnak velünk, lovas kocsisokkal. Azoknak slepperek szállítják a terhet.

Ez se valami jó kereseti lehetőség, de mivel tud az ember a mai világban becsületes úton keresni? Ez a hónap elég gyöngén indult, rengeteget esett az eső, elmosta a fuvarokat . . . Meg aztán nincs fizetés, nincs nyugdíj, nem vesz semmit, nem építkeznek a nép, megállt itt minden . . . Ma viszont szerencsém lesz, úgy látom. Most ment el egy ügyfél a sugárútra megvenni egy régi szekrényt. Ha megegyeznek, viszem ki a pacikkal Hajdújárásra. Három óra alatt szépen elkocogunk oda meg vissza. Túléljük ezt a napot is . . .

1998. július 19.

„ARANYOS” KIS MŰHELY A RUDICS UTCÁBAN

Úgy hozzátartozik már Szabadkához ez a nem hivalkodó külsejű, kifinomult ízlésre valló tenyérnyi kis ékszer- és órásbolt, hogy szinte már el sem tudjuk képzelni a Rudics utcát nélküle. Pontosan ötvenhárom éve áll ezen a helyen, s rajta a Gyenizse föliratnak patinája van. A szabadkaiak tudják: ha ide betérnek, megbízható, pontos munkában, szolid árakban, korrekt kiszolgálásban lesz részük, s olyasmit is képesek megcsinálni itt, amiről a napjainkban gomba módra szaporodó kváziékszerészek álmodni sem tudnak. Az alapító Gyenizse István ma nyolcvanhét éves, de istenemre, húsz-harminc évet nyugodtan letagadhatna, olyan testi és lelki kondíciónak örvend. Most a fia, László műveli a szakmát, aki okleveles elektrotechnikus létére az apja mesterségénél kötött ki becsülettel kitanulva azt, s már harminchét éve itt dolgozik náluk a kitűnő ékszerész, Kiss Lali is. István bátyánk, mint mondja, tíz éve már csak hasznos „dekoráció” itt. Ha az ajtó fölött csilingelni kezd a csengő, ugrik, mint a gumilabda, s egy angol lordot is megszégyenítő, de korántsem tolakodó kedvességgel fordul a vevőkhöz. Akiből manapság egyre kevesebb van. Amikor az emberekre úgy rázuhant az élet, hogy élelmezési és ruhagondokkal küszködnek, az aranyművesek akár be is zárhatnának. Javítás azért Gyenizsénéknél elvétve még akad: egy-egy elszakadt nyaklánc, elrepedt gyűrű, és az óraszíjaknak is van egy olyan tulajdonságuk, hogy elhasználnának, az elemeknek meg, hogy kifognak . . .

– Lesz még itt jobb világ, meglátja, Zsuzsikám! – néz rám utánozzhatatlan, derűs tekintettel az Öregúr, s miközben órái a háttérben meggyőzően ketyegnek, elmerengünk az élet apró fontos dolgain.

– Ebben a városban mindig volt élet, kérem. Mert ezek az emberek itt mintha tartották volna magukat a tízparancsolathoz: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” Engem itt nem bántott soha senki. A régi jugók alatt sem. Amikor mi magyarok „el vol-

tunk nyomva”, de virágzott a Népkör művelődési élete. Ami szerintem nem az igazi most. Egy gyönyörű, első osztályú étterem napjainkban a Népkör, idővel majd más lesz, de még nem az, ami kell. Persze azelőtt más élet is volt itt. Ma másra van szükség talán. Látja, ez a dialektika: ami ma jó, az holnap már nem az. Hogy is tanultuk a gimiben? Mi is a dialektika? No, mi? Tézis, antitézis – protézis! – és vidám nevetésbe kezd.

Bevallom, én lokálpatrióta vagyok. Akkor vagyok csak otthon, ha látom a Városháza tornyát. Szeretem ezt a várost, a magyar, szerb, horvát stb. barátaimat, akikből, úgy érzem, rengeteg van. A napi munkám mellett harmincnyolc éven át teniszeztam, úsztam, eveztem, korcsolyáztam, magánúton, két és fél év alatt a mester-vizsgám mellett befejeztem a gimnáziumot, mert én mindig is szerettem tanulni. Van egy jó latin közmondás, amihez tartottam magam: „Non scholae, sed vitae discimus.” Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. Rengeteget olvastam. Különösen a népi írókat szerettem, a költők közül pedig Villont, Petőfit meg Adyt, és imádtam természetesen a szabadságot. Soha semmilyen pártnak nem voltam tagja, a magam fejével akartam gondolkodni mindig is. Becsületes üzleti szellem csak demokráciában alakulhat ki, kérem, diktatúrában semmiképp. Diktatúrát könnyű csinálni, ahhoz csak egy nap kell. Mert mi az? Megölni, konfiszkálni, bezárni, likvidálni . . . A demokrácia viszont nem máról holnapra születik meg. Ahhoz évek kellene . . . A kommunizmus szép eszme volt csupán, amely a gyakorlatban diktatúrává lett. Ugyanúgy utópisztikus dolog például az egyesült Európa bevezetése is . . .

– Kedves István bátyám, elárulná nekem, mi a titka annak, hogy nyolcvanhét éves korában ilyen életigenlő, kiegyensúlyozott lehessen az ember?

– Megelégedettség – aminek nem a gazdagság a féltetele –, családi harmónia, szeretet, istenhit. Ezek a dolgok az ember életében rendkívül fontosak. Én nem vagyok templomba járó ember, csak nagy ünnepeken látogatok el oda, de úgy tartom, nélkülözhetetlen az, hogy az ember bízson valamiben. Mert ha belegondolunk, miből lett a matéria, kérem? Csak úgy egyszerűen lett? S a világmindenség is, amely óramű pontossággal működik? Ehhez mindenképpen kellett egy teremtő szellem, egy teremtő akarat.

No, ebbe már nem kívánok belebonyolódni, ehhez jobban ért István fiam, a Belgrádi Egyetem tanára, az atomfizika doktora, akinek mellelég nyolcvan tudományos munkáját fogadták már el, számon tartja a világ, mégis mekkora a fizetése? Egy kicsit na-

gyobb csupán, mint az én nyugdíjam. Azt sem kapja meg egyszerre. Ha hazalátogat, maga is szívesen dolgozik itt a műhelyben. Mindenre megtanítottam a szakmában, minden munkát el tud végezni. Nem úgy, mint a botcsinálta mai ékszerészek, akikkel Dunát lehetne rekeszteni ma már, de egynek sincs meg a mestervizsgálója. Egy kezemen meg lehetne számlálni, hány igazi aranyműves szakember van Szabadkán. Gomba módra szaporodnak azok, akik egy láncot sem tudnak megforrasztani, csupán pénzük van, s kiváltják vele az iparendélyt. És persze százszor jobban élnek a magunkfajtánál, gyanús üzleti kapcsolataik révén tovább gazdagodnak . . . Persze nem irigylem a sorsukat, táskában hordják a fejüket . . . De beszéljünk inkább a kedvencemről, Adyról. Legszebb verse szerintem az önvallomása, a *Szeretném, ha szeretnének*. No, mondja el!

– Végig azért nem tudom . . .

– Elmondom én:

*Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse,
Nem vagyok senkinek.
Nem vagyok senkinek.*

*Vagyok, mint minden ember:
fenség, Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.*

*De jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.*

*Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének,
S lennék valakié,
Lennék valakié.*

1997. február 16.

Farkas Zsuzsa

MINDENT A VÁROSÉRT

Forum Könyvkiadó

Újvidék

2005

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

821.511.141(497.11)–83

821.511.141(497.11)–92

FARKAS, Zsuzsa

Mindent a Városért : Interjúk, riportok / Farkas Zsuzsa. – Újvidék :
Forum, 2005 (Temerin : Temerini Újság). – 267 p. : ill. ; 23 cm

Példányszám: 400.

ISBN 86-323-0627-8

COBISS.SR-ID 202346247

A kiadásért felel Bordás Győző főszerkesztő

Recenzens: Horváth Mátyás és Tolnai Ottó

Szerkesztő: Serer Lenke

Műszaki szerkesztő: Csernik Előd

Korrektor: Buzás Márta

Példányszám: 400

Készült a Temerini Újság nyomdájában, 2005-ben